

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

D-LC

48

5

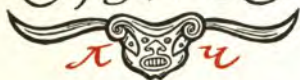
1908

[tom 1]

EX LIBRIS

*Богдана графа на
Кичерці Кичерського
Кривцева Лисових
Чортів Архидієвка
Лицаря Лицарого Хвое
та гербу Дики Скелі*

A gift to the
Ukrainian Collections from
the Library of
**BOHDAN AND NEONILA
KRAWCIW**

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА

ТОМ ШЕСТИЙ.

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА
ВИДАЄ ФІЛЬОЛЬОГІЧНА СЕКЦІЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
ТОМ VI.

ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

К О Б З А Р Ь.

ТОМ I.

(1838—1847)

Ч. 1991.

ТВОРИ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

КОБЗАРЬ.

ТОМ I.

(1838—1847)

ВИДАНИЙ ПІД РЕДАКЦІЮ

ІВАНА ФРАНКА.

Ex libris

Bohdan Krawciw

ЛЬВІВ, 1908.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

WID-LC

PG

3948

.S.5

x

1908

tom 1

✓

SHEVCHENKO

"TVORY

11

077*323

KRAWCIW

B. N. KRAWCIW
UKR. GIFT

B. N. KRAWCIW
UKR. GIFT

HARVARD UNIVERSITY
LIBRARY

JUL 25 1979

Ex libris
Bohdan Krawczyk

ПЕРЕДМОВА.

Перше повне, хронологічно упорядковане і критичним апаратом, зводом варіантів та їх використанєм для редакції тексту наділене виданє, з помічю всіх доси опублікованих видань, автографів самого автора і копій із затрачених автографів виходить рівночасно в Петербурзі під редакцією д. Василя Доманицького і у Львові під мою. Потреба такого виданя відчувала ся давно, особливо в Галичині, де після проби з виданєм 1867 р. не було повного Шевченка, де двотомове виданє Огоновського з р. 1892—3 давно розійшло ся, а остатнє, популярне виданє Романчука з р. 1902 також розпроданє. Зрештою оба ті виданя порядкують Шевченкові твори нераціонально, оба не дають повного навіть як на той час зводу варіантів і оба вставляють у свій текст із доступних їм варіантів звичайно, найменше відповідні.

Тільки в р. 1906 випустило петербурське товариство імени Шевченка нове виданє Кобзаря, прийнявши в його основу текст Романчука, але.

збогативши його новими творами віднайденими в архіві петербурського Департаменту поліції і запровадивши хронологічний порядок творів. Отсе виданє послужило основою наших критичних видань.

Головною підмогою для тих видань була опублікована в Київській Старині кн. вересень до грудня 1906 р. студія В. Доманицького пз. Критичний дослід над текстом „Кобзаря“ Шевченка. Се простора (365 стор. в окремій відбитці) і дуже детальна праця, подіктована великим піетізмом для пам'яті нашого безсмертного Кобзаря, праця, що дійсно дала нам стільки нового, інтересного матеріалу й уваг, що ми нарешті побачили Шевченкові твори в їх правдивім блиску, вникнули в роботу великого артиста і зрозуміли ту велику працю, яку він провадив майже рівночасно зі своєю поетичною діяльністю над шліфованєм, вигладжуванєм та доповнюванєм своїх творів. Доманицький використав усі автографи Шевченкові та копії з них, які знайшли ся в чернігівському музеї Тарновського, київськїм „Музеї Древностей и Искусствъ“, Румянцевськїм музеї в Москві, а також у приватних посідачів, головно у проф. Науменка. В Петербурзі йому надто удало ся знайти рукописний збірник Шевченкових творів писаний рукою Лазаревського та з власноручними поправками Шевченка. Автографи і рукописні копії допомогли д. Доманицькому також усталити раз на завсїгди хронологію Шевченкових творів майже для кожного окремого віршика.

Моя праця над виданєм Шевченка, яку вложила на мене ухвала філологічної секції з д. 21

грудня 1905, затверджена ухвалою Виділу Наук. Товариства ім. Шевченка з 26 червня 1907, розпочала ся від того, що я провірив перший том видання Ом. Огоновського з перводруками, і вже тут переконав ся, який занедбаний текст дають наші галицькі видання та як багато праці потрібно для її успішного довершення. Та тут почала ся діяльність д. Доманицького, що доконала поважну часть праці, яка повинна була бути виконана швидко по смерті Шевченка і для якої кілька поколінь української інтелігенції не зробило майже нічого.

З припливом матеріалів д. В. Доманицького моя праця значно влекшила ся і мала метою як найповнійше використати новий матеріял зібраний ним. Протягом редакторської праці ми часто обмінювали ся листами, обговорюючи деталі тексту і ріжних видань Літом сего року він прислав міні екземпляр петербурського „Кобзаря“ з виписками варіантів із висше згаданої копії, що знайшла ся між паперами пок. Мордовця; на жаль, перші аркуші того „Кобзаря“ дійшли до мене троха пізно, коли перших 10 аркушів мого видання вже було друковано і я не міг покористувати ся ним при редагованю свого тексту. Оттим то як матеріял для нового, повнійшого видання я її подаю тут у нотці зазначені там варіанти.¹⁾

¹⁾ Варіанти до:

Причинної

Рядок:	3	зам. гне високі має бути: нагіна
„	4	перероблено: Рве синю хвилю білобоку.
„	5	„ А ясний місяць із за.
„	6	поправлено: На землю де-де хмари.

Від усіх дотеперішніх видань має відрізня-
ється нумерованєм рядків, управиленєм інтер-

-
- Радок 12 зам. раз-у-раз попр. по лісу.
„ 23—24 перероблено: Сама собі. й сама не зна,
Що таке робить.
„ 26—27 „ Щоб то не журилось
Молодее, хорошее,
А щоб так ходило,
А ходячи о півночи
„ 29 „ Свого лобого до дому.
„ 30 зам. торіа попр. вторіа
„ 31 „ Обіцав ся попр. Обіцав ся.
„ 35 поправлено: Не умили лице біле.
„ 41 зам. що ніч попр. його.
„ 42 „ Його „ Плаче.
„ 43 „ Тай „ І.
„ 44 „ довгу „ чорну.
„ 47—48 перечеркнено.
„ 51 зам. вона м. б широ.
„ 70 „ знайшла м б. найшла.
„ 82 „ біла м. б. коло.
„ 89—90 викинено скобки а зам. З осоки покл. Земелі.
„ 92 зам. вечерять пост. вечеряти.
„ 94 „ Та пісеньку м б. Веселі.
„ 133 „ дуба попр. верби
„ 161 „ із попр. з-за.
„ 1.5 „ Як попр. Мов.
„ 185—186 зам розлучили мене із попр. тебе вбили, Бо-
же мій, з.
„ 196 зам. та дівчина попр. з дівчиною.
„ 198 перероблено: Підкрались нишком, щоб злякати..
„ 203 зам. Зібрали ся товариші попр. Зобрали ся ко-
заченьки.
„ 204 „ ями попр. яму.
„ 206 „ дзвони попр. в дзвони.
Вітре буйний
„ 9 зам. Коли м. б. Може.

пункції та акцентованєм більше-складових слів. Особливо ся остатня новість на мою думку важна, принаймні в Галичині, де доси навіть у шкільних виданнях Шевченка акцентують хибно. Звичай акцентованя прийнятий був ще в 50-их роках П. Кулішем у його друкарні, і добрий звичай ніколи не вадить відновити.

Детальнійша передмова wraz з покажчиком буде дана при другім томі. В отсе виданє ввійшли також дві поеми написані Шевченком російською мовою, мішаною густо українізмами. Сі поеми

По рядку 13, де в нашому вид. ряд точок, доповнено прогалину:

Русалкою стану,
Пошукаю в чорних [філях?],
На дно моря кану.

Рядок 4 зам. А в вечері попр. У вечері.

На вічну память Котляревському

Рядок 22 зам. Мусить уставати попр. Встає працювати
" 33 " подивить ся попр. надивитись
" 52—53 " луна попр. руна
" 57 " Вигляне сонце попр. І сонце гляне.
" 59 " дарма що попр. лютий.
" 102 " Може моя доля на попр. Злая доля може но.
" 103 " Бо сироту всюди попр. Сироту увсюди
" 106 " І попр. Та.

Тече вода в синє море

" 8 зам. думка м. б. дума.
" 22 " До дому м. б. На той бік.

Катерина

" 364 зам. У яру гребля м. б. В яру гребелька

Тополя

" 67 зам. Воно чуло м. б. чуло серце.

в Росії не користувалися популярністю, тай сам Шевченко ставив їх не високо. „Коли засвербить рука, — писав він у однім листі про свою „Тризну,“ — то чом і не писати таку річ, але друкувати її — ніколи.“ А йому довелося власне надрукувати свою „Тризну,“ присвячену „сестрі“ княжній Варварі Репніній. Повне і критичне виданє Шевченкової поетичної творчости не могло знехтувати сих творів тим більше, що вони, як і все написане ним, мають не малу автобіографічну вартість, а в звязку його творчости від них іде багато ниток і до Відьми і до Сови і до Марини, так само, як ідеї та погляди на житє, виложені в „Тризни“ нераз дуже влучними і плястичними віршами, характеризують добре будущего автора „Кавказа,“ „Посланія,“ „Сну“ та інших подібних поем.

Натомісь я виключив із Шевченкового „Кобзаря“ його українську драму „Назар Стодоля,“ якій місце обік уривка „Никита Гайдай“ знайдець ся в однім із дальших томів повного випаня.

Сердечною подякою всім тим, що допомогли міні випустити в світ отсе виданє, а особливо Впов. д. Василю Доманицькому, без якого помочи я не був би міг доконати успішно того, що доконано в отьому виданю, кінчу сю свою передмову.

Львів дня 26 падолиста 1907 р.

Іван Франко.

І. ПРИЧИННА

- Ревé та стóгне Дніпр шпрóкши,
Сердитий вітер завивá,
До-дóлу вéрби гне висóкі,
Горáми хвилю підітмá.
- 5 І блідий місяць на ту по́ру
Із хма́ри де-де вигляда́в.
Ненáче чо́вен в сінім морю¹⁾
То вирина́в, то потопа́в.
Ще трéті півні не співа́ли,
- 10 Ніхтó нігдé не гомоні́в,
Сичі в гаю переклика́лись,
Та ясен ра́з-у-ра́з скрипі́в.

- В таку добу під горóю,
Біля то́го гаю,
- 15 Що чорніє над водо́ю,
Щось біле блука́є.
Мо́же вийшла Русáлонька
Ма́тері шука́ти,
А мо́же жде коза́ченька,
- 20 Щоб залоскота́ти.
Не Русáлонька блука́є,
То дівчи́на хóдить,
Й сама́ не зна (бо причі́нна),
Що таке́є робить.
- 25 Так воро́жка поробі́ла,
Щоб ме́ньше скуча́ла.
Щоб, бач, хóдя о-півно́чі,
Спа́ла й вигляда́ла

¹⁾ Вид. 1860: морі.

Козаченька молодого,
30 Що торік покинув;
Обіцав ся вернути ся,
Та мабуть і згинув!
Не китаїкою покрились
Козацькїї очі,
35 Не вимили біле лічко
Слізонькї дівочі:
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовкї з'їли, —
40 Такá йогó дбля!

Дарма, що ніч дівчинонька
Йогó виглядає...
Не вернетъ ся чорнобривий
Та й не привітає,
45 Не розплетє довгу косу,
Хустку не завяже;
Не на ліжку, — в домовину
Сиротю ляже!

Такá її дбля... О Бóже мій мїлий!
50 За щó-ж ти караєш її молоду?
За те, що так щиро вона полюбила
Козацькїї очі? ... Простї сироту!
Когó-ж їй любити? ні бáтька, ні неньки:
Одна, як та пташка в далекім краї.
55 Пошли-ж ти їй дблю, — вона молоденька,
Бо люди чужїї її засміють.
Чи вінна-ж голубка, що гблуба лóбить?
Чи вінен той гблуб, що сóкїл убів?
Сумує, воркує, білим свїтом нудить,
60 Літає, шукає, дума: заблудів.
Щаслива голубка, висóко літає,
Полине до Бóга мїлого питáть.
Когó-ж сиротїна, когó запитає?
І хто їй розкаже, і хто тée зна,¹⁾

¹⁾ Вид. 1860: Знає.

- 65 Де мiлий ночує, чи в тёмному гаю,
Чи в бiстрiм Дунаю коня напува?
Чи мoже з другою, другую кохас,
Ї чорнобрiву ужe забува?
Як-би то дали ся орлиниi крила,
70 За синiм би мoрем мiлого знайшла;
Живoго-б любила, другу-б задушила,
А до неживoго у яму-б лягла!
Не так сeрце любить, щoб з ким подiлить ся,
Не так воно хoче, як Бог нам дає:
75 Воно жить не хoче, не хoче журить ся.
„Журись!“ каже думка, жалю задає.
О, Бoже мiй мiлий! така Твoя воля,
Такe ii щасте, така ii дoля!

- Вона все хoдить, з уст нi пари, —
80 Широкий Днiпр не гомонить;
Розбiвши вiтер чoрнi хмари,
Лiг бiля мoря одпочить,
А з нeба мiсяць так i сьє;
I над водою, i над гаєм,
85 Кругом, як в усi все мовчить . . .
Аж гульк — з Днiпра повиринали
Малi дiти смiючись.
„Ходiмо грить ся!“ закричали.
„Зiйшло вже сонце!“ (Голi скрiзь,
90 З осокi коси, бо дiвчата.)
„Чи всi ви тутa?“ кличе мати. —
„Ходiм шукати вечерять!
Пограємось, погуляiмо,
Та пiсеньку заспиваiмо!“

- 95 „Ух! ух!
Солбмянний дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила.
Мiсяченьку!
100 Наш голубоньку,
Ходи до нас вечеряти!
У нас козак в очеретi,

- В очереті, в осоці,
Срібний перстень на руці;
105 Молоденький, чорнобрівий,
Знайшли вчора у дїброві.
Світї довше в чїстїм полі,
Щоб нагулялись доволї!
Піки відьми ще літають,
110 Піки півні не співають,
Посвітї нам! . . . Он щось ходить!
Он під дубом щось там робить!
Ух! ух!
Солом'яний дух, дух!
115 Менє мати породила,
Нехрещену положила.“

- Зареготались нехрещені . . .
Гай обізв'яв ся; галас, знк,
Орда мов ріже. Мов скажені
120 Летять до дуба . . . ні-чичірк! . . .
Схаменулись нехрещені,
Дивлять ся, — мелькає,
Щось лізе ввєрх по стовбуру
До самого краю.
125 Отó-ж тая дівчинонька,
Що сонна блудїла:
Отаку-то їй причину
Ворóжка зробила!
На самий верх на гілячці
130 Стала . . . в серце коле!
Подивїлась на всі бóки,
Та й лізе до-дóлу.
Кругóm дуба Русáлоньки
Мóвчки дожидали;
135 Взялі її, сердешною,
Та й залоскотали.
Дóвго-дóвго дивувались
На її урóду . . .
Трєті півні кукуріку! —
140 Шелєснули в воду.

- Защєбетав жайворонок
У-гору летючи;
Закувала зазуленька¹⁾
На дубу сидючи;)
145 Защєбетав соловейко,
Пшла лунá гáсм;
Червоніє за горюю, —
Плугатир! спиває.
Чорніє гаї над водою,
150 Де Ляхи ходили;
Засинїли по-над Дніпрóm
Високі могїли;
Пшов шелест по дїбрóві;
Шепчуть густі лóзи,
155 А дївчина спить під дубом
При битій дорóзі.
Знать дóбре спить, що не чує,
Як кує зазуля,²⁾
Що не лїчить, чи дóвго жить . . .
160 Знать дóбре заспула.

- А тим часом із дїбрóви⁴⁾
Козак виїжає;
Під ним коник вороненький
На-силу ступає.
165 „Ізнеміг ся, товаришу!
Сегóдні спочїнем:
Близько хата, де дївчина
Ворóта одчинить.
А мóже вже одчинїла.
170 Не менї, другóму . . .
Швидче, коню, швидче, коню,
Пспїщай до дóму!“

Утомив ся вороненький,
Іде, спотикнеть ся: —

1) В вид 1860: возуленька 2) В перводр: сидячи 3) В пер-
водр. зузуля. 4) В перводр. дїбрави.

175 Кóло сёрця козацького
Як га́дина ввѣтъ ся.
„Ось і дуб той кучерявий...
Вона́! Бо́же мѣлий!
Бач, засну́ла вигляда́вши,
180 Мо́я сизокри́ла!“
Кі́нув ко́ня та до не́ї:
„Бо́же ти мѣй, Бо́же!“
Клі́че її та ці́лує . . .
Ні, вже не помо́же!
185 „За́ що-ж вони́ розлучи́ли
Мене́ із тобо́ю?“
Заре́готавсь, розі́гнав ся, —
Та в дуб голо́вою!

Іду́ть дѣвча́та в по́ле жа́ти
190 Та зна́й співа́ють іду́чі,
Як провожа́ла си́на ма́ти,
Як бивсь Тата́рин у-ночі.
Іду́ть, — під дубом зеле́неньким
Кі́нь замордо́ваний стої́ть,
195 А бі́ля його́ молодѣ́нький
Коза́к та дѣвчи́на ле́жить.
Ці́каві (ні́где пра́вди ді́ти)
Підкра́ли ся, щоб і́зляка́ть;
Ко́ли поді́влять ся, що вби́тий, —
200 З пере́полоху ну вті́ка́ть!

Зібра́ли ся подру́женьки,
Слі́зонькі вти́рають;
Зібра́ли ся това́риші,
Та я́ми копа́ють;
205 При́йшли по́пі з коро́гва́ми,
Задзвони́ли¹⁾ дзвони́:
Похова́ли грома́дою
Як слі́д, по зако́ну.

---

¹⁾ В вид. 1860 задзвенили.

Насіпали край дорóги
210 Дві могіли в житі;
Нема́ кому́ запитати,
За́ що їх убіто?
Посадили над козако́м
Явір та яліну,
215 А в го́ловах у дівчи́ни
Черво́ну калину.

Прилітає зазуленька¹⁾
Над німи кувати;
220 Прилітає соловейко
Що-ніч щебетати:
Виспіває та щебече,
Піки місяць зітде,
Піки тії Русалоньки
225 З Дніпра грітись вийдуть.

Друк. уперве: Ластівка Гребенки 1841, ст. 230—242.

---

¹⁾ В перводр. зузуленька; в вид. 1860: зозуленька.

II. КАТЕРИНА.

(Василію Андрієвичу Жуковському на пам'ять 22-го Квітня 1838 р.)

I.

- Кохайте ся, чорнобріві,
Та не з Москалями,
Бо Москалі — чужі люди,
Роблять ліхо з вами.
- 5 Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине...
Як-би сама, ще-б нічого, —
- 10 А то її стара мати,
Що родила на світ божий,
Мусить погнбати.
Серце в'яне співаючи,
Колі знає, за-що;
- 15 Люди серця не питають,
А скажуть: „Ледяшо!“
Кохайте ся-ж, чорнобріві,
Та не з Москалями,
Бо Москалі — чужі люди,
- 20 Сміють ся над вами.

- Не слухала Катерина
Ні батька, ні неньки,
Полюбила Москалика,
Як знало серденько.
- 25 Полюбила молодого,

- В садбчок ходіла,
Піки себе, свою долю
Так занастіла.
Кліче: ма́ти вечеряти,
30 А донька не чує:
Де жартує з Моска́ликом,
Там і заночує.
Не дві ночі ка́рі бчі
Любо цілувала,
35 Піки слава на все село
Недобра́я ста́ла.
Неха́й собі злі́ї лю́ди
Що хотя́ть гово́рять:
Вона́ любить, то й не чує,¹⁾
40 Що вкра́ло ся го́ре:

- Прийшли́ вісти недобри́ї —
В похід затруби́ли;
Пішов Моска́ль в Туре́ччину,
Катру́сю накри́ли.
45 Не счу́ла ся, та й байду́же,
Що ко́са покрит́а:
За ми́лого, як співа́ють,²⁾
Любо й) поту́жити.
Оби́цав ся чо́рнобри́вий,
50 Ко́ли не загі́не,
Оби́цав ся верну́ти ся.
Тоді Катери́на
Бу́де собі Моско́вкою,
Забуде́ть ся го́ре;
55 А піки-нцо, неха́й лю́ди
Що хотя́ть гово́рять —
Не жу́рить ся Катери́на!
Слізонькі́ втира́є,
Що дівча́та на у́лиці
60 Без не́ї співа́ють, —
Не жу́рить ся Катери́на!

¹⁾ В вид. 1860: і не чує. ²⁾ У всіх виданнях хибно: не спі-
вати. ³⁾ Вид. 1860 вас.

Вмість ся сльозою,
Візьме відра о-півночі,
Піде за водою,
65 Щоб ворогї не бачили;
Прійде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспівав „Гриця“,
Виспівує, вимовляє,
70 Аж калина плаче.
Вернула ся — і раденька,
Що ніхтo не бачив.

Не журить ся Катерїна,
І гадки не має,
75 У новенькій хустиночці¹⁾
В вікно²⁾ виглядає.
Виглядає Катерїна...
Минуло пів року;
Занудило коло серця,
80 Заколбло в бoку.
Нездужав Катерїна,
Ледве-ледве дише...
Вичуняла, та в запічку
Дитину колише.
85 А жіночки ліхо дзвонять,
Матері глузують,
Що Москалі вертають ся
Та в неї ночують.
„В тебе дочка чорнобрїва,
90 Та ще й не єдина,
А муштрує у запічку³⁾
Москoвського сїна.
Чорнобрївого придбала...
Мабуть сама вчила...“
95 Бодай же вас, цокотухи,
Та злидні побїли,

¹⁾ В перводр. хустинотци. ²⁾ В перводр. окно. ³⁾ В вид. 1860: у запечку.

Як ту матір, що вам на сміх
Сіна породила.¹⁾

Катеріно, серце моє,
100 Лішенько з тобою!
Де ти в світі подінешся
З малим сиротою?
Хто спитає, привітає
Без милого в світі?
105 Батько-мати — чужі люди,
Тяжко з ними жити!

Вічуняла Катеріна,
Одсуне кватірку,
Поглядає на ўлицю,
110 Колише дитинку;
Поглядає, — нема, нема...
Чи то-ж і не буде?
Пішла-б в садок поплакати,
Так дівлять ся люди.
115 Зайде сонце, — Катеріна
По садочку ходить,
На рученьках носить сина,
Очіці поводить:
„Отут²⁾ з мўштри виглядала,
120 Отут розмовляла,
А там... а там... сїну, сїну!“
Та й не доказала.

Зеленіють по садочку
Черешні та вишні;
125 Як і перше виходила,
Катеріна вийшла,
Вийшла, та вже не співає,
Як перше співала,
Як Москаля молодого

¹⁾ Отсі два рядки в перводр. заступлені двома рядками точок.

²⁾ В вид. 1860: Оттут.

- 130 В вишнік дожидала.
Не співає чорнобріва,
Кляне свою долю;
А тим часом ворожєньки
Чинять свою волю, —
- 135 Ку́ють річі¹⁾ недобрїї.
Що має робити?
Як-би милий чорнобрївий,
Умів би спинити...
Так далєко чорнобрївий,
- 140 Не чує, не бачить,
Як ворогї сміють ся її,
Як Катруся плаче.
Можє вбитий чорнобрївий
За тихим Дунаєм;
- 145 А може вже в Москóвщинї
Другу́ю кохає?
Нї, чорнявий не убитий,
Він живий, здоровий...
А де-ж найде такі очі,
- 150 Такі чорні брови?
На край світа, в Москóвщинї,
По тїм боці моря.
Нема нїгдє Катерини, —
Та здалась на горє!...
- 155 Вміла мати брови дати,
Карі оченята,
Та не вміла на сїм світі
Щастя-долї дати.
А без долї біле личко,
- 160 Як квітка на полі:
Печє сонце, гоїда вітер,
Рве всякії по волї.
Умиваїт же біле личко
Дрібніми сльозами!
- 165 Бо вернүлись Москаліки
Іншими пляхами.

---

¹⁾ В вид. 1860: рєчи.

II.

- Сидить батько в кінці¹⁾ стóла,
На руки схилив ся,
170 Не дивить ся на світ бóжний,
Тяжко зажури́в ся.
Кóло його старá мати
Сидить на ослóні,
За сльозáми ледве-ледве
175 Вимовляе дóні:

- „Щó, весільля, дóню моя!
А де-ж тво́я пара?
Де світи́лки з друженька́ми,
Стáрости, бо́яре?
180 В Москóвщині, дóню моя!
Іди́-ж їх шука́ти!
Та не кажи дóбрим лю́дям,
Що є в тебе́ мати.
Прокля́тий час-годи́нонька,
185 Що ти наро́дилась!
Як-би зна́ла, до схід со́нця
Була́-б утопи́ла...
Здалась то́ді-б ти га́дині,
Тепе́р — Моска́леві...
190 Дóню моя́, дóню моя́,
Цвіте́ мій роже́вий!
Як я́гідку,²⁾ як пта́шечку
Кохáла, рости́ла
На ли́шенько... Дóню моя́!
195 Що ти наро́би́ла?..
Оддя́чила!... Іди́-ж, шука́й
У Москві́ свекру́хи!
Не слухáла річе́й моїх,³⁾
То її́ послу́хай!
200 Іди́, дóню, найди́ її́,

¹⁾ Вид. 1860: кінце́ць. ²⁾ Вид. 1860: я́годку. ³⁾ Вид. 1860: моїх речей.

Найди, привітайся!
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся!
Не вертайся, дитя моє,
205 З далікого краю!...
А хто-ж мою голівоньку
Без тебе сховає?
Хто заплаче на до мною,
Як рідна дитина?
210 Хто посадить на могилі
Червону калину?
Хто без тебе грішну дусу
Поминати буде?
Доню моя, доню моя,
215 Дитя моє любе!
Іди од нас! "...
Ледве-ледве
Поблагословила.
„Бог з тобою!“ — та як мертва
220 На діл повалилася...

Обізвав ся старий батько:
„Чого ждеш, небого?“
Заридала Катерина,
Та бух йому в ноги:
225 „Прости мині, мій батечку,
Що я наробила!
Прости мині, мій голубе,
Мій соколе милий!“
„Нехай тебе Бог прощає
230 Та добрії люди!
Молись Бóгу та йди собі,
Мині легше буде.“

Ледве встала, поклонилась,
Вийшла мовчки з хати;
235 Остали ся сиротами
Старий батько її мати.
Пішла в садок у вишневий,

- Бóгу помоли́лась,
Взяла́ землі́ під ви́шнею,
240 На хрест почепи́ла;
Промови́ла: „Не верну́ ся!
В далéкому кра́ю
В чужу́ зéмлю чужі лю́ди
Мене́ заховáють;
245 А сво́бї ся кри́хотка
Надо́ мнóю ля́же,
Та про до́лю, мо́є го́ре
Чужим лю́дям ска́же...
Не розка́зуй, голубо́нько,
250 Де-б нї заховáли,
Щоб грішної́ на сїм сві́ті
Лю́ди не займа́ли!
Ти не ска́жеш... ось хто ска́же,
Що я його́ ма́ти!
255 Бо́же ти мій!... ли́хо мо́є!
Де ми́ні схова́тись?
Захова́юсь, дитя́ мо́є,
Сама́ під водо́ю,
А ти гріх мій споку́туєш
260 В лю́дях сирото́ю,
Безба́тьченком!¹⁾...“

- Пішла́ селóм,
Пла́че Катери́на;
На голо́ві хусти́ночка,
На рука́х дити́на.
265 Вийшла́ з села́ — се́рце нїє²⁾;
Наза́д подиви́лась,
Покива́ла голово́ю
Та й заголоси́ла.
Як топо́ля ста́ла в пóлї
270 При бї́тїй дорóзї;
Як росá та до схи́д со́нця,
Пока́пали слё́зи.

---

¹⁾ У перводр. безбачченкомъ. ²⁾ Праське вид. мліє.

За сльозами за гіркими
І світа не бачить,
275 Тільки сіна пригорたє,
Цілує та плаче.
А воно як янгелятко,
Нічого не знає,
Маленькими ручицями
280 Пазухи шукáє.

Сіло сонце, з-за діброви
Небо червоніє;
Утёрла ся, повернулася,
Пішла... тільки мріє.

285 В селі довго говоріли
Дэчого багáто,
Да не чули вже тих річей¹⁾.
Ні бáтько, ні мáти...

290 Оттакé-то на сїм світі
Рóблять лóдям лóди!
Тогó вьяжуть, тогó рíжуть,
Той сам себе гúбить...
А за-віщо? Святійї знає!
Світ, бáч ся, ширóкий,
295 Та нема де прихилітись
В світі одинóким.
Тóму²⁾ дóля запрода́ла
Од кра́ю до кра́ю,
А другóму оста́вила
300 Те, де захова́ють.
Де-ж ті лóди, де-ж ті дóбри,
Що сёрце збірáлось
З німи жити, їх любіти?
Пропáли, пропáли!

---

¹⁾ В вид. 1860: річей. ²⁾ Вид. 1860: Тому.

- Єсть на світі дбля,
А хто її знає?
320 Єсть на світі воля,
А хто її має?
Єсть люди на світі, —
Сріблом-злото́м сяють,
Зда́сть ся, панують,
325 А долі не знають, —
Ні долі, ні волі!
З нудьго́ю та з го́рем
Жупа́н надівають,
А пла́кати — со́ром.
330 Возьміть срібло-зото́
Та бу́дьте бога́ті,
А я возьму́ сльбзи —
Ліхо виливати;
Зато́плю недбля́
335 Дрібніми сльоза́ми,
Зато́пчу невбля́
Білими¹⁾ нога́ми!
Тоді я веселий,
Тоді я бога́тий,
340 Як бу́де серде́нько
По волі гуля́ти!

Ш.

- Крича́ть со́ви, спить дїбро́ва,
345 Зіронькі сия́ють,
По-над шля́хом, щиріцею,
Ховрашкі²⁾ гуля́ють.
Спочива́ють дб́ррі люди,
Що ко́го втоміло:
350 Ко́го — ща́сте, ко́го — сльбзи,
Все нічка покри́ла.
Всіх покри́ла темнісінька,
Як діточо́к ма́ти;

---

¹⁾ Вид. 1860: Босими ²⁾ Вид. 1860: ховрашкі.

- Де-ж Катрусю пригорнула ?
355 Чи в лісі, чи в хаті ?
Чи на полі під копою
Сіна забавляє,
Чи в діброві з-під коліди
Вівка виглядає ?
360 Бодай же вас, чорні брови,
Нікому не мати,
Колі за вас такé ліхо
Треба одбувати!
А що дальше спіткасть ся ?
365 Бúде ліхо, бúде!
Зострінуть ся жовті піскі
І чужії люди ;
Зострінеть ся зіма люта...
А той — чи зостріне,
370 Що пізнає Катерину,
Привітає сіна ?
З ним забула-б чорнобрíва
Шляхі, піскі, гóre :
Він як мати привітає,
375 Як брат заговорить ...

- Побачимо, почуємо...
А поки — спочину,
Та тим часом розпитаю
380 Шлях на Московщину.
Далéкий шлях, панибрати!
Знаю його, знаю!
Аж на серці похолоне,
Як його згадаю.
385 Попоміряв і я колісь —
Щоб його не мірять!...
Розказав би про те ліхо,
Та чи то-ж повірять!
„Бреше,“ скажуть, „сякий-такій!“
390 (Звичайно, не в очі),
А так тільки псує мову
Та люде́й морочить.“

Правда ва́ша, правда, лю́ди!
Та й на-що те зна́ти,
395 Що сльоза́ми пе́ред ва́ми
Буду виливáти?
На-що вонó? У вся́кого
І сво́го чимáло...
Цур же йому́!... А тим ча́сом
400 Кéте лиш кресáло
Та тютю́ну, щóб, зна́єте,
Дóма не жури́лись:
А то ли́хо розка́зувать,
Щóб бри́дкé присни́лось!
405 Нехáй йогó лихий ві́зьме!
Лúччеж помі́ркúю,
Де-то мо́я Катері́на
З Іва́сем мандру́є.

За Ки́йвом, та за Дні́прóм,
410 По-під те́мним га́єм
Ідúть шля́хом чума́ченьки,
„Пугача“ спи́вають.
Іде́ шля́хом молоді́ця, —
Му́сить бу́ти з про́щі.
415 Чогó-ж смутна́, невесе́ла,
Запла́кані óчі?
У лáтані́й свиті́ночці,¹⁾
На плéчах торбі́на,
В руці́ ці́пок, а на дру́гі́й
420 Засну́ла дити́на.
Зострі́ла ся з чумака́ми,
Закри́ла дити́ну.
Пита́єть ся: „Лю́ди до́брі!
Де шлях в Моско́вщину?“
425 „В Моско́вщину? от-цей са́мний.
Дале́ко, небо́го?“
„В са́му Москвú. Хри́ста́ ра́ди
Да́йте на до́рогу!“

¹⁾ В перводр. через помилку: свитотци.

Берé шагá, аж трúсить ся:
430 Тяжко йогó брáти!...
Та й на віщо?... А дитíна?
Вонá-ж йогó мáти!
Заплáкала, пішла шляхом,
В Броваря́х спочíла,
435 Та сíнові за гíркóго
Медяні́к купíла.
Дóвго-дóвго серде́шная
Все йшла та пита́ла;
Було́ й такé, що під тíном
440 З сíном ночувáла...

Бач, на-що здали́ ся ка́рі очиня́та:)
Щоб під чужим тíном сльóзи вилива́ть!
Отó-ж-то дивíть ся та ка́йтесь, дівча́та,
Щоб не довелó ся Москаля́ шукáть!
445 Щоб не довелó ся, як Ка́тря шукáе...
Тоді́ не пита́йте, за-що лю́ди ла́ють?
За-що не пуска́ють в хáту ночувáть?
Не пита́йте, чернобрíві,
Бо лю́ди не зна́ють;
450 Когó Бог кара́ на світі́,
То й вони́ кара́ють...
Лю́ди гну́ть ся, як ті лóзи,
Куді́ вітер ві́є.
Сиротíні сóнце сві́тить
455 (Сві́тить та не грі́є) —
Лю́ди-б сóнце заступíли,
Як-би ма́ли сíлу,
Щоб сироті́ не світі́ло,
Сльóзи не суші́ло.
460 А за-віщо, Бóже мíлий!
За-що сві́том нудíть?
Що зробíла вонá лю́дям,
Чогó хотя́ть лю́ди?
Щоб пла́кала!... Сéрце моє,

1) Вид. 1860: очевíята.

- 465 Не плач, Катеріно!
Не показуй людям сльози,
Терпі до загину!
А щоб лічко не марніло
З чорними бровами,
470 До схід сонця в темнім лісі
Умій ся сльозами!
Умієш ся — не побачуть,¹⁾
То й не засміють ся;
А серденько одпочіне,
475 Покії сльози ллють ся.
. . . . .²⁾

Отакé то ліхо, бачите, дівчата!
Жартуючи кинув Катрусю свою...³⁾
Недбля не бачить, з ким їй жартувати,
480 А люди хоч бачять, та людям не жаль.
„Нехай“, кажуть, „гине ледача дитина,
Колі не зуміла себе шанувати!“
Шануйте ся ж, любі, в недобрю годину
Щоб не довелó ся Москаля шукати!⁴⁾

- 485 Деж Катруся блудить?
По-під тинню ночувала,
Раненько вставала,
Поспішала в Московщину, —
Аж гульк — зіма впала.
490 Свіще полем завірюха,
Іде Катеріна
У личаках — ліхо тяжке! —
І в одній свитині.
Іде Катря, шкандибас;
495 Дивить ся — щось мріє...
Либонь ідуть Москалики...

¹⁾ В вид. 1860: побачать. ²⁾ В перводр. тут три, в вид. 1860 вісім рядків точок. ³⁾ Огсі два рядки надруковані лише в вид. 1844 р. ⁴⁾ Огсіх 8 рядків з обома попередніми із друкованої самим Шевченком 1860 р. карточки для наклеєня на покаліченого цензурою «Кобзаря» опублікував уперве д. Хв. Камінський (Киевская Старина 1885, март, стор. 530).

Ліхо!... сэрце мліе...
Полетіла, зостріла ся,
Пита: „Чи немає
500 Мого Івана чорнявого?“
А ті: „Ми не знаём.“
І, звичайно, як Москалі
Сміють ся, жартують:
„Ай да баба! ай да наші!
505 Каво не надують!“
Подивилась Катеріна:
„І ви, бачу, люди!
Не плач, сину, моє ліхо!
Що буде, то й буде!
510 Піду дальше, — більш ходіла...
А мбже й зостріну;
Оддам тебе, мій голубе,
А самá — загіну!“

Ревé, стóгне хуртовина,
515 Кóтить, вёрне полем;
Стоїть Катря сэред поля,
Далá сльозám вóлю.
Утомілась завірюха,
Де-де позіхає;

520 Ще-б плакала Катеріна,
Та сліз більш не має.
Подивилась на дитину:
Уміте сльозю

Червоніє, як квіточка
525 В-ранці під росю.
Усміхнулась Катеріна,
Тяжко усміхнулась, —
Кóло сэрця як гадина
Чорна повернулась.

530 Кругóm мóвчки подивилась;
Бáчить — ліс чорніє,
А під лісом, край дорóги,
Либóнь кúрінь мріє.
„Ходім, сину! смеркаєть ся,

- 535 Коли пúстять в хату;
А не пúстять, то й на двóрі
Бúдем ночувáти.
Під хáтою заночу́єм,
Сíну мій Іва́не!
- 540 Де-ж ти бúдеш ночувáти,
Як менé не ста́не?
З соба́ками, мій сíночку,
Кохáй ся на двóрі!
Соба́ки злі, покуса́ють,
- 545 Та не заговóрять,
Не розка́жуть сміючі ся...
З пса́ми їсти й пи́ти...
Бідна моя голо́вонько,
Що мені робіти?“

- 550 Сирота́ соба́ка масть свою́ дблю,¹⁾
Має добре сло́во в світі сирота́;
люго́ бьють і ла́ють, заку́ють в нево́лю,
Та ніхто́ про ма́тірь на сміх не спи́та.
А йвася спита́ють, зарáння спита́ють,
- 555 Не даду́ть до мо́ви дити́ні дожити́.
На ко́г соба́ки на у́лиці ла́ють?
Хто гб́лий, голо́дний під ти́ном сиди́ть?
Хто лóбу́ря во́дить? Чорня́ві байстра́та.
Одна́ йго́ дбля — чо́рні бровеня́та,
- 560 Та й тих лю́ди за́здрі не да́ють носи́ть.

IV.

Попід горбо́ю яром-дб́лом
Мов ті ді́ди висо́кочо́лі,
Дуби́ з гетьма́нщини сто́ять;

---

¹⁾ Отсей рядок масть ся лише в вид. 1844; в вид. 1840 зазначено один рядок, а в вид. 1860 шість рядків точками. Отсі рядки з друкованого Шевченком у 1860 р. листка для наклея в «Кобзарі» опублікував д. Хв. Камінський в «Киевской Старинѣ» 1885, март, стор. 520—521. Хоча вони тоді були передруковані в львівській «Зорі», то Ом. Огоновський не взяв їх до свого видання. У вид. Ром. вони є.

У яру грєбля, вєрби в ряд.
565 Ставо́к під кри́гою в невбо́лі.
І ополо́нка — во́ду бра́ть.
Мов покоті́ло черво́нє
Кри́зь хма́ру о́бнце, заняло́сь,
Наду́в ся ві́тер, — як пові́є,
570 Нема́ нічо́го, скри́зь бі́лє,
Та тілько́ лісо́м загу́ло.

Ревé, сви́ще завіру́ха,
По́ лісу́ заві́ло;
Як те мо́ре, бі́ле по́ле
575 Сви́гом покоті́лось.
Ви́йшов з ха́ти карбівни́ччї,
Щоб ліс огля́дїти,
Та де то́бі! таке́ ліхо,
Що не ви́дно й сві́та.
580 „Еге́, ба́чу, яка́ фу́га!
Цур же по́му з лісо́м!
Пі́ти в ха́ту... Що́ там таке́?
Ох їх до-сто-бі́са!
Недо́бра їх розно́сіла,
585 Мов спра́вді за ді́лом.
Ничи́поре! диві́сь лишéнь,
Які побі́ліли!“¹⁾
„Що́? Москалі́?... Де Москалі́?“
„Що́ ти? схамені́ ся!“
590 „Де Москалі́, лебе́дики?“
„Та он, подиві́ ся!“
Полеті́ла Катери́на
І не одя́гла́ ся.
„Мабу́ть до́бре Моско́вщи́на
595 В тя́мку йї́ далá́ ся!
Бо у-но́чі тілько́ й зна́є,
Що Моска́ля́ клі́че.“
Че́рез пенькі́, замéтами
Леті́ть, лédве ді́ше.
600 Бóса ста́ла се́ред шля́ху,

¹⁾ Так у вид. 1844; в вид. 1860: побілілі.

- Втерлась рукавами,
А Москалі їй на-зустріч,
Як один, верхами.
„Ліхо моє! доле моя!“
605 До їх... коли гляне, —
Попереду старший їде.
„Любий мій Іване!
Серце моє кохане!
Де ти так барився?“
610 Та до його... за стремена...
А він подивився,
Та шпорами коня в боки.
„Чого-ж утікавш?
Хиба забув Катерину,
Хиба не пізнаєш?
615 Подиви ся, мій голубе,
Подивись на мене:
Я Катруся твоя люба!
На-що рвеш стремена?“
А він коня поганяє,
620 Ніби-то й не бачить.
„Постривай же, мій голубе,
Дивись! я не плачу,
Ти не пізнав мене, Іване?
Серце, подиви ся!
625 Єй же Богу, я Катруся!“
„Дура, атвязі ся!
Вазьміте прочь безумную!“
„Боже мій! Івасю!¹⁾
І ти мене покидаєш!
630 А ти-ж присягав ся!“
„Вазьміте прочь! Что-жъ ви сталі?“
„Кого? мене взяти?
За-що-ж? скажи, мій голубе!
Кому хоч оддати
635 Свою Катрю, що до тебе
В садбчок ходила,
Свою Катрю, що для тебе

¹⁾ В вид. 1860: Іване.

- Сіна породила?
Мій батечку, мій братіку,
640 Хоч ти не цурайт ся!
Наймичкою тобі стану...
З другою кохай ся,
З цілим світом!... Я забуду,
Що колись кохалась,
645 Що од тебе сіна мала,
Покриткою¹⁾ стала...
Покриткою... який сором!
І за-що я гину?
Покинь мене, забудь мене,
650 Та не кидай сіна!
Не покинеш?... Серце моє!
Не втікай од мене!...
Я вінесу тобі сіна.
Кинула стремена
655 Та в хатину.

- Вертаєть ся,
Несе йому сіна;
Несповита, заплакана,
Сердешна дитина.
„Ось-де вонó, подиві ся!
660 Де-ж ти? заховав ся?
Утік!... нема!... Сіна, сіна!
Батько одцурав ся!
Боже ти мій!... Дитя моє!
Де дінусь з тобою?
665 Москалики! голубчики!
Возьміть за собою;
Не цурайтесь, лебедики!
Вонó сиротина;
Возьміть його та оддайте
670 Старшому за сіна!
Возьміть його!... бо покину,
Як батько покинув, —

¹⁾ В вид. 1860: Покриткою.

- Бодай його не кидала
Лихая година!
675 Гріхом тебе на світ божий
Мати породила, —
Виростај же на сміх людам!“ —
На шлях положила:
„Оставай ся шукать батька,
680 А я вже шукала.“
Та в ліс з шляху, як нависна...
А дитя осталося.
Плаче бідне... А Москалям
Байдуже, — минули.
685 Вонó й добре; та на ліхо
Лісничі почули.

- Біга Катря боса лісом,
Біга та голосить;
То проклина свого Йвана,
690 То плаче, то просить.
Вибігає на возлісся;
Кругом подивилась,
Та в яр... біжить, — серед ставу
Мовчки опинилась.
695 „Прийми, Боже, мою душу!
А ти — моє тіло!“
Шуббвсть в воду!... По-під льбодом
Геть загуркотіло.

- Чорнобрива Катеріна
700 Найшла, що шукала.
Дунув вітер по-над ставом,
І сліду не стало.

- То не вітер, то не буйний,
Що дуба ламає:
705 То не ліхо, то не тяжке,
Що мати вмирає;
Не сироти малі діти,
Що неньку сховали:

- Їм зосталась добра слава,
710 Могіла зосталась.
Засміють ся злії люди
Малій сиротині, —
Війле сльози на могілу,
Сердёнько спочіне.
715 А тому, тому на світі,
Що йому зосталось,
Кого батько і не бачив,
Ма́ти одпура́лась?
Що зосталось байстрию́кові?)
720 Хто з ним заговори́ть?
Ні ро́дини, ні хати́ни, —
Шляхи́, піски́, горе...
Па́нське лі́чко, чо́рні брѳви —
На-що? Щоб пізна́ли!
725 Змалюва́ла, не схова́ла...
Бода́й поли́няли!

V.

- Ішов кобза́рь до Ки́єва
Та сів спочива́ти;
Торбинка́ми¹⁾ обвішаний
730 Йо́го повожа́тний.
Мале́ дитя́ ко́ло його́
На со́нці куня́є,
А тим ча́сом старий кобза́рь
„Ісу́са“ співа́є.
735 Хто йде́, їде́ — не ми́нає;
Хто — бу́блик, хто — гро́ші,
Хто старо́му, а дівча́та
Ша́жок міхонѳші.
Заді́влять ся чо́рнобрі́ві:²⁾
740 „І бо́се, і го́ле!“

¹⁾ В перводр. і в вид. 1844 се слово виточкуване. ²⁾ В вид. 1860: Торбі́ками. ³⁾ Вид. 1860: чо́рноброві.

Далá,“ кáжуть, „бровиня́та,
Та не далá до́лі!“

- Їде шля́хом до Ки́єва
Берли́н шестерне́ю,
745 А в берли́нї господи́ня
З па́ном і сі́мєю. ¹⁾
Опини́в ся прот́и старці́в, —
Ку́рява ляга́є.
Побі́г Іва́сь, бо з вікони́ця
750 Рукóю маха́є.
Да́є грóші Іва́сєві,
Диву́єть ся па́ні,
А пан гля́нув... одверну́в ся...
Пи́знав препогáний,
755 Пи́знав т́ї ка́рі о́чі,
Чо́рні бровеня́та...
Пи́знав ба́тько свогó си́на,
Та не хо́че вяза́ти.
Пи́та па́ні, як зове́ть ся?
760 „Іва́сь.“ — „Како́й ми́лий!“
Берли́н ру́шив, а Іва́ся
Ку́рява покри́ла...
Полі́чили, що доста́ли,
Вста́ли сі́ромáхи,
765 Помо́лились на схід со́нця,
Пи́шли по-над шля́хом.

Друк. уперве: Кобзарь 1840, стор. 21—67.

¹⁾ Вид. 1860: сем'єю. ²⁾ Вид. 1860: милай.

III. ПЕРЕБЕНДЯ.

(Е. П. Гребінці.)

- Перебѣндя старійт, сліпійт, —
Хто тогó не знає?
Він усюди вѣштаєть ся
Та на кóбзї грає.
- 5 А хто грає, тогó знають
І дякують люди:
Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.
По під тиньню сїромáха
- 10 І днїє й ночує, —
Немá йому в світї хáти;
Недóля жартує
Над старю головю,
А йому байдуже!
- 15 Сяде¹⁾ собі, заспівáє:
„Ой не шумї, луже!“
Заспівáє, та й згадáє,
Що він сиротина,
Пожурить ся, посумує
- 20 Сидячі під тїном.

От-такий-то Перебѣндя
Старій та химѣрний!
Заспівáє про „Чáлого“,
На „Гóрлицю“ звѣрне;
25 З дівчáтами на вигонї
„Гриця“ та „Веснянку“,
А у шинку з парубкáми
„Сѣрбина“, „Шинкарку“;

¹⁾ Вид. Кожанч Сїдя.

З жонатими на бенкеті
30 (Де свекруха злая)
Про топло, лиху долю,
А потім „У гаю“;
На базарі про „Лазаря“,
Або, щоб те знали,
35 Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйнували.
От-такий-то Перебєндя
Старий та химерний!
Заспіває, засмієть ся,
40 А на сльози зверне,

Вітер віє-повіває,
На полю гуляє,
На могилі кобзарь сидить
Та на кобзї грає.
45 Кругом його степ, як море
Широке синіє;
За могилою могила,
А там — тільки мріє.
Сивий ус, стару чуприну
50 Вітер розвіває;
Та приляже, та послуха,
Як кобзарь співає,
Як серце смієть ся, сліпі очі плачуть...
Послуха, повіє...

55 Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люди не чули: бо то бже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,
60 То серце щєбєче Господню славу,
А думка край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими бє!
Спочине на сонці, його запитає:
65 Де воно ночує? як воно встає?

Послухає моря, щó вонó говóрить?
Спитá чóрну гóру: Чогó ти нїмá?
І знóву на нéбо, бо на землї гóре,
Бо на їй, ширóкій, кутóчка нема
70 Тому́, хто все знáв, тому́, хто все чу́в:
Що мóре говóрить, де сóнце ночу́в,
Йогó на сїм свїті нїхтó не приймá.
Одїн він між нїми, як сóнце висóвке,
Йогó знáють лю́ди, бо нóсить земл́я.
75 А як-би почу́ли, що він одинóкий
Спївá на могїлї, з мóрем розмовл́я, —
На бóжеє слóво вонї-б насмія́лись,
Дурнїм би назв́али, од себе-б прогн́али:
„Нехай по-над мóрем“, сказáли-б, „гул́я!“

80 Дóбре всї, мїй кобзáрю,
Дóбре, бáтьку, рб́иш,
Що спївáти-розмовл́яти
На могїлу хóдиш!
Ходї собі, мїй гóлубе,
85 Пóки не засну́ло
Твоé сéрце та виспїву́ї,
Щоб лю́ди не чу́ли!
А щоб тебе́ не цурáлись,
Потурáї їм, брáте!
90 Скачї, врáже, як пан кáже,
На те він богáтий.

От-такїй-то Перебéндя
Старїй та хімéрний!
Заспївáв весїльно́ї,
95 А на журбу́ звéрне.

Друк у-перве: Кобзарь 1810, ст. 13—20.

IV. ІВАН ПІДКОВА.

(В. І. Штернбергу.)

I.

- Булó колісь в Україні
Ревіли гармати ;
Булó колісь Запорóжці
Вміли панувáти!
- 5 Панувáли, добувáли
І слáву і вóлю, —
Минúло ся, остáли ся
Могили по пóлю!¹)
- 10 Де ляглó спочíти
Козáцьке бíле тíло
В китáйку повíте.
Висóкíї ті могíли
- 15 Чорніють, як гóри,
Та про вóлю нíшком в пóлі
З вітрами говóрять.
Свідок слáви, дідівщини
З вітром розмовляє,
- 20 А внук кóсу несé в рóсу,
За ними співáє.

Булó колісь, в Україні
Лíхо танцювало,
Журбá в шинку мед-горілку

¹) В вид. 1860: на полі.

- 25 Поставцём кружала.
Булó колісь дóбре жити¹⁾
На тій Україні...
А згадаймо! мóже сёрце
Хоч трóшки²⁾ спочіне.

II.

- 30 Чóрна хма́ра з-за Лимáну
Не́бо, сóнце крїе;
Сїнє мóре звїрю́кою
То стóгне, то вїе,
Днїпра́ гїрло зато́пило.
- 35 „А нўте, хлопья́та,
На байдакі! Мóре грає,
Ходїм погуля́ти!“
- Вїсипали Запорóжці,
Лимáн чóвни³⁾ вкрїли.
„Граї же, мóре!“ заспївали,
40 Запїнились хвїлі.
Кругóм хвїлі, як ті гóри:
Нї землі, нї не́ба.
Сёрце млїе, а козака́м
Того́ тїлько й трéба.
- 45 Пливўть собі та спївають;
Рибáлка лїтає,
А попереду отáман
Ведé, куди знає.
Похóжає вздóвж байда́ка.
- 50 Гáсне лю́лька в рóті:
Погляда́є сюді-туди,
Де-то бу́ть робóті?
Закрутивши чóрні ўси,
За ўхо́ чупрїну,
- 55 Пїдня́в ша́пку, — чóвни ста́ли.
„Неха́й вóрог гїне!
Не в Синóпу, отáмани,

---

¹⁾ Чиг. Коб. Добре колісь було. ²⁾ В вид. 1860: трохк.
³⁾ В вид. 1860: човні.

Панóве-молóдці,
А у Царьград, до султана
60 Поїдемо в гóсті!“
„Дóбре, бáтьку отáмане!“
Кругóm заревіло.
„Спасібі вам!“

Надів ша́пку.

Зно́ву закипіло
65 Сі́нє мо́ре вздо́вж байдака́,
Зно́ву похожа́в
Пан отáман та на хвілю
Мо́вчки погляда́в.

Друк. уперве: Кобзарь 1840, стор. 97—103.

V. НА НЕЗАБУДЬ В. І. ШТЕРНБЕРГУ.¹⁾

Поїдеш далéко,
Побáчиш багáто;
Задівиш ся, зажу́риш ся —
Згада́й мене́, бра́те!“

Весно́ю 1840 р.

---

¹⁾ Отсей вірши́к був написаний Шевченком на екземплярі «Кобзаря» з 1840 р., подаровани́м ним його́ другови, маляреви Штернбергови, який умер 1845 р. Опублікований «з паперів Левченка» в «Кіевско́й Стари́ні» 1902 р. книжка за лютий, відділ Документів, ст. 73.

VI.¹⁾

- Вітре буйний, вітре буйний,
Ти з морем говориш:
Збуді його, заграй ти з ним,
Спитай сине море.
- 5 Вонб знає, де мій милий,
Бо його носило;
Вонб скаже, сине море,
Де його поділо.
Коли милого втопило,
- 10 Розбий сине море!
Підү шукать миленького,
Втоплю своє горе,
Втоплю свою недобленьку...
- ... ..²⁾
- 15 Найдү його, пригорнү ся,
На серці зомлю.
Тоді, хвіле, неси з милим,
Куди вітер віє!
- 20 Коли-ж милий на тім боці,
Буйнесенький знавш,
Де він ходить? що він робить?
Ти з ним розмовлявш.
Коли плаче, то й я плачу;
- 25 Коли ні, співаю;
Коли-ж згінув чорнобривий,
То й я погибаю.

¹⁾ В вид. 1860 дод. титулом *Думка* (ст. 86). ²⁾ Так у вид. 1840, 1844, 1860.

- Тогді несі мою душу
Туді, де мій милий,
30 Червоною калиною
Постав на могилі!
Буде легше в чужім полі
Сироті лежати,
Буде над ним його міла
35 Квіткою стояти.
І квіткою й калиною
Цвісти над ним буду,
Щоб не пекло чуже сонце,
Не топтали люди.
40 А в вечері посумую,
А в ранці поплачу;
Зійде сонце — утру сльози,
Ніхто й не побачить.
Вітре буйний, вітре буйний,
45 Ти з морем говориш:
Збудь його, заграй ти з ним,
Спитай сіне море!

Друк. уперве: Ластівка Е. Гребенки С. Пб. 1841, ст. 23—25.

VII. НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ.¹⁾

- Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину.
- 5 На калині одиноче
Гніздечко гоїдає.
А де-ж дів ся соловейко?
Не питаї, не знає!
Згадаї лихо, то й байдуже:
- 10 Минулось, пропало;
Згадаї добре, серце вьяне,
Чому не осталося?
Отó-ж гляну та й згадаю:
Булó, як смеркає,
- 15 Зашебече на калині,
Ніхтó не минає.
Чи багатий, когó дóля
Як ма́ти дитину
Убирає, доглядає,
- 20 Не мине калину;
Чи сирота, що дó-світа
Му́сить уставати,
Опінить ся, послухає, —
Мов ба́тько та ма́ти
- 25 Розпитують, розмовляють!
Серце бьеть ся любо,
І світ бóжний як великдень,
А лю́ди як лю́ди!²⁾

¹⁾ В вид. 1860 пропушено. ²⁾ В перводр. оба рази: люде.

- Чи дівчина, що милого
30 Що-дeнь виглядає,
Вьяне, сoхне сиротою,
Де дїтись не знає, —
Підe на шлях подивить ся,
Поплакати в лoзи;
35 Защeбече соловейко,
Сoхнуть дрібні сльoзи;
Послухає, усміхнeть ся,
Підe тeмним гaєм...
Нїби з мїлим розмовляла...
40 А він знай співав,
Та дрібно, та рівно, як Бoга благав,
Пoки вийде злoдій на шлях погулять
З ножeм у халяві, — підe луна гaєм,
45 Запeклюю душу злoдія не спїнить,
Тільки стратить гoлос, добру не навчить...
Нехай він лютує, пoки сам загине,
Пoки безголoвья вoрон прокричить.

- Засне доли́на, на кали́ні
50 І соловейко задріма.
Повіє вітер по доли́ні,
Пішла дїбровою луна;
Луна гуляє — бoжа мoва...
Встануть сердеги працювати,
55 Підуть корoви на дїброви,
Вийдуть дівчата вoду брать,
Вигляне сонце. Рай тай годі!
Вербá смієть ся, — свято скрізь!
Злoдій заплаче, дарма, що злoдій.

- 60 Так було перш, тепeр дивись:
Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину;
Над водою гне з вербою
Червону калину;
65 На калині одинoке
Гніздечко гойдає.

А де дів ся содовейко ?
Не питай, не знає !

Недавно, недавно у нас в Україні
70 Старій Котлярівський от-так щебетав ;
Замовк неборака, сиротами кинув
І гóри і мо́ре, де перше витав,
Де ватагу пройди́світа
Водів за собою.
75 Все остало́сь, все суму́є,
Як руїни Трої ;
Все суму́є, тільки сла́ва
Сонцем засіяла ;
Не вмере кобза́рь, бо на віки
80 його́ привіта́ла.
Будеш, ба́тьку, панува́ти,
Поки живу́ть лю́ди,
Поки сонце з не́ба сяє,
Тебе́ не забу́дуть !

85 Пра́ведная душе́ ! прийми́ж мою́ мо́ву,
Нему́дру та щіру, прийми́, привіта́й !
Не кинь сирото́ю, як кинув дїбро́ви.
Прилини́ до мене́ хоч на одно́ слово,
Та про Украї́ну мині́ заспівáй !
90 Нехáй усміхне́ть ся душа́ на чужині́,
Хоч раз усміхне́ть ся дивлю́чись, як ти
Всю сла́ву козацьку за словом е́диним
Переніс в убо́гу хату́ сироті́.
Прилинь, сізій орле ! бо я одино́кий,
95 Сиротá на світі́ в чужо́му краю́ ;
Дивлю́ ся на мо́ре ширóке, глибо́ке,
Поплив би на той бік, — човна́ не даю́ть !
Згадаю́ Ене́я, згадаю́ роді́ну,
Згадаю́ — заплачу́, як та́я диті́на ;
100 А хвілі́ на той бік іду́ть та реву́ть.
А мо́же я й те́мний, нічо́го не ба́чу,
Мо́же моя́ до́ля на тім бо́ці пла́че,
Бо сироту́ всюди лю́ди осмію́ть ?

Нехай би сміялись, та там море грає,
105 Там місяць, там сонце яснійше сія,
І з вітром могла в степу розмовляє,
Там не одинокий з нею був би я.
Праведная душе, прийми мою мову,
Немудру та щіру, прийми, привітай!
110 Не кинь сиротою, як кинув діврови,
Прилини до мене хоч на одне слово,
Та про Україну мені заспівай!

Друк. у перше: Ластівка Гребенки 1841, ст. 306—312.

VIII. Т О П О Л Я.

(П. С. Петровський.)

- По діброві вітер віє,
Гуляє по полію,
Край доріги гне тополю
До самого добу.
- 5 Стан висікий, лист ширікий —
На-що¹⁾ зеленіє?
Кругом поле як те море
Широке синіє.
Чумак іде, подивить ся,²⁾
- 10 Та й голову схилить;
Чабан в-ранці з сопілкою
Сяде на могилі,
Подивить ся, серце ніє:
Кругом ні биліни!
- 15 Одна-одна, як сирота
На чужині гине!

- Хто-ж виховав тонку, гнучку
В степу погибати?
Постривайте, все розкажу, —
- 20 Слухайте-ж, дівчата!

Полюбила чорнобрива³⁾
Козака дівчина,
Полюбила — не спинила:
Пішов, та й загинув.

¹⁾ Попр. Шевч. Марне. ²⁾ В вид. Семиренка: подивіття.
³⁾ В перводр. чорнобрива, в вид. Сем. чорнобрива

- 25 Як-би знала, що покине,
Булó-б¹⁾ не любила;
Як-би знала, що загине,
Булó-б не пустила;
Як-би знала, не ходила-б.
30 Пізно за водою,
Не стояла-б до півночі
З мілим під вербою...
Як-би знала!...

І то ліхо

- Попéреду знати,
35 Що нам в світі зострінеть ся...
Не знайте, дівчата!
Не питайте свою долю!...
Самó серце знає,
Когó любить. Нехай вьяне,
40 Поки закопають!
Бо не довго, чорнобріві
Карі оченята,
Біле лічко червоніє,
Не довго, дівчата!
45 До полудня, та й завьяне,
Брови полиняють...
Кохайте ся-ж, любіте ся,
Як серденько знає.

- Защербече соловейко
50 В лузі на каліні,
Заспівав ~~коч~~аченько
Ходя по долині.
Виспіває, поки вийде
Чорнобрива з хати,
55 А він її запитав:
„Чи не била мати?“
Стануть собі, обіймуть ся,
Співа соловейко;

---

¹⁾ Тут і ряд. 27 у перводр. булоб, у вид. Сем. булаб.

- Послухають, розійдуть ся, —
60 Оббе раденькі.
Ніхто тогó не побачить,
Ніхто не спитає:
„Де ти була? що робила?“
Самá собі знає...
65 Люби́ла ся, коха́ла ся,
А серде́нько мліло:
Вонó чу́ло¹⁾ недóленьку,
А сказа́ть²⁾ не вміло.
Не сказа́ло, — оста́ла ся,
70 Де́нь і ніч ворку́є,
Як голу́бка без голу́ба,
А ніхто³⁾ не чу́є.

- Не шебече солове́йко
В лу́зі над водо́ю,
75 Не співа́є чорнобри́ва
Сто́я під вербо́ю.
Не співа́є, як сі́рота⁴⁾
Білим сві́том нудить.
Без мило́го ба́тько, ма́ти,
80 Як чужі́ї лю́ди;
Без мило́го со́нце сві́тить,
Як во́рог сме́ть ся,
Без мило́го скрі́зь моги́ла,
А се́рденцько бье́ть ся!

- 85 Ми́ну́в і рік, ми́ну́в дру́гий,
Козака́ нема́є;
Сóхне вона́, як кві́точка,
Ніхто́ не пита́є.
„Чо́го́ вя́неш, моя́ до́ню?“
90 Ма́ти⁵⁾ не спита́ла,
За старо́го,⁶⁾ багáтого
Ни́щечком⁷⁾ е́дна́ла.

¹⁾ Попр. Шевченка: Чуло серце. ²⁾ Попр Шевч. Сказати.
³⁾ В перводр. никто. ⁴⁾ Попр. Шевч. Сиротою. ⁵⁾ Попр. Шевч.
„Стара.“ ⁶⁾ Попр. Шевч. За сивого. ⁷⁾ Попр. Шевч. Тихенько

- „Іді, доню!“ каже мати, —
„Не вік дівувати.
95 Він багатий, одинюкий,
Будеш панувати!“
„Не хочú¹) я панувати,
Не піду я, мамо!
Рушниками, що придбала,
100 Спусти мене в яму!
Нехай попі заспівалъ,
А дружкі поплачуть!²)
Легше мині³) в труні лежать,
Як⁴) його побачить.“
- 105 Не слухала старá мати,
Робила, що знала;
Все бачила⁵) чорнобрива,
Сохла і мовчала.
Пішла в-ночі до ворожки,
110 Щоб поворожити,
Чи довго їй на сім світі⁶)
Без милого⁷) жити?
„Бабусенько, голубонько,
Серце моє, ненько!
115 Скажи мені щіру правду,
Де мій сердеченько?
Чи жив? здоров? чи він любить?
Чи забув-покинув?
Скажи-ж мені, де мій мійлий?
120 Край світа полину!
Бабусенько, голубонько!
Скажи, коли⁸) знаєш
Бо видає⁹) мене мати
За старого заміж.

¹) В вид. Сем. не хочу. ²) Попр. Шевч. Заплачуть. ³) Попр. Шевч. Легше, мамо. ⁴) Вид. Сем. Ніж, Кожанч. Аніж його бачить. ⁵) Попр. Шевч. Дивила ся. ⁶) Попр. Шевч. одинокій. ⁷) Попр. Шевч. На сім світі. ⁸) Попр. Шевч. бо ти. ⁹) Попр. Шевч. Хочє дати.

- 125 Любіть його, моя сіза,
Сэрце не навчіти!
Пішла-б же я утопілась,
Жаль душу згубити!
Коли не жив чорнобривий,
130 Зроби, моя пташко,
Щоб до-дому не вернулася...
Тяжко мині, тяжко!
Там старий жде з старостами...
Скажи-ж мою долю!“
135 „Добре, доню! Спочинь трішки!...
Скажу твою долю...¹⁾
Самá колись дівувала,
Тее лихо знаю;
Минуло ся, навчила ся,
140 Людям помагаю.
Твою долю, моя доню,
Позаторік знала,
Позаторік і зільлячка
Для того придбала.“
- 145 Пішла старá, мов каламарь
Достала з полиці.
„Ось на тобі сього дива!
Піди до криниці,
Поки півні не співали,
150 Умій ся водою!
Випий трішки сього зільля, —
Все лихо загобіть.
Випеш, біжи яко мога,
Що-б там ні кричало,
155 Не оглянсь ся, поки станеш
Аж там, де прощалась.
Одпочинеш, а як стане
Місяць серед неба,
Випий ще раз! Не приїде, —
160 В-третє¹⁾ випить треба!

¹⁾ В вид. Сем. Чині ж мою волю. ²⁾ В перводр. Въ третѣ.

- За перший раз, як за той рік
Будеш ти такою;
А за другий серед степу
Тупне кінь ноєю.
165 Коли живий козаченько,
То зараз побуде,
А за третій, моя доню,
Не питаї, що буде!
Та ще, чуєш, не хресті ся,¹⁾
170 Бо все піде в вбоду.
Тепер же йді, придиві ся
На торішню вбоду!“

- Взяла зільля, поклонилась:
„Спасібі, бабусю!“
175 Вийшла з хати: „Чи йти, чи ні?
Ні, вже не верну ся!“
Пшла,²⁾ вмилась, напилась,
Мов не своя³⁾ стала;
В-друге, в-третє, та мов сонна
180 В степу заспівала:⁴⁾

- „Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!
Рості, рості, топленько,
Все в-гору та в-гору!
185 Рості тонка та висoka
До самої хмари,

¹⁾ В вид. Сем. хресті ся. ²⁾ Попр. Шевч. Прийшла. ³⁾ Чит. Коб. Побігла таї. ⁴⁾ Замість рядків 177—180 рукоп. поправка Шевченкова:

Прийшла, вмилась, напилась,
Тихо усміхнулась;
В друге, в третє, напилась,
І не зоглянулась.
Полетіла мов на крилах,
Серед степу пала. —
Пала, стала, заплакала
І... і заспівала:

- Спитаїт Бóга, чи дїжду́ ся,¹⁾
Чи не дїжду́ па́ри?
Ростї́, рости, подивї́ ся
190 За сїнеє мóре:
По тїм бóці мо́я дóля,
По сїм бóці гóре!
Там десь мїлий чорнобрївнїй
По пóлю гуля́є,
195 А́ я пла́чу, лїта́ тра́чу,
Йогó вигляда́ю.
Скажї́ йому́, моє́ серце,
Що смїю́ть ся лю́ди;
Скажї́ йому́, що за́гїну,
200 Ко́ли не прибу́де!
Мене́ ма́ти сама́ хо́че²⁾
В зéмлю заховáти...
А хто-ж ї́ голóвоньку
Буде доглядáти?
205 Хто догля́не, розпита́є,
На старї́сть помóже?
Ма́мо мо́я! дóле мо́я!...
Бóже мїлий, Бóже!
Подивї́ ся, топóленько!
210 Як нема́, — запла́чеш
До схід сонця́ ранї́сїнько,
Щоб нїхто не ба́чив.
Ростї́-ж, серце топóленько,
Все в-гóру та в-гóру!
215 Пла́вай, пла́вай, лебедонько,
По сїньому́ мóрю!“

- Таку́ пісню³⁾ чорнобрїва
В степу́ заспїва́ла;⁴⁾
Зїлля́ дїва наро́било,⁵⁾
220 Топóлею ста́ла.

---

¹⁾ Попр. Шевч. дїжду я. ²⁾ В вид. Сем. Сама́ хо́че мене́ ма́ти. ³⁾ Попр. Шевч. Оттак тая. ⁴⁾ Попр. Шевч. Плакала, спївала.
⁵⁾ Попр. Шевч. І на диво серед поля.

Не вернула ся до дому,
Не діждала пари;
Тонка-тонка¹⁾ та висбка
До самої хмари.

225 По дїброві вітер віє,
Гуляє по полю,
Край доріги гне тополо
До самого дблу. :

Друк. у перше: Кобзарь 1840, ст. 69—82.

---

¹⁾ Попр. Шевч гвучка.

ІХ. ТАРАСОВА НІЧ.

(П. І. Маргосу.)

- На розп'утті кобзарь сидить
Та на кобзі грає,
Кругом хлопці та дівчата
Як мак розцвітає.¹⁾
- 5 Грає кобзарь, виспівує,
Вимовля словами,
Як Москалі, Орда, Ляхи
Білись з козаками,
Як збрала ся громада²⁾
- 10 В неділеньку в-ранці;
Як ховали козаченька³⁾
З зеленим байраці.
Грає кобзарь, приспівує,
Аж ліхо смієть ся:⁴⁾
- 15 „Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеть ся;
Булó колись панували,
Та більше не будем...
Тії слави козацької
- 20 По-вік не забудем!
Україно, Україно!
Серце моє,⁵⁾ ненько!

---

¹⁾ В вид 1860: процвітає. ²⁾ В вид. 1860: збрала ся громадонька; Жен. збірались козаченьки. ³⁾ Жен. товариша. ⁴⁾ Дальшиж 26 рядків у вид. 1840, 1844 і 1860 викропковано. ⁵⁾ Праське і Жен. вид. Невько моя

- Як згадаю тебе, краю
Заплаче серденько!¹⁾
25 Де поділось козачество,
Чорвоні жупани?
Де поділась доля-воля,
Бунчуки, гетьмани?
Де поділось? Ізгоріло?
30 А чи затопило
Сине море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
35 А над дітьми козацькими
Поганці панують!
Грай же море! мовчить гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькії,
40 Такá вáша дóля!

- „Встає²⁾ хмара з-за Лиману,
А другая з поля;
Зажурилась Україна, —
Такá її дóля!
45 Зажурилась, заплакала,
Як малá дитина.
Ніхтó її не рятує...³⁾
Козачество гине,
Гине слава, батьківщина,
50 Немає де дітись...⁴⁾
Виростають нехрещені
Козацькії діти,
Кохаять ся невінчані,
Без попá ховають,
55 Запрóдана Жидám⁵⁾ віра,
В церкву не пускають!

¹⁾ В праськім вид. чомусь: Як згадаю твою долю, Завяне серденько — хоть в котці подано поправки вставлені нами в текст, яко власноручний рукопис Шевченка. ²⁾ Жен. Встала. ³⁾ В перводр. фатує, потім скривь рятує. ⁴⁾ Жен. Що будещ робити? Так і в Огон. ⁵⁾ Жен і Огон свята.

Як та галич по́ле кріє,
Ляхі, уні́яти¹⁾
Налітають, — нема́ кому
60 Пора́доньки да́ти!
Обізва́в ся Налива́йко, —
Не ста́ло кравчи́ни!²⁾
Обізва́всь коза́к Павлю́га,³⁾
За не́ю полі́нув!
65 Обізва́всь Тара́с Тряси́ло⁴⁾
Гіркíми сльо́зами:
„Бі́дна мо́я Украі́но,
Сто́птана Ляха́ми!“⁵⁾

Обізва́всь Тара́с Тряси́ло
Віру рятува́ти,
70 Обізва́в ся оре́л сізій
Та й дав Ляха́м зна́ти!
Обізва́в ся пан Тряси́ло:
„А го́ді жури́ть ся!
А ході́м⁶⁾ лиш, пані́-бра́ти,
75 З Поля́ка́ми бить ся!“⁷⁾

Вже не три дні, не три но́чі.
Бьєть ся пан Тряси́ло;
Од Лима́на до Трубе́жу⁸⁾,
Тру́пом по́ле кри́лось.
80 Ізнемі́г ся коза́ченько,⁹⁾
Тя́жко зажури́в ся,
А пога́ний Конецьпо́льський
Дуже звесели́в ся;
Зібра́в шля́хту всю до ку́пи
85 Та й ну частува́ти!
Зібра́в Тара́с коза́ченьків¹⁰⁾
Пора́ди проха́ти:

¹⁾ В перводр. налітають, у вид. 1860 і пізн. уніяти. ²⁾ Біля сього слова в перводр. покладено відсилач ¹⁾, але нотки нема. В вид. 1860: Кривчіни. ³⁾ Жен. і Огон. Обізвав ся Острияниця. ⁴⁾ Жен. і Огон. пан Трясило. ⁵⁾ За сим рядком у вид. 1840, 1844 і 1860 чотири рядки точок. ⁶⁾ В перводр. ходимъ. ⁷⁾ Жен. і Огон. з Ляшеньками. ⁸⁾ Вид. 1860 і пізніші Трубайла. ⁹⁾ Жен. і Огон. пан Трясило. ¹⁰⁾ Жен. і Огон. громадоньку.

- „Отáмани, товáриші,
Браті мої, діти!
90 Дáйте мені порáдоньку,
Що б́удем робити?
Бенкету́ють вражі Ляхі,
Нáше безго́ловья...
Неха́й собі бенкету́ють,
95 Нехáй на здо́ровья!
Неха́й кля́ті бенкету́ють;
По́ки со́нце за́йде,
А ніч-ма́ти дасть порáду,
Козáк Ляхá зна́йде.
100 А по́ки що, одпочіньмо!)
Чи багáто нáших?“
„Трóхи, пáне-отáмане,
Та й ті щось ледáчі!“
„Зледащіли? Побáчимо!
105 Немá чо́го ждáти!
Бенкету́йте-ж вражі Ляхі,
Прійду помагáти.
Прійду, Ляхі, по́часту́ю
Не ме́дом-сито́ю,
110 Нї, прокля́ті като́ліки,
Крóвью черво́ною
Почасту́ю за Павло́ву
Пра́ведную ду́шу, —
А коли́ нї, Бо́же мїли́й,
115 Сам ви́пити му́шу!
Бо́же! неха́й пропада́є
Голова́ Тарáса,
Дай то тї́льки, щоб та шля́хта
Крóвью упи́ла ся!
120 Тоді́ й мою́ голо́воньку
Неха́й во́рон б́удить,
Не прокину́сь! Товáриші!
Що б́уде, то й б́уде,

---

1) Починаючи з цього рядка аж до слів »Лягло сонце за горою«
в перводруці і в дальших виданнях включно до праського нема ні-
чого і не зазначено пропуску.

Сю ніч Ляхів-католиків
125 Ходім частувати!...
Чи так, браті-отамани? —
„Що маєм казати?
Робі, пане-отамане,
Як сам добре знаєш,
130 А ми будем помагати,
Піки силу маєм.“
„Добре, хлопці!“ Пішов нішком,
Люлечку смакує,
Дума думку, поглядає...
135 Діля-ж бенкетує.¹⁾

„Лягло сонце за горю,
Зіркі засіяли,
А козаки, як та хмара,
140 Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата;
Прокинулись Ляшкі-панкі —
Нікуди втікати!
145 Прокинулись Ляшкі-панкі²⁾
Та й не повставали:
Зійшло сонце, — Ляшкі-панкі³⁾
Пікотом лежали.

Червоною гадюкою
150 Несе Альта вісти,
Щоб летіли крюки⁴⁾ з поля
Ляшків-панків їсти.⁵⁾
Налетіли чорні⁶⁾ крюки
Ляшків⁷⁾ будити;

---

¹⁾ Рядки 101—135 надруковані уперше в женеvськiм вид. стор. 7—8 і відси перейшли до Огон. та Ром. Звістка В. Дом. про надруковане їх у «Вечернипах» 1862 р. хибна. ²⁾ Жен. і Огон. препогані ³⁾ Жен. до одного ⁴⁾ В вид. 1860: крюки. ⁵⁾ Жен. отсі два рядки читаємо ось як: Через стени, щоб летіли Крюки Ляхів їсти. ⁶⁾ Жен. і Огон. крюки з поля. ⁷⁾ Вид. 1860: Вельможних; Жен. Поганців.

- 155 Зібрало ся козачество
Бóгу помолітись.
Закрякали¹⁾ чорні крjúки²⁾
Виймаючі óчі,
160 Заспівали казаченьки
Пісню тії нóчі,
Тії нóчі кровавої,
Що славою³⁾ стала
Тарасові, козачеству,
165 Ляхів що приспала.

- „Над річкою в чистім полі
Могіла чорніє;
Де кров лилась козацькая,
Трава зеленіє.
170 Сидить крячок⁴⁾ на могилі
Та з голоду кряче...
Згада козак Гетьманщину,⁵⁾
Згада, та й заплаче.

- „Була колись козацькая
175 Ї слава і воля, —
Слава сяє, а воленьку
Спіткала недоля.
Було колись панували,
Та більше не будем,
180 Тії-ж слави козацької
По вік не забудем!“⁶⁾

- Умовк⁷⁾ кобзарь, зажурив ся,
Щось рúки не грають!
Кругом хлопці та дівчата
185 Слізонькі втирають.

---

¹⁾ Жен. Закричали крjúки чорні. ²⁾ В вид. 1860: кривавої.
³⁾ Так у перводр. і Жен.; у інших вид. від 1860 р славою.
⁴⁾ В вид. 1860 і пізн. крім Жен. ворон. ⁵⁾ Від сього рядка в вид.
1840, 1844, 1860 і Льв. аж до слів >Умовк кобзарь“ люка зазна-
чена двома рядками точок. У праськím виданю локи не зазначено,
але тих рядків нема. ⁶⁾ Рядки 174—181 уперве надруковані Жен.
ст. 9—10, віден у Огон і Ром. ⁷⁾ Жен. Сидить.

Пішов кобзарь по улиці,
З журби як заграє!
Кругом хлопці навприсядки,
А він вимовляє:¹⁾

- 190 „Нехай буде от-такички!²⁾
Сидить діти у запічку,
А я з журби та до шинку,
А там найдуть³⁾ свою жінку,
Найдуть жінку, почастию,
195 З вороженьків⁴⁾ покепкую.“

Друк. у перше: Кобзарь 1840, стор. 105—114, в повнім
тексті Женева 1891, ст. 4—10.

¹⁾ Жен. і Огон. їм співає ²⁾ В вид. 1860: оттакички. ³⁾ Жен.
і Огон. Найдуть в шинку. ⁴⁾ В вид. 1860: вороженьків, Жен. Та
з ворогів.

Х.¹⁾

Думи мої, думи мої,
Ліхо мені з вами!
На-що стали на папері
Сумніми рядами?

5 Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пиліну?
Чом вас ліхо не приспало,
Як своєю дитину?

10 Бо вас ліхо на світ на сміх породило,
Поливали сльози — чом не затопили?
Не вінесли в море, не розмили в полі?
Не питали-б люди, що в мене болить?
Не питали-б, за-що проклинаю долю,
Чого нужу світом?... „Нічого робить!“ —
15 Не сказали-б на сміх...

Квіти мої, діти!
На-що-ж вас кохав я, на-що доглядав?
Чи заплаче серце одне на всім світі,
Як я з вами плакав? Може і вгадав...

Може наїдець ся дівоче
20 Серце, карі очі,
Що заплачуть на сі думи,
Я більше не хочу...
Одну сльозу з очей карих,
І... пан над панами!
25 Думи мої, думи мої,
Ліхо мені з вами!...

¹⁾ В галицькій рукописній копії Кобзаря з р. 1866 (вид. Кожанчикова) ся думка має тигул: Марку Вовчкові на память 24-го стичня 1859 р. (*Рукоп. бібл. Н. Т. ім. Шевченка ч. 650. стор. 96*).

За карії оченята,
За чорнії брови
Сёрце рвало ся, сміялось,
Виливало мову.
30 Виливало, як уміло
За темнії ночі,
За вишнёвий сад зелений,
За ласки дівочі,
За степі та за могили,
35 Що на Україні...
Сёрце мліло, не хотіло
Співать на чужині.
Не хотілось в снігу, в лісі
Козацьку громаду
40 З булавами, з бунчуками
Збірать на пораду...
Нехай дүхи козацькії
В Україні вітають!
Там шіроко, там весело
45 Од краю до краю,
Як та воля, що минулась,
Дніпр широкій, мбре...
Степ і степ, ревуть порогги,
І могили — гори!
45 Там родилась, гарцювала
Козацькая воля,
Там шляхтою, Татарами
Засівала поле.
Засівала трупом поле,
50 Поки не остіло...
Лягла спочить, а тим часом
Віросла могила.
А над нею Орёл чорний
Сторожем літає,
55 І про неї добрим людам
Кобзарі співають.
Все співають, як діялось,
Сліпі небораки,
Бо дотепні... А я... а я
60 Тільки вмю плакати,

Тільки сльози за Україну,
А слова немає...
А за лихо... та цур йому!
Хто його не знає!...
65 А надто той, що дивить ся
На людей душою —
Пекло йому на с'ім світі,
А на тім...

Журбюю
Не накличу собі долі,
70 Коли так не маю...
Нехай злидні живуть три дні,
Я їх заховію,
Заховію змію люту
Кіло свого серця,
75 Щоб ворогі не бачили,
Як лихо смієть ся...
Нехай думка, як той вброн,
Літає та криче,
А серденько соловейком
80 Щобече та плаче —
Нипком, люди не побачуть,
То й не засміють ся...
Не втирайте-ж мої сльози,
Нехай собі ллють ся,
85 Чуже поле поливають
Що-дня і що-ночі,
Поки попій не засиплють
Чужім піском очі...
От-такé-то... а що робить!
90 Журба не поможє.
Хто-ж сироті завидує,
Карай того Бже!¹)

Думи мої, думи мої,
Квіти мої діти!

¹) Сей уступ від слів «За карії оченята» аж до «Карай того-
Боже» пропущений у вид. Семиренка 1860 р. ст. 2.

- 95 Вироста́в вас, догляда́в вас, —
Де-ж ми́ні вас діти?
В Україну ідіть, діти,
В на́шу Україну
По-під тиньню сирота́ми,
100 А я тут загіну.
Там на́йдете щі́ре се́рце
І сло́во ласка́ве,
Там на́йдете щі́ру пра́вду,
А ще мо́же й сла́ву...
- 105 Привіта́й же, мо́я не́нько,
Мо́я Україно,
Мої́х діток нерозу́мних,
Як сво́ю дити́ну!

Друк. у-перве Кобзарь Т. Шевченка С. Пб. 1840, ст. 5—11.

ХІ. Д У М К А.

- На-що мині чорні брови?
На-що карі очі?
На-що літа молодії,
Веселі, дівочі?
5 Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Серце вьяне, нудить світом,
10 Як пташка без волі.
На-що-ж мині краса моя,
Коли нема долі?
Тяжко мині сиротою
На сім світї жити:
15 Свої люди як чужії,
Ні з ким говорити.
Нема кому розпитати,
Чого плачуть очі?
Нема кому розказа́ти,
20 Чого серце хоче,
Чого серце як голубка
День і ніч воркує?
Ніхто¹⁾ його не питає,
Не знає, не чує.
25 Чужі люди не питають —
Та й на що питати?

---

¹⁾ В перводр. Никто.

Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте очі,
30 Пóки не засnúли,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буїнєсенкi
За синєє мóре
35 Чорнявóму, зрадливóму
На лóтеє гóре.

Друк. у-перше: Кобзарь 1840, ст. 83—87.

ХІІ. ДО ОСНОВЬЯНЕНКА.¹⁾

- Бьють порóги, місяць схóдить,
Як і перше схóдив...
Нема́ Січі, пропав і той,
Хто всім верховóдив!
- 5 „Нема́ Січі? — очерéти
У Дніпрá питають:
„Де-то на́ші діти ділись?
Де вони гуляють?“
Ча́йка скіглить літаючи,
- 10 Мов за дітьми плаче;
Сóнце гріє, вітер віє
На стéпи коза́чій.²⁾
На тій стéпі³⁾ скрізь могíли
Стоять та сумують;
- 15 Питають ся у буйного:
„Де на́ші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забари́лись?
Верні́те ся! Диві́те ся:
- 20 Жита́ похили́лись,
Де па́сли ся ва́ші ко́ні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха́, Тата́рина
Мо́рем червоніла...
Верні́те ся!“
- 25 „Не верну́ть ся!“ —
Загра́ло⁴⁾, сказа́ло
Сі́нє мо́ре. „Не верну́ть ся

¹⁾ В вид. Чигиринській Кобзарь и Гайдамакы, С. Петербург 1844, ст. 28, титул: До украинского пысакы. ²⁾ В вид. Семир. На степу коза́чим. ³⁾ В вид. Сем. На тим степу. ⁴⁾ Жен. Загуло́.

На віки пропали!“
Правда море, правда, сине,
30 Така́я їх до́ля!
Не вернуть ся сподівані,
Не вернетъ ся во́ля,
Не вернетъ ся козачина,¹⁾
Не встануть гетьма́ни,
35 Не покрийо́ть Україну
Черво́ні жупа́ни.
Обідрана, сирото́ю
По-над Дніпрóм пла́че,
Тяжко-ва́жко сироті́ні,
40 А ніхто́ не ба́чить,
Тільки во́рог, що сме́ть ся!
Смі́й ся, лю́тий вра́же!
Та не ду́же, бісів сі́ну!²⁾
Сла́ва не поля́же,³⁾
Не поля́же, а розка́же,
Що дія́лось в світі,
45 Чи́я пра́вда, чи́я кривда,
І чи́ї ми ді́ти!
На́ша ду́ма, па́ша пісця⁴⁾
Не вмере, не загі́не...

От-де, лю́ди, на́ша сла́ва,
50 Сла́ва Украї́ни!
Без зóлота, без ка́меню,
Без хі́трої мо́ви,
А голосо́на та правді́ва,
Як Го́спода сло́во.

55 Чи́ так, ба́тьку ота́мане?
Чи́ правду спі́ваю?
Ех, як-би то... Та що й каза́ть!..
Кебе́ти не ма́ю.

¹⁾ Жен. Козачина. ²⁾ Жен. бо все гине. ³⁾ Рядки від «не верветъ ся» до «Слава не поляже» у перводруку, в вид. 1844 і 1860 заступлені точками. ⁴⁾ У вид. 1840 і 1844 зам. цього рядка стоїть: Наш завзятий Головатий; ці слова усунув сам Шевченко в вид. 1860.

- А до тогó в Московщині
60 Кругóm чужі лю́ди.¹⁾
„Не потура́й!“ мо́же ска́жеш, —
Та що з тогó бу́де?
Насмію́ть ся на псалóм той,
Що вільлю́ слъозáми,
65 Насмію́ть ся!... Тя́жко, ба́тьку,
Жі́ти з ворога́ми!²⁾
Поборóв ся-б з Москаля́ми,³⁾
Як-би ма́лось сі́ли;
Заспіва́в би, — був голосо́к,
70 Та по́зички з'їли.
Оттакé-то лі́хо тя́жке,
Ба́тьку ти мій, дру́же!
Блужу́ в сніга́х та сам собі:
„Ой не шумі́, лу́же!“
75 Не втну́ більше. А ти, ба́тьку,
Як сам здо́ров зна́єш,
Тебе́ лю́ди поважа́ють,
До́брый го́лос ма́єш.
Співа́й же їм, мій го́лубе,
80 Про Січ, про могі́ли,
Ко́ли яку́ насіпали,
Ко́го положи́ли, —
Про старину́, про те ді́во,
Що бу́ло, мину́ло...
85 Утні́, ба́тьку, щоб не́хотя
На весь сві́т почу́ли:
Що дія́лось в Украї́ні,
За́-що погі́бала,
За́-що сла́ва коза́цькая
90 На всі́м сві́ті ста́ла!⁴⁾
Утні́, ба́тьку, о́рле сі́зий,
Неха́й я запла́чу,
Неха́й свою́ Украї́ну
Я ще раз побáчу!

---

¹⁾ Отсі́ два рядки в перводр. викропкувані. ²⁾ Отсей рядок в перводр. викропкуваний ³⁾ Слова »з Москалями« у перводр. викропкувані; в вид лъв. і праськ. з кацапами. ⁴⁾ По сьому віршу в перводр. два ряди точок.

- 95 Нехай ще раз послухаю,
Як те мотре грає,
Як дівчина під вербою
„Гриця“ заспіває.
- 100 Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю
В чужій домовині.

Друк у перше: Кобзарь 1840, ст. 89—96.

XIII.

- Течé водá в сiнє мóре,
Та не витiкáє;
Шукá козák свою дóлю,
А дóлi не máє.
- 5 Пішóв козák свiт за óчi, —
Грác сiнє мóре,
Грác сéрце козáцькеє,
А думкa гóвóрить:
„Куди ти iдеш не спитáвшись?”
- 10 На кóго покiнув
Бáтькa, нéнькy старéнькyю,
Молодú дiвчiну?
На чужинi не тi лóди,
Тiяжкo з нiми жiти!
- 15 Нi з ким бóде поплáкати
Нi погóворити.“

- Сидiть козák на тiм бóцi, —
Грác сiнє мóре...
Думáв: дóля зострiнеть ся,
20 Спиткáло ся гóре.
А журавлi летять собi
До дóму ключáми...
Плáче козák — шляхi бiтi
Зарослi тернáми.

Друк. у перве: Ластóвка Гребенки 1841. ст. 312—313.

XIV. ГАЙДАМАКИ.

(Васплю Івановичу Григоровичу на память 22-го Квітня 1838 р.)

- Все йде, все минає і краю немає...
Куді-ж вонó ділось? відкіля взялось?
І дурень і мудрий нічого не знає.
Живе — умірає... Одно зацвіло,
5 А друге зав'язало, на-віки зав'язало,
І листя пожовкле вітри рознеслі.
А сонечко встане, як перше вставало,
І зорі червоні, як перше плили,
Попливуть і потім; і ти, білолиций,
10 По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивить ся в жолобок, криницю
І в море безкрає, і будеш сіять,
Як над Вавилоном, над його садами,
І над тим, що буде з нашими синами.
15 Ти вічний, без краю!... Люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою;
Співать тобі думу, що ти-ж нашептав.
Порай мині ще раз, де дітись з журбою?
Я не одинікий, я не сирота:
20 Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховать з собою? Гріх, душа жива;
А може їй легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті слёзи-слова,
Що так вона щиро колись виливала,
25 Що так вона нишком над ними ридала.
Ні, не заховаяю, бо душа жива!
Як небо блакитне — нема йому краю,
Так душі почину і краю немає.

- 30 А де вона буде? — химерні слова!
Згадай же хто-небудь її на сім світі!
Безславному тяжко сей світ покидати.
Згадайте, дівчата, вам треба згадати!
Вона вас любила, рожеві квіти,
35 І про вашу долю любила співати.

Піки сонце встане, спочивайте, діти,
А я поміркую, ватажка де взяти.

- Сині мої, гайдамаки,
Світ широкий, воля!
40 Ідїть, сині, погуляйте;
Пошукайте долі!
Сині мої невеликі;
Нерозумні діти,
Хто вас щиро без матері
45 Привітає в світі?
Сині мої, орлі мої,
Летіть в Україну, —
Хоч і лихо зостринеться,¹⁾
Так не на чужині.
50 Там найдеться душа щира,
Не дасть погибати;
А тут... а тут... тяжко, діти!
Коли пустять в хату,
То зострівши насміються, --
55 Такі, бачте, люди:
Все письменні, дрюковані,
Сонце навіть гудять.
„Не відтіля, каже, сходить,
Та не так і світить;
60 От-так, каже, було-б треба...“
Що маєш робити?
Треба слухать, може й справді
Не так сонце сходить,
Як письменні начитали...
65 Розумні та й годі!

1) В перводр. зостриньця.

- А щó-ж на вас вони скажуть ?
Знаю вашу славу!
Поглузують, покепкують,
Та й кинуть під лаву.
- 70 „Нехай, скажуть, спочивають,
Поки батько встане,
Та розкаже по-нашому
Про свої гетьмани.
А то дурень розказує
- 75 Мертвими словами,
Та якогось-то Ярему
Ведє перед нами
У постолах. Дурень! дурень!
Біли, а не вчили!
- 80 Од козацтва, од гетьманства
Високі могили,
Більш нічого не осталося,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
- 85 Як старці співають!
Дарма праця, пане-брате!
Коли хочеш гроний,
Та ще й слави, тобó дїва,
Співай про „Матрьошу“,
- 90 Про „Парашу-радоість нашу“,
Султан, паркєт, шпори, —
От-де слава! А то співа:
„Грав сїне море!“
А сам плаче; за тобою
- 95 І твої громада
У сїряках!...“ — Правда, мудрі!
Спасїбі за раду!
Тєплий кожух, тїлько шкóда,
Не на мене шийтий,
- 100 А розумне ваше слово
Брехнею підбїте.
Вибачаїте, кричїть собі,
Я слухать не буду,
Та й до себе не покличу, —
- 110 Ви розумні люди,

- А я дурень; один собі
У моїй хатині
Заспіваю, заридію,
Як малá дитина.
- 115 Заспіваю: море грає,
Вітер повиває,
Степ чорніє, і могила
З вітром розмовляє.
Заспіваю: розвернулася
- 120 Висока могила,
Аж до моря Запоріжці
Степ широкій крили;
Отамани на вороних
Перед бунчуками
- 125 Вигравають, а поріги
Між очеретами
Ревуть, стогнуть, розсérdились,
Щось страшне співають!
Послúхаю, пожурю ся,
- 130 У старіх спитаю:
„Чого, батькі, сумуєте?“
„Не вéсело, сину!
Дніпро на нас розсérdив ся,
Плаче Україна...“
- 135 І я плачу, а тим часом
Пішними рядами
Виступають отамани,
Сóтники з панáми,
І гетьмáни — всі в зóлоті...
- 140 У мою хатину
Прийшли, сіли кóло мене,
І про Україну
Розмовляють, розказують:
Як Січ будували,
- 145 Як козаки на байдаках
Поріги минали,
Як гуляли по сінньому,
Гріли ся в Скутарі,
Та як люльки закуривши
- 150 В Пóльщі на пожа́рі,

- В Україну вертали ся,
Як бенкетували...
„Грай, кобзарю! лий, шинкарю!“
Козакі гукали.
- 155 Шинкарь знає, наливає
І не схаменеть ся;
Кобзарь вшкварив, а козакі —
Аж Хортиця гнеть ся,
Метелиці та гопакá
- 160 Гуртом оддирають;
Кухоль ходить, переходить,
Так і висихає.
„Гуляй, пане, без жупана!
Гуляй, вітре, полем!“
- 165 Грай кобзарю! лий шинкарю!
Піски встане доля.“
Взявшись в боки, на-в-присідки
Парубки з дідами:
„От-так, діти, добре, діти,
- 170 Будете панами!“
Отамани на бенкеті,
Неначе на раді
Похожають, розмовляють...
Вельможна громада
- 175 Не втерпіла, ударила
Старими ногами...
І я дивлюсь, поглядаю,
Смію ся слезами.
- Дивлю ся, смію ся, дрібні утираю:
180 Я не одинікий, є з ким в світі жити!
У моїй хатині, як в степу безкраім,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатині сіне море грає,
Могіла сумує, тополя шумить,
- 185 Тихесенько „Гриця“ дівчина співає, —
Я не одинікий, є з ким вік дожить!

От-де моє добро, грощі,
От-де моя слава!

- А за раду... спасібі вам
190 За раду лукаву!
Буде з мене, поки живу,
І мёртвого слóва,
Щоб виливaть журбóу-сльóзи.
Бувaйте здорóві!
195 Пíду синів випровожaть
В далéку дорóгу,
Нехaй íдуть, мóже нaйдуть
Козáка старóго,
Щó привітa моїх дíток
200 Старíми сльóзaми.
Буде з мене! Скажó ще раз:
Пан я над панaми!

- От-так сiдя кiнцi-столá¹⁾
Мiркóю-гадaю:
205 Когó просiть? хто поведé?
На двóрi свiтaс,
Погaс мiсяць, горiть сóнце.
Гaйдамаки встaли,
Помолiлись, одягли ся,
210 Кругóm мене стaли.
Сумно-сумно, як сiроти,
Мóвчки похилiлись.
„Благословi, кaжуть; бaтьку,
Пóки маэм сiлу!
215 Благословi пукaть дóлю
На ширóкiм свiтi!“
„Пострiвaйте! свiт не хaта,
А ви малi дiти,
Нерозумнi. Хто вaтaжком
220 Пiдé пeред вaми?
Хто поведé? Лiхо, дiти,
Лiхо менi з вaми!
Вiкохав вас, вiгодував,
Вiросли чи-малi,

---

1) Так у перводр., Шевч попр. в кiнцi; вид. Кожанч. кiнець.

- 225 Йдетé в лю́ди, а там тепéр
Все письме́нне ста́ло.
Вибача́йте, що не вівчив,
Бо й мене́, хоч би́ли,
До́бре би́ли, а бага́то
230 Де́-чому навчи́ли!
Тма, мна зна́ю, а оксію
Не втну та́кі й до́сі.
Що́-ж вам ска́жуть? Ході́м, сині́,
Ході́мо, попрóсим...
- 235 Єсть у мене́ щі́рий ба́тько
(Рі́дного нема́є),
Дасть він ми́ні ра́ду з ва́ми,
Бо сам здоро́в зна́є,
Як то тя́жко блука́ть в сві́ті
240 Сироті́ без ро́ду.
А до то́го душá щі́ра,
Коза́цького ро́ду, —
Не одцура́всь то́го сло́ва,
Що ма́ти співа́ла,
245 Як ма́лого повива́ла,
З ма́лим розмовля́ла...
Не одцура́всь то́го сло́ва,
Що про Украї́ну
Слі́пий ста́рець суму́ючи
250 Співа́є під ти́ном.
Лю́бить її́,¹⁾ ду́му пра́вди,
Коза́цькую сла́ву, —
Лю́бить її́! Ході́м, сині́,
На ра́ду ласка́ву!
- 255 Як-би не він спі́ткав мене́
При ли́хій годи́ні,
Давно́-б до́сі захова́ли
В сні́гу на чужи́ні;
Захова́ли-б та й сказа́ли:
260 „Так якéсь леда́що!“

---

¹⁾ Так поправляю супроти всіх дотеперішніх видань, де стоїть: Лю́бить її́. Сеж докінчене характеристики „батька“, а не жаден поклик.

- Тяжко-важко нудить світом,
Не знаючи за-що.
Минуло ся, щоб не снілось!...
Ходімо, хлопьята!
265 Коли мині на чужині
Не дав погібати,
То й вас прийме, привітає,
Як своєю дитину.
270 А од його, помолівшись,
Гайда в Україну!¹⁾
Добрі-день же, тату, в хату!
На твоім порóгу
Благослові моїх діток
275 В далéку доро́гу!)

Інтродукція.

- Була колись шляхетчина,
Вельможная пані,
Міряла ся з Москалями,
З Ордою, з султаном,
280 З Німотою... Було колись...
Та що не минає?
Було шляхта знай чванить ся,
День і ніч гуляє,
Та королём коверзув...
285 Не кажу Степаном,
Або Яном Собієским, —
Ті два незвичайні,
А іншими. Небораки
Мовчки панували.
290 Сэйми, сэймики ревіли,
Сусіди мовчали,
Дивили ся, як королі
Із Польці втікають,

---

¹⁾ Посвята і отсей пролог у вид. 1860 пропущені.

- Та слухали, як шляхецтво
295 Навісне гукас:
Nierozwalam! nierozwalam!
Шляхта репетує,
А магнати палють хати;
Шабелькі гартують...
300 Довго такé творило ся,¹⁾
Поки не в Варшаві
Запанував над Ляхами
Понятовський жвавий.
Запанував, та й думав шляхту
305 Приборкать трóшки... не зумів!
Хотів добра, як дітям мати,
А мóже й ще чогó хотів.
Єдине слово „nierozwalam“
Хотів у шляхти одібрати,
310 А потім... Пóльща запалала,
Шляхта сказила ся,²⁾ кричять:
„Слово гонóбу, дарма́ пра́ця!
Поганець, наймит Москаля!“
На гвалт Пулавського і Паца
315 Встає шляхетська земля,
І — разом сто конфедерації.
Розбрелись конфедерати
По Пóльщі, Волині,
По Литві, по Молдаванах
320 І по Україні;
Розбрели ся, та й забули
Волю рятувати,
Полигали ся з жидами,
Та й ну руйнувати!
325 Руйнували, мордували,
Церквами топили...
А тим часом гайдамаки
Ножі освятили.

---

¹⁾ Так у перводр., у вид. 1860, і лѣв. робило ся. ²⁾ Вид. 1860: Панки сказали ся.

Галайда.

- „Яремо! герш-ту, хамів сїну ?
325 Пїді кобілу приведи!
Подай патинки господїні
Та принеси минї води!
Вїмети хату! внесї) дрѡва!
Посїп індікам, гусям дай!
330 Пїді до льѡху, до корѡви,
Та швїдче, хаме!... Пострївай!
Упоравшись підеш в Вільшану:²)
Їмѡстї треба. Не барїсь!“

Пїшов Ярема, покиливсь.

- 335 От-так у-ранці жид поганий
Над козаком коверзував.
Ярема гнув ся, бо не знав,
Не знав сїромаха, що віросли крїла,
Що неба достане, коли полетїть,
340 Не знав, нагинав ся...

О Бже мїй мїлий!

- Тяжко жить на свїті, а хочеть ся жить,
Хочеть ся дивїтись, як сонечко сяє,
Хочеть ся послухать, як море заграє,
Як пташка щєбєче, байрак гомонїть,
445 Абѡ чорнобрїва в гаї заспїває...
О Бже мїй мїлий, як вєсело жить!

- Сиротá Ярема, сиротá убѡгий,
Нї сестрї, нї брата, нїкого нема!
Попїхач жидівський, віріс у порѡгу,
350 А не кленé дѡлю, людѡй не займá.
Та й за-що їх лаять? хибá вони знають,
Кого треба глáдить, кого катувáть?
Нехай бенкетують!... У їх дѡля дбáє,

¹) В перводр. выисы. ²) Цєпр. Шевч з р. 1868: Упоравшись у Млїїв підеш.

А сироті треба самому придбать.
Трапляєть ся, часом тихенько заплаче,
355 Та й то не од того, що серце болить:
Що-небудь згадає, або що побачить...
Та й знову до праці. От-так треба жить!
На-що батько-мати, високі палати,
Коли нема серця з серцем розмовлять?
360 Сирота Ярема — сирота багатий,
Бо є з ким заплакати, є з ким заспівать:
Єсть карії очі — як зіроньки сяють,
Білі рученята — мліють-обнімають,
Єсть серце вдіне, серденько дівоче,
365 Що плаче, смієть ся, як він того хоче,
Що плаче, смієть ся і мре й оживає,
Святим духом серед ночі
По над ним вітає.¹⁾

От-такий то мій Ярема,
370 Сирота багатий!
Таким і я колись-то був. —
Минуло, дівчата!...
Минуло ся, розійшло ся,
І сліду не стало;
375 Серце мліє, як згадаю:
Чому не осталося?
Чому не осталося? чому не вітало?
Легше було-б сльози, журбу виливать.
Люди одібрали, бо їм було мало.
„На-що йому доля? треба закопати,
380 Він і так багатий...!“

Багатий на лати
Та на дрібні сльози! бодай не втирать!
Дале моя, дале! де тебе шукать?
Верні ся до мене, до моєї хати,
Або хоч присні ся!... Не хочеть ся спать!

---

¹⁾ Отсі три рядки додав Шевченко на своїм примірнику видання 1860 р., подано їх у перше в нотці праського видання I, 67; ані Огон. ані Ром. не взяли їх до тексту.

- 385 Вибачайте, люди добрі,
Можє не до ладу! —
Та прокляте ліхо-злідні
Кому не завадить?
Можє ще раз зострінемось¹⁾,
- 390 Пóки шкандібаю
За Яремою по світу.
А можє... й не знаю.
Ліхо, люди, всюди ліхо,
Нігдє пригорнуть ся;
395 Куді, каже, хилить дóля,
Туді й трéба гнуть ся,
Гнуть ся мовчки, усміхать ся,
Щоб люди не знали,
Що на сэрці захóвано,
400 Щоб не привітали.
Бо їх ласка — нехай сніть ся
Тому, в кóго дóля,
А сироті щоб не снілась,
Не снілась нікóли!
- 405 Тяжко, нудно розказувать,
А мовчать не вмю.
Виливай ся-ж, слóво-сльóзи!
Сóнечко не грів,
Не висушить. Поділю ся
410 Моїми сльóзами,
Та не з братом, не з сестрóю,
З нїмїми стїнами
На чужинї... А пóки-щó
До кóрчми верну ся,
415 Що там робить ся?

Жидюга

Дріжїть ізгнүвшись
Над каганцём, лічить грóші
Кóло ліжка, клятий.
А на ліжку... ох, аж дүшно!...

¹⁾ В перводр. зострінемось.

- 420 Білі рученята
Розкидала, розкрила ся,
Як квіточка в гаю
Червонїс, а пазуха...
Пазухи немає,
425 Розірвана... Мабуть душно
На перині спати,
Одинóкїй, молоденькїй
Нї з ким розмовляти,
Одна шепче. Несказано
430 Гарна нехрещена!
Отó дочка, а то батько —
Чортова кишєня!
Старá Хайка лежить долї
В перинах поганих;
435 Де-ж Ярема? Взївши торбу
Потяг у Вильшану.¹⁾

Конфедерати.

- „Одчиняй, проклятий жїде,
Бо будеш битий... Одчиняй!
Ламайте двєри, поки вийде!“
440 Вікна посїпались.²⁾
„Стриваїтї!“
Стривайте! Зараз!“
„Нагаями!
Свиняче ўхо! Жартувать,
Чи щó ти хочеш?“
„Я? з панами?
Крий Бóже! Зараз, дайте встать,
450 Ясновельможні! (нишком — свинї!)“
„Пане⁴⁾ полковнику, ламай!“

¹⁾ Попр. Шевч. потяг безгаланний аж у Млїв. ²⁾ В вид. 1860: Старий паскуда. ³⁾ В вид. 1860: Постривай. ⁴⁾ В перводр. Пани.

- Упали двєрі... а нагаїт
Малює вздѡвж жидівську спіну.
„Здорѡв свинє! здорѡв жїде!
455 „Здорѡв, чѡртїв сїну!“
Та нагаєм, та нагаєм...
А жид зогнўв спіну:
„Не жартуйте, мѡстї-панє!
Добрї-вєчїр в хату!“
460 „Щє раз шєльму! щє раз!... гѡдї!
Вибачай, проклїтий!
Добрї-вєчїр! А де дочкá?“
„Умєрла, панѡве!“
„Лжєш, Іудо! Нагаям!“
465 Посїпались знѡву...
„Ой панѡчки-голубчики,
Йї-Бѡгу, немáє!“
„Брєшєш, шєльмо!“
„Колї брєшў,
Нехай Бог карáє!“
470 „Не Бог, а ми. Признавай ся!“
„На-щѡ-б мав ховáти,
Як-би живá? Нєхай, Бѡже,
Шѡб я був проклїтий!...“
„Ха, ха, ха, ха!... Чорт, панѡве,
475 Лїтáнью¹⁾ спївáє.
Перєхрєстїсь!“
„Як же вѡнѡ?
Дáлєбї не знáю.“
„От-так, дивїсь!“
Лях хрїстить ся,
А за ним Іуда.
480 „Брáво! брáво! охрїстїли.
Ну, за такє чўдо
Могорїчу, мѡстї-панє!
Чўєш, охрїщєний?
Могорїчу!“
„Зáраз, зáраз!“
485 Рєвўть, мѡв скáжєні,

¹⁾ В перводр. і в вид. 1860 се слово виточкувано.

Ревуть Ляхи, а поставець
По столу гуляе.
„Еще Польща не згінела!“
Хто-куді гукіає.

490 „Давай жиде!“
Охрещений

Из льоху та в хату
Знай шмигліає, наливає;
А конфедерати
Знай гукіають: „Жиде! меду!“

495 Жид не схаменеть ся.
„Де цимбали? грай, псявіро!“
Аж корчма трясеть ся.
Краковяка оддирають,
Вальса та мазура.

500 І жид гліає та ніщечком:
„Шляхетська натура!“
„Добре, годі! тепер співай!“
„Не вмю, їй-Богу!
„Не божись, собача шкуро!“
505 „Яку-ж вам? „Небогу?“

„Була собі¹⁾ Гандзя,
„Каліка небога,
Божила ся, молила ся,
Що боліли нбги;
510 На панщину не ходіла,
А за парубками
Тихесенько, гарнесенько
По-між бурьянами.“

„Годі! годі! се погана,
515 Схизмати співають.“
„Якбї-ж вам! хибá оцю?
Стривайте! згадаю...

„Перед паном Хведором
Ходить жид ходором,

¹⁾ В вид. 1860: колись.

- 520 „І задкѡм
„І передкѡм
„Перед паном Хведіркѡм.“
„Добре, гѡдї! тепер платї!“
„Жартуєте пане!
525 За-щѡ платїть?“ „Щѡ слухали.
Не кривїсь, поганїй!
Не жартуєм. Давай грѡші!“
„Де менї їх взїти?
Нї шеляга; я панською?)
530 Ласкою багатїй.“
„Лжеш, собако! признавай ся!
А нуте, панѡве,
Батогами!“

- Засвистїли,
Хрїстять Лейбу знѡву.
535 Перїщили-перїщили,
Аж пїрья¹⁾ летїло...
„Йї же Бѡгу, нї шеляга!
Їжте моє тїло!
Нї шеляга! гвалт! рятуйте!“
540 „Ось ми порятуєм!“
„Пострївайте! я щѡсь скажу.“
„Почуєм, почуєм,
Та не брешї! бо, хоч здѡхни,
Брехнїя не помѡже.“
545 „Нї, в Вїлшанїй...“ „Твої грѡші?“
„Мої?... ховаїт Бѡже!
Нї, я кажу, щѡ в Вїлшанїй
Вїлшанські схизмати
По три сїм'ї, по чотїри
550 Живуть в однїй хатї.“
„Ми се знаєм, бо мї самї
Їх так очухрали.“
„Та нї, не те... вибачайте!...
Щѡб лиха не знали,

¹⁾ В перводр. панською. ²⁾ В перводр. перья.

- 555 Щоб вам грóші присніли ся!...
Бáчте, у Вільшáній
У костьóблї... у тїтаря...
А дочкá Оксáна!
Ховáй Бóже, як пáнночка!
560 Щó-то за хорóше!
А червінцїв! хоч не йогó,
Так щó? абї грóші!“
„Абї грóші, однáково!
Правду Лейба кáже,
565 А щоб певна булá правда,
Нехáй шлях покáже!
Одягáй ся!“

- Поїхали
Ляхи у Вільшáну.
Одїн тїлько під лáвою
570 Конфедерáт п'яний
Нездúжа встать, а курнїка,
П'яний і веселїй:
„Му жујему, му жујему!
Polska nie zginęła!“¹⁾

Т и т а р ь.

- 575 У гáю, гáю
Вїтру немає;
Місяць висóкко,
Зїроньки сáють.
Вийди, серденько,
580 Я виглядáю.
Хоч на годїну,
Моя рибчїно,

¹⁾ У перводр. і виданю 1860 р. два рядки точок, у праськїм вид. точки пропущено; в вид. Семир. дописано, хоч не Шевченковою рукою, польські рядки взятї нами в текст.

Виглянь, голубко!
Та поворкуєм,
585 Та посумуєм,
Бо я далеко
Сю ніч мандрую.
Виглянь же, пташко,
Моє серденько,
590 Поби близенько!
Та поворкуєм...
Ох, тяжко-важко!“

От-так хідя по-під гаєм
Ярема співає,
595 Виглядає, а Оксани
Немає, немає...
Зорі сяють, серед неба
Світить білолиций;
Вербá слуха соловейка,
600 Дивить ся в криницю;
На калині, над водою
Так і виливає,
Неначе зна, що дівчину
Козак виглядає.
605 А Ярема по долині
Ледве-ледве ходить,
Не дивить ся, не слухає...
„На-що мені врода,

Коли нема долі, нема талану?¹⁾
610 Літа молодії марно пропадуть.
Один я на світі, без роду і долі —
Стеблина-билина на чужому полі;
Стеблину-билинку вітри рознесуть,²⁾
Так і мене люди³⁾ не знають де діти.

1) Чигир. Коба. Коли нема щастя, коли нема долі. 2) В перводр. і у Ром. замість отсих трьох рядків стоять два:

Один я на світі — стебло серед поля,
Його буйні вітри полем рознесуть.

3) В перводр. люди.

615 За-що-ж одцурáлись? що я сиротá!
Одно́ було́ серце, одно на всім світі,
Одна́ душа́ щіра, та бачу, що й та,
Що й та одцурáлась!“

І хлінули сльóзи.

Попла́кав серде́га, утёр рукаво́м.
620 „Остава́йся здоро́ва! В далéкій дорóзі
Найдú або до́лю, або за Дніпро́м
Ляжу́ голово́ю... А ти не запла́чеш,
А ти не побáчиш, як во́рон клю́є
Ті ка́рії¹⁾ о́чі, ті о́чі коза́чі,
625 Що ти цілува́ла, се́рденько мо́є!
Забúдь мо́ї сльóзи, забúдь сиротíну!
Забúдь, що кляла́ ся, друго́го шука́й!
Я то́бі не па́ра, я в сі́рій свитíні,
А ти титарíвна! Кра́щого віта́й!
630 Віта́й, ко́го зна́єш! Така́ мо́я до́ля!
Забúдь мене́, пта́шко! забúдь, не жу́рись!
А ко́лі почу́єш, що на чу́жим полі́
Схова́ли Яре́му — нішком помолíсь,
Одна́, се́рце, на всім світі
635 Хоч ти помолí ся!“

Та й запла́кав сі́ромáха,
На кiй похилíв ся.
Пла́че собі́ тихéсенько...
Шелéсть! ко́лі гля́не,
640 По-пiд га́єм, мов ласочка,
Кра́деть ся²⁾ Окса́на.
Забúв... побiг... обня́ли ся...
„Се́рце!“ та й зомлiли.
• Дóвго-дóвго тiльки „се́рце!“
645 Та й зно́ву нiмiли.
„Гбди́, пта́шко!“

„Ще трóшечки,
Ще... ще... сизокрiлий!
Вийми́ ду́шу!... ще раз... ще раз...“

1. В перводр. каріє. 2) В перводр. градыня.

- Ох, як я втомилась!“
650 „Одпочи́нь, моя́ ти зоре!
Ти з не́ба злеті́ла!“
Посла́в світку. Як я́сочка
Усміхну́лась, сіла.
„Сіда́й же й ти ко́ло мене́!“
655 Сі́в, та й обня́ли ся.
„Серце мо́є, зоре¹⁾ моя́!“
Зно́ву поли́ли ся.²⁾
„Ти сегóдні забарі́лась?“
„Ба́тько занеду́жав,
660 Ко́ло його́ все по́ралась...“
„А мене́ байдуже?“
„Який бо ти, йи́-же Бо́гу!“
Слізю́нькі³⁾ блисну́ли.
„Не плач, се́рце, я жарту́ю.“
665 „Жа́рти!“

- Усміхну́лась,
Прихили́лась голо́вкою,
Та й ніби засну́ла.
„Бач, Окса́но, я жарту́ю,
А ти й спра́вді пла́чеш!
670 Ну, не плач же! глянь на мене́, —
За́втра не побачи́ш.
За́втра бу́ду я дале́ко,
Дале́ко, Окса́но!...
За́втра в-но́чі у Чигри́ні.
675 Свя́чений діста́ну.
Дасть він ми́ні срі́бло-злото́,
Дасть він ми́ні сла́ву.
Одягну́ тебе́, обу́ю,
Посажу́, мов) па́ву,
680 На дзиглику, як гетьма́ншу,
Та й диві́ть ся бу́ду,
По́ки не вмру, диві́тимусь.“
„А мо́же й забу́деш?

¹⁾ В перводр крихто. ²⁾ В вид. 1860: Де це ти зоріла?
³⁾ В вид. 1860: з слюзи. ⁴⁾ В вид. 1860: як.

- Розбага́тиєш, у Ки́їв
685 Поїдеш з панáми,
На́йдеш собі пляхтяночку,
Забудеш Окса́ну!“
„Хиба́ краща є за тебе?“
„Мбже й 'є, не знаю.“
690 „Гніви́ш Бога, моє́ серце,
Кращо́ї немає!
Ні на не́бі, ні за не́бом,
Ні за синім м́орем
Нема́ кращо́ї за тебе!“
695 „Що́ се ти говори́ш?
Схаме́ні ся!“ „Правду, ри́бко!“
Та й зно́ву, та й зно́ву...
До́вго вони́, як ба́чите,
Вели́ такú мо́ву,¹)
700 Цілува́лись, обніма́лись
З усіє́ї си́ли;
То пла́кали, то божи́лись,
То ще́ раз божи́лись.
Йй Яре́ма розка́зував,
705 Як жить вони́ бу́дуть,
Як оку́є всю в зо́лото,
Як до́лю добу́де,
Як віри́жуть гайдама́ки
Ляхів в Украї́ні,
710 Як він бу́де панува́ти,
Коли́ не заги́не.
Аж обри́дло слухаю́чи,
Да́лебi, дiвча́та!
„Ото́ який! мов і спра́вді
715 Обри́дло!“ А ма́ти,
Або ба́тько як побáчять,
Що ви, мої́ любi,
Такé дiво чита́єте, —
Гри́ха на всю гу́бу!...

¹) В праськім вид. значено як поправку Шевченка: Меж мови-розмови.

- 720 Тойді, тойді!) — та цур йому!
А дуже цікаве!
А надто вам розказать би,
Як козак чорнявий
Під вербю над водою
725 Обнявшись сумує,
А Оксана як голубка
Воркує, цілує,
То заплаче, то зомліє,
Головоньку схилить:
730 „Серце моє, доле моя!
Сожале мій милні!
Мій!...“ Аж верби нагинались
На таку мову.²⁾
Отто мова! Не розкажу,
735 Мої чорноброві³⁾,
Не розкажу против ночі,
А то ще приснить ся.
Нехай собі розійдуть ся
Так, як і зійшли ся,
740 Тихесенько, гарнесенько,
Щоб ніхто не бачив
Ні дівочі дрібні сліззи,
Ні щирі козачі.
Нехай собі!... може ще раз
745 Вони на сїм світі
Зострінуть ся... побачимо...

А тим часом світить
З усіх вікон у тїтаря.
Що-то там творить ся?
750 Треба глянуть, та розказать...
Бодай не дивить ся!
Бодай не дивить ся,⁴⁾ бодай не казати!
Бо за людей сором, бо серце болить.
Гляньте, подивить ся: то конфедерати,
755 Люди, що зібрались волю боронить!

1) Так у перводр., в пізнійших вид. годі. 2) Попр. Шевч.
в виданні: Служать тую. 3) В перводр. чорноброви 4) В вид. 1860:
дивитись.

Борбнять, прокляті!... Будь проклята ма́ти,
І день і година, коли понесла,
Колі породила, на світ привела!
Дивіть ся, що роблять у титаря в хаті
760 Пекелніі діти!

У печі пала
Огонь і світить на всю хату;
В кутку собакою дріжить¹⁾
Проклятий жид; конфедерати
Кричя́ть до титаря: „Хоч жить,
765 Скажи, де гробші?“

Той мовчи́ть.
Нали́гачем скрути́ли ру́ки,
Об зе́млю вда́рили, — нема́,
Нема́ ні слова.

„Ма́ло му́ки!
Дава́йте пріску! де смола́?
770 Кропи́ його́! от-так! холо́не?
Мерщи́й же пріско́м посипа́й!
Що, ска́жеш, шельмо́?“... І не сто́гне!
„Завзя́та бестія́! Стрива́й!“
Насіпали в халя́ви жа́ру...
775 „У ті́мя цьвя́шок заката́й!“
Не вітерпів свято́ї ка́ри,
Упа́в серде́га. Пропада́й
Душа́ без спові́ді свято́ї!
„Окса́но, дочко́!“ та й уме́р...
780 Ляхи́ задума́ли ся сто́я,
Хоч і запеклі.

„Що тепе́р,
Панове́ ра́ди, помірку́ем?
Тепе́р з ним²⁾ нічо́го робі́ть.
Запа́лим це́ркву!“

„Гвалт! рятуйте!
785 Хто в Бо́га вірує!“ кричи́ть
На дво́рі го́лос, що в си́ли.
Ляхи́ зомліли. „Хто такий?“

1) В вид 1860: дрижить. 2) В перводр. зь вымъ теперь.

Оксана в двері: ¹⁾ „Вбили! вбили!“
Та й пада в хаті, ²⁾ а старший
800 Махнув рукою на громаду;
Понура шляхта мов хорти
За двері вийшла. Сам по-заду
Берé зомлілюю...

Де-ж ти,
Яремо! де ти? подиві ся!
805 А він мандруючи співа,
Як Наливаїко з Ляхом бів ся.

Ляхі пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вілшанії
810 Загавкають, та й замовчять.
Біліє місяць; люди сплять,
І титар спить... Не рано встане!
На віки праведний заснув.
Горіло світло, погасало, —
815 Погасло... Мертвий мов здригнув,
І темно, сумно ³⁾ в хаті стало.

Свято в Чигирині.

Гетьмани, гетьмани, як-би то ви встали,
Встали, подивілись на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували, —
820 Заплакали-б тяжко, бо ви-б не пізнали
Козацької слави убогих руїн!
Базари, де військо як море червоне
Перед бунчуками, бувало, горить,

---

¹⁾ В перводр. 1860: в хаті ²⁾ В вид. 1860: Тай пада крїжем
Огов. Ром. Мліє та й пада ³⁾ Попр. Шевч., в усіх виданнях: сумно-
сумно.

- А ясновельможний на воронім коні
825 Блисне булавою — море закипить, —
Закипить, і розлило ся
Степами, ярами;
Ліхо мліє перед ними...
А за козаками...
830 Та що й казати?... Минуло ся!
А те, що минуло,
Не згадуйте, пані-брати,
Бо щоб не почули.¹⁾
Та й що з того, що згадавш?
835 Згадавш, — заплачеш.
Ну, хоч глянем на Чигирін
Колісь-то козачий!

- Із-за лісу, з-за туману)
Місяць впливає,
840 Червоніє круглолиций,
Горить, а не сяє.
Неначе зна, що не треба
Людям його світу,
Що пожари Україну
845 Нагріють, освітять.
І смёркло ся, а в Чигирині,
Як у домовині,
Сумно-сумно. (Оттак було
По всій Україні
850 Протів ночі Маковія,
Як ножі святіли).
Людєй не чуть; через базар
Кажан костокрилий
Перелетить; на вигоні
855 Совá завиває.
А де-ж люди?... Над Тясмином,
У темному гаю
Зібрали ся: старий, малий,
Убогий, багатий

---

¹⁾ У всіх виданих сей рядок випочкуваний; дописано рукою Шевч. ²⁾ В перводр: зь туману.

- 860 Поєднались, дожидають
Великого свята.
У темному гаю, в зеленій діброві
На припоні коні отаву скубуть,
Осідлані коні, вороні, готові.
865 Куді-то пойдуть? когo повезуть?
Он когo, дивіть ся! Лягли по долині,
Неначе побіті, ні слова не чуть.
Отто гайдамаки! На гвалт України
Орлі налетіли, вони рознесуть
870 Ляхам, жидам кару,
За кров і пожари
Пеклом гайдамаки Ляхам оддадуть.

- По-під дібровою стоять
Возі залізної тарані:
875 То щедрої гостинець пані:
Уміла що кому дават, —
Нівроку йти, нехай царствує!
Нехай не вадить, як не чуже!...
По-між возами нігде стать:
880 Неначе в ірїї налетіло¹⁾
З Смілянщини, з Чигиринá,
Просте козацтво, старшина...
Козацьке панство похожáе —
На певне діло налетіли.
885 В кирéях чóрних, як одін,
Тихéнько²⁾ хóдя розмовляе
І поглядáе на Чигрїн.

Старшина первий.

Старий Головатий щось дуже коверзає.

Старшина другий.

- 890 Мудра голова! сидіть собі в хуторі, ніби не
знає нічого, а дивиш ся — скрізь Головатий.
„Коли сам,“ каже, „не поверну, то синові передám.“

¹⁾ В перводр. нальгило. ²⁾ Так у вид. 1860, в перводр. ныщчком.

Старшина третій.

Та й син же штука! Я вчора зострів ся з Залізняком; таке розкажує про його, що цур йому! „Кошовим,“ каже, „буде, та й годі; а може ще
895 і гетьманом, коли тев...“

Старшина другий.

А Гонта на-що? а Залізняк? До Гонти сама...
сама писала: „Коли, каже...“

Старшина первий.

Цітьте лишень, здасть ся, дзвонять.

Старшина другий.

Та ні, то люди гомонять.

Старшина первий.

900 Гомонять, поки Ляхі почують. Ох, старі голони та розумні; химерять-химерять, та й зроблять з лемеша швайку. Де можна лантух, там торби не треба. Купили хріну, треба з'їсти: плачте, очі, хоч повилазьте; бачили, що купували; гробам не
905 пропадять! А то думають-думають, ні в-голос,¹⁾ ні мовчки, а Ляхі догадають ся, — от тобі й пшик! Що там за рада? чом вони не дзвонять? Чим спиниш нарід, щоб не гомонів? Не десять душ, а слава Бóгу вся Смілянщина, коли не вся Укра-
910 їна... Он, чуєте? співають.

Старшина третій.

Справді співа щось; підү спиню.

Старшина первий.

Не спиняй, нехай собі співає, абі не гóлосно!

Старшина другий.

Отто мабуть Волóх! Не втерпів такі старий дурень; треба, та й годі!

Старшина третій.

915 А мудо співає! коли не послухаєш, усé іншу. Підкрадьмось, братці, та послухаєм; а тим часом задзвонять.

¹⁾ В перводр. ні в слух.

Старшина первий і другий.

А що-ж? то й ходімо!

Старшина третій.

Добре, ходімо!

(Старшини нішком стали за дубом, а під дубом сидять сліпий кобзарь: кругом його Запорожці і гайдамаки. Кобзарь співа¹⁾ неголосно.)

Кобзарь.

- 920 „Ой Волóхи, Волóхи,
Вас остáло ся трóхи;
І ви, Молдавáни,
Тепér ви не пáни:
Вáшнi господáри —
- 925 Наймитi Татáрам,
Турецьким султáнам,
В кайдáнах, в кайдáнах!
Гóдi-ж, не журiть ся,
Гáрно помолiть ся,
- 930 Братáйте ся з нáми,
З нáми козакáми!
Згадáйте Богдáна,
Старóго гетьмáна, —
Бúдете панáми.
- 935 Та як ми з ножáми,
З ножáми святiми
Та з батьком Максiмом
Сю нiч погуляем,
Ляхiв погойдáем,
- 940 Та так погуляем,
Що аж пéкло засмiють ся,
Небо запалáе —
Добре погуляем!“

Запорожець.

Добре погуляем! правду старий співа, як не
945 бреше. А що-б то з його за кобзарь був, як би
не Волóх!

¹⁾ В вид. 186¹⁾: співає з повагою.

Кобзарь.

Та я й не Волóх; так тілько, був колись
у Волóщинї, а лю́ди й зову́ть Волóхом, сам не
знаю за́що.

Запоро́жець

950 Ну, та дарма́; утні́ ще яку-небу́дь! А ну
лише́нь про ба́тька Макси́ма ушкварь!¹⁾

Гайдама́к.

Та не го́лосно, щоб не почу́ла старшина́.

Запоро́жець.

А що нам ва́ша старшина́? Почу́є, так по-
слу́ха, коли ма́є чим слухати, та й го́ді! У нас
955 оди́н старши́й — ба́тько Макси́м; а він як почу́є,
то ще карбо́ванця дасть. Спи́вай, ста́рче бо́жий,
не слухай но́го!

Гайдама́к.

Та вонó так, чолові́че! я се й сам зна́ю, та
ось що: не так пані́, як підпанки! або — пі́ки
960 со́нце зійде, то ро́са о́чі ви́єсть.

Запоро́жець.

Брехня́! спи́вай, ста́рче бо́жий, яку́ зна́вш!
А то й дзвóна не ди́ждемо, поснемо́.

Гурто́м.

Спра́вді поснемо́; спи́вай яку-небу́дь!

Кобза́рь (співа́є).

Літа́ орéл, літа́ сізій
965 По-під небеса́ми;
Гуля́ Макси́м, гуля́ ба́тько
Степа́ми-ліса́ми.
Ой літа́є орéл сізій,
А за ним орля́та;
970 Гуля́ Макси́м, гуля́ ба́тько,
А за ним хло́пья́та.
Запоро́жці²⁾ ті хло́пья́та,

¹⁾ В перводр додано: яку небудь, в пізнійших вид. сї
слова пропущено. ²⁾ В перводр. Запорожцы.

- Синій йогó, дїти.
Поміркує, загадає,
975 Чи бити, чи піти?
Чи танцюва́ть — то й ушкваря́ть,
Аж земля́ трясе́ть ся;
Заспівáє, — заспівáють,
Аж ли́хо сме́ють ся.
- 980 Горілку-мед не ча́ркою,
Поставце́м черка́є,
А во́рога запліо́щившись
Ката́, не ми́нає.
От-такий-то наш отáман,
- 985 Орéл сизокрі́лий!
І вою́є, і гарцю́є
З усі́ї си́ли.
Нема́ в його́ ні осе́лі,
Ні са́ду, ні ста́ву;
- 990 Степ і мо́ре — скрізь бі́тний шлях,
Скрізь зо́лото, сла́ва.
Шану́йте ся-ж, вра́жі Ля́хи,
Скаже́ні соба́ки!
Йде За́лізня́к Чо́рним шля́хом,
- 995 За ним гайдама́ки.

Запорóжець.

Отсе то так! вчи́стив, нічо́го сказа́ти; і до
ла́ду і пра́вда. Дóбре, да́лебі дóбре! Що хо́че, то
так і втне. Спаси́бі, спаси́бі!

Гайдама́к.³⁾

00 Я щось не вторóпав, що він співа́в про гай-
дама́ків?

Запорóжець.

Який бо ти бевзь і спра́вді! Ба́чиш ось що
він співа́в: щоб Ля́хи пога́ні, скаже́ні соба́ки,
ка́ялись, бо йде, ба́чиш, За́лізня́к Чо́рним шля́хом
з гайдама́ками, щоб Ля́хів, ба́чиш, рі́зати...

---

1) В перводр. ушкваря́ть, у Сем. і пізн. ушкваря́ть. 2) В вид.
1860 тут і далі: Гайдама́ка.

Гайдамак.

1005 І вішать, і мордувать! Дóбре, їй-Бóгу, дóбре!
Ну, се так! Дáлебі, дав би карбóванця, як-би був
не пропів учóра! Шкóда! Ну, нехай старá вьяз-
не, бiльше мьяса бóде! Поборгуй, будь ласкав,
завтра оддам. Утни ще що-небудь про гайда-
1010 маків!

Кобзарь.

До грóшей я не дóже ласий. Аби булá ласка
слухать, — пóки не охрип, спiвátиму; а охрипну
— чáрочку, другó тiї ледащiцi-живицi,¹⁾ як то
кажуть, та й зно́ву. Слухайте-ж, панóве громадо!

1115 „Ночувáли гайдамаки
В зелéній дiбрóві,
На припóнi пáсли кóнi,
Сiдланi, готóви.

1020 Ночувáли Ляшкi-панкi
В будiнках з жидáми,
Напили́ ся, простягли́ ся,
Та й...“

Громада.

Цить лишéнь! зда́ть ся, дзвóнять. Чу́еш?...
ще раз... о!

Кобзарь.

1025 „Задзвонiли, задзвонiли,
Пiшла луна́ гáем!
Iдiть же ви та молiтесь,
А я доспiвáю“.

Повали́ли гайдамаки,
1030 Аж стóгне дiбрóва;
Не повезли́, а на плéчах
Чумацькi волóви
Несу́ть вози́. А за ними
Слiпий Волóх зно́ву:

1040 „Ночувáли гайдамаки
В зелéній дiбрóві.“

---

¹⁾ В перводр. ледащiцi, далi дописка Шевч.

- Шкандибас, курникас,
І гич не до речі.
„Ну лиш іншу, старче божий!“
1040 З возами на плéчах
Кричя́ть йому́ гайдамаки.
„Добре, хлопці, на-те!
От-так! от-так! добре хлопці!
А ну́те, хлопья́та,
1045 Ушкваримо!“
- Земля́ гне́ть ся,
А вони́ з воза́ми
Так і ріжуть. Кобза́рь грає,
Додає слова́ми:
- 1050 „Ой гоп такі так!
Кличе́ Гандзю́ коза́к:
„Ходи́, Гандзю́, пожа́рту́ю,
Ходи́, Гандзю́, поці́люю;
Ходи́м, Гандзю́, до по́па
1055 Бо́гу помолі́ть ся;
Нема́ жи́та ні сно́па,
Вари́ варени́ці!“
Ожені́в ся, зажу́рив ся, —
Ни́чого нема́є;
1060 У рядни́ві росту́ть ді́ти,
А коза́к співа́є:
„І по́ хати́ ти-ни-ні́,
„І по́ сні́ях ти-ни-ні́,
„Вари́, жі́нко, лині́!
1065 „Ти-ни-ні́, ти-ни-ні́!“
- „Добре! добре! ще раз! ще раз!“
Кричя́ть гайдамаки.
- „Ой гоп то́го дива́!
Навари́ли Ляхи́ пі́ва,
1070 А ми́ бу́дем шинкува́ть,
Ляшкі́в-панкі́в частува́ть.
Ляшкі́в-панкі́в поча́стуєм,
З паня́нками пожа́ртуєм.

- „Ой гоп такі так!
Кліче Ляшку козак:¹)“
1075 Ляшко, пташко моя!
Ляшко, доле моя!
Не сором ся, дай рученьку,
Ходім погуляймо;
Нехай людям лихо сніть ся,
1080 А ми заспіваймо!
А ми заспіваймо,
А ми посідаймо,
Ляшко, пташко моя,
Ляшко, доле моя!“
- 1085 „Ще раз, ще раз!“
- „Як-би такі або так, або саяк,
Як-би такі запороський²) козак,
Як-би такі молодій, молодій,
1090 Хоч по хаті-б поводів, поводів!
Страх мені не хочеть ся
З старім дідом морбчить ся!
Як-би такі...“
- „Цу-цу, скажені, схаменіть ся!
1095 Бач, розходили ся! А ти,
Старá собако, де-б молить ся,
Верзеш тут погань! От чорти!“
Кричїть отáман. Опинїлись,
Бачять, що церков.³) Дяк співа,
1100 Попї з кадїлами, з кропїлом...
Громада нїби неживá,
Ані телень... По-мїж возáми
Попї з кропїлами пїншли,
За нїми короґві несли,
1105 Як на великдень над паскáми.
- „Молїтесь, братїя, молїтесь!“
Так благочїнний начинá:

¹) У всіх вид. тут і далі панну, панно; попр. Шевч. ²) В пер-
водр. запорожскій. ³) В вид. 1860: Аж церков бачять.

- Кругом святого Чигрина
1110 Сторожа стানে з того світу,
Не дасть святого розпинать.
А ви Україну ховайте,
Не дайте матері, не дайте
В руках у ката пропадать!
1115 Од Конашевича і досі
Пожар не гасне, люди мруть,
Канаять¹⁾ в тюрмах, голі, босі,
Діти нехрищені ростуть,
Козацькі діти; а дівчата,
1120 Краю козацького²⁾ краса,
У Ляха вьяне, як перш мати,
І непокрита коса
Стидом січеть ся, карі очі
В неволі гаснуть, розковать
1125 Козак сестру свою не хоче,
Сам не соромить ся канать
В ярмі у Ляха... Горе, горе!
Молітесь, діти! страшний суд
Ляхі в Україну несуть, —
1130 І заривають чорні³⁾ гори.
Згадайте праведних гетьманів!
Де їх могили? Де лежить
Останок славного Богдана?
Де Острияницина стоїть
1135 Хоч-би убогая могила?
Де Наливайкова? Нема!
Живого й мертвого спалили.
Де той Богун, де та зїма?
Інгул що-зїму замерзав,
1140 Богун не встане загатить
Шляхецьким трупом. Лях гуляє!
Нема Богдана, червонить
І Жовті Води й Рось зелену.
Сумує Корсунь староденний:
1145 Нема журбу з ким поділить!

¹⁾ У вид 1860 конають ²⁾ Кожан. і льв. Землі козацько

³⁾ В перводр. чорни.

І Альта плаче: „Тяжко жити!
„Я сохну, сохну... де Тарас?
Нема, не чуть... не в батька діти!“
Не плачте, братія! За нас
1150 І душі праведних і сіла
Архистратіга Михаїла!
Не за горами кáри час! —
Молітесь, братія!“

Молілись,
Молілись щіро козакі,
1155 Як діти щіро,¹⁾ не журілись,
Думали тée...) а зробилось —
Над козака́ми хусточки!
Одно́ добро́, одна́ сла́ва —
Біліє хусти́на,
1160 Та й ту знімуть...

А діяко́н:
„Неха́й вбро́г гíне!
Беріть ножі, освяті́ли!“
Удари́ли в дзвони́,
Ревé га́єм: „Освяті́ли!“
1165 Аж се́рце хо́лоне.
Освя́тили, освя́тили!
Гíне шля́хта, гíне!
Розібра́ли, заблу́щали
По всі́й Украї́ні.

Треті́ півні.

1170 Ще́ день Украї́ну катува́ли
Ляхі́ скаже́ні; ще́ один,
Оди́н оста́нній сумува́ли
І Украї́на і Чигри́н.

¹⁾ У всіх вид. Щіро як діти; попр. Шевч. ²⁾ У Сем. і півн. вид. гадали.

- І той минув — день Маковія,
1175 Велике свято в Україні,
Минув, і Лях і жидовін
Горілки, кроби упивались,
Клялі схизмата, розпинали,
Клялі, що нічого вже взять ;
1180 А гайдамаки мовчки ждали,
Поки поганці ляжуть спать.
Лягли, і в голови не ~~к~~ляли,
Що вже їм завтра не вставать.
Ляхи заснули, а Іуди
1185 Ще лічать гробші у-ночі,
Без світла лічать бариші,¹⁾
Щоб не побачили злі²⁾ люди.
І ті на золоту лягли,
І сном нечистим задрімали.
- 1190 Дрімать... на віки бодай задрімали!
А тим часом місяць пливé оглядять
І небо, і зорі, і землю, і море,
Та глянуть на люди, що вони мотобять,
Щоб Бóгові в-ранці про те³⁾ розказать.
- 1195 Світить білолиций на всю Україну,
Світить, — а чи бачить мою сиротину,
Оксану з Вілшани, мою сироту?
Де її мордують? де вона воркує?
Чи знає Ярёма? чи знає, чи чуже?
1200 Побачимо потім, а тепер не ту —
Не ту заспіваю, іншої заграю;
Ліхо не дівчата буде танцювать!
Недболю співаю козацького краю!
Слухайте-ж, щоб дітям потім розказать,
1205 Щоб і діти знали, внукам розказали,
Як козакі шляхту тяжко покарали
За те, що не вмiла в добрі панувать.⁴⁾

¹⁾ Так в перводр., в пізніших вид.

Ще лічать гробші у-ночі,
Без світла лічать бариші.

²⁾ В перводр. бач. попр. Шевч. ³⁾ Попр. Шевч. тес ⁴⁾ В перводр. Щоб не забували Ляха проклинать.

- Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
1210 Довго-довго кров степами.
Текла-червоніла.
Текла, текла, та й вiсохла.
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
1215 Могіли синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
1220 Тільки вітер тихесенько
Повіє над ними,
Тільки роси ранесенько
Сльозами дрібними
Їх уміють. Зійде сонце,
1225 Осушить, пригріє, —
А онуки? їм байдуже,
Панам жито сіють!¹⁾
Багато їх, а хто скаже,
Де Гонті могила,
1230 Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізняк, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко! важко! Кат панус,
1235 А їх не згадають.²⁾
- Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго-довго кров степами
Текла-червоніла.
1240 І день і ніч гвалт, гармати,
Земля стогне, гнеться,
Сумно-страшно, а згадаєш, —
Серце усміхнеться.

¹⁾ У всіх вид. Жито собі; попр. Шевч. ²⁾ Слова: „Кат панус, а їх не згадають“ у вид. 1860 і пізнійших аж до Ром. пропущені.

- Місяцю мій ясній з виського неба
1245 Сховаїт ся за гóру, бо світу не трéба;
Страшно тобі бóде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту і Сэну, і там розлилось
Не знать за-що крóви ширóкее мóре, —
А тепér що бóде? Сховаїт ся-ж за гóру;
1250 Сховаїт ся, мій дрúже, щоб не довелось
На старість заплакать...
Сумно-сумно сэредь неба
Сяє білолиций;
По-над Дніпрóm козак іде —
1255 Мóже з вечорнійці?
Іде смутній-невесéлий,
Лéдве несуть нóги, —
Мóже дівчина не лóбить
За те, що убóгий?
1260 І дівчина його лóбить,
Хоч лáта на лáті, —
Чорнобрівий, а не згíне,
То бóде й багáтий.
Чогó-ж смутній чорнобрівий
1265 Іде, чуть не плаче?
Якусь тяжкú недóленьку
Віщує козаче;
Чує сэрце, та не скáже,
Якé ли́хо бóде.
1270 Минé ли́хо... Кругóm його
Мов вимерли¹⁾ люди.
Ані півня, ні собáки,
Тільки із-за гаю
Десь далéко сїромáнці²⁾
1275 Вовкí завивáють.
Байдужé! Іде Ярéма,
Та не до Окса́ни,
Не в Вілша́ну на дóсвітки, —
До Ляхів погáних .

---

¹⁾ В перводр. вымиралы. ²⁾ В вид. 1860: сїромáнці,

- 1280 У Черкаси. А там третій
Півень заспівав...
А там... а там... Йде Ярёма,
На Дніпр поглядав.
Ой Дніпре мій, Дніпре широкій та дужий!
1285 Багато ти, батьку, у море носів
Козацької крові! Ще понесеш, друже!
Червонів ти синє, та не напоїв;
А сю ніч уп'єть ся!') Пекельнеє свято
По всій Україні сю ніч зареве;
1290 Потечє багато-багато-багато
Шляхецької крові! Козак оживе!
Оживуть гетьмани в золотім жупані,
Прокинуть ся дóля, козак заспівá:
„Ні жйда, ні Ляха!“ а в степáх України —
Дай-то Бóже мiлий — блисне булава!“
1295 Так думав, идучи в латаній свитині,
Сердега Ярёма з свяченим в руках.
~~А Дніпр мов підслухав: широкій та синій~~
Підняв гóри-хвилі, а в очеретах
Ревé, стóгне, завивáв,
1300 Лóзи нагинáв;
Грім гогóче, а блискавка
Хмáру роздирáв.
Иде собі наш Ярёма,
Ничóго не бáчить;
1305 Одна думка усмихнеть ся,
А друга заплаче.
„Там Оксáна, там весело
Ї в сiрiй свитині;
А тут... а тут... що ще бóде?
1310 Мóже ще загiну!“
А тим часом із байраку
Півень „кукурiку!“
„А! Черкаси!... Бóже мiлий!
Не вкоротi вiку!“

1) Так в перводр., у всіх пізніших вид. хибно: уп'єш ся, хоча се слово належить до »море«, а не до »Дніпро«.

Червоний¹⁾ бенкет.

- 1315 Задзвонили в усі дзвони
По всій Україні,
Закричали гайдамаки:
„Гине шляхта, гине!
Гине шляхта! погуляєм
1320 Та хмару нагрієм!“
Зайняла ся Смілянщина,
Хмара червоїє;
А наперша Медведівка
Хмари нагриває.
1325 Горить Сміла, Смілянщина
Крובью підпливає;
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхом запалало
1330 І кров полила ся
Аж у Умань. По Подолі)
Гонта бенкетує,
А Залізник в Смілянщині
Дамаску гартує,²⁾
1335 У Черкасах, де й Ярема
Пробує свячений.
„Оттак, оттак! добре, діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлібці!“ — на базарі
1340 Залізник гукáє.
Кругом пекло, гайдамаки
По пеклу гуляють.
1345 А Ярема — страшно глянуть:
По три, по чотири
Так і кладé! „Добре, сину!⁴⁾
Матері їх хиря!
Мордуй, мордуй! в раю будеш,

¹⁾ В перводр. Червопный. ²⁾ Попр. Шевч., у всіх вид.: Аж у Волинь. По Поліссі. ³⁾ В праським вид. запотовано поправку ніби Шевч. До маху. ⁴⁾ Тут і ряд 1350 у перводр. хлопче.

Або есаулом!
1350 Гуляй, сїну! нўте, дїти!“
І дїти майнули
По горїщах, по комбрах,
По льохах, усюди;
Всїх уклали, все забрали.
1355 „Тепер, хлопці, буде!“
Утомїлись, одпочїньте!“

Улицї, базари
Крїлись трупом, плили кривью.
„Мало клятим кари!
1360 Ще раз треба перемучить,
Щоб не повставали
Нехрещенї, кляті дўші!“
На базар збірались
Гайдамаки. Йде Ярема,
1365 Залїзняк гукав;
„Чувш, хлопче? ходї сюдї!
Не бїтсь, не злякаю.“
„Не бою ся!“ Знявши шапку
Став, мов перед паном.
1370 „Відкїля ти? хто ти такїй?“
„Я, пане, з Вїлшани.“¹⁾
„З Вїлшаної, де тїтаря
Пси замордували?“
„Де? якого?“
„У Вїлшанїї;
1375 І кажуть, що вкрали
Дочку його, коли знавш.“²⁾
„Дочку! у Вїлшанїї?“
„У тїтаря, коли знавав!“
„Оксано, Оксано!“
1380 Ледве вїмовив Ярема,³⁾

¹⁾ Так у перводр. ²⁾ Рукою Шевч. тут дописано:

Дочку його, чп не знавав?“

„Отамане, пане.

Пусти мене!“ Таїй заплакав.

³⁾ Перводр. Де ти, серце мое, де ти?

- Та її пада¹⁾ до-дблу.
„Еге! ось що... Шкода хлбпця..
Провітри Микбдо!“
Провітрив ся. „Батьку! брате!
1385 Чом я не сторукни?
Дайте ножа, дайте сілу!
Муки Ляхам, муки!
Муки страшної, щоб пекло
Затрясло ся, мліло!“²⁾
1390 „Добре, сінчу, ножі будуть,
Аби щоб хотілось.“³⁾
Хочеш⁴⁾ з нами у Лісянку
Ножі гартувати?“
„Ходім, ходім, отамане!
1395 Батьку ти мій, брате
Мій єдиний! На край світа.
Полечу, достану,
З пекла вірву, отамане...
На край світа, пане...
1400 На край світа, та не найду,
Не найду Оксани!“⁵⁾
„Можє її вірвеш. Ходім з нами!“⁶⁾
Я-ж все забуваю,
Як зовеш ся?“
„Яремою.“
1405 „Прізвище? — „Не маю.“
„Хибá байстрік? Без прізвища?“
Запиши, Мнболо,
Есаулом...⁷⁾ Без прізвища...
Нехай буде Гблнї!
1410 Бач, обідраний!“
„Погано!“

¹⁾ В вид. 1860: упав. ²⁾ В вид. 1860: Трясло ся та мліло.
³⁾ В вид. 1860: На святеє діло. ⁴⁾ В вид. 1860: Ходім. ⁵⁾ Замість-
сих 9 рядків у перводр.:

На край світа, пане!
На край світа, та не найду,
Не найду Оксани.

⁶⁾ Попр. Шевч., в перводр. і пізн. вид. найдеп. ⁷⁾ Так у пер-
водр., в пізн. вид. у ресстер.

„Ну, хибá Бідюю?“

„І се не так.“

1415 Пиши́ Галайдю́!“¹⁾
Записа́ли.

„Ну, Гала́йдо,
Поїдем гуля́ти!
На́йдеш до́лю... а не на́йдеш, —
Руша́йте, хло́пьята!“

1420 Та́й ру́шили до́ схід со́нця
У Лисянку́ хло́пці
На я́рмарок. Зібра́ли ся
Хло́пці на толо́ці,
Помоли́лись га́рно Бо́гу

1425 Та́й ру́шили з Бо́гом
У до́рогу, мов і спра́вді
Не бу́ло нічо́го
У Черка́сах... І Яре́мі
За́йвого з обо́зу

1430 Да́лі ко́ня. Усмі́хну́в ся
Яре́ма скрі́зь сльо́зи
Та́й по́їхав за ца́рину...²⁾

---

¹⁾ Замість рядків 1402—1416 у вид. 1860 р. і всіх пізнійших читаємо:

„Може й найдеш. А як тебе
Зовуть? Я не знаю“.

„Яремою.“

„А прізвище?“

„Прізвища немає“.

„Хиба байстрюк? Без прізвища!“

Запиши Мико́ло

У реестер! Нехай буде...

Нехай буде Голий!

Так і пиши!“

Ні, погамо!“

„Ну, хибá Бідюю?“

„І ще не так!“

„Стривай лишень,
Пиши Галайдюю!“

²⁾ Рядки 1420—1432 — рукописна вставка Шевч. замість слів, що стоять у всіх вид.: І Яре́мі дали ко́ня За́йвого з обо́зу Усмі́хну́в ся на воро́нім, та́й зно́ву у сльо́зи. Впі́хали.

Палають Черкаси...

„Чи всі, діти?“

„Усі, батьку!“

1435 „Гайда!“

Простягла ся
По діброві по-над Дніпрóm
Козацька ватага.

А за ними кобзарь-Волох

1440 Переваги-ваги

Шкандибас на коннику,

Козакám співає:

„Гайдамаки, гайдамаки,

Залізняк гуляє.“

1445 Поїхали... а Черкаси

Палають-палають.

Байдужé, ніхтó не гляне!

Сміють ся та лають

Кляту шляхту; хто балака,

1450 Хто кобзаря слуха.

А Залізняк по-переду

Нашорбшив уха,

Їде собі, люлька курить,

Нікому ні слова;

1455 А за ним німий Ярема.

Зелена діброва

І темний гай, і Дніпр дужий,

І високі гори,

Небо, зорі, добрі люди

1460 І лютеє горе —

Все пропало, все! Нічого

Не знає, не бачить,

Як убитий. Тяжко йому,

Тяжко, а не плаче.

1465 Ні, не плаче; змія люта

Жадна випиває

Його слёзи, давить душу,

Серце роздирає.

- Ой ви сльобзи, дрібні сльобзи,
1470 Ви змієте гóre...
Змийте його... Тяжко! нудно!
І синього моря,
І Дніпра, щоб вилить люте,
І Дніпра не стане!
1475 Занапастить хибá дúшу?
Оксáно, Оксáно!
Де ти? де ти? Подиві ся,
Моя сиротино,
Подиві ся на Ярему!
1480 Де ти? Може гине?
Може тяжко клянé долю,
По Польщі блукаé,¹⁾
Або в пана у кайданах
В склепу пропадаé!²⁾
1485 Може згадує Ярему,
Згадує Вілшáну,³⁾
Кличе його: „Серце моé,
Обнімі Оксáну!⁴⁾
Обнімемось, мій сáколе,
1490 На віки зомлієм!
Нехай Ляхи знущáють ся —
Не почуем!...“ Віс,
Віс вітер з-за Лимáну,
Гне топóлю в пóлі,
1495 І дівчи́на похілить ся,
Куди́ гне недóля.
Посуму́є, пожúрить ся,
Забúде... і мо́же...
У жупáні са́ма па́ні...⁵⁾
1500 А Лях... Бóже, Бóже,
Кара́й пéклом мою́ дúшу,
Віли́й му́ки мо́ре!

---

¹⁾ В вид. 1860: Кленé, уміраé ²⁾ В перводр. У склепу ка-
нас; попр. Шевч. ³⁾ Попр. Шевч. і Мліїв. ⁴⁾ Шевч. поправив:

Може каже: „Обнімімось,
На віки зомлієм.

⁵⁾ В перводр. У будинку господиня; пізн. попр. Шевч.

- Розбий кару надо мною,
Та не таким горем
1505 Карай серце! Розпадеть ся,¹⁾
Хоч-би було камень!
Дале моя, серце моє,
Чом ти не в Вілшанії?²⁾
А може й там, може плаче,³⁾
1510 Тяжко їй небозі?...
Може з батьком виглядає?“
І хлинули сльози,
Дрібні-дрібні полили ся.
Де вони взяли ся?
1515 А Залізник гайдамакам
Велить опинитись.⁴⁾
„У ліс, хлопці! вже світає,
І коні пристали —
Попасемо!“ І тихенько
1520 У ліс, тай сховались.

Гупалівщина.

- Зійшло сонце, Україна
Де палала, тліла,
А де шляхта заперши ся
У будінках мліла.
1525 Скрізь по селах шибениці,
Навішано трупу
Тільки старших, а так шляхта
Купою на купі
На улицях, на розпутьтях;
1530 Собаки, ворони

¹⁾ У всіх вид. розірветь ся, попр Шевч. ²⁾ В перводр. Вилшавий. ³⁾ В вид. 1860 р. зам. отсих чотирьох рядків читаємо:

Оксано, Оксано!
Де ти діла ся, поділась?

⁴⁾ В перводр. Кричить опинить ся.

- Їдять шляхту, клюють бчі.
Ніхто не боронить,
Та й нікому, остали ся
Діти та собаки,
1535 Жінки навіть з рогачами
Пішли в гайдамаки.
Отакé-то було ліхо
По всій Україні!
Гірше пекла... А за-віщо?
1540 За-що люди гинуть?
Того-ж батька, такі-ж діти,
Жити-б та братать ся!
Ні! не вмлі, не хотіли,
Треба роз'єднать ся.
1545 Треба крові, брата крові,
Бо заздо, що в брата
Є в коморі і на дворі,
І весело в хаті!
„Убём брата! спалим хату!“
1550 Сказали, і сталося.
Все-б, здасть ся; ні, на кару
Сироти осталися.
В сльозах росли та й віросли,
Замучені руки
Розв'язалися, — і кров за кров,
1555 І муки за муки!
Болить серце, як згадаеш:
Старіх Слав'ян діти
Впились кровю, а хто вінен?
Ксьондзі Єзуїти.
- 1560 Мандрували гайдамаки
Лісами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними сльозами.
Вже минули Воронівку,
1565 Вирбівку, в Вілшану
Приїхали... „Хіба спитать,
Спитать про Оксану?“

- Не спитаю, щоб не знали,
За-що пропадаю.“
- 1570 А тим часом гайдамаки
Й Вілшану минають.
Питаєть ся у хлопчика:
„Що? титаря вбили?“¹⁾
„Ба ні, дядьку, батько казав,
1575 Що його спалили
Оті Ляхи, що там лежать,
І Оксану вкрали;
А титаря на цвинтарі
Вчора поховали.“
- 1580 Не дослухав... „Несі, коню!“
І поводи кінув.
„Чом я вчора, поки не знав,
Вчора не загинув!
А сьогодні коли й умру,
1585 З домовини встану
Ляхів мучить! Серце моє!²⁾
Оксано! Оксано!
Де ти?“
- Замбкв, зажури́в ся,
Поїхав ходю́ю;
1590 Тяжко³⁾ йому́ сіромасі
Бороть ся з нудьго́ю.
Догна́в своїх. Боровиків
Вже ху́тір минають.
Корчма́ тліє з стодоблою,
1595 А Лейби немає.
Усміхну́в ся мій Ярема,

---

1) Остатніх 10 рядків Шевч. поправив ось як:

Вже минули Гоноратку,
Вайбузи минають,
Уже й Млїв. Про титаря
Ярема питає
У хлопчика: „Чи титаря
Ляхи ще не вбили?“

Сей варіант, подікований змаганем Шевч. заступити Відшану Млїєвом, як менше поетичний лишасмо в потці. ²⁾ Шевч. допр. Шукать тебе, моє серце. ³⁾ В вид. 1860: важко.

- Тяжко усміхну́в ся.
Отут, отут по-за-вчора
Перед жи́дом гну́в ся...
1600 А сегóдня! Та й жаль ста́ло,
Що ли́хо мину́ло.
Гайдама́ки по-над я́ром
З шля́ху поверну́ли,
Наганя́ють півпа́рубка:
1605 Хло́пець у свити́ні
Полáтаній, у постолáх,
На плéчах торби́на.
„Гей, старченя́! стривáй лишéнь!“
„Я не старéць, пáне!
1610 Я, як бáчте,¹⁾ гайдама́ка.“
„Який же погáний!
Відки́ля ти?“
„З Керéлівки.“¹⁴⁾
„А Бúдища знáєш
І óзеро кóло Бúдищ?“
1615 „І óзеро знáю.
Отáм вонó, оцím я́ром
Втра́пите до йóго.“
„Щó? сегóдня Ляхів бáчив?“
„Нигде́ нї одно́го;
1620 А вчóра бу́ло багáто.
Вінки́ не святíли,
Не дали́ Ляхи́ проклáті.
За-те-ж ми їх би́ли!³⁾
І я, й бáтько святím ножéм,
1625 А ма́ти нездúжа,
А то й вона́-б...“
„Дóбре, хлопче́!
Ось на-ж то́бі, дру́же,
Се́й дукáчик, та не згуби́!“
Узя́в золотóго,
1630 Подивíв ся: „Спаси́бі вам!“
„Ну, хлопці́, в до́рогу!

¹⁾ Слова „як бачте“ в перводр. заступлені точками. ²⁾ В пізнійших вид. За те їх і би́ли.

- Та чуйте, без гомону!
Галайдо, за мною!
В оцім яру є озеро
1635 Й ліс по-під горю,
А в лісі скарб. Як приїдем,
То щоб кругом ста́ли.
Скажі хлопцям! Мо́же льо́хи
Стерегті остала́сь
1640 Яка́ по́гапъ.“

- Приїхали,
Ста́ли кругом ліса;
Дивлять ся — нема́ ні́кого...
„Ту їх до-сто-біса!
Які гру́ші ур́одили!
1645 Збива́йте, хлопья́та!
Шв́идче! шв́идче! О-так! о-так!“
І конфедерáти
Посіпали ся до-д́блу,
Гру́ші гнилоб́бкі.
1650 Позбивáли, упóрались —
Козакáм нівро́ку!
Найшли́ льо́хі, скарб забра́ли,
У ме́ртвих¹⁾ кшпéні
Потрусі́ли, та й потягли́
1655 Карáти мерзéних
У Лісянку.

Старосвітський будинок¹⁾.

- Смерка́ло ся. Із Лісянки
Кругом засві́тило;
Отó Гонта та Залізняк²⁾
1660 Люлькі́ заку́рили,

¹⁾ В вид. 1860: Ляхів. ²⁾ В вид. 1860 р. титул сего розділу: Бенкет у Лисянці. ³⁾ Шенч. попр., у виданнях: Гонта з Залізняком.

- Страшно-страшно закурили!¹⁾
І в пеклі не вміють
Отак курить! Гнилий Тікич²⁾
Кривью червоніє
- 1665 Шляхетською, жидівською,
А над ним палають
І хатина і будинок,
Мов доля карав
Вельможного й неможного.
- 1670 А середь базару
Стоить Гонта з Залізняком,
Кричать: „Ляхам карі!
Карі Ляхам, щоб каялись!“
І діти карають.
- 1675 Стогнуть, плачуть, один просить,
Другий проклинає,
Той молисть ся, сповідає
Гріхи перед братом
Уже вбитим. Не милують,
- 1680 Карають завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду³⁾
Шляхтяночки й жидівочки, —
Течє кров у воду.
- 1685 Ні каліка, ані старий,
Ні малá⁴⁾ дитина
Не остались, не вблагали
Лихої години!
Всі полягли, всі покотом!
- 1690 Ні душі живої
Не осталося у Лісянці,⁵⁾
А пожар у-двоє
Розгорів ся, розпалав ся
До самої хмарі.

---

¹⁾ Шевч попр. З гайдамаками. Аж страшно. ²⁾ Перводр. так закурити. ³⁾ В перводр. не минають ні літа ні вроду. ⁴⁾ В перводр. Ні мати. ⁵⁾ Попр. Шевч.

- 1695 А Галáйда знай гукає:
„Кáри Ляхáм, кáри!“
Мов скажéний мёртвих рíже,
Мёртвих вíша, пáлить.
„Дáйте Ляхá, дáйте жíда!
- 1700 Мáло менí, мáло!
Дáйте Ля́ха, дáйте крóви
Наточíть з погáних!
Крóви мóре... мáло мóря!...
Оксáно, Оксáно!“
- 1705 Так Галáйда кричíть, шука́
Ляхíв по пожа́ру.¹⁾
А тим ча́сом гáйдама́ки
Столи́ вздовж базáру
Поста́вили, несúть стра́ву,
- 1710 Де що запопа́ли,
Щоб за-свiтла повечéрять.
„Гуля́й!“ загука́ли.
- Вечéряють, а кругóм íх
Пéкло червонíе.
- 1715 У по́ломьí повiшанí
На кро́квах чорнiють
Па́нські тру́пи. Горя́ть кро́кви
I па́дають з нiми.
„Гуля́й дiти! пiйте, лiйте!
- 1720 З панáми такiми
Мóже ще раз зострiнемось,
Ще раз погуля́ем!“
I поставéць однiм дúхом
Залiзняк черка́е.
- 1725 „За прокля́тi ва́шi тру́пи,
За дúшi прокля́тi
Ще раз ви́пью! Пiйтe, дiти!
Ви́пьем, Гóнто бра́те!“

---

¹⁾ В вид. 1860 отсі два рядки читаємо:
Де ти? крикне й сховаєть ся
В поломь', в пожарі

- „Віпьем, друзе, погуляєм
1730 У кúпочці, в парі.
А деж Волóх? Заспівай лиш!...
Грай, співай, кобзарю!“¹⁾
„Пострівай! я дожидаю,
Що Ляхи прокляті...“
1735 Ярема встав: „Які Ляхи?“
„Отó бо заваятий!
Пий горілку, мій голубе!“
„Які Ляхи, брате?“
„По тім бóці, у будінку
1745 Запёрлись прокляті!“
„Розвіємо!“ — „Шкóда мýру,
Старосвітська штýка.
А ще гірше, Богданові
Мурували рúки.“
1745 „Богданові? Шкóда, шкóда
Гетьманської праці!“
„Я послав сказать проклятим,
Щоб відали Паца, —
Помілюю. Не відадуть —
1750 Пóрох засипаю...
Потайники вже зроблені...“
„І Ляхи гуляють?
Лічать зóрі? Дóбре, брате!
А поки-що бóде,
1755 Віпьем чáрку!“ — „Дóбре, віпьем!“
„Пійте, добрі люди!
Та не дóже, бо ще мóже
Не кóнчили кáри!“
„Не кóнчили?!... Пійте, бійте!
1760 Грай, співай, кобзарю!
Не про дідів, бо незгірше
И ми Ляхів караєм;

---

¹⁾ Отсёй чотиростих маєть ся лише в вид. 1860 р., по нím зараз іде рядок 1761: Не про дідів і т. д. У вид. Петерб. 1868, Львів 1867 і праськím тих рядків нема. В остатнім рядку чотиростиха ще одна поправка, зам. Грай, співай — Поганий.

Не про ліхо, бо ми йогó
Не зна́ли й не зна́ем.
1765 Весéлої утні, старче,
Щоб земля ломілась,
Про вдовицю-молодицю,
Як вона журилась.“

(Кобзарь грає й приспівує.)¹⁾

Од селá до селá
1770 Тáнці та музи́ки:
Кúрку, яйця продалá,
Куплю²⁾ черевики.
Од селá до селá
Бúду танцюва́ти:
1775 Нí корóви, нí волá,
Оста́ла ся хáта.
Я одда́м, я прода́м
Кúмові хати́ну,
Я куплю́, я зроблю́
1780 Яточку під ти́ном;
Торгува́ть, шинкува́ть
Бúду чарочка́ми,
Танцюва́ть та гуля́ть
Таки́ з парубка́ми.
1285 Ох! ви, ді́тки мої,
Мої голубья́та,
Не журіть ся, подивіть ся,
Як танцює ма́ти!
Сама́ в найми підú,
1790 Ді́ток в шко́лу одда́м,
А черво́ним череві́чкам
Таки́ дам. таки́ дам!“

„Добре! добре! Ну! до тáнців,
До тáнців, кобза́рю!“

¹⁾ Сяк слів у перводр нема, а покладені в вид. 1860.

²⁾ В перводр. Маю, попр. Шевч.

- 1795 Сліпий вшкварив, на-в-присядки
Пішли по базару.
Земля гнеть ся... „Нумо, Гонтю!“
„Нум, брате Максиме!“
Ушкваримо, мій голубе,
1800 Піки не загинем.“

„Не дивуйте ся, дівчата,
Що я обідрав ся,
Бо мій батько робив гладко,
То й я в його вдав ся.“

- 1805 „Добре, брате! йй же Бóгу!
А ну ти, Максиме!“
„Пострівай лиш!“
„От-так чині, як я чиню,
Любі дочку абі-чю,
1810 Хоч попову, хоч дякову,
Хоч хорошу мужикову!“

- Всі танцюють, а Галáйда
Не чує, не бачить:
Сидить одін кінці стóла,²⁾
1815 Тяжко-важко плаче,
Як дитина. Чогó-б, бач ся?
В червонім жупані,
І золото, і слава є,
Та нема Оксани,
1820 Ні-з-кїм дóлю поділити,
Ні-з-кїм заспівати;
Одін, одін сиротю
Мусить пропадати!
А тогó, тогó й не знає,
1825 Що його Оксана
По тїм бóці за Тікичем
В будінку з панáми,

¹⁾ В перводр. Аву... і Ну... ²⁾ В вид. 1860: собі; в вид. лѣв. 1867: собі кінєць.

- З тими самими Ляхами,
Що замордували
1830 Йї батька. Недоблюди!
Тепер заховались
За мўрами, та дивитесь,
Як жидї канаютъ,
Братї вашї! А Оксана
1835 В вікно поглядас
На Лісянку засвічену.
„Де-то мій Ярєма?“
Самá думас. Не знає,
Що він коло неї,
1840 У Лісянці, не в свитинї,
В червонім жупанї,
Сидить одін та думас:
„Де моя Оксана?
Де вона, моя голубка
1845 Приборкана плаче?“
Тяжко йому!')

А із яру

В киреї козачїй
Хтось крадетъ ся.²⁾

„Хто ти такїй?“

Галайда питає.

- 1850 „Я посланець пана Гонтї.
Нехай погуляє,
Я підождў.“

„Нї, не дїждеш,

Жидівська собако!“

„Ховай Бóже, якїй я жид?

- 1855 Бачиш, гайдамака!
Ось копїйка... подивї ся!...³⁾
Хибá ти не знаєш?“

1) Рядків 1824—1926 у перводр. нема, а по словах „Мусить пропадати читаємо: „Нудно йому. А із яру“ і т. д. Ті рядки вставлено аж у вид. 1860 р. 2) В перводр. крадьця. 3) В перводр. „Ось . . . . . копїйка“. Не Шевченковою рукою на екземплярї додано замїсь точок: царїпина.

- „Знаю, знаю!“ І свячений
З халяви виймає.
- 1860 „Признавайсь, лукавий жиде:
Ти привів у Млів
До титаря Ляхів п'яних?
Я, Лейбо, не вмю
Жартувати! Я Ярема,
1865 Твій наймит, поганий!
Чи не пізнав? Признавай ся,
Де моя Оксана?“
Махнув ножем. — „Ховай Бже!
Нічого не знаю!
1870 Нічогісінько, їй Богу!“
„Не знаєш? Як знаєш,
Так і роби!“ І знову ніж
Ярема здіймає.
„У будинку, на тім боці...
1875 Стривайте!... З панами
У покоях, у золоті,
Як найкраща пані,
Ваша... тее...“
- „Виручай же,
Виручай, проклятий!“
- 1880 „Добре, добре! Якіж бо ви,
Яремо, завзяті.
Ідуть зараз і вірчу.
Гроші мур ламають...
Скажучи Ляхам: замість Паца...“
- 1885 „Добре, добре! Знаю.
Іди швидче!“
- „Зараз, зараз!
Гонту забавляйте
З пів упруга! А там нехай!...
Ідуть же, гуляйте!
1890 Куді везти?“ — „У Лебедін!
У Лебедін, чуєш?“¹⁾

¹⁾ Замість сих 34 рядків, нової Шевченкової переробки, було в перводруку:

„Чую, чую!“¹⁾

І Галайда

З Гонтою танцює.

А Залізняк берє кобзу:

„Не бреш проклятий!
Признавай ся! Я Ярема!
Ти конфедератів
Із хутора до титаря
Повів у Вілшану?
Признавай ся! Я все знаю.
Де діли Оксану?
Махнув ножем

„Ховай Боже!“
„Я тебе сховаю!“
„У будинку, на тім боці“.
„Виручай, як знаєш!
На золото!“ Сипле йому
Жменю з кепені.
„Треба Гонту!“ — „Потім, потім!“
А не то — свяченим!“
„Добре, добре, пострівайте!“
„Ніколи, проклятий!
Ходім вкуш!“ — „Якіж бо ви,
Яремо, завзяті!
Вам не треба, один піду.
Гроші мур ламають.
Скажү Ляхам: Замісьць Шаца..“
„Добре, добре! Знаю.
Іді швидче!“ — „Зараз, зараз!
Гонту забавляйте
З пів упруга, а там нехай!
Ідіть же, гуляйте!
Куді везті?“ — „В Майданівку!
В Майданівку, чухеш?“

Замісь рядків 1866—1882 нашого тексту в вид. Семиренко.
1860 була друга Шевченкова перерібка:

„Признавайсь, проклятий жиде,
Де моа Оксана?“
Та й замахнувьсь. — „Ховай Боже!
В будинку... з панами...
Вся в золоті. — „Виручай же!
Виручай, проклятий!
„Добре, добре... Якіж бо ви,
Яремо, завзяті!
Іду зараз і виручу...
Гроші мур ламають, і т. д.

Замісь первісної Майданівки поставлено тут: У Лебедин.

- 1895 „Потанцюй кобзарю!
Я заграю.“
На-в-присядки
Сліпий по¹⁾ базару
Оддирає постолáми,
Додає словáми:
- 1900 „На горóдї постирна́к, постирна́к;¹⁾
Чи я-ж тобі не коза́к, не коза́к?
Чи я-ж тебе́ не люблю́, не люблю́?
Чи я-ж тобі череві́чків не куплю́?
Куплю́, куплю́, чо́рнобри́ва!
1905 Куплю́, куплю́ то́го дива!
Бу́ду, се́рце, ході́ть;
Бу́ду, се́рце, любі́ть!“
- „Ой гоп гопакá!
Полюби́ла козакá,
1910 Та ру́дого, та старóго —
Лихá до́ля такá!
Іді́-ж, до́ле, за журбо́ю,
А ти, старі́й, за водо́ю!
А я — так до ши́нку.
- 1915 Ві́пью ча́рку, ві́пью дру́гу,
Ві́пью трéтю на поту́гу,
Пя́ту, шóсту, та й кіне́ць!
Пішла ба́ба у тане́ць,
А за не́ю горобе́ць,
1920 Викрута́сом-вихи́лясом
Молоде́ць-горобе́ць!
Старі́й руді́й ба́бу клі́че,
А та йому́ ду́лю ті́че:
„Ожені́в ся сатанó,
1925 Заробля́й же на пшоно́!
Тре́ба ді́ток годувáть,
Тре́ба ді́ток одяга́ть;
А я бу́ду добувáть.
А ти старі́й не грі́шй,

¹⁾ В перводр. вдовж. ²⁾ Так перводр., лізн. пустирнак.

1930 Та в за́пічку колиши́,
Та мовчи́, не диши́!“

„Як бу́ла я молодбо́ю приподобнице́ю,
Повісила́ хвартуши́ну над віко́нницею ;

Хто йде́ — не мине́,
1935 То махне́, то моргне́,¹⁾
А я шóвком вишива́ю,
У квати́рочку морга́ю ;²⁾

„Семені́, Івані́,
Надіва́йте жупані́,
1940 Та ході́мо погуля́ймо,
Та сяде́мо заспіва́ймо!“

„Заганя́йте квóчку в бо́чку,
А курча́та в ве́ршу ;
Скажи́, скажи́, стара́ су́ко,
1945 Ко́му дала́ спе́ршу ?

І... гу!
Загну́в ба́тько дугу́,
Тягне́ ма́ти супо́бно,
А ти завья́жи, до́бно !

1950 „Чи ще́ ? чи го́ді ?“

„Ще́, ще́ !
Хоч пога́ну ! Самі́ но́ги но́сять.“

„Ой сип сиріве́ць
Та криши́ опе́ньки !
Дід та ба́ба, то й до ла́ду,
1955 Оббе́ радéнькі.

„Ой сип сиріве́ць
Та криши́ петру́шку !

---

¹⁾ У Сем. То кивне, то моргне. ²⁾ У Сем. В квати́рочку ви-
глядаю.

. . . . .
„Ой сип сирівець
Та накриши хрину!
1960 Як дід бабі...
. . . . .

„Ой сип вóду, вóду,
Та пошукай брóду, брóду!“...

„Гóдї! гóдї!“ кричіть Гóнта,
„Гóдї! погасáє!¹⁾
1965 Світла, діти!... А де Лейба?
Ще йогó не máє?
Найти́ йогó та повісити!
Петелька свиняча!
Гайда, діти, погасáє
1970 Каганець козачий!“
А Галайда: „Отáмане,
Погуляймо, бáтьку!
Дивісь, горіть, на базáрі
І відко і глáдко.
1975 Потанцюем. Грай кобзáрю!“
„Не хочú гуляти!
Огню, діти! дьóхтю, клóчя!
Дава́йте гарма́ти!
В потáйники пусти́ть огóнь!
1980 Ду́мають: жарту́ю!“
Заревіли гайдама́ки:
„Дóбре, бáтьку, чу́єм!“
Че́рез грéблю повали́ли,
Гука́ють, співа́ють,
1985 А Галайда кричіть: „Ба́тьку!
Сті́йте! Пропада́ю!

---

¹⁾ В вид. 1844 ці два рядки читаємо;
Гайда, діти! гасне, гасне
Вели́кдень козачий!

Пострівáйте! не вбивáйте!
Там моя Оксáна!
Годíночку, батькí мої,
1990 Я їй достáну!“
„Дóбре, дóбре!.. Залíзняче,
Гукни, щоб палили!
Преподобить ся з Ляхáми...
А ти, сизокрíлнй,
1995 Нáйдеш иишу!“¹⁾

Оглянув ся —
Галáйди немає.

Ревúть гóри, í будíнок
З Ляхáми гуляє
Кóло хмáри. Щó остáлось,
2000 Пékлом запалáло...
„Де Галáйда?“ — Максíм клíче.
Í слíду не стáло...²⁾
Покí хлопьята танцювáли,³⁾
Ярэма з Лейбою прокрáлись
2005 Аж у будíнок, в сáмпй льох;
Оксáну вíхопив чуть жíву
Ярэма з льóху, та й полíнув
У Лебедíн...

Лебедин.⁴⁾

„Я сíрота з Вiлшáної,
2010 Сíрота, бабúсю!
Бáтька Ляхи замúчили,
А менé — бою ся,

---

¹⁾ Вид. Сем. í пiзн. другú. ²⁾ На цьому в перводр. кiнчить ся сей роздiл. ³⁾ Отсих 7 рядкiв до кiнця розд. у перве надруковано в вид. 1860. ⁴⁾ В перводр. Лыбедынь.

- Боїсь згад́ать, мо́я сїза! —
Узяли́ з собою́.
- 2015 Не розпиту́й, бабу́сенко,
Що бу́ло зо мно́ю!
Я моли́лась, я пла́кала,
Серце́ розрива́лось,
Сльози́ со́хли, ду́ша ме́рла...
- 2020 Ох! як би́ я зна́ла,
Що побачу́ його́ ще раз,
Що обни́му зно́ву¹⁾,
В-дво́е, в-тро́е ви́терпи́ла-б²⁾)
За єди́не сло́во!
- 2025 Виба́чай, мо́я голу́бка!
Мо́же я гріши́ла?
Мо́же Бог за те́ її кара́є,
Що я полюби́ла...
Полюби́ла стан високни́й
- 2030 І ка́рїї о́чі,
Полюби́ла, як уми́ла,
Як се́рденько хо́че.
Не за се́бе, не за ба́тька
Моли́лась в нево́лі,
- 2035 Ні, бабу́сю, а за його́,
За ми́лого до́лю.
Кара́й Бо́же! Твою́ пра́вду
Я ви́терпїть му́шу.
Стра́шно сказа́ть: я ду́мала
- 2040 Занапасти́ть ду́шу.
Як-би не він, мо́же-б, мо́же
І занапасти́ла.
Тя́жко бу́ло! я ду́мала —
О Бо́же ми́й ми́лий!; —
- 2045 Він си́рота, хто без ме́не
кого́ привіта́є?

---

¹⁾ У львівськiм вид. 1867 і у Огон. з цих двох рядків через недогляд зроблено один: Що побачу знову. Сей недогляд повторено і в праськiм вид. і у Романчука. ²⁾ В перводр.: вытыр-пилабъ.

- Хто про дблю, про недблю,
Як я, розпитає?
Хто обніме, ¹⁾ як я йогó?
2050 Хто дýшу покаже?
Хто сироті убогому
Люблю тебе ²⁾ скаже?
Я так думала, бабусю,
І серце сміялось:
2055 Я сирота, без матері,
Без батька осталась;
І він одін на всім світі,
Одін мене ³⁾ любить,
А почує, що я вбілась,
2060 То й себе погубить.
Я так ¹⁾ думала, молилась,
Ждала, виглядала:
Нема йогó, не прибуде!
Одна я осталась...“
- 2065 Та й заплакала. Черниця,
Стоя ко́ло неї
Зажурилась. „Бабусенько!
Скажи мені! де я?“
„В Лебедині, моя пташко!
2070 Не вставай, ти хвора!“
„В Лебедині? Чи давно я?“
„Ба ні, по-за-вчора.“
„По-за-вчора?... Стривай, стривай!...
Пожар над водою...
2075 Жид, будинок, Майданівка...
Зовуть Галайдю...“
„Галайдю Яремою
Себе називає
Той, що привіз...“

---

¹⁾ В вид. 1860: обійме. ²⁾ В вид. 1868, петерб. і у львівським, а за ними й у пізнійших поправлено на „Добре слово“. ³⁾ В вид. 1860: мене вірно. ⁴⁾ В вид. 1860: Таки.

- „Де він, де він?“
2080 Тепер же я знаю!...“
„Через тиждень обіцяв ся
Прийти за тобою.“
„Через тиждень? через тиждень
Серденько загобіть!¹⁾
2085 Бабусенько, минула ся
Лихая година!
Тої Галайда — мій Ярема!
По всій Україні
Ного знають. Я бачила,
2090 Як села горіли,
Я бачила, каті Ляхи
Трусили ся, мліли,
Як хто скаже про Галайду.
Знають вони, знають,
2095 Хто Ярема,²⁾ відкіля він,
І когó шукав!...
Мене шукав, мене найшов,
Орел синокрилий!
Прилітаїть же, мій орлику,³⁾
2100 Мій соколе мільні!⁴⁾
Ох, як весело на світі,
Як весело стало!
Через тиждень? Бабусенько,
Ще три дні осталося.
2105 Ох, як довго!...
„Загрібай, мамо, жар, жар,
Буде тобі дочкі жаль, жаль!...“
Ох, як весело на світі!
А тобі, бабусю,
2110 Чи весело?“

„Я тобою,
Пташко, веселю ся“
„А чом же ти не співавш?“

¹⁾ В вид. 1860: Раю мій, покою! ²⁾ В вид. 1860: Хто такий.
³⁾ В вид. 1860: соколе ⁴⁾ В вид. 1860: Мій голубе синий!

„Я вже одспівала.
Піду, дзвонять до вечірні“.¹⁾

- 2115 Оксана осталась,
Пожурилась, усміхнулась,
Пала на коліна
І молисть ся за Ярему
Щиро як дитина.²⁾
- 2120 Через тиждень³⁾ старі сестри⁴⁾
У церкві співали:
„Ісаія ликуй!“ В-ранці
Ярему вінчали;
А в-вечері мій Ярема,
2125 (От хлбпець⁵⁾ звичайний!)
Щоб не сердить Залізняка,⁶⁾
Покінув Оксану.
Ляхів конча. З Залізняком
Часом наїзжає
- 2130 В ряді-годі, та в двох собі...
Ну, се всякий знає!
Вернімо ся-ж до свячених,
Що вони зробили?
Чи всі вони ще як бритва,
2135 Чи перещербіли?
Хоч вам, знаю, і остіло
На кров та на сльози
Дивити ся, а Оксані,
Оксані небозі
- 2140 Йї аж нудно, бо Ярема
Весілля гуляє
З пожем в руках, на пожарах...
Вона виглядає

¹⁾ В вид. 1860: Задзвонили до вечірні. ²⁾ В вид. 1860 замість отсих і рядки — два:

А черниця похоловівшись
В храм пошканцубала.

³⁾ В перводі тиждиль. ⁴⁾ В вид. 1860: отамана. ⁵⁾ В вид. 1860: в Лебедині. ⁶⁾ В перводі хлопыць.

- До півночи, а іноді
2145 Помолить ся Бóгу
Тай спать ляже одна собі.
Умер би, ей Бóгу!)
Не жури ся, сподівай ся
Та Бóгу моли ся!
2150 А мені тепер на Умань
Треба подивить ся.

Гонта в Умані,

Хвалили ся гайдамаки
На Умань ідучи:
Будем драти, пане-брате,
З китаївки онучі!¹⁾

- Минають дні, минає літо,
А Україна знай горить;
По селах плачуть гóлі²⁾ діти,
2155 Батьків немає. Шелестить
Пожóвкле лістя по дїбрóві,
Гуляють хмари, сонце спить,
Нигде не чуть людськóї мóви;
Звирь тільки виє, йде в село,
2160 Де чýє трупи: не ховали,
Вовків Ляхами годували,
Аж пóки снїгом занесло.
Огрізки вóвчі.⁴⁾

Не спинїла хуртовина
2165 Пекельної кáри:

¹⁾ Замість отсих 14 рядків у вид. 1860 і пізн. читаємо:

Весілле справляє
В Уманщині на пожарах...
Вона виглядає,
Виглядає, чи не їде
З боїрами в гóсті
Перевезті із келї
В хагу на помóсті.

²⁾ В перводр. анї в вид. 1844 і 1860 сього епіграфа нема:

³⁾ У вид. Сем. По селах плачуть малі, попр. Шевч. ⁴⁾ Шевч. попр.:
у перводр. і у всіх вид. Поки їх снїгом занесло.

- Ляхі мёрзли, а козаки
Грілись на пожарі.
Встала й весна, чорну землю
Сонну розбудила,
2170 Уквітчала її рястом,
Барвінком покрила;
І на полі жайворонок,
Соловейко в гаї
Землю ўбрану весною
2175 В-ранці зустрічають...
Раї та її годі! А для кого?
Для людей! — А люди
Не хотять на його й глянуть,
А глянуть, — огудять.
2180 Треба кровью домалювать,
Освітить пожаром!
Сонця мало, рясту мало
І багато хмари.
Пекла мало!... Люди, люди!
2185 Коли-то з вас буде
Того добра, що маєте?
Чудні, чудні люди!

- Не спинила весна крови
Ні злості людської.
2190 Тяжко глянуть; а згадаєм, —
Так було і в Трої,
Так і буде.

Гайдамаки

- Гуляють, карають;
Де проїдуть — земля горить,
2195 Кровью підпливає.
Придбав Максим собі сина
На всю Україну;
Хоч не рідний син Ярема,
А щира дитина.
2200 Максим ріже, а Ярема
Не ріже — лютує,
З ножем в руках на пожарах
І днює її почує.

- Не милує, не минає
2205 Нігдє ні одного ;
За титаря Ляхам платить,
За батька святого,
За Оксану... Та й зомліє
Згадавши Оксану.
2210 А Залізняк : „Гуляй, сїну !
Піки доля встане,
Погуляєм!“

Погуляли !

- Купю на купі
Од Київa до Умані
2215 Лягли Ляхи трупом.

- Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
О-півночі; до сїд сонця
Умань затопили.
2220 Затопили, закричали :
„Карай Ляха знову!“
Покотились по базару
Кїнні Narodowi ;
Покотились малі діти
2225 І каліки хворі.
Гвалт і галас. На базарі,
Як по-серед моря
Кривавого стоїть Гонта
З Максїмом завзятим,
2230 Кричять у-двох : „Добре, діти !
Отак їх проклятих!“

- Аж ось ведуть гайдамаки
Ксьондза-езуїта
І двох хлопців. „Гонто, Гонто !
2235 Отсє твої діти !
Ти нас ріжеш, заріж і їх,
Вони католики !
Чогó-ж ти став ? чом не ріжеш ?
Піки не великі,

- 2240 Заріж і їх, бо віростуть,
То тебе заріжуть!...“
„Убийте пса! Я собачат
Своєю заріжу.
Клич громаду! Признавайтесь!
2245 Що ви? католики?“
„Католики, бо нас мати...“
„Боже мій великий!
Мовчіть, мовчіть! Знаю, знаю!“
Зібралась громада.
2250 „Мої діти католики!...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо!...
Я присягав, брав свячення
2255 Різати католика!...
Сині мої, сині мої,
Чом ви не великі?
Чом ви Ляха не ріжете?...“
„Будем різати, тату!“
2260 „Не будете! не будете!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Що вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
2265 Була не втопила?
Менше-б гріха: ви-б умерли
Не католиками;
А сьогодні, сині мої,
Горе мені з вами!
2270 Поцілуйте мене, діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга!“

Махнув ножом —
І дітей немає!
Попадали зарізані.
2275 „Тату!“ белькотали,

Тату, тату!... ми не Ляхи!
Ми...“ та й замовчали.
„Поховать хибá?“

„Не треба!

Воні католи́ки...
2280 Сині́ мої, сині́ мої,
Чом ви не великі?
Чом во́рога не різали?
Чом ма́тїр не вбіли,
Ту прокля́ту католи́чку,
2285 Що вас породі́ла?...
Ході́м, бра́те!“

Взяв Макси́ма,

Пішли́ вздовж база́ру,
І обі́два закри́чали:
„Ка́ри Ля́хам, ка́ри!“
2290 І кара́ли: стра́шно-стра́шно
Ума́нь запала́ла.
Ні в буди́нку, ні в ко́стьбо́лі,
Нігде́ не оста́лось,
Всі́ полягли́. То́го ли́ха
2295 Не бу́ло ніко́ли,
Що в Ума́ні робі́ло ся!
Бази́ліян шко́лу,
Де учи́лись Го́нти ді́ти,
Сам Го́нта руйну́є:
2300 „Ти по́їла мої́х ді́ток!“
Гукáв, лю́тує.
„Ти по́їла невели́ких,
Добру́ не навчи́ла!...
Валі́ть сті́ни!“

Гайдама́ки

2305 Сті́ни розвали́ли;
Розвали́ли, об ка́міньня
Ксьондзі́в розбива́ли,
А школя́рів у крини́ці
Живи́х похова́ли.

- 2310 До самої ночі Ляхів мордували ;
Душі не осталося. А Гонта кричить :
„Де ви, людоїди, де ви поховались ?
З'їли моїх діток ! Тяжко мені жить !
Тяжко мені плакати ! Ні з ким говорять !“
- 2315 Сині мої любі, мої чорнобріві,
Де ви поховались ? Кроби мені, кроби,
Шляхетської кроби, бо хочеть ся пити,
Хочеть ся дивитись, як вона чорніє,
Хочеть ся нап'їтись !... Чом вітер не віє,
- 2320 Ляхів не навіє?... Тяжко мені жить !
Тяжко мені плакати ! Праведні зорі,
Сховайтесь за хмару, я вас не займав,
Я дітей зарівав !... Горе мені, горе !
Де я прихилю ся ?“

- Так Гонта кричав,
- 2325 По Умані бігав. А серед базару
В крові гайдамаки ставили столі ;
Де що запопали, страви нанесли
І сіли вечерять. Остатня кара,
Остатня вечеря !

- „Гуляйте, сині !“
- 2330 Пийте, поки п'єть ся ! Бийте, поки б'єть ся !“
Залізник гукає. „А ну, нависній,
Ушкварь нам що-небудь, нехай земля гнеть ся,
Нехай погуляють мої козаки !“

І кобзарь ушкварив :

- 2335 А мій батько орандарь,
Чоботарь ;
Моя мати пряха
Та сваха ;
Браті мої, соколї,
2340 Привелї
І корову із дїбрви,
І наміста нанесли.

А я собі Хрістя
В намістї;
2345 А на ліштві лістя,
Та лістя,
І чоботи та підкóви.
Війду в-рaнці до корóви,
Я корóву напою,
2350 Подою,
З парубка́ми постою,
Постою.“

Ой гоп по вечéрі.
Замикайте, діти, двéрі!
2355 А ти, старá, не журисьь,
Та до мéне пригорнісь!“

Всі гуляють. А де-ж Гóнта?
Чом він не гуляє?
Чому́ не пьє з козака́ми,
2360 Чому́ не співає?
Нема́ йогó, тепér йому́
Мабу́ть не до не́ї,
Не до співи.

А хто такі́ї
У чо́рній кире́ї
2365 Че́рез базáр перехóдить?
Став, розривá кúпу
Ля́хів мёртвих, шука́ когóсь.
Нагну́в ся, два тру́пи
Невели́ких взяв на плéчі
2370 І по-зад базáру
Че́рез мёртвих переступá,
Кри́єть ся в пожа́рі
За костьóлом. Хто-ж се такі́ї?
Гóнта, гóрем бі́тий,
2375 Несé діте́й поховáти,
Землею́ накрі́ти,

- Щоб козацьке малé тїло
Собаки не їли.
І темними улицями,
2380 Де мѣнше горїло,
Понїс Гонта дїтєй своїх,
Щоб нїхтó не бачив,
Де він синів поховав.
І як Гонта плаче.
- 2385 Вінїс в пóле, геть од шляху,
Свячений виймає,
І свяченим копа́ яму, —
-А Умань палає,
Світить Гонті до роботи
2390 І на дїтєй світить.
Ненáче сплять одягнені.¹⁾
Чого-ж страшні дїти?
Чогó Гонта нїби краде,
Або скарб ховає?
2395 Аж трусить ся. Із Умані
Де-де чуть гукáють
Товариші-гайдамаки, —
Гонта мов не чує,
Синам хату серед степу
2400 Глибóку будує.
Та й збудував... Берé синів,
Кладé в темну хату,
Й не дивить ся, нїби чує:
„Ми не Ляхи, тату!“
2405 Поклав обóх;²⁾ із кишєні
Китайку виймає,
Поцілував мёртвих в óчі,
Христить, накривав
Червóною китайкою
2410 Гóлови козачі.
Розкрів, ще раз подивів ся...
Тяжко-важко плаче:

¹⁾ В перводр. одягнені. ²⁾ В перводр. обо-пхъ.

- „Сині мої, сині мої,
На ту Україну
2415 Подивіть ся: ви за неї
Й я за неї гіну.
А хто мене поховав?
На чужому полі
Хто заплаче надо мною?
2420 Дóле моя, дóле,
Дóле моя нещаслива,
Що ти наробила?
На-що мені¹⁾ дітей дала?
Чом мене не вбила?
2425 Нехай вони-б поховали,
А то я ховаю.“

- Поцілував, перехрестів,
Покрив, засипав.
„Спочивайте, сині мої,
2430 В глибокій оселі!
Сúка ма́ти не придбала
Нової постелі.
Без васільків і без трúни²⁾
Спочивайте, діти,
2435 Та благайте, просіть Бóга,
Нехай на сiм світі
Мене³⁾ за вас покарав
За гріх сей великий!
Простіть, сині! Я прощаю,
2440 Що ви католики.“

- Зрівняв зéмлю, покрив дерном,
Щоб ніхтó не бачив,
Де полягли Гóнти діти,
Гóлови козачі.
2445 „Спочивайте, виглядайте,
Я швидко прибуду

---

¹⁾ В перводр. мины. ²⁾ В вид. 1860: рúти. ³⁾ В перводр. через помилку: Нене.

Укорбтив я вам віку,
І мині те буде!
І мене вб'ють... коли-б швидче!
2450 Та хто поховав?
Гайдамаки!... Піду ще раз,
Ще раз погуляю!..."

Пішов Гонта похилівшись,
Іде, спотикнеть ся;
2455 Пожар світить, Гонта гляне,
Гляне — усміхнеть ся.
Страшно, страшно усміхав ся,
На степ оглядав ся.
Утёр очі... тільки мріє
2460 В димі, та й сховав ся.

Епілог.¹⁾

Давно те минуло, як малі дитина,
Сирота в рядніні я колись блукав
Без світи, без хліба по тій Україні,
Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв.
2465 Давно те минуло, як тими шляхами,
Де йшли гайдамаки, малими ногами
Ходив я та плакав, та людей шукав,
Щоб добру навчили. Я тепер згадав,
Згадав, та й жаль стало, що ліхо минуло.
2470 Молодєє ліхо, як-би ти вернулось,
Проміняв би долю, що маю тепер.
Згадаю те ліхо, степі ті безкраї,
І батька, і діда старого згадаю...
Один²⁾ ще гуляє, а другий умер.³⁾

---

¹⁾ Сього титулу в перводр нема, а єсть у вид. 1861. ²⁾ В вид. 1860: Дідусь. ³⁾ В вид. 1860: а батько вже вмер

- 2475 Бувало в неділю, закрівши Минію,
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда прбсить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало,
Як Залізняк, Гонта Ляхів покарав...
- 2480 Столітнії очі як зорі сіяли,
А слово за словом сміялось, лилось:
Як Ляхи канали, як Сміла горіла...
Сусіди од страху, од жалю німіли,
І мнні малому нерáz довелось
- 2485 За титаря плакати, — і ніхто не бачив,
Що малá дитина у куточку плаче.
Спасібі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я її онукам тепер розказав.

- 2490 Вибачайте, люди добрі,
Що козацьку славу
Так на-вманнї розказую
Без книжньої справи.
Так дід колись розказував,
- 2495 Нехай здоров буде,
А я за ним... Не знав старий,
Що письменні люди
Тії речі прочитають.
Вибачай, дідусю!
- 2500 Нехай лають! а я поки
До своїх верну ся,
Та доведу вже до краю,
Доведу — спочину,
Та хоч крізь сон подизлю ся
- 3505 На ту Україну,
Де ходили гайдамаки
З святими ножами,
На ті шляхи, що я міряв
Малими ногами.
- 2510 Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:

- Трѳхи не рѳк шляхѳтською
Крѳвью напувѳли
2515 Укрѳину, та й замѳвкли, —
Ножѳ пощербѳли.
Немѳ Гѳнти! Немѳ йому
Хрѳта нѳ могѳли.
Буйнѳ вѳтри розмахѳли
2520 Пѳпил гайдамѳки,
Й нѳкѳму помолѳтись,
Нѳкѳму заплакати!
Одѳн тѳлько брат названѳй
Оставсь на всѳм свѳтѳ;
2525 Та й тоѳ почув, що так страшно
Пекельнѳ дѳти
Його брата замѳчили, —
Залѳзняк заплакав
В-перше зрѳду; слѳзѳй не втер,
2530 Умер неборака.
Нудьга його задавѳла
На чужѳму полѳ,
В чужѳ земљу положѳла, —
Така його дѳля!
2535 Сѳмно-сѳмно гайдамѳки
Залѳзную сѳлу
Поховѳли, насѳпали
Висѳку могѳлу;
Заплакали, розѳйшли ся,
2540 Вѳдкѳля взяли ся.
Одѳн тѳлько мѳй Ярема
На кѳй похилив ся,
Стояв довго. „Спочѳнь, бѳтьку,
На чужѳму полѳ!
2545 Бо на свѳѳм немѳ мѳсця,
Нема мѳсця волѳ.
Спи, козѳче, душѳ щѳра!
Хто-небудь згадаѳ.“

- Пѳшов степѳм сѳромаха,
2550 Слѳзѳи утираѳ.

Довго-довго оглядав ся,
Та й невідко стало;
Одна чорна серед степу
Могіла осталась.

- 2555 Посіяли гайдамаки
В Україні жито,
Та не вони його жалі.
Що мусим¹⁾ робити?
Нема правди, не віросла,
2560 Кривда повиває...
Розійшли ся гайдамаки,
Куді який знає:
Хто до-дому, хто в діброву
З ножем у халяві,
2565 Жидів кінчать. Така й досі
Остала ся слава.
А тим часом стародавню
Січ розруйнували:
Хто на Кубань, хто за Дунай,
2570 Тільки і остались,
Що порогі серед степу
Ревуть-завивають:
„Поховали дітей наших,
І нас розривають!“
2575 Ревуть собі і ревітмуть,²⁾
Їх люди минули;
А Україна на-віки,
На-віки заснула.

З того часу в Україні
2580 Жито зеленіє;
Не чуть плачу ні гарматі,
Тільки вітер віє,
Нагинає верби в гаї,
А тірсу на полі.
2585 Все замовкло. Нехай мовчить!
На те³⁾ божя воля!

1) В перводр. мусем. 2) В перводр. ревітмуть. 3) В вид.
1860: Така.

Тільки часом у-вечері,
По-над Дніпрóm гáєм
Ідуть старі гаїдамáки,
2590 Ідучі співають :

„А у нашого Галáїди
Хáта на помóсті.
Граїт, мóре, дóбре, мóре!
Дóбре бóде, гáлаїт-дá!¹⁾)

---

¹⁾ Тут очевидно не прозвище героя, а відомий татарський окрик: Аллах-да.

ПРИПИСИ ШЕВЧЕНКА.

- 1) До р. 316. „Енциклопедическій лексиконъ“ томъ 5: Барская конфедерація і „Historya królestwa Polskiego“ G. S. Bandtke, tom 2.
- 2) До р. 332. Вілшана або Ольшана, містечко Київської губернії Звенигородського повіту; між Звенигородкою і Вілшаною по старому шляху Боровиків хутір і корчма, де-б то Ярема Байстріок, а потім Галайда, був у жида наймитом. (Од старіх людэй).
- 3) До р. 515. Неунітів Ляхі називали схизматами.
- 4) До р. 584. Про Конфедератів так розказують люди, которі їх бачили; і не диво, бо то була все шляхта, з honorem, без дисципліни: робить не хочеть ся, а їсти треба.
- 5) До р. 747—816. Анахронізм: титаря Ляхі замучили зімою, а не літом.
- 6) До р. 946. За гайдамаками ходів кобзарь; його називали сліпим Волохом. (Дід розказував).
- 7) До р. 994. Чорний шлях виходив од Дніпра між устями річок Сокорівки і Носачівки, і біг через степі запорозькі, через воєводство Київське, Подільське і Волинське — на Червону Русь до Львова. Чорним названий, що по йому Татарі ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву.
- 8) До р. 1136—7. Павла Наливайка живого спалили в Варшаві; Івана Остряницю і тридцять старшин козацьких після страшної муки розчетвертували і розвели їх тіла по всій Україні. Зинівій-Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові коло Чигрині; Чарнецький, коронний

гетьман, не доставши Чигрині, од злости спалив їх мертвих. (Георгій Коніський).

- 9) До р. 1138—40. Полкóвник Богун потопив Ляхів в Інгулі. Зинóвий-Богдан вірівав 40 з чим-то тїсяч Ляхів над Рóссю в Кóрсуні. Тарас Трясіло вірівав Ляхів над Альтою. І та ніч, в котóру те трапилось, зоветь ся Тарасова або кровава. (Бантиш Каменський).
- 10) До р. 1147. Тарасова і Варфоломієва ночі одна другої варт на стид рїмської тїари.
- 11) До р. 1169. Так про Чигринське свято розказують старі люди.
- 12) До р. 1170. Третьі півні — сїгнал. Розказують, що Залізняк есаул, не дїждавши третїх півнів, запалив Медведівку, містечко між Чигрином і Звенигородкою.
- 13) До р. 1559. До Унї Козакї з Ляхами мирїли ся, і якби не Єзуїти, то може-б і не рїзали ся. Єзуїт Посевін, легат папський, перший начав унїю в Україні.
- 14) До р. 1612. Керелівка або Каріловка — село Звенигородського повіту. Червонець, що дав Залізняк хлопцеві; і досі єсть у сїна того хлопця, котóрому був даний-я сам його бачив.
- 15) До р. 1613. Село Будища — недалєко од Керелівки; в ярú озеро і над озером лїс невеликий, зоветь ся Гупалівщиною, за те, що там Залізняк збивав Ляхів з дєрева. Льохї, де був захóваний шляхєтський скарб, і досі вїдко, тїлько вже розруйновані.
- 16) До р. 1655. Лісянка, містечко Звенигородського повіту над річкою Гнилим Тикичєм. Тут зїшли ся Гóнта з Залізняком і розруйнували старосвітський будїнок, Богданом нїбито збудований.
- 17) До стор. 125. нота. Маїданівка, село недалєко од Лісянки.
- 18) До р. 1891. Лебедїн, дівочий монастирь між Чигрином і Звенигородкою.
- 19) До стор. 134. Умань, гóрод повітовий губєрнїї Кїївської.
- 20) До р. 2223. Kawaleria Narodowa — так звались польські драгуни; їх тоді було в Умані 3000, і всї були побїті гайдамаками.

- 21) До р. 2773. В Умані Гонта убів дітей своїх за те, що їх ма́ти-като́лічка помогла Єзуїтам перевести їх у католики. Младанович, товариш синів Гонти, бачив в дзвіниці, як вони умерли, і як школярів базиліянської школи потопів Гонта в криниці. Він багато написав об гайдама́чині, але надрукованого не́ма́ нічо́го.
- 22) До р. 2512. Зрадою взяли Ляхі Гонту і стра́шно заму́чили. Привезли його́ в кайданах у польський ла́герь недалеко Балти з одриваним язиком і пра́вою руко́ю; Б., польський генерал, так велів зробіть, щоб він чо́го-небу́дь не сказа́в на його́. Потім каті роздягли його́, як ма́ти роди́ла, і посадили на горячі шта́би залі́за; потім зняли двана́дцять пас з спіни шку́ри. Гонта повів очі́ма і стра́шно гля́нув на Б.; той махну́в руко́ю, — і розняли Гонту на че́твере, розвезли ті́ло і поприби́вали на середохре́стних шля́хах. Залі́зняк, почу́вши, що так стра́шно Ляхі заму́чили Гонту, запла́кав, зане́дужав та й умер; його́ гайдама́ки поховали в степу́ над Дністро́м та й розійшли́ ся.
- 23) До р. 2558. Зло́дій, розбі́йник або гайдама́ка — таки́ми оста́ли ся гайдама́ки по Колі́вщині. Таки́ми їх зна́ють і до́сі.

ПЕРЕДМОВА.

По мові передмова, — можна-б і без неї. Так ось бачте що: все, що я бачив надрюкованого, (тільки бачив, а прочитав дуже небагато), — всюди є передслово, а в мене нема. Як-би я не дрюковав своїх „Гайдамаків“, то вонó-б не треба й передмови, а коли вже пускаю в люди, то треба й з чим, щоб не сміялись на обірванців, щоб не сказали: „От який! хибá дідí та батькí дурнiйшi були, що не пускали в люди навіть грамáтки без предислóвiя!“ Так, дáлебi так, вибачáйте! Треба предислóвiя. Так як-же його скомпоновáть, щоб, знáєте, не було i крiвди, щоб не було i прáвди, а так, як всi предислóвiя komponýють ся? Хоч убий, не вмiю: треба-б хвалiть, — так сóром, а гудить не хочеть ся.

Начнем же убо¹⁾ началo книги сiце: Весело подивiть ся на слiпóго²⁾ кобзаря, як вiн собi сидiть з хлопцем, слiпий, пiд тiном, i весело послухать його, як вiн заспiвáе думу про те, що давнó дiялось, як борóли ся Ляхi з Козакáми... Весело, а все такi скáжеш: „Слáва Бóгу, що минуло!“ А нáдто як згадáеш, що ми однóй мáтерi дiти, що всi ми Славяне. Сeрце болiть, а розкáзувать треба: нехáй бáчять снiй i внúки, що батькi iх помилялись, нехáй братáють ся знову

---

¹⁾ Черводр. i всi пiзн. уже. ²⁾ Вар. Ром. старого.

з своїми ворогами, нехай житом - пшеницею, як золотом покрита, нерозміжованою останеться на віки од моря і до моря слав'янська земля!

Про те, що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей; надрукованого і критикованого нічого не читав, бо здається і нема нічого. Галайда в половину відуманий, а смерть вілшанського титара правдива, бо ще є люди, котрі його знали. Гонта і Залізняк, отамани того кривавого діла, може виведені в мене не так, як вони були, — за се не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде, коли зачина розказувать що-небудь таке, що не сам бачив, а чув, то з-першу скаже: „Коли старі люди брешуть, то й я з ними“.

Панове субскрибенти!

„Бачимо, бачимо, що одурів, та ще хоче й одбрехать ся!“ Отак ви в-слух подумаете, як прсчитаете мої „Гайдамаки“. Панове Громадо! дáleбі не брешу. Ось бачите що! Я думав, і дуже хотілось мині надруковати вапні козацькі імена рядбчком гарненько; уже було й найшлося їх десятків зо-два, зо-три. Слухаю, виходить разно-мова; одін каже: „треба!“ — другий каже: „не треба!“ — третій нічого не каже. Я думав: що тут робить на світі? Взяв та й проціндрив гарненько ті гроші, що треба було заплатити за аркуш надрукованого паперу, а до вас і ну писать

отсю Цидулу! Все-б-то се нічого! Чогó не тра-
пляєть ся на віку! Все буває, як на довгій ніві.
Та ось лихо мині на безголовья! Єсть ще й такі
паннчі, що сорóмнлись свою благородну фамілію
(Кірпа-Гнучкошієнко-въ) і надрюковать в му-
жіцькіі книжці! Далебі правда!')

Т. Шевченко.

---

¹⁾ Се письмо до „панів субскрібентів“ надруковано на окла-
динці першого видання поеми „Гайдамаки“ в 1841 р. На остатній
сторінці тої окладинки читаємо: „Продаєцца въ книжномъ магазинѣ
Ѳ. Базунова въ С. Петербургѣ у Казеннаго моста въ домѣ Имзена,
цѣна 5 руб. асс. за экземпляръ“. А низше дрібнійшим друком:
„Иногородныя (sic!) благоволятъ адресоваться въ С. Петербургъ
въ Императорскую Академію Художествъ, на имя Тараса Григорье-
вича Шевченка“.

ЧЕРНИЦЯ МАРЬЯНА.

(Частина поеми.)

- У неділю на вігонї
Дівчата гуляли,
Жартували з парубками,
Деякі співали
- 5 Про дбсвітки, вечорніці
Та як біла маїти,
Щоб з козаком не стояла...
Звичайно — дівчата,
Та про своє все й співають,
- 10 Яка про що знає.
Аж ось з хлопцем старий сліпéць
В селó шкандибас;
В руках чоботи, на плéчах
Латана торбіна
- 15 У старого. А дитина,
Сердешна дитина,
Обідрана, ледве-ледве
Несé ноженята...
Безталанний син Катрусі!
- 20 „Дивіть ся, дівчата,
Кобзарь іде! кобзарь іде!“
Та всі яко мóга
Хлопців кинули, побігли
Зострічати сліпого.
- 25 „Діду-серце, голубчику,
Заграй нам що-небудь!

- Я шагá дам, я черéшень,
Я напою мéдом;
А тим часом одпочінеш,
30 А ми потанцюем.
Загра́ї же нам яку-небудь!“
„Чую, любі, чую!
Спаси́бі вам, мої квіти,
За сло́во ласка́ве!
35 Загра́в би вам, та ба́чите,
Спра́ви нема́, спра́ви.
Учо́ра був на базарі,
Кобза зопсува́лась,
Розвали́ла ся...“ „А стру́ни?“
40 „Ті́лько три оста́лось.“
„Та хоч на трьо́х яку-небудь!“
„На трьо́х? Ох, дівча́та!
І на одній ко́лісь-то грав,
Та ба, вже не гра́ти!
45 Пострива́йте-ж, мої любі,
Тро́шки одпочіну...
Сядьмо, хлопче!“

Посі́дали..

- Розв'язав торбіну;
Виняв ко́бзу, разів зо́-два .
50 Ударив по рваних...
„Що́-б вам загра́ть?... Пострива́йте!...
Черни́цю Марья́ну...
Чи чувáли, чи не чу́ли?...
Слу́хайте-ж, дівча́та,
55 Та ка́йте ся!...

Давно́ ко́лісь

Була́ собі ма́ти.
Був і ба́тько, та не ста́ло,
Оста́лась вдово́ю,

Ої остáлась удово́ю¹⁾
60 Та й немолодо́ю,
Із вола́ми, із воза́ми,
З мало́ю дочко́ю.
Росла́ дочка́ Марья́на,
А ви́росла як па́нна,
65 Чорнобри́ва, уродли́ва,
Хоч за па́на гетьма́на.
Ста́ла ма́ти гада́ти
Ста́ла²⁾ зя́тя една́ти,
А Марья́на не до па́на
70 Вихо́дила сто́яти.
Не до па́на товсто́го,
Уса́того, старо́го,
До Петро́уса в га́ю, в лу́зі
Що ве́чора свято́го.³⁾
75 Розмовля́ла, жартува́ла,
Обніма́ла, млі́ла,
В раю́ жи́ла... а іноді
Пла́кала, німі́ла.
„Чого́ пла́чеш, моя́ пта́шко?“
80 Петро́ запита́є.

¹⁾ Сей рядок доповнив Куліш, у Огон. вас. ²⁾ В оригіналі: Та зятя, поправляю до розміру: Ста́ла. ³⁾ Вставляю в текст цієї рядки з Шевченкового автографа, виписані Кулішем та забраковані ним у нотку (Основа 1861, вересень ст. 3), і кладу в нотці Кулішеву перерібку, далеко слабшу і більше шаблянову. Кулішу здавало ся, що в тих рядках „нарушена мѣра“, а се тільки він не міг відчутти троха зміненого, але незвичайно мелодійного розміру тих 12-ти рядків. Ось текст Куліша:

Росла́ дочка́ Марья́ночка,
Ви́росла, як па́нна. —
Чорнобри́ва, уродли́ва,
Хоч би й за гетьма́на!
Ста́ла ма́ти міркува́ти
Та зя́тя една́ти,
А Марья́на не до па́на
Ході́ла сто́яти, —
Не до па́на уса́того,
Сідо́го, старо́го, —
До Петро́уса що-ве́чора,
Ве́чора свято́го.

- Вона гляне, усміхнеть ся:
„І сама не знаю!“
„Можє думаш, покину?
Нї, моя рибчіно!
85 Бúду ходіть, бúду любіть,
Пóки не загіну.
Хибá булó коли в світї,
Щоб ті, що кохáлись,
Розійшли ся, не взяли ся,
90 Живіми остáлись?“
„Ти жартуєш, мій голубе!
Ти чув, що співають?...
То кобзарі вигáдують,
Бо сліпі, не знають;
95 Бо не бáчять, що є брóвни
Чóрні й кáрі очі,
І висóкий стап козáчий,
І гнучкий дівóчий;
Що є кóси, чóрні кóси,
100 Козáцька чуприна,
Що на мóву на Пётрову
В глухий домовині
Усміхну ся, скажý помú:
„Орле сизокрілий,
105 Люблю тебе й на тім світї,
Як на сїм любїла“.
Отáк, сёрце, обнімімось!
Отáк поцілую!
Нехай вкúпі заховáють...
110 Умру — не почую...
Не почую...“
Обняли ся,
Обнялись, зоміли.
Отáк вони любїли ся,
Отáк і хотїли,¹⁾
115 Щоб на той світ переступїть;
Та не по їх стáло...

---

¹⁾ Кудіш (Осн. 1. с. 5) без потреби поправив: На той світ хотїли.

Що-вечора сходили ся,
І ма́ти не зна́ла,
Де Марья́на до півно́чі,
120 З ким вона́ гуля́ла?
„Вонó малé, ще дити́на,
Нічо́го не зна́є.“
Угада́ла старá ма́ти,
Та не все вгада́ла:
125 Зна́ть забу́ла, що коли́сь же
Сама́ дівува́ла.¹⁾

Угада́ла ма́ти: Марья́на — дити́на,
Не зна́ла, як тре́ба на сiм сві́ті жити́;
Думала: ні лю́ди, ані домови́на
130 З Петро́м не розлу́чать,²⁾ уми́ла люби́ть;
Думала, що тíлько кобза́ри співа́ють,
Бо слі́пі, не ба́чять ка́рих оченя́т,
Що тíлько ляка́ють молодíх дiвча́т...
Ляка́ють, дiвча́та, пра́вдою ляка́ють!
135 І я вас ляка́ю, бо те ли́хо зна́ю...
Бода́й на сiм сві́ті ніко́ли не зна́ть
Тогó, що я зна́ю!... Мину́ло, дiвча́та,
Сeрце не засну́ло, я вас не забу́в;
Люблю́ вас і до́сі, як дíточо́к ма́ти,
140 Бу́ду вам співа́ти, по́ки не заги́ну...
Тоді,³⁾ мої́ любі́, як мене́ не ста́не,
Згада́йте про мене́, про мою́ Марья́ну,
Я вам з тогó сві́та се́рцем усми́хну́сь!
Усми́хну́в ся та й запла́кав.
145 Диви́лись дiвча́та,
Не пита́ли, чо́го пла́че, —
Та й на-що пита́ти?
Мину́ло ся, помага́ло

---

¹⁾ Кудiш ногує первiсний текст сих двох рядкiв: Зна́ть забу́ла, що минуло, Чи не дiвувала? ²⁾ Первiсно в автографi: нерозв'язать. ³⁾ В перводр. Тойдi.

- Ласка́ве дівоче
150 Щі́ре сло́во... „Виба́чайте!“
(Уте́р слі́пі о́чі)
„Виба́чайте, мої́ любі́,
Не́хотя журю́ ся...
Так от, ба́чите, Ма́рьяна
155 З убо́гим Петро́сем
Що-вече́ра розмовля́ла,
А ма́ти не зна́ла.
Дивува́лась: „Що се таке́
Ма́рьяну спітка́ло?
160 Чи не при́стріт? Ся́де ші́ти, —
Не те ви́щыває́;
За́місь „Гри́ця“ задума́впшсь
„Петру́ся“ співа́є;
Ча́сом со́нна розмовля́є,
165 По́душку ці́лує...“
Ма́ти спершу́ смія́ла ся,
Дума́ла — жарту́є;
По́тім ба́чить, що не жа́рти,
Та й ка́же Ма́рьяні́:
170 „Тре́ба ста́ростів нам жда́ти,¹⁾
Та мо́же й од па́на.
Ти вже ви́росла, нївро́ку,
Уже́ й дївува́ла;
Я вже ду́маю, що ба́чиш,
175 (На сі́лу сказа́ла)
Що вже́ й за-мі́ж, коли́ тее...“²⁾
„А за ко́го, ма́мо?“
„Хто вподо́ба, то я й одда́м“.
Співа́є Ма́рьяна:
180 „Мину́ла ся тво́я до́ля,
На ві́ки мину́ла!
Чом ти вчо́ра, як верну́лась,
На-ві́к не засну́ла?“

---

¹⁾ В автогр. Тре́ба бу́де ста́ростів жда́ть. ²⁾ В автогр. пер-
вісно: Я вже́ думаю, що й тее.

Булó-б лéгше в домовині
185 Одинокій спати,
Тоді мóже-б над тобою
Заплакала мати.
Тепér мати не заплаче,
Та й не заспíває,
190 А лиха ще буде, буде.
Пóки захováють!“

Отакé-то, мої любі,
Бувá на сiм свiтi:
Однá дочкá у мáтерi,
195 Та й тiй тiяжко жити!...
По садóчку похожáв,
Слiзонькiй втирáв;
Поглядáв на сонечко —
Печé, а не сьáв;
200 Стоiть собі сэред нéба,
Мов смiєть ся з неi.
Вонó не зна, що Марьяна
Рáда-б пiд землéю
Заховáть ся од мáтерi,
205 Щоб не почúть знóву
Тiй мóви, що вже чúла,
Проклiятоi мóви.
Вонó не зна, що як зáйде
Спочiти за гáєм,
210 Петрусь вiйде на долину,
Петрусь заспíває,
Петрусь iї розпитáв,
Як брáт заговóрить,
Поцiлує, розпитáв
215 Про лóтеє гóре.

Не знáла Марьяна, чогó сэрце млiв,
Чогó плачуть óчi... на-щó йогó знáть?
Хiлить ся топóля, кудiй вiтер вiв...
Тiяжко одинокiй на степу стоiть.
220 Утóмить ся вiтер — топóля спочiне;
Отáк i дiвóча минé хуртовiна.

Тяжко одинкій в степу зустрічати,
А ще гірше любій по-переду знати,
Де і як спіткає лихая година.

- 225 Несподівано Марьяна
Зостріла недоблю;
Співала було, а іноді
Дає сльозам вблю.
Самá не зна, чого плаче;
230 Може серце й чує,
Та не вміє розказати
Про те, що віщує.
Раз у-вечері Марьяна,
Як мати заснула,
235 Пішла слухать соловейка,
Мов з-роду не чула.
Вийшла в садок, послухала,
Самá заспівала,
Та й замовкла: під яблуною
240 Тихесенько стала,
Заплакала, як дитина
Без матері плаче...
Петро стоїть перед нею, —
Нічого не бачить.

-
- 245 „Оддай менé,¹⁾ моя мамо,
Та не за старого,
Оддай менé, моé серце,
Та за молодого!
Нехай старий бурлакує,
250 Гроби заробляе,
А молодий менé любить,
Долі не шукає.
Не шукає, не блукає
Чужими степами.

---

¹⁾ В перводр. мені

- 255 Свої волі, свої вбзи,
А між парубками
Як маківка на вгорді
Цвіте-процвітає;
Має поле, має вблю,
260 Та долі не має.
Його доля — мої брови,
Мої карі очі;
Моє слово — панство-царство,
Нічого не схоче.
- 265 У кайданах, моя сіза,
Та не сиротою,
Тільки, мамо, щоб плакати,
Щоб співать зо мною.
'Ддай!... "1)
- „Дочко моя Марьяно,
270 'Ддам тебе за пана,
За старого, багатого,
За сотника Івана.“
„Умру, серце-мамо,
За сотником Іваном!“
- 275 „Не вмереш, будеш панувати,
Будеш діток годувати!“
- Мати галка, мати чорна
Літаючи кряче;
Чорнобрива дівчинонька
280 Ходя гаєм плаче.
Летить галка через балку
В степу погуляти,
А дівчина нудить світом:
Ні з ким розмовляти.
- 285 Не пускає її мати
В-ранці до криниці,
Ні жита жать, ні льбну брать,
Ні на вечорниці,

---

¹⁾ В перводр. тут і в дальшій рядку: Оддай і Оддам, та ма-
буть для розміру оба рази треба читати без о; такої форми уживає
Шевченко і в інших місцях.

- Де дівчата з парубками
290 Жартують, співають,
Та про мене чорнобріву
Нішком розмовляють :
„Багатого дочка батька,
Шляхетського роду...“
295 Тяжко, мамо, важко, мамо!...
На-що дала вроду ?
На-що брови змалювала,
Дала карі очі ?
Усе дала, тільки долі,
300 Долі дати не хочеш.
На-що мене годувала,
На-що доглядала ?
Піки ліха я не знала,
Чом не захувала ?“
- 305 Не слухала старá мати,
Лягла спочивати,
А Марьяна заплакала,
Ледви пішла з хати.
„Злякала ся,“ дума мати, -
310 „Нехай переплáче!“
А Марьяна за сльозами
І світу не бачить.
Пішла в садок... сэрце мліє,
Як згадає пана.
- 315 Сэрце моє, рибко моя,
Марьяно, Марьяно!
Пострівáйте!... Заспівала,
Пішла луна гаєм, —
Не про „Гриця“, про „Петруся“
320 Так і виливáє.¹⁾
Заспівáє, опинить ся,
Послуха, та знову,
Аж голосок утомив ся.
Петрової мови
- 325 Не чуть, нема, не гукáє,
Не кліче : „Марьяно !

¹⁾ В ориг. виливала, та се псує рим.

- Де ти, пташко? Вілинь, сэрце,
Сэрденько кохáne!“
Нема Петра, не чуть Петра...
330 Не вжé-ж то покинув
Сиротóю чорнобрíву
При лихій годíні?
Побáчимо... А тим чáсом
Попід¹⁾ тэмним гáсм,
335 Як Русáлка жде мiсяця,
Марьяна блукáв.
Не спiвáв чорнобрiва,
Тяжко-тяжко плáче...
„Ой вернi ся, подивi ся,
340 Зрадливий козáче!“
Утомiлась би Марьяна,
Утоми не чýв;
Без Петруся в гáю, в лузi
Хбдячи ночу́в.
345 На схiд сóнца червонiе,
Ховáють ся збóрi;
Iде дiвчина до хáти,
Несé своé гóре.
Приiшла в хáту, — спáла мáти;
350 Глянула на неi:
„Ой як-би ти, мáмо, знáла,
Якóю змією
Окрутила моé сэрце,
Рiдноi дитiни!...“
355 Та й упáла на постéлю,
Як у домовiну!...

Написано 1841 р. друк. у перве Основа, С. Петерб. 1861, книжка за вересень, стор. 1 — 12 пв. Частина по-
еми: Черниця Марьяна. Перед текстом читаємо ось яку
увагу Куліша (подаємо в перекладі на нашу мову):

„Отся поема, як можна догадувати ся, була напи-
сана Т. Гр. Шевченком слiдом за Катериною.²⁾ Чорно-

¹⁾ У друк. вид. По-над. ²⁾ Основа того догаду поперед усього
та, що в пролозі поеми виведено „безталанного сина Катрусi“ як
поводатора, що водить слiпого кобзаря. I. Ф.

вий, неповний її оригінал писаний майже весь олівцем. Поправок у рукописі майже нема, але сей оригінал, се очевидно перший нарис. Оттим то деякі вірші недописані, в інших не додержано розміру (?), деякі складають ся з повторень (?), а в однім місці крипка проведена від слова „оддам“, яким зачинаєть ся невідомий нам рядок, показує, що автор мав намір доповнити і виправляти свою поему¹⁾. Багато в ній віршів слабих, багато місць розтягнених, але як нарис ся поема гідна пильної уваги; вона надихана свіжою силою ще молодого талану і має місця високо поетичні. Вказувати на них не будемо, полишаю читачеві приємність вишукувати самому ліпше між слабим і прегарне між хорошим. Я переписав її з оригіналу, часто дуже нечиткого і понутаного, власною рукою, а деякі місця зретагував, заступаючи по змові авторську роботу, що й зазначено в увагах.

II. Куліш.

Таких уваг, де Куліш „заступив“ Шевченкову авторську роботу, властиво всього одна, долучена до рядка 63. Ось вона в дословнім перекладі: „Отсього і дальших рядків очевидно автор не читав по написаню першого нарису, і тому в них багато разів нарушений розмір. Шевченко без сумніву виправив би їх краще, ніж се зроблено мною, та щоб не піддавати йому власного смаку своєю редакцією і зберегти дрібні, з конечности затерті мною риси, поміщую тут докладний відпис його віршів. II. К“.

Дальші поправки Куліша — з них деякі справді добрі — зазначено в варіантах. Під текстом поеми додано ще ось яку редакційну ноту (подаємо в перекладі): „Не тратимо надії добути сю поему в новій, обробленій формі. Нам говорено, що екземпляр її зберігаєть ся у видавця альманаха „Сніг“, д. Корсуна, якого умильно просимо уділити нам сей скарб“. Ся надія не справдила ся; в увазі ви-

---

¹⁾ Речене неясне або спостережене Куліша невірне. Словом „Оддам“ починаєть ся 270 рядок, який із дальшими словами творить добрий вірш. I. Ф.

давців праського Кобааря 1876 р. (т. I. 46) сказано: „Початок цієї поеми був в 1861 році у руках Олександра Олексєвича Корсуна“. Зрештою праські видавці навіть не знали того, що поема уперве появилася в „Основі“ 1861 р. і передрукували свій текст із петерб. вид. 1868 з долученням варіантів львівського видання, себто взятих із Основи поправок Куліша, які й видані 1867 р. таї пізнішими були з тексту вилучені і складені в нотки.

I. Ф.

УТОПЛЕНА.

(Баллада.)

- Вітер в гаї не гуляє,
В ночі спочиває;
Прокінеть ся, тихесенько
В осокі питає:
5 „Хто се? хто се по сїм ббці
Чеше кóсу? хто се?...
Хто се? хто се по тїм ббці
Рве на сóбі кóси?...
Хто се? хто се?“ тихесенько
10 Спитає, повіє,
Та й задріма, поки нєба
Край зачервонїє.

- „Що се? що сé?“¹⁾ спитаєте,
Цїкаві дївчата.
15 Отó дочка по сїм ббці,
По тїм ббці — ма́ти.

- Давно́ колїсь те дїялось
У нас на Вкраїні.²⁾
Сéред селá вдовá жила
20 У нóвій хатїні,
Бїлолиця, карóбка
І ста́ном висóка,
У жупа́ні, кругóм па́ні,
І з-пéреду й з-бо́ку.

---

¹⁾ В вид. 1860: Хто се? хто се? ²⁾ Перводр. в Україні.

- 25 І молодá, нїврóку їй,
А за молодóю,
А нáдто ще за вдовóю
Козакї ордóю
Так і хóдять. І за нéю
30 Козакї ходїли,
Пóки вдова без сóрома
Дочкú породїла.
Породїла, та й байдúже!
Людя́м годувáти
35 В чужїм селї покїнула —
Отакá то мáти!...
Пострївáйте,) що ще бúде!
Годувáли лю́ди
Малú дочкú; а вдовїця
40 В недїлю і в бúдень
З жонáтими, з парубкáми
Пилá та гуля́ла,
Пóки ли́хо не спїткáло,
Пóки не та стáла.
45 Не зчу́ла ся, як ми́ну́ли
Лїта́ молодїї...
Лїхо, ли́хо, мáти вья́не,
Дочкá червонїе,
Вироста́е... Та й ви́росла
50 Гáнна карóбка,
Як топóля сэред пóля,
Гнучкá та висóка.
„Я Ганну́сї не бою́ ся!“
Спїва́е мату́ся,²⁾
55 А козакї як хмїль отóй
Вью́ть ся круг Ганну́сї.³⁾
А нáдто⁴⁾ тої рибáлонька
Жва́вий, кучеря́вий
Млїе, вья́не, як зострїне
60 Ганну́сю чорня́ву.

---

¹⁾ В перводр. Пострегáйте. ²⁾ В перводр. Мату́ся спївае.
³⁾ В перводр. і вид. 1860: А козакї сміють ся їй, Ганну́сї мор-
гають. ⁴⁾ В перводр. надто.

Побачила старá мати,
Сказила ся люта :
„Чи бач, погань розтріпана!¹⁾
Байстря необу́те!
65 Ти вже віросла, діву́єш,
З хлб́цями гуля́єш...
Пострива́й же, ось я тобі!...
Мене занеха́єш?
Ні, голубко!“

І од злості

70 Зубáми скрего́че.
Отакá-то бува́²⁾ мати!...
Де-ж се́рце жіноче,
Се́рце ма́тері?... Ох, ліхо,
Лишенько, дівча́та,
75 Ма́ти стан гнучкі́й, високі́й,
А се́рця не ма́ти!³⁾
Ізгне́ть ся стан високі́й,
Бро́ви полиня́ють,
І не счу́єтесь, а лю́ди
80 Сміючісь згада́ють
Ва́ші лі́та молоді́ї,
Та й ска́жуть : „Леда́що!...“
Тя́жко пла́кала Ганну́ся,
І не зна́ла, за́-що,
85 За́-що ма́ти знуща́єть ся,
Ла́є-проклина́є,
Сво́є дитя́ без со́рома
Байстра́м наріка́є.⁴⁾
Катува́ла, мордува́ла,
90 Та не помога́ло :
Як макі́вка на городі́
Га́нна розцвіта́ла;⁵⁾
Як кали́на при доли́ні
В-ра́нці під росо́ю,

¹⁾ Вид. Кожанч. і пізн. розхрістана. ²⁾ В вид. 1860: була.
³⁾ Вид. 1860: се́рце — не мати. Видавець брав очевидно в сім і по-
переднім рядку „ма́ти“ в знач. Mutter — без підстави ⁴⁾ В перводр.
нарікає. ⁵⁾ В перводр. розцвігала.

- 95 Так Ганну́ся черво́нїла,
Мїла ся сльозо́ю.
„Заворо́жена!.. стрива́й же!“
Шепче лю́та ма́ти.
„Тре́ба тру́ти роздобу́ти,
100 Тре́ба йти́ шукати́
Стару́ відьму!“

Найшла́ відьму

- І тру́ти достала́,
І тру́тою до схід со́нця
Дочку́ напувала́.
105 Не помогло́... Кляне́ ма́ти
Тої час і годі́ну,
Коли́ на світ породила́
Нелю́бу дити́ну.
„Ду́шно мині́, ході́м, до́чко,
110 До ставка́ купать ся!“¹⁾
„Ході́м, ма́мо!“

На бе́резі

- Га́нна роздягла́ ся,
Роздягла́ ся, розки́нулась
На білі́й сорочці́;
115 Рибало́нька кучеря́вий
Мліє по²⁾ тім бо́ці...
І я коли́сь... Та цур по́му!
Соро́м, не згада́ю...
Як дити́на кали́ною
120 Себе забавля́є,
Гне стан гнучкі́й, розгина́є,
На со́нечку гріє́;
Ма́ти диви́ть ся на не́ї,
Од злос́ти німіє́,
125 То жовтіє́, то синіє́;
Розхрі́стана, бо́са,
З ро́ту пі́на, мов скаже́на
Рве на со́бі ко́си.

1) Вид. Сем., 1.ож. і пізн. купатись 2) Вид. 1860: на.

- Кинула ся до Ганнусї
130 І в кóси впи́ла ся.
„Ма́мо! ма́мо! що ти рóбиш?“
Хві́ля роздала́ ся,
Заки́піла, засто́гна́ла,
І обо́х покрі́ла.
- 135 Рибáлонька кучеря́вий
З усі́єї сі́ли
Кинувсь в во́ду, пливе́, сі́ню
Хві́лю роздира́є,
Пливе́, пливе́... от-от доплі́в!
- 140 Пірну́в, вирина́в —
І уто́плєну Ганнусю́
На бе́ріг вино́сить,
Із рук ма́тері закля́тих
Вирива́є кóси.
- 145 „Сéрце моé! до́ле мо́я!
Розкрий ка́рі о́чі!
Подиві́ ся! усмі́хні ся!
Не хо́чеш? не хо́чеш!“
Пла́че, па́да ко́ло не́ї,
- 150 Розкрива́, ці́лує
Ме́ртва о́чі. „Подиві́ ся!...
Не чу́є, не чу́є!“
Лежить собі́ на пісочку́,
Білі́ рученя́та
- 155 Розкидала́, а за не́ю
Стара́ лю́та ма́ти:
О́чі вівело́ із лóба
Од стра́шної му́ки,
Втереби́ла в пісо́к жо́втий
- 160 Стара́, сі́ні ру́ки.
До́вго пла́кав рибáлонька:
„Нема́ в ме́не ро́ду!
Нема́ до́лі на сі́м сві́ті,
Ході́м жи́ти в во́ду!“
- 165 Підня́в її́, поці́лува́в...
Хві́ля засто́гна́ла,
Розкри́ла ся, закри́ла ся,
І слі́ду не ста́ло...

- З того часу ставок чистий
170 Заріс осокою,
Не купують ся дівчата,
Обходять горбою;
Як угледять, то христять ся
І зовуть заклятим...
175 Сумно-сумно кругом його...
А в-ночі, дівчата,
Випливає з воді мати,
Сяде по тім боці —
Страшна, сіння, розхрістана
180 І в мобріт сорочці;
Мовчки дивить ся на сей бік,
Рве на собі коси...
А тим часом сіння хвіля
Ганнусю виносить.
185 Голісінька, стрепенеть ся,
Сяде на пісочку...
І рибалка випливає,
Несе на сорочку
Баговінья зеленого,
190 Поцілує в очі,
Та і в воду! Соромить ся
На гнучкій дівочій,
На стан голий подивить ся...
І ніхто не знає
195 Того дива, що творить ся
Серед¹⁾ ночі в гаї.
Тільки вітер з осокою
Шепче: „Хто се? хто се
Сидить сумно над водою,
200 Чеше довгі коси?“

Написано 8 грудня 1841. Друк. уперве: Молодік 1843, II,
ст. 114—123, потім Кобзарь 1860, ст. 17—24.

¹⁾ В вид. 1860: Серодь.

С Л Ъ П А Я.

(Поэма).

- „Кого рыдая призову я
Дѣлать тоску, печаль мою
Въ чужомъ краю? Кому тоскуя
Родную пѣсню пропою?
Угасну, бѣдный, я въ неволѣ!
- 5 Тоску мою, печаль мою
О прежней волѣ, прежней долѣ
Нѣмымъ стѣнамъ передаю.
О если-бъ стонъ моей печали
И звукъ заржавленныхъ цѣпей
- 10 Святые вѣтры, вы, домчали
На лоно родины моей,
И въ мирной кущѣ повторили,
Гдѣ мой отецъ и мать моя
Меня лелѣяли, любили!
- 15 А братья? Грѣшная семья!
Иноплеменникамъ за злато
Отъ стада, едея и вина
Роднаго продали вы брата,
Какъ на закланіе овна!
- 20 О Боже, Боже Іудей,
Благій Творителю земли,
Не наказуй родныхъ злодѣевъ,
А мнѣ смиреніе пошли!“¹⁾

- Такую пѣсню тихо пѣла
25 Сердечной грусти предана
Слѣпая нищяя; она

---

¹⁾ Се плачъ Йосифа в египетскій турмі. I. Ф.

У барскаго двора сидѣла
У незатворенныхъ воротъ.
Но изъ воротъ никто не идетъ,
30 Никто не ѣдетъ, опустѣли
Хоромы барскіе давно;
Широкій дворъ поросъ травою,
Село забвенью предано.
Съ патриархальной простотою,
35 Съ отцовской славою святою
Забито все. Село молчитъ,
Никто села не посѣтитъ,
Не оживить его молвою.
Какъ у кладбища, у воротъ
40 Сидитъ скорбящая слѣпая
И псалму грустную поетъ.
Она поетъ, а молодая
Дочь несчастливицы моей
Головкой смуглою прильнула
45 Къ колѣнямъ матери своей;
Тоски не вѣдая, заснула
Сномъ непорочной простоты.
Въ одеждѣ грубой нищеты
Она прелестна; полдень ясный
50 Моей Украины прекрасной
Позолотилъ любя, лелѣя
Свое прекрасное дитя.
Ужели тщетно пролетятъ
Дни упоенія надъ нею,
55 И свѣтлой радостью своею
Ея тоски не усладятъ?
Она прекрасна, мать калѣка —
Кто будетъ ей руководить?
Придетъ пора, пора любить,
60 И злое сердце человѣка
Ея любви не пощадить.
. . . . .
. . . . . Невиннымъ сномъ
Оксана спитъ, а мать слѣпая,
65 Уныло-тихо напѣвая,

- И каждый шорохъ сторожить.
И если вѣтеръ пролетая
Упавшій листъ пошевелить,
Она нѣмѣетъ и дрожить
70 И робко къ сердцу прижимаетъ
Свое единое дитя,
Свою единую отраду,
Незрящей памятью слѣдя
Давно минувшихъ дней усладу
75 Печальной юности своей.
Она извѣдала людей!
И у забытой сей ограды
Они ее не пощадятъ ;¹⁾
Они готовы растерзать
80 Ея дряхлѣющія руки...
Для нихъ невнятенъ стонъ разлуки,
Чужда имъ матери любовь.
Они твердятъ — законъ таковъ :
„Не должно въ прахѣ пресмыкаться
85 И подаянiемъ питаться
Прекрасной юной сиротѣ ;
И мы ее одѣнемъ златомъ,
Введемъ²⁾ въ высокія палаты
И поклонимся красотѣ,
90 Раскроемъ міръ иныхъ видѣній,
Иныхъ страстей высокой міръ.
Потомъ... потомъ...“ И вашъ кумиръ,
Богиня вашихъ поклоненій
Отъ фиміана упилаась
95 И закоптѣла отъ куреній ;
А ваша мудрость отреклась
Отъ обѣщанья ; горстью злата
Великодушно бросивъ ей,
Затмили блескъ ея очей.
100 И вотъ она въ грязи разврата,
Во славу дряхлыхъ вашихъ дней.
Передъ толпою черни пьяной
Пьетъ кубокъ...
И запиваетъ сердца раны.

---

¹⁾ В друкѣ : пощадитъ. ²⁾ В др. Внесемъ.

- 105 Не вы виновны, но она!
Вы дали все, что должно было
Наложницѣ презрѣнной дать.
А сонъ дѣвичій обновили-ль
И возвратили-ль благодать
- 110 Ея невинныхъ помышленій?
Ея невинную любовь
И радость тихихъ упоеній
И цѣломудренную кровь
Вы обновили-ль? Не могли!
- 115 Но, чада грѣшныя земли,
Вы дали-ль ей восторгъ объятій
Родного, милаго дитяти,
Кому-бы, бѣдная, она
Себя въ сей міръ переливала
- 120 И тайну жизни открывала,
Сердечной грусти предана?
Развратной, бѣдной вашей кровью
Вы помогли ей повторить
Восторги дѣвственной любви?
- 125 Ее пустили вы влачить
Остатокъ дней въ мірской пустынѣ,
И о родномъ, единомъ сынѣ
Ей не придется получить
Отрадной вѣсточки сдалека.
- 130 Чужія дѣти напоятъ
Ее въ предсмертный часъ жестокой,
И одинокій гробъ съ упрекомъ
Чужія дѣти понесутъ.
Но если ей судьба судила,
- 135 Чтобы родимая рука
Глаза уснувшіе закрыла,
Тѣсна ея тогда могла,
Постеля вѣчная жестка!
Ея малютка за позоромъ
- 140 Безмолвно по міру пойдетъ,
И въ свѣтлый праздникъ у собора
Яичко красное возьметъ,
И со слезами и укоромъ
Свою родную помянетъ

- 145 Осенній полдень, полдень ясный
Родимой, милой той земли,
Мои гдѣ годы разцвѣли,
Гдѣ такъ напрасно, такъ несчастно
Въ недоли бѣдной протекли. —
- 150 Осенній полдень, полдень ясный,
Какъ друга юности любя,
Чужими звуками тебя
Позволь привѣтствовать, прекрасный!
Ты тотъ-же тихій, также милъ,¹⁾
- 155 Не знаешь времени — а я,
Не то я сталь, что прежде былъ;
И путь унылый бытія,
И ноша тяжкая моя
Меня ужасно измѣнили.
- 160 Я тайну жизни разгадалъ,
Раскрылъ я сердце человѣка,
И не страдаю, какъ страдалъ,
И не люблю я — я калѣка!
Я трепеть сердца навсегда
- 165 Оледенилъ въ снѣгахъ чужбины,
И только звуки Украинны
Его тревожатъ иногда.
Какъ эхо памяти невинной
Въ нихъ узнаю мою весну,
- 170 Мои унылые досуги,
И въ нихъ я таю, въ нихъ тонѹ.
И сердца тяжкіе недуги,
Какъ благодатною росой
Врачую ими и молюся,
- 175 И непритворною слезой
Съ моей Украиной дѣлюся.
Но глухо все въ родномъ краю!
Я тщетно голосъ подаю,
Мнѣ эха нѣту изъ дубровы
- 180 Моей козачки чернобровой.
Тамъ все уснуло! Пустота
Растлила сердце человѣка,
И я на смѣхъ покинуть вѣкомъ —

---

¹⁾ В друкѹ: милый, та рим вимагає короткої форми.

Я одинокій сирота!

- 185 Осенній полдень догорая
Поля нагія освѣщаль,
И листь увядшій опада
Уныло грустное шепталъ
О здѣшней жизни человѣку.
- 190 Такої пороѣ моя калѣка,
Слѣпая, нищая моя
И дочь красавица ея —
Она спала, а мать сидѣла
И тихо, грустно-тихо пѣла,
- 195 Какъ пѣлъ Юсифъ про свой родъ,
Сидя въ египетской темницѣ.
А въ поднебесьи вереницей
Съ дубравъ украинской земли
На югъ летѣли журавли.
- 200 Чему-жь-бы ей, какъ вольной птицѣ,
Туда, гдѣ лучше, не летѣть
И веселѣе не запѣть?
Какая тайна приковала
Къ жилищу мрачной тишины?
- 205 Своей сердечной глубины
Она еще не открывала
Ни даже дочери своей;
Она лишь пѣла и грустила.
Но звуки дочернихъ рѣчей
- 210 Въ ней радость тихую будили
Быть можетъ, прежнихъ свѣтлыхъ дней.
Или ограда и тополи,
Что грустно шепчуть межъ собою,
Свидѣтели минувшей доли,
- 220 Или дубовый пень сухой,
Плющемъ увянувшимъ повитый,
Какъ будто временемъ забытый,
Ея свидѣтель? Все молчить!
Она поетъ, она груститъ
- 225 И въ глубинѣ души рыдаетъ,
Какъ будто память отпѣваетъ
О дняхъ минувшихъ молодыхъ,
О прошлыхъ радостяхъ святыхъ.

- И эти звуки выходили
230 Изъ сердца бѣднаго ея,
И въ этихъ звукахъ много было
Ея земнаго бытія.
И въ сотый разъ она кончала
Псаломъ невольничій глухой,
235 Поникла смуглой головою,
Вздохнула тяжело и сказала:
„Ахъ пѣсня, пѣсня, пѣсня горя,
Ты неразлучная моя,
Въ моемъ житейскомъ бурномъ морѣ
240 Одна ты тихая струя!
Тебя и день и ночь рыдая
Я всякій часъ пою, пою,
И въ крайъ далекій посылаю
Тебя, унылую мою!
245 Но вѣтеръ буйный, мягкокрылый,
Что прежде весело леталъ,
Теперь такъ тихо, такъ уныло,
Какъ будто друга потерялъ;
Какъ будто люди научили,
250 Чтобы не слушалъ онъ меня
И не домчалъ онъ въ крайъ далекій
Тебя, унылая моя!
Не видя васъ, не зная дня
Въ моей печали одинокой,
255 Чѣмъ оскорбить я васъ могла?
Что я вамъ сдѣлала? Любила,
За ваши грѣшныя дѣла
Творца небеснаго молила,
Молила, плакала... а вы
260 Въ моей тоскѣ, въ моей печали,
Какъ кровожаждущіе львы
Упрекомъ сердце растерзали,
Растлили) ядомъ мою кровь,
И за молитвы, за любовь
265 Мое дитя, мое родное
Тяжелымъ словомъ понесли

1) В друкѣ: Растили.

- И непотребницею слѣпою
Меня со смѣхомъ нарекли!
Я вамъ простила, я забыла,
270 Я вашей славы не взяла,
Я подаяніемъ кормила
Мое дитя!“ — И залилась
Слезамн, горькими слезамн.
Она рыдаетъ, а Оксана
275 Раскрыла черные глаза,
Скорбящей матери слеза
Прервала сонъ отроковицы;
Съ улыбкой черныя рѣсницы
Она закрыла. — „Какой сонъ
280 Смѣшной и глупый, и какъ живо!...“
И раскраснѣлася стыдливо,
Сама не зная отъ чего.
„Какъ холодно, а ты все плачешь!
Ужъ скоро вечеръ; для чего
285 Ты мнѣ печали не розкажешь?
И я бы плакала съ тобой.
А то...“ — И хлынули рѣкою
Слезы невинной красоты.
- „И ты заплакала... Прости,
290 Что о моихъ сердечныхъ ранахъ
Я не бесѣдую съ тобой.
Я скоро плакать перестану,
Моею тяжкою слезой
295 Я не прерву твой сонъ прекрасный,
И о судьбѣ твоей несчастной
Узнаешь ты не отъ меня:
Тебѣ расскажутъ люди злые,
Они тебя не пощадятъ.
300 И много, много горя будетъ,
А горе даромъ не пройдетъ:
Озлобятъ сердце пустотою,
Оно возьметъ любовь съ собою
И все наилучшее возьметъ.
305 Не плачь, Оксано!“ И рыдая
Она Оксану утѣшаетъ:

„Не плачь, дитя мое, усни!
Ты рано плакать начинаешь.
Придетъ пора твоей весны,
310 И тайну слезъ моихъ узнаешь;
Свои прольешь, прольешь одна,
Одна бездомной сиротою,
И будетъ то моя вина,
Что не раздѣлишь...“ — „А съ тобою?
315 Развѣ тебя я не люблю?
Ахъ, мнѣ съ тобою и горе любо;
Я все съ тобою раздѣлю.
Не понесу я чужимъ людямъ
Мою сердечную слезу;
320 Къ тебѣ на грудь я принесу.
Только не плачь! Дѣлись со мною
Своею тяжкою тоскою,
Не плачь одна! Откройся мнѣ,
И будетъ легче. Ахъ послушай,
325 О томъ, что видѣла во снѣ,
Я расскажу тебѣ.

„Какъ будто лѣсь, а мы вдвоемъ
Такъ на обумъ себѣ идемъ.
Потомъ темно, потомъ свѣтло,
330 Потомъ, гляжу, тебя не стало;
Я — ну бѣжать, кричать; устала,
Сѣла и плачу. Вдругъ село,
Большая улица, большая,
И я по улицѣ иду.
335 Мнѣ грустно такъ, тоска такая,
Я спотыкаюсь, упаду.
Мнѣ тяжело, мнѣ давить грудь,
А люди смотрять и смѣются.
Мнѣ больно стало, а взглянуть
340 Я будто на людей боюсь.
Потомъ атаманъ мнѣ кричить:
„Вотъ я тебя!“ Я испугалась,
И ну бѣжать... бѣгу... упала.
А сынъ атамана стоять,
345 Какъ будто грустный, надъ водою

- И тихо машеть мнѣ рукою.
Вотъ я къ нему и подошла,
А онъ схватилъ меня руками:
„За чѣмъ въ лѣсу ты не жила?
350 За чѣмъ ты въ полѣ не росла?“
Такими онъ сказалъ словами.
„И мнѣ нельзя тебя любить,
Нельзя съ тобою мнѣ вѣнчаться.
Надъ нами будутъ всѣ смѣяться,
355 А безъ тебя мнѣ скучно жить.
Я утоплюся“. — Онъ сказалъ
И такъ меня поцѣловалъ!
Не такъ, какъ ты... и я проснулась.
Не правда-ли, мудреный сонъ?
360 Должно быть, худо значить онъ.
Или не худо — ты не знаешь?
Мнѣ страхъ, какъ хочется узнать.
О чемъ же снова ты вздыхаешь?
Или боишься рассказать,
365 Что значить сонъ? Ахъ, расскажи!
Ну, что-же дѣлать? Если худо,
Мы въ лѣсъ уйдемъ и будемъ жить
Съ тобой вдвоемъ, и будетъ любо
Съ тобою вмѣстѣ мнѣ грустить.
370 Ну, что-жъ? расскажешь?“

- „Да“ — сказала
Вздохнувъ слѣпая — „рассказать
Тебѣ должна я. Я устала,
Устала горе выливать
Нераздѣленными слезами.
375 Тебѣ уже пятнадцать лѣтъ.
Твой сонъ не добрый, сонъ ужасный.
Ты встрѣтишь горестный привѣтъ
Своей винѣ, своей несчастной!
Не вспоминай меня, прости,
380 И на просторѣ и на волѣ
Съ унылымъ вѣтромъ погрусти,
Какъ я грустила, тосковала,
Мою всedневную печаль

- Какъ я лишь вѣтру повѣряла.
385 Но и ему меня не жаль,
Онъ даже слезъ сушить не хочетъ,
А ихъ такъ много сердце точить.
Оксано, выслушай меня
И помолись душой незлобной
390 Пречистой Дѣвѣ въ часъ прескробный
И за него и за меня.
Неправдой люди всѣ живутъ,
Ты ихъ не слушай! Сказкой злою
Они мой жребій понесутъ,
395 И посмѣются надъ тобою.
И ты не будешь правды знать;
На судъ ты будешь призывать
Свою родную, — а ты знаешь,
Что слезы горько проливать,
400 Коли вины своей не знаешь.
Узнай же все, всю жизнь мою
Я расскажу, не потаю,
Съ ея весельями и мукой,
Да будетъ для тебя наукой!
- 405 „Своихъ родныхъ не знала я,
Въ чужой семьѣ я выростала,
Чужая, добрая семья
Меня любила. Я слыхала,
Когда я стала выростать,
410 Что мать родная умирая
Просила ихъ не покидать,
Меня малютку покидая.
Но кто она, ее какъ звали,
Потомъ узнать я не могла.
- 415 И я росла себѣ, росла,
Меня сироткой называли,
Потомъ красавицей слыла.
Меня любили и ласкали
И даже сватали! Но я —
420 Ахъ, знать моя такая доля! —
Передъ людьми гордилась я
Своей красою, свою волю,

- Дѣвичью волю берегла.
Какъ тяжело люди отплатили!
425 Не долго косу я плела,
Ее накрыли. Вотъ какъ было!
Весною умеръ Дидычъ старый,
А лѣтомъ Дидычъ молодой
Въ село пріѣхалъ. Злая чары
430 Онъ изъ Московщины съ собой
Привезъ, красавецъ, для меня;
И я веселье разлюбила,
И Маковееваго дня
Я не забуду до могилы.
435 Какъ ясно солнышко свѣтило,
Какъ закатилось... и ночь!...
Мое дитя, моя ты дочь,
Не обвиняй меня несчастной!...
Я стыдъ и горе понесла,
440 И Маковеевъ день ужасный,
И день рожденья прокляла.
Мы были въ полѣ, жито жалки,
Окончивъ жатву шли домой;
Подруги пѣли и плясали,
445 А я съ распущенной косою
Въ вѣнкѣ изъ жита и пшеницы
Вела передъ, была царица.
Насъ встрѣтилъ Дидычъ молодой.
Никто такъ мной не любовался.
450 Я трепетала, тихо шла,
А онъ смотрѣлъ и улыбался.
О какъ я счастлива была!
Какою сладкою мечтою
Забилось сердце у меня...
455 На третій день... о мой покою!
Зачѣмъ покинулъ ты меня?
На третій день... и я въ палатахъ
Была, какъ пани на пиру.
Не долго я жила богато —
460 Зимой рано по утру
Проснулась я — все пусто было,

- И сердце холодомъ заняло.
А слуги — Богъ имъ судя! —
Съ насмѣшкой выгнали меня
465 И двери заперли за мною.
Я сѣла здѣсь, подѣ этимъ пнемъ,
И долго плакала... потомъ
Едва протоптанной тропой
Въ село забытое пошла,
470 И долю горшую нашла:
Меня и въ хату не пустили,
Всѣ посмѣялись надо мной
И хусткой черною, простой
Косу шелковую накрыли.
475 И я рыдая изъ села
Иной дорогою пошла
Въ село чужое. Ахъ, Оксано!
И въ шитомъ шелковомъ жупанѣ
И въ сѣрой свитѣ люди злы!
480 Я изъ села въ село ходила,
А горе шло передо мной.
Покрыткой, дурой называли
И даже нищѣ чуждались.
Во всей Украинѣ родной
485 Мнѣ мѣста не было одной.
Въ лѣсу дремучемъ, въ чистомъ полѣ
Я не боялась ночевать:
Тамъ безъ свидѣтелей, на волѣ
Могла свободно пѣть, рыдать.
490 А пѣсня горе облегчаетъ,
Хоть и унылая она.
Спасибо, нищая одна,
Такая же, какъ я, слѣпая
Меня учила пѣсню пѣть;
495 И я пою ее рыдая
И до могилы буду пѣть.
Дитя мое! Моя Оксано!
Я скоро плакать перестану, —
Запомни пѣсню ты мою
500 И пой ее, какъ я пою,
Она умалить сердца рану.

- „Пришла и красная весна,
Запѣли пташки, все проснулось,
Все засмѣялось — я одна
505 Святой веснѣ не улыбнулась:
Она мнѣ слезы принесла!
Занемогла я на дорогѣ,
Кой-какъ до хутора дошла.
И ты на хуторѣ убогомъ.
510 Узрѣла милый, божій свѣтъ.
О сколько радости у Бога
Для нашихъ слезъ, для нашихъ бѣдъ!
Твой первый звукъ... ахъ нѣтъ, не стану...
Нѣтъ... Поцѣлуй меня, Оксано!
- 515 Я не умѣю рассказать
Про ту святую благодать,
Что только матери избранной
Душою можно понимать.
То выше счастья людского.
- 520 И какъ несчастлива, убога
Жена бесплодная! Съ тобой
Мнѣ снова счастье возвратилось;
Я любовалася весной,
Цвѣты я снова полюбила,
525 Цвѣты я снова берегла;
Съ восходомъ солнца я вставала,
Ты на груди моей спалá.
Никѣмъ невидима, бывало,
Прокрадусь въ лѣсъ, найду цвѣтокъ
- 530 И сяду у цвѣтка съ тобою.
Ты тихо спишь, а онъ цвѣтеть,
И я гордилася тобою
Предъ распутившимся цвѣткомъ.
Бывало я сорву тайкомъ
- 535 Листочекъ розовый, румяный,
И тихо, тихо положу
Тебѣ на щечку... погляжу
И оболью тебя слезами.
Была ты розовый цвѣтка
- 540 И утренней зари, румяный.

- Такъ мнѣ Господь добро творилъ
Въ тебѣ и розовыхъ листкахъ.
Но... какъ тебя ни забавляла,
Какія пѣсни ни пѣвала,
545 Какъ ни играла я съ тобой;
А злая доля шла за мной:
Я не могла тобой гордиться:
Мнѣ было не съ кѣмъ подѣлиться
Твоею дѣтскою красой.
550 Ты слово „мамо“ лепетала,
Но слова лучшаго не знала,
Какъ и теперь не знаешь ты.
Я не могла съ тобой идти
Черезъ село; я не стыдилась —
555 Пусть люди смотрять, какъ хотятъ!
Я стыдъ любовью замѣнила. —
Тебѣ боялась показать,
Какъ дѣти межъ собой играютъ,
Боялась видѣть, какъ дитя
560 Отца усталого ласкаетъ.

- „Такъ время шло, ты выростала,
И любо было мнѣ смотрѣть,
Когда ходить ты начинала.
Но горе-горькое терпѣть
565 Судилъ Господь мнѣ до могилы
За юность грѣшную мою.
Свѣтъ гаснуть сталъ... О, Боже милый,
Я надъ могилою стою!
Пошли мнѣ мудростью своею
570 Взглянуть на милый божій свѣтъ,
Проститься съ грѣшною землею,
Хотя на мѣсто посмотрѣть,
Гдѣ я усну, усну на вѣки!

- „И я ослѣпла. Слезы-рѣвки,
575 Молитвы теплыя, ничто,
Ничто Творца не умолило,
И все, что душу веселило,

Какъ будто въ гробъ заперто.
Потомъ что было, я не знаю :
580 Смѣялись люди, или нѣтъ ;
Мои бѣды вспоминая,
Мнѣ только жаль, что божій свѣтъ
Не скрылся въ юности безпечной ;
Тогда-бъ не знала ничего :
585 Ни сладкой доли скоротечной,
Ни даже сердца своего.
Теперь къ печали безконечной
Пристала горьшая печаль.
Ты хороша собой, Оксано,
590 Я это знаю, и мнѣ жаль —
Твой сонъ недобрый очень рано
Тебѣ приснился“.

Оксана.

Развѣ онъ
595 Какое зло намъ предвѣщаетъ ?

Слѣвая.

Онъ для меня всѣхъ бѣдъ страшнѣе,
А для тебя еще ужаснѣй.
И ты погибнешь отъ людей,
Какъ я погибла. Ты не знаешь,
500 Что скоро встрѣтишь между ними
Змѣю, ужасную змѣю !
И ты пойдешь за нею слѣдомъ,
Покинешь голову мою,
Какъ я покинула, забыла
605 Меня вскормившую семью.

Оксана.

Вѣдь ты не знала, что такъ будетъ,
Что насмѣются злые люди,
Что онъ недобрый человѣкъ,
Что онъ покинетъ. Мамо, мамо,
610 Ты говорила все такое,
Что страшно стало. Гдѣ же онъ,
Мой злой отецъ ? Ты говорила,

- Что здѣсь увижу я его.
И сколько лѣтъ уже съ тобою
615 Сижу я здѣсь — его все нѣтъ.
Онъ не пріѣдетъ, онъ покинулъ!
Тебя онъ, видно, не любилъ.
Зачѣмъ же ты его любила?
Уйдемъ изъ этого села!
620 Мнѣ страшно стало.

Слѣпая.

Ахъ, Оксано!

- Куда уйдемъ мы отъ людей?
Гдѣ молодость твою укрою?
А онъ пріѣдетъ... и тогда,
Тогда спокойно я умру“.
- 625 Слѣпая грустно замолчала;
Оксана съ дѣтскою тоской
Къ ней на колѣни тихо клала
Головку смуглую свою.
„Усни, Оксано, — говорила, —
630 Я тихо пѣсенку спою,
Спою любимую твою,
Какъ братья брата продавали
Въ чужую, дальнюю страну“.
И отходящую ко сну,
635 Лелѣя нѣжно цѣловала,
Читая тихо ей псаломъ:
„Храни тебя святая Дѣва
Отъ злыхъ напастей, бурь земныхъ!
Да будетъ сонъ твой сладокъ, тихъ,
640 Какъ непорочные напѣвы
Небесныхъ ангеловъ святыхъ!
Да не дерзаетъ искушитель
Въ сердечну храмину войти
И по терновому пути
645 Да волить ангель охранитель
На лоно рая привести!
Храни тебя святая Дѣва
Отъ злыхъ напастей, вражьихъ ковъ,
Свой найбожественный покровъ“

650 Пошли тебѣ святая Дѣва,
Мое дитя, моя любовь!“¹⁾

На утро юная Оксана,
Какъ утро осени въ туманѣ,
Скорбя невинною душой
655 У ногъ страдальцы слѣпой
Уныла, бѣдная сидѣла.
Слѣпая ту-же пѣсню пѣла,
И тотъ же въ сердцѣ непокой!
Не скоро дни текутъ надъ ними,
660 Не ясно солнышко горить.
Пришла весна и дворъ пустынный
Вдругъ оживился, все кипить
Веселой жизнью, какъ бывало.
Приѣхалъ Дидычъ на покой.
665 Чету страдальцъ разлучили:
Оксана въ домѣ заперта,
А одинокую слѣпую
Одѣтъ велѣли и прогнать
Съ наказомъ строгимъ — не шататься
670 Вокругъ господскаго двора.
И рада бѣдная была,
Что такъ сбылося, какъ мечтала.
„Теперь“ — такъ думала слѣпая —
„Теперь Оксаночка моя
675 Укрылася отъ непогоды,
Будетъ счастливою...“ И пла
Изъ обновленнаго села,
Моля Небесную Царицу,
Да благо дщерино хранить.
680 Оксана грустная сидитъ
Въ роскошно убранной свѣтлицѣ,
Одѣта бархатомъ, парчей,
И не любитъ ся собой
Передъ большими зеркалами.
685 Проходятъ мѣсяцы за днями,

¹⁾ У друку: мою любовь.

Какъ паннѣ все готово ей;
И ходить сторожь у дверей.
Самъ Дидычъ сласти ей приносить,
690 Дарить алмазомъ, жемчугомъ,
И на колѣняхъ ее просить
Не звать ни паномъ, ни отцомъ.

Зачѣмъ все это? И рыдала...
695 Запѣлъ весною соловей,
Запѣлъ не такъ, какъ онъ, бывало,
Поетъ предъ утренней зарей,
Когда малюточка Оксана,
Пока покоилось село,
700 Шалашикъ дѣлаетъ съ бурьяну,
Чтобъ маму солнце не пекло;
Когда ходила умываться
Она въ долину и потомъ
Барвинкомъ, рутой наряжаться
705 И ненарокомъ повстрѣчаться
Съ черночуприннымъ козакомъ.
Печальный вечеръ ночь смѣнила
Еще печальнѣй. Тяжко ей;
Она сидѣла и грустила
710 О прошлой бѣдности своей.
И слышитъ пѣсню за оградой,
Знакомый голосъ ей поетъ
Печально, тихо :

„Текла рѣчка въ чистомъ полѣ,
715 Орлы воду пили;
Росла дочка у матери,
Козаки любили.
Всѣ любили, всѣ ходили
И всѣ сватать стали,
720 И одного между ними
Козака не стало.
Куда скрылся, дивилися,
И никто не знаетъ.
Поселился въ темной хаткѣ
725 За тихимъ Дунаемъ“.

- Оксана молча трепетала,
Ей каждый звукъ раждалъ мечту.
„Онъ не забылъ“, — она шептала —
Онъ не покинетъ сироту...“
- 730 За каждымъ звукомъ вылетаетъ
Изъ сердца черная тоска,
Она себя воображаетъ
Уже въ объятяхъ козака,
Уже за садомъ, за оградой,
735 Уже на полѣ... воля... рай...
- „Держи, держи! Лови, стрѣляй!“
Раздался хриплый голосъ пана,
И выстрѣлъ поле огласилъ.
- 740 „Убили!“ — вскрикнула Оксана —
Убили! Онъ меня любилъ!
Любилъ!!!...“ и замертво упала.
То былъ не сонъ, то пѣлъ козакъ,
Удалый, вольный гайдамакъ.
- 745 Оксана долго дожидала
Любимца сердца своего,
И не дождалася его.
Отраднѣйшій звукъ не повторился,
Надежды вновь не прошепталаъ,
- 750 Онъ только снился, часто снился,
И юный разумъ разрушалъ
Мечтой бесплодною.
- „Птицы вольныя, сестрицы,
Полетите въ край далекий,
755 Гдѣ мой милый кароокій,
Гдѣ родная край дороги!
Болятъ руки, болятъ ноги,¹⁾
А я долю проклинаяю,
Съ поля воли ожидаю!“
- 760 Такъ пѣла бѣдная Оксана
Зимой въ свѣтлицѣ у окна.
Неволя стерла цвѣтъ румяный,

¹⁾ В друку се слово пропущено.

Слезю смылась бѣлизна.

- 765 „Быть можетъ здѣсь, — она шептала, —
Зимой проснулась мать моя,
А я... дитя ея... а я...“
И содрогаясь замолчала.

Темнѣло поле, изъ туману

- Луна кровавая взошла;
770 Взглянула съ трепетомъ Оксана
И быстро молча отошла
Отъ непривѣтнаго окна,
Страшась кроваваго свѣтила.
Завыли псы, рога трубили,
775 И шумъ, и хохоть у воротъ —
Охота съ поля возвратилась,
И панъ къ страданицѣ идетъ
Безстыдно пьяный...

Слѣпая бѣдная не знала

- 780 Недоли дочери своей,
Съ чужимъ вожатымъ спотыкалась
Межъ непріязненныхъ людей.
Ходила въ Кіевъ и Почаевъ
Святыхъ угодниковъ молить,
785 И душу страстную рыдая
Молитвой думала смирить.
И возвратилась зимою
Въ село страданія тайкомъ.
Сердце недобрымъ чѣмъ-то ныло,
790 Вѣщало тайнымъ языкомъ
Вѣсть злополучія и горя.
Со страхомъ въ сердцѣ и тоскою
Тихонько крадется она
Давно извѣданной тропюю;
795 Кругомъ, какъ въ гробѣ, тишина;
Печально блѣдная луна
Съ глубокой вышины сіяла
И бѣлый саванъ озаряла
На мертвой грѣшницѣ землѣ.
800 И вдругъ открылася вдали

- Картина страшная пожара.
Слѣпая бѣдная идетъ,
Не видя нашихъ золь и кары,
И очутилась у воротъ
805 Весною кинутыхъ. О Боже!
Что она слышитъ? Трескъ и громъ,
И визгъ, и крикъ, и гулъ протяжный,
И жаромъ хлынуло въ лицо.
Она трепещетъ. Недалеко
810 Вдругъ слышитъ голосъ... Боже мой!
Чей это голосъ ты узнала?
Узнала... страшно... то Оксана!
На мѣстѣ томъ, гдѣ столько лѣтъ
Они вдвоемъ грустя сидѣли,
815 Она несчастная сидитъ,
Едва одѣтая, худая,
И на рукахъ, какъ-бы дитя,
Широкий ножъ въ крови качаетъ.
И страшно шепчетъ:
820 „Молчи, дитя мое, молчи,
Пока спекутся калачи;
Будемъ медомъ запивать,
Будемъ пана поминать“.

(Поетъ).

- 825 „А у пана два жупана,
А третья свита,
За то пана
Утромъ рано
Въ дубровѣ убито.
А убили гайдамаки,
830 Жупаны дѣлили:
Тому жупанъ, тому жупанъ,
А третьему свита,
И остался панъ безъ свиты
Въ снѣгъ бѣлый зарытый.
835 Ай, да й домоклъ!

Слѣпая.

Оксано! гдѣ ты?

Оксана.

Ахъ молчи!
Дай убаюкать мнѣ сынка!
(Поетъ).

„Баю, баю, дитя мое,
Въ дремучемъ лѣсу,
840 А я тебѣ съ поля волю,
Долго принесу.

Баю, баю, дитя мое;
Во сыромъ бору,
А я пойду, погуляю,
845 Ягодъ наберу.

Баю, баю, дитя мое,
Край битой дороги,
Переломать люди руки
И бѣлыя ноги.

850 Баю, баю, дитя мое,
У гробу дубовомъ,
Полиняютъ кари очи
И черныя брови.

Усни дитя, усни дитя,
855 Усни ты на вѣки,
А я одна на базаръ пойду,
У жида крови наточу
И тебя полечу“.

А... уснулъ! Теперь возьми!
860 У! какой черный! — посмотри!

Слѣпая.

Оксано! гдѣ ты? что съ тобою?

Оксана (быстро подходитъ къ ней).

А ты гдѣ ходишь? Посмотри,
Какой веселый пиръ у пана!
Да панъ не будетъ пировать —
865 Я уложила его спать.
Тебя одной не доставало.
Я подожду, поидемъ плясать.

(Поетъ и медленно пляшетъ).

„Гой, гой, не бѣда!
Слезы тоже вода,
870 Слезы гасятъ печаль,
А печали мнѣ жаль.
Жаль мнѣ грусти моей,
Жаль подруги моей,
Моей черной тоски.
875 Моей... моей... Ахъ нѣтъ, не то!...
Теперь такъ весело, свѣтло,
А я какъ будто на поклонахъ.

(Поетъ и пляшетъ).

„Посѣяла лебеду на бѣду,
А долина калиною поросла;
880 А у меня, красавицы,
Змѣи-серьги въ ушахъ.
Черезъ плечи висятъ
И шипятъ, и шипятъ.
Козакъ вѣрно любилъ,
885 Козакъ серьги дарилъ.
Мать въ могилѣ спала,
А я, знай, себѣ шла.
Шла дорогой большой:
А за мной, все за мной
890 По четыре, по три
Косари, косари
Бурьянъ косятъ, поютъ.

Слѣпая.

Оксано бѣдная, молися,
Молися Богу, ты поешь
895 Все пѣсни страшныя такія.

Оксана.

А ты смѣяться, мамо, хочешь?
Э, полно, мамо, столько лѣтъ
Ты хохотала, я смѣялась,
Поплакать можно одну ночь.

Слѣвая.

900 Дитя мое, моя ты дочь!
Опомнись, грѣхъ тебѣ, Оксано,
Ты насмѣялася.

Оксана.

Кто? Я?
Не насмѣялася! Смотри,
Смотри, какъ падаютъ стропила.
905 Гу!... Гу!... Гу!... Гу!... Ха, ха, ха, ха!
Пойдемъ плясать, его ужь нѣтъ,
Онъ не разлучить насъ съ тобою.

(Поетъ и пляшетъ).

„По дорогѣ осока,
А въ болотѣ груши,
910 Полюбила козака,
Запродала душу;
А козакъ
Такъ и сякъ
Не любилъ,
915 Задушилъ,
Въ сыру землю зарылъ.
Въ темной катѣ сырой
Спать ложилась со мною
Вѣдьма черная.
920 И смѣялася,
Обнималася,
Ѣла, грызла меня,
Подложила огня
И запѣла, ваплясала,
925 И скакала, и кричала:
Жарь, жарь, жарь!
Черезъ яръ
На пожаръ.
Всѣ слетались,
930 Любовались
И смѣялися

Хи, хи, хи, тра, ла, ла,
Не осталось ни кола.
Смоляная чорту свѣчка!
935 Черезъ яръ идетъ овечка:
Не ходи козакъ въ дуброву,
Не ходи, Иванечко,
Торною дорожкой,
Не носи гостинчики
940 Змѣѣ черной гадинѣ!
Чародѣйка лютая
Сотретъ брови черныя,
Выжжетъ очи карія.

Ольга.

Ты все недоброе поешь!
945 Пойдемъ въ село; здѣсь страшно стало.

Оксана.

Пойдемъ въ село, здѣсь душно мнѣ,
Я босякомъ, какъ на огнѣ,
На роковомъ снѣгу танцую.
Пойдемъ въ село, пореночуемъ.
950 А кто насъ пустить ночевать?
Вѣдь люди, знаешь, насъ боятся.
Пойдемъ мы въ лѣсъ волковъ ласкать;
Вѣдь люди врутъ, что волки злые,
Волки насъ любятъ — право, такъ!
955 А помнишь, ты мнѣ говорила...
Ахъ нѣтъ... не то... постой, забыла!
Я все забыла... Мой козакъ,
Мой кароокій... Я любила,
И онъ, козакъ, меня любилъ,
960 И темной ночью онъ ходилъ.
Въ зеленый садъ, гдѣ я гуляла.
Ахъ, какъ тамъ весело бывало!
Какъ онъ лаская цѣловалъ,
Какія рѣчи онъ шепталъ!
965 Ты такъ меня не цѣловала,
Какъ онъ, мой милый, дорогой,

Мой ненаглядный, мой сердечный!

- Ты говорила, онъ не злой;
А онъ, твой панъ, безчеловѣчный
970 Твой панъ на смерть его убилъ
За то, что я его любила,
За то, что онъ меня любилъ.
Злодѣи, въ желѣза заковаль,
Объ этомъ я не говорила
975 Съ тобою даже. Онъ пропалъ...
Пропалъ безъ вѣсти, какъ пропала
Моя дѣвичья краса.
А ты слыхала чудеса!
Онъ въ гайдамакахъ атаманомъ,
980 И этотъ ножъ мнѣ подарилъ.
Онъ приходилъ...

Слѣпая.

Пойдемъ скорѣи!

Веди меня!

Оксана.

- Куда вести?
Въ болото, въ лѣсъ? Постой, постой!
Я поведу тебя въ село,
985 Гдѣ все бурьяномъ поросло,
Гдѣ вмѣсто хать кресты, могилы,
Гдѣ поселился другъ мой милый
Въ свѣтелкѣ темной и сырой.

Слѣпая.

- Пойдемъ скорѣе. Богъ съ тобой!
990 Перекрестися!

Оксана.

Я крестилась,
Я горько плакала, молилась,

Но Богъ отвергъ мои кресты,
Мои сердечныя молитвы.
Да, онъ отвергъ; а помнишь ты?
995 Нѣтъ, ты не помнишь, ты забыла;
А я такъ помню, ты учила
Меня малютку кровь сосать,
Да „Отче нашъ“ еще читать.

Слѣвая.

Оксано, Боже мой, молись,
1000 Ты страшно говоришь!

Оксана.

Да, да.
Я страшно говорю, такъ чтобы
Ты не боялася сидѣть
Осенней ночью у забора,
И просидѣла двадцать лѣтъ.
1005 Пойдемъ опять туда сидѣть.
Пойдемъ-же, мамо, будемъ пѣть;
Пока народъ не пробудился.
И будемъ пѣть, какъ снарядилися
Козакъ съ ордою воевать
1010 И какъ покинулъ онъ дѣвчину,
И какъ другую полубилъ.
Вѣдь это весело покинуть
Въ чужой, далекой сторонѣ
Листокъ съ любистка на огнѣ.

(Поетъ тихо.)

1015 „Плыви, плыви, лодочка, за Дунай;
За Дунаемъ погуляю молода
Съ козаками молодцами мертвыми,
Съ козаками мертвецами.
Чуръ меня! Чуръ меня! Чуръ меня!
1020 Пойдемъ скорѣе. Ахъ, постой!
Я потеряла башмаки.
А башмаки вѣдь дорогіе;
Да ноги жгли мнѣ, все равно

Мнѣ ихъ не жаль, и босякомъ
1025 Дойдемъ до гроба... (Поетъ).

Полетѣла пташечка
Черезъ поле въ гай,
Уронила перышко
На тихій Дунай.

1030 Пльви, пльви, перышко,
Пльви за водой!...

„Я все молчала, все молчала,
А онъ шепталъ и цѣловалъ.
Сулилъ намисто съ дукачами.

1035 Зачѣмъ ты не велѣла брать?
Вѣдь имъ бы можно удузиться.
А знаешь что? пойдѣмъ къ рѣкѣ
Купаться просто и утонѣмъ,
И будемъ щуками въ водѣ.

1040 И пташкамъ воля въ чистомъ полѣ,
И пташкамъ весело летать;
А мнѣ такъ весело въ неволѣ
Дѣвичью молодость терять.
Я развѣ грѣшница какая?

1045 Отраву, что-ли, я варю?
Нѣтъ, я не грѣшница; ты знаешь,¹⁾
Всему я вѣрила, всему!
Но кто повѣрилъ моей вѣрѣ?
Теперь не то. Летить, летить!

1050 Нѣтъ, ты не вылетишь, проклятый,
Я вадущу тебя! Держите —
Красный змѣй! Красный змѣй!
Онъ разсыпается... Потомъ...
Га! га! га!...“

1055 И будто мщеніе живое
Она съ распущенной косой,
Съ ножомъ въ рукахъ крича летѣла
И съ визгомъ скрылася въ огнѣ.
Вдругъ крикъ пронзительный. Вздогнула
1060 Слѣпая молча, и крестясь:

¹⁾ В вид. К. Стар. з нарушенем розміру: ты узнаецъ.

- „Аминь, аминь, аминь!“ шептала.
И крикъ смѣнилъ протяжный¹⁾ гуль,
Стѣна упала, гуль ревѣль,
И смолкъ въ долину безучастной,
1065 Какъ въ глубинѣ души безстрастной.
Пожаръ лютѣя пламенѣль.
Слѣпая бѣдная стояла
Въ дыму и пыли снѣговой,
Она Оксаны дожидала
1070 И „со святыми упокой“
Невольню съ трепетомъ шептала.
И не дождалася слѣпая
Своей Оксаночки; ушла
Изъ погорѣлаго села,
1075 Псаломъ любимый напѣвая:
„Кого, рыдая, призову я
Дѣлать тоску, печаль мою?
Въ чужомъ краю кому тоскуя
Родную пѣсню пропою?“

Ся поема, як каже автор Передмови до видання „Кіевской Старини“ (Поэмы, повѣсти и рассказы Т. Г. Шевченка, писанныя на русскомъ языкѣ. Съ портретомъ поэта. Изданіе редакціи „Кіевской Старини“. Кіевъ 1888, вел. 8-ка, стор. V+744), се найдавніший із усіх Шевченкових творів, писаних російською мовою; вона написана в самому початку 40-вих років, правдоподібно перед появою маленького Кобзаря 1841 р. або рівночасно з ним. Автор уважає поему занадто розтягнуною, зазначає «искусственность въ рѣчахъ изображаемыхъ лицъ и построеніи картинъ», та додає, що сі хибі «выкупаются необычайною силою слова и глубиною возмущеннаго чувства, доходящаго мѣстами до высокаго поэтического полета». На жаль автор не описав докладно самого автографа, з якого друкував свій текст, не мотивував ближше swojego твердження про ранне написане поеми і тому я друкую її без дати, на кінці збірки поезій Шевченка з р. 1838 — 42.

¹⁾ В вид К Стар. протяжный.

Г А М А Л І Я.

„Ой нема́, нема́ ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на Турка ста́ти?
Не чу́ємо на чужині.

5 „Ой пові́й, пові́й, вітре че́рез мо́ре
Та з Великого Лу́гу,
Суші наші сльо́зи, заглуши́ кайдани,
Розві́й на́шу ту́гу!

10 „Ой загра́й, загра́й, синесе́ньке мо́ре,
Та під ти́ми байдака́ми,
Що пливу́ть козаки́, тільки мрію́ть шапки́,
Та на сей бік за на́ми!

„Ой Бо́же наш, Бо́же, хоч і не за на́ми,
Неси́ Ти їх з України!
15 Почу́ємо сла́ву, коза́цьку сла́ву,
Почу́ємо, та й загіне́м!“

Отта́к у Скута́рі козаки́ співа́ли,
Співа́ли серде́ги, а сльо́зи лили́сь,
Лили́ ся коза́цькі, ту́гу домовля́ли.
20 Босфо́р аж затря́с ся, бо з-ро́ду не чув
Коза́цького пла́чу, застогна́в широкі́й
І шку́рою, сі́рий буга́й, стрепену́в,
І хвилю́ реву́чи дале́ко-дале́ко
У си́нєє мо́ре на ре́брах посла́в.
25 І мо́ре ревно́ло Босфо́рову́ мо́ву,
У Лима́н погна́ло, а Лима́н Дніпро́ві
Ту́ю журбу́-мо́ву на хвилі́ пода́в.

Зарече́в ся дід наш дужий,
Аж піна з уста потекла.
30 „Чи синиш, чи чуєш, брате Луже,
Хортяце о́стро?“

Загуля

Хортяця з Лужом: „Чує, чує!“
І Дніпр укріпи байдаки,
І заспівали козаки:

35 „У Туркєні по тім ббці
Хата на помбсті.
Гай, гай! море, грай!
Ревй, скєлі ламай!
Поїдемо в гбсті.

40 „У Туркєні у кишєні
Таляри-дукати.
Не кишєні трусить,
Їдем рїзати, палить,
Братів визволяти!

45 „У Туркєні яничари
І баша на лаві.
Гой-ги, ворогі,
Ми не маєм вагі,
Наша воля й слава!“

50 Пливуть собі співаючи,
Море вітер чує;
Попереду Гамалія
Байдаком керує.
Гамаліє, серце мліє,

55 Сказйло ся море.
Не злякас! І сховались
За хвилі, за гбри.

Дрімас в харємі,¹⁾ в раю Византія,
І Скутарь дрімас; Босфбр клекотить,

---

1) Льв. і Ром. гарємі.

- 60 Нена́че скаже́ний, то сто́гне, то ві́є,
Йому́ Византію хоче́ть ся збу́дїть,
„Не буди́, Босфо́ре, бу́де то́бі го́ре!
Тво́ї білі ре́бра піско́м занесу́,
У мул похово́аю!“ — ре́ве сі́нє мо́ре. —
65 „Хиба́ ти не зна́єш, які́х я несу́
Госте́й до султа́на?“

- Так мо́ре спива́ло,
(Люби́ло завзя́тих, чуба́тих Сла́в'я́н.)
Босфо́р схамену́в ся. Турке́ня дрімала,
Дрімав у харе́мі леда́чий султа́н.
70 Ті́лько у Скута́рі в склепу́ не дрімáють
Коза́ки серде́ги. Чого́ вони́ ждуть?
По-сво́йому Бо́га в кайда́нах блага́ють,
А хви́лі на то́й бік іду́ть та реву́ть.

- „О ми́лий Бо́же Укра́їни,
75 Не дай пропа́сти на чужині́,
В неблі́ вольни́м коза́кам!
І с́ром тут, і со́ром там —
Встава́ть з чужо́ї домови́ни,
На суд Тво́й пра́ведний при́йти́,
80 В залі́зах¹⁾ ру́ки принести́,
І пе́ред всі́ми у кайда́нах
Стать козако́ві...“

- „Ріж і бий!
Морду́й неві́ру-бусурма́на!“ —
Крича́ть за му́ром. Хто такий?
85 Гамалі́є, се́рце млі́є,
Скута́рь скаже́нїє!
„Ріжте, бийте!“ на форте́ці
Кричи́ть Гамалі́я.

- Реве́ гарма́тами Скута́ра,
90 Реву́ть, люту́ють ворогі́;
Коза́цтво претъ́ ся без вагі́ —
І покоті́лись янича́ри.
Гамалі́я по Скута́рі,

¹⁾ Шевч. поправив: В залізі.

- По пеклу гуляв,
95 Сам хурдигу розбивав,
Кайдани ламав.
„Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!“
Стрепенулись соколята,
100 Бо давно не чули
Хрещеної тії мови...
І ніч стрепенулась:
Не бачила, старá мати,
Козацької плáти.
105 Не лякай ся, подиві ся
На бенкет козачий!
Тёмно всюди, як у будень,
А свято чимале.
Не злодії з Гамалієм
110 Ідять мовчки сáло
Без шашликá. „Засвітимо!“
До сáмої хмáри
З щоглістими кораблями
Палáв Скутáра.
115 Византія пробуркалась,
Витріщáв очі,
Переплиvá на помóгу,
Зубáми скрегóче.
Ревé-лютує Византія,
120 Рукáми бéрег достає;
Достáла, зикнула, встає
І на ножах в крові нїміє.
Скутáрь мов пекло те палáв;
Чéрез базáри кров течé,
125 Босфóр ширóкий долиváв.
Ненáче птахи чóрні в гáї,
Козáцтво сміливе¹⁾ лїтáв:
Нїхтó на світі не втечé!
Огóнь запéклих не печé.
130 Руїнують мýри, срібло-злóто

---

¹⁾ Так у перводр., в пізнійших виданнях: сміливо.

Несуть шапками козакі,
І насипають байдакі.

Палá¹⁾ Скутарь, стиха робота,
І хлѳпці сходять ся; зійшлись,
135 Люльки з пожару закуріли,
На байдакі, та й потягли,
Рвучі червоні гѳри-хвилі.

Пливуть собі, нїби з дому,
Так бѳцїм гуляють,
140 Та, звичайне Запорѳжці,
Пливучі співають:

„Наш отáман Гамалія,
Отáман завзятий
Забрав хлѳпців та й поїхав
145 По морю гуляти;
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.
150 Ой приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару, —
Сидять брати-Запорѳжці,
Дождіають кáри.
Ой як крикнув Гамалія:
155 „Браті, будем жити,
Будем жити, вино пїти,
Явичара бїти,
А кѳрені килимáми,
Оксамітом крїти!“
160 Вилїтали Запорѳжці
На лан жїто жáти;
Жїто жáли, в кѳпи клáли,
Гуртѳм заспївали:
„Слава тобі, Гамалїе,²⁾
165 На весь свїт великий, —

¹⁾ Так у перводруці, в пізнїйших вид. Горить. ²⁾ В перводр. тут і в рядку 183 — Гамалїю.

На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству¹⁾
Згінуть на чужині!“

- 170 Пливуть співаючи; пливé
Позад завзятій Гамалія,
Орёл орлят мов стережé;
Із Дарданелів вітер віє,
А не женеть ся Византія:
175 Вона боїть ся, щоб Чернець
Не засвітів Галату знову,
Або гетьман Іван Підкова
Не клікнув в море на ралець.
Пливуть собі, а із-за хвилі
180 Сónце хвілю червонить;
Перед ними море міле
Гомонить і клекотить.

Гамаліє, вітер віє...
Ось-ось наше море!
185 І сховали ся за хвилі,
За рожéві²⁾ гóри.

Друк. уперве 1843 р. окремою брошурою, за цензорським дозволом з дати 7 марта 1843, значить, написане вчасніше, на думку В. Домагальського при кінці 1842 р.

¹⁾ В перводр. Запорозцям. ²⁾ Поправка Шевч. За жип”

ТРИЗНА.

На память 9-го Ноября 1843 года, Книжкѣ Варварѣ Николаевнѣ
Репниной.

Посвященіе.

Душѣ съ прекраснымъ назначеньемъ
Должно любить, терпѣть, страдать ;
И даръ Господній, вдохновенье,
Должно слезами поливать.

- 5 Для васъ понятно это слово!...
Для васъ я радостно сложилъ
Свои житейскія оковы,
Священнодѣйствовалъ я снова,
И слезы въ звуки перелилъ.
- 10 Вашъ добрый ангелъ осѣнилъ
Меня безсмертными крылами,
И тихостройными рѣчами
Мечты о раѣ пробудилъ.

Яготынь, 14 Ноября 1843.

Дипломатический Архив

Души ваши очистивше въ послушаніи истины Духомъ, въ братолюбіи нелицемѣрно, отъ чиста сердца другъ друга любите прижизненно, порождени не отъ сѣмени истлѣнна, но отъ истлѣнна, словомъ живаго Бога и преемывающаго во вѣки. Зане всяка плоть яко трава, и всяка слава челоуѣча яко цвѣтъ травный: изсше трава и цвѣтъ ея отпаде. Глаголю же. Господень пребываетъ во вѣки. Се же есть стаголь благовѣствованный въ васъ.

(Соборное) посланіе первое Святаго Апостола Петра, 1. 22, 25.

Двѣнадцать приборовъ на кругломъ столѣ,
Двѣнадцать бокаловъ высокихъ стоять;
И часъ ужъ проходить,
Никто не приходитъ;
5 Должно быть друзьями
Забыты они.

Они не забыты, — въ урочную пору,
Обѣтъ исполняя, друзья собрались,
И вѣчную память пропѣли соборомъ,
10 Отправили тризну — и всѣ разошлись.
Двѣнадцать ихъ было, всѣ молоды были,
Прекрасны и сильны; въ прошедшемъ году
Найлучшаго друга они схоронили,
И другу поминки въ тотъ день учредили,
15 Пока на свиданье къ нему не сойдутъ.
„Счастливое братство! Единство любви
Почтили вы свято на грѣшной землѣ;
Сходитесь, други, какъ нынѣ сошлись,
Сходитесь долго, и пѣсней новой
20 Воспойте побѣду безъ злобы и крови!“

1) Маякъ: Первое соборное.

Благословенъ твой малый путь,
Пришлецъ убогій, неизвѣстный!
Ты силой Господа чудесной
Возмогъ въ сердца людей вдохнуть
25 Огонь любви, огонь небесный.
Благословенъ! Ты Божью волю
Короткой жизнью освятилъ,
И долю рая въ сей юдоли¹⁾
Безмолвно ты провозгласилъ.
30 Когда братъ брата алчетъ крови,
Ты сочеталъ любовь въ чужихъ;
Свободу людямъ въ братствѣ ихъ,
Ты проявилъ, великимъ словомъ
Ты міру миръ благовѣстилъ,
35 И отходя благословилъ
Свободу мысли, духъ любви!
Душа избранная, зачѣмъ
Ты мало такъ у насъ гостила?
Тебѣ здѣсь тѣсно, трудно было!
40 Но ты любила здѣшній плѣнь,
Ты, ненерочная, взирала
Скорбя на суетныхъ людей.
. . . . .
45 . . . . . и теперь
На міръ нашъ тѣмный и лукавый
Съ тоской невинною?) глядишь
Благоговѣю предъ тобою,
50 Въ безмолвномъ трепетѣ дивлюсь,
Молюсь тоскующей душою,
Какъ передъ ангеломъ молюсь!
Сниди, пошли мнѣ исцѣленье!
Внуши, навѣй на хладный умъ
55 Хоть мало свѣтлыхъ, чистыхъ думъ;
Хоть на единое мгновенье
Темницу сердца озари,

¹⁾ Сей рядок у вид. 1844 р. пропущенный. ²⁾ Маякъ: без-
страстно.

- И мракъ строптивыхъ помышлений
И разгони и умири!
- 60 Правдиво, тихими рѣчами
Ты разкажи мнѣ все свое
Земное благо-житіе,
И научи владѣть сердцами
Людей кичливыхъ и своимъ,
- 65 Уже разтлѣннымъ, уже злымъ...
Скажи мнѣ тайное ученье
Любить гордящихся людей,
И рѣчью кроткой и смиреньемъ
Добро лишь сѣять въ жизни сей.¹⁾
- 70 Да провѣщаю гимнъ пророчій,
И долу правду низведу,
И погасающія очи
Безъ страха къ небу возведу.
И въ этотъ часъ послѣдней муки
- 75 Пошли мнѣ истинныхъ друзей,
Сложить кладѹющія руки,
И безкорыстія елей
Пролить изъ дружескихъ очей.
Благословлю мои страданья,
- 80 Отраднo смерти улыбнусь,
И къ вѣчной жизни съ упованьемъ
Къ тебѣ на небо вознесусь.

Благословенъ твой малый путь,
Пришлецъ неславленный, чудесный!

- 86 Въ семьѣ убогой, неизвѣстной
Онъ выросалъ, и жизни трудъ,
Какъ сирота, онъ встрѣтилъ рано;
Упреки злые встрѣтилъ онъ
За хлѣбъ насущный... Въ сердцѣ рану
- 90 Змѣя прогрызла... Дѣтскій сонъ
Исчезъ, какъ голубь боязливый;
Тоска какъ воръ нетерпѣливо

---

¹⁾ Сей рядок у вид. 1844 пропущенный.

- Въ разбитомъ сердцѣ притаясь,
Губами жадными¹⁾ впилаась
95 И кровь невинную сосала...
Душа рвалась, душа рыдала,
Просила воли... умъ горѣлъ,
Въ крови гордыня клокотала...
Онъ трепеталъ... онъ цѣпенѣлъ...
100 Рука сжимаемая дрожала...
О, если бѣ могъ онъ шаръ земной
Схватить озлобленной рукой
Со всѣми гадами земными,
Схватить, измять и бросить въ адъ!...
105 Онъ былъ бы счастливъ, былъ бы радъ.
Онъ хохоталъ какъ демонъ лютый,
И длилась страшная минута,
И мѣръ пылалъ со всѣхъ сторонъ;
Рыдалъ, нѣмѣлъ онъ въ изступленьи,
110 Душа терзалась страшнымъ сномъ;
Душа мертвѣла, а кругомъ
Земля, Господнее творенье,
Въ зеленой ризѣ и цвѣтахъ
Весну встрѣчая ликовала.
115 Душа отрадно пробуждалась, —
И пробудилась... Онъ въ слезахъ
Упалъ и землю лобызаетъ,
Какъ перси матери родной!...
Онъ снова чистый ангелъ рай,
120 И на землѣ онъ всѣмъ чужой.
Взглянулъ на небо: „О какъ ясно,
Какъ упоительно-прекрасно!
О, какъ тамъ вольно будетъ мнѣ!...“
И очи въ чудномъ полуснѣ
125 На сводъ небесный устремляетъ,
И въ безпредѣльной глубинѣ
Душой невинной утопаетъ.
По высотъ святой, широкой,
Платочкомъ бѣлымъ, одинока,
130 Прозрачна тучка въ даль плыветъ.

---

¹⁾ У вид. К. Ст. мабуть через недогляд: родными

- „Ахъ, тучка, тучка, кто несетъ
Тебя такъ плавно, такъ высоко?
Ты что такое? и за чѣмъ?
Такъ пышно, мило нарядилась?
135 Куда ты послана и къмъ?...“
И тучка тихо растопилась
На небѣ свѣтломъ. Взоръ унылый
Онъ опустилъ на темный лѣсъ...
„А гдѣ край свѣта, край небесъ,
140 Концы земли?...“ И вздохъ глубокій,
Не дѣтскій вздохъ онъ испустилъ,
Какъ будто въ сердцѣ одинокомъ
Надежду онъ похоронилъ
Въ комъ вѣры нѣтъ — надежды нѣтъ!
145 Надежда — Богъ, а вѣра — свѣтъ.
„Не погасай, мое свѣтило!
Туманъ душевный разгоняй,
Живи меня твоею силой,
И путь тернистый, путь унылый
150 Небеснымъ свѣтомъ озаряй.
Пошли на умъ твою святыню,
Святымъ наитіемъ напои,
Да провѣщаю благостыню,
Что заповѣдана тобой!...“
155 Надежды онъ не схоронилъ,
Воспрянулъ духъ, какъ голубь горній,
И мракъ сердечный, мракъ юдовый
Небеснымъ свѣтомъ озарилъ;
Пополъ искать онъ жизни, доли,
160 Уже прошелъ родное поле,
Уже скрывалось село...
Чего то жаль внезапно стало,
Слеза рѣсницы пробивала,
Сжималось сердце и рвалось.
165 Чего-то жаль намъ въ прошломъ нашемъ,
И что-то есть въ землѣ родной...
Но онъ, бѣднякъ, онъ всѣмъ не свой
И тутъ и тамъ. Планета наша,

Прекрасный міръ нашъ, рай земной
170 Во всѣхъ концахъ ему — чужой.
Припалъ онъ молча къ персти милой,
И какъ родную лобызалъ.
Рыдая, тихо и уныло
На путь молитву прочиталъ...
175 И твердой, вольною стопою
Пошелъ... и скрылся за горою.

За рubeжемъ родной земли
Скитаясь нищимъ, сиротою,
Какія слезы не лились!
180 Какой ужасною цѣною
Уму познанія купилъ,
И дѣвство сердца сохранилъ!

Безъ малодушной укоризны
Пройти мытарства трудной жизни,
185 Измѣрять пропасти страстей,
Понять на дѣлѣ жизнь людей,
Прочестъ всѣ черныя страницы,
Всѣ беззаконныя дѣла,
И сохранить полетъ орла.
190 И сердце чистой голубицы, —
Се человекъ!... Безъ крова жить, —
(Сиротъ и солнышко не грѣтъ,) —¹⁾
Людей извѣдать — и любить,
Незлобнымъ сердцемъ сожалѣя.
195 О недостойныхъ ихъ дѣлахъ,
И не кошунствуя въ потьмахъ,
Какъ царь ума. Убогимъ, нищимъ
Изъ-за куска насущной пищи
Глупцу могучему годить,
200 И мыслить, чувствовать и жить!...
Вотъ драма страшная, святая!...
И онъ прошелъ ее рыдая,

¹⁾ Сей рядок у Маякѣ і вид. К. Ст. пропущенный.

Ее онъ строго разыгралъ
Безъ слова; онъ не толковалъ
205 Своихъ вседневныхъ приключеній,
Какъ назидательный романъ;
Не раскрывалъ сердечныхъ ранъ,
И тьму различныхъ сновидѣній,
И Байроническій туманъ
210 Онъ не пускалъ, „толпой ничтожной“
Своихъ друзей не поносилъ,
Чиновъ и власти не казилъ,
Какъ N., глашатай осторожный.
И тотъ, кто мыслить безъ конца
215 О мысляхъ Канта, Галилея,
Космополита-мудреца,
И судить люди, не жалѣя
Роднаго брата и отца, —
Тотъ лжепророкъ, его сужденья —
220 Полу-идеи, полу-вздоръ!...

Провидя жизни назначенье,
Великій Божій приговоръ,
Въ самопытливомъ размышленьи
Онъ подымалъ слезящій взоръ
225 На красоты святой природы.
„Какъ все согласно!“ — онъ шепталъ,
И край родной воспоминалъ;
У Бога правды и свободы
Всему живущему молилъ,
230 И кроткой мыслию слѣдилъ
Дѣла минувшія народовъ,
Дѣла страны своей родной —
И горько плакалъ...

235 . . . . .

„Великимъ словомъ Божью волю
Сказать строптивымъ — не поймутъ!
И на родномъ прекрасномъ полѣ
240 Пророка камнемъ побьютъ!“

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
Какъ тучи, мысли расходились,
И слезы капали какъ дождь!...

Блаженъ¹⁾ тотъ на свѣтѣ, кто малую долю,
Кроху отъ трапезы воленъ удѣлить
245 Голодному брату, и злобнаго волю
Хоть властью суровой возмогъ укротить!
Блаженъ и свободенъ!... Того-жь,²⁾ кто не окомъ,
А смотритъ душою на козни людей,
И можетъ лишь плакать въ тоскѣ одинокой —
250 О Боже правдивый, лиши ты очей!...

Твои горы, твое море,
Всѣ красы природы
Не искупаютъ его горя,
Не дадутъ свободы.

255 И онъ страдалецъ жизни краткой
Все видѣлъ, чувствовалъ и жилъ,
Людей извѣдавши любилъ
И тосковалъ о нихъ украдкой.
Его и люди полюбили,³⁾

260 И онъ ихъ братіями звалъ;
Наполъ друзей, и тайной силой
Къ себѣ друзей причаровалъ.
Между друзьями молодыми
Порой задумчивый, порой
265 Какъ волхвъ, вѣщатель молодой
Рѣчами звучными, живыми
Друзей внезапно изумлялъ,
И силу дружбы между ними
Благословляя укрѣплялъ.

270 Онъ говорилъ, что обще благо
Должно любовію купить,

---

¹⁾ В друку: Благословенъ. ²⁾ В друку: Но тотъ. ³⁾ Какъ цвѣтокъ
процвѣвшій на ихъ болотѣ. *Уваги Шевч.*

- И съ благородною отвагой
Стать за народъ и зло казнить.
Онъ говорилъ, что праздникъ жизни.
275 Великій праздникъ, божій даръ
Должно пожертвовать отчизнѣ,
Должно поставить подъ ударъ.
Онъ говорилъ о страсти нѣжной,
Онъ тихо, грустно говорилъ,
280 И умолкалъ... Въ тоскѣ мятежной
Изъ-за стола онъ выходилъ
И горько плакалъ. Грусти тайной,
Тоски глубокой, не случайной
Ни съ кѣмъ страдалецъ не дѣлнлъ.
285 Друзья любили всей душою
Его какъ кровнаго, но онъ
Непостижимую тоскою
Былъ постоянно удрученъ.
И между ними вольной рѣчью
290 Онъ пламенѣлъ. Но межъ гостей,
Когда при тысячѣ огней
Мелькали мраморныя плечи,
О чемъ-то тяжко онъ вздыхалъ,
И думой мрачною леталъ
295 Въ странѣ родной, въ странѣ прекрасной,
Тамъ гдѣ никто его не ждалъ,
Никто объ немъ не вспоминалъ,
Ни о судьбѣ его неясной.
И думалъ онъ: „Зачѣмъ я тутъ?
300 И что мнѣ дѣлать между ними?
Они всѣ пляшутъ и поютъ,
Они родня между родными,
Они всѣ равны межъ собой, —
А я!“ И тихо онъ выходитъ,
305 Идетъ задумавшись домой;
Никто изъ дому не выходитъ
Его встрѣчать; никто не ждетъ,
Вездѣ одинъ... тоска, томленье!...
И свѣтлый праздникъ Воскресенья
310 Тоску сторичную несетъ.

- И вянетъ онъ, вянетъ, какъ въ полѣ былина,
Тоскою томимый въ чужой сторонѣ;
И вянетъ онъ молча... Какая кручина
Запала въ сердечной его глубинѣ?
- 315 „О горе мнѣ, горе, зачѣмъ я покинулъ
Невинности счастье, родную страну?
Зачѣмъ я скитался, чего я достигнулъ?
Утѣхи познаній?... Клянупу ихъ, клянупу!
Они то мнѣ, черви, мой умъ источили,
- 320 Съ моимъ тихимъ счастьемъ они разлучили!
Кому я тоску и любовь расскажу?
Кому сердца раны въ слезахъ покажу?
Здѣсь нѣту мнѣ пары, я нищій межъ ними,
Я бѣдный поденьщикъ, работникъ простой;
- 325 Что дамъ я подругѣ мечтами моими?
Любовь... Ахъ любви, любви одной!
Съ нее на три вѣка, на вѣчность бы стало!
Въ своихъ бы объятыхъ ее растопилъ!
О какъ бы я нѣжно, какъ нѣжно любилъ!“
- 330 И крупныя слезы какъ искры низались
И блѣдныя щеки и слабую грудь
Росили, и сохли. „О дайте вздохнуть,
Разбейте мнѣ черепъ и грудь разорвите!
Тамъ черви, тамъ змѣи, — на волю пустите!
О дайте мнѣ тихо, на вѣки заснуть!“

- Страдалъ несчастный сирота
Въ дали отъ родины счастливои,
И ждалъ конца нетерпѣливо.
Его любимая мечта —
- 340 Полезнымъ быть родному краю —
Какъ цвѣтъ съ нимъ вмѣстѣ увядаетъ!
Страдалъ онъ. Жизни пустота
Предъ нимъ могилой раскрывалась:
Пріязни братской было мало,
- 345 Не грѣла теплота друзей;
Небесныхъ, солнечныхъ лучей
Душа парящая алкала.
Огня любви, что Богъ зажѣгъ
Въ стыдливомъ сердцѣ голубиномъ

- 350 Невинной женщины, гдѣ бь могъ
Полетъ превыспренный, орлиный
Остановить и сѣдинить
Пожаръ любви, любви невинной ;
Кого бы могъ онъ приютить
355 Въ свѣтлицѣ сердца и разсудка,
Какъ беззащитную голубку,
И къ персямъ юнымъ, изнывая,
Главой усталою прильнуть,
И цѣпенѣя и рыдая
360 На лонѣ жизни, лонѣ рая
Хотя минуту отдохнуть,
Въ ея очахъ, въ ея томленьи
И умъ и душу утопить,
И сердце въ сердцѣ растопить,
365 И утонуть въ самозабвеньи.

- Но — было некого любить,
Сочетаваться не съ кѣмъ было ;
А сердце плакало и ныло
И замирало въ пустотѣ.
370 Его тоскующей мечтѣ
Въ грядущемъ что-то открывалось,
И въ безпредѣльной высотѣ
Святое небо улыбалось.
Какъ воску ярого свѣча
375 Онъ таялъ тихо, молчаливо,
И на задумчивыхъ очахъ
Туманъ ложился. Взоръ стыдливый
На немъ красавица порой
Покоя, тайно волновалась,
380 И симпатической красой
Уградкой долго любовалась.
И можетъ многія грустили
Сердца дѣвичія о немъ,
Но тайной волей, высшей силой
385 Путь одинокій до могилы
На камняхъ острыхъ проведенъ.
Изнемогалъ онъ, грудь болѣла,
Темнѣли очи, за крестомъ

- Граница вѣчности чернѣла
390 Въ пространствѣ мрачномъ и пустомъ.
Уже въ постелѣ предмогильной
Лежить онъ тихъ, и гаснетъ свѣтъ.
Друзей тоскующій совѣтъ
Тревожить духъ его безсильный.
- 395 Поочередно ночевали
У друга вѣрные друзья,
И всякой вечеръ собиралась
Его прекрасная семья.
Въ послѣдній вечеръ собралися
400 Вокругъ предсмертнаго одра
И просидѣли до утра;
Уже разсвѣтъ смыкалъ рѣсницы,
Друзей унылыхъ сонъ клонилъ,
И онъ внезапно оживилъ
- 405 Ихъ грустный сонъ огнемъ бывалымъ
Послѣднихъ, пламенныхъ рѣчей.
И други друга утѣшали,
Что черезъ семь иль восемь дней
Онъ будетъ пѣть между друзей.
- 410 „Не пропою вамъ пѣсни новой
О славѣ родины моей!
Сложите вы псаломъ суровый
Про беззаконія людей,
И вольнымъ гимномъ помяните
- 415 Предтечу, друга своего,
И за грѣхи... грѣхи его
Усердно Богу помолитесь...
И со святыми упокой
Пропойте, други, надо мной!“
- 420 Друзья вокругъ его стояли,
Онъ отходилъ, они рыдали
Какъ дѣти... Тихо онъ вздыхалъ,
Вздохнулъ, вздохнулъ... Его не стало!
И мѣръ пророка потерялъ,
425 И слава сына потеряла.
-
- Печально други понесли
На утро въ церковь гробъ дубовый,

Рыдая предали земли
Остатки друга, и лавровый
430 Вѣнокъ зеленый, молодой,
Слезами дружбы оросили
И на могилѣ положили,
И со святыми упокой
Запѣли тихо и уныло.

485 Въ трактирѣ за круглымъ, за братскимъ столомъ
Ужъ подъ вечеръ други сидѣли кругомъ;
Печально и тихо двѣнадцать сидѣло:
Ихъ сердце одною тоскою болѣло.
Печальная тризна, печальны друзья!...
440 Ахъ, тризну такую отправилъ и я.

Согласьемъ общимъ положили,
Чтобъ каждый годъ былъ столъ накрытъ
Въ день смерти друга; чтобъ забыть
Не могъ быть другъ ихъ за могилой;
445 И всякой годъ они сходились
Въ день смерти друга поминать.

Ужъ многихъ стало не видать;
Приборы каждый годъ пустѣли,
Друзья все больше сиротѣли —
450 И вотъ, одинъ ужъ, сколько лѣтъ,
Къ пустымъ приборамъ на обѣдъ
Старикъ печальный прѣзжаетъ,
Печаль и радость юныхъ лѣтъ
Одинъ грустя воспоминаеть.

455 Сидитъ онъ долго, мраченъ, тихъ,
И поджидаетъ: „Нѣтъ ли брата
Хоть одного еще въ живыхъ?“
И одинокій въ путь обратный
Идетъ онъ молча,.. И теперь,

460 Гдѣ круглый столъ стоитъ накрытый,
Тихонько отворилась дверь, !
И братъ, что временемъ забытый,
Вошелъ согбенный!... Грустно онъ
Окинулъ столъ потухшимъ взоромъ,
465 И молвилъ съ дружескимъ укоромъ:
„Лѣнтян! видишь, какъ законъ

Священный братскій исполняютъ!
Вотъ и сегодня не пришли,
Какъ будто за-море ушли!“
470 И слезы молча утираетъ
Садясь за братскій круглый столъ.
„Хоть бы одинъ тебѣ пришолъ!“
Старикъ сидитъ и поджидаетъ...

Проходитъ часъ, прошелъ другой,
475 Ужъ старику пора домой.
Старикъ встаетъ: „Да, измѣнили!
Послушай, выпей, братъ, вино!“
Сказалъ слугѣ онъ. „Все равно,
Я не могу... Прошло, что было!
480 Да поминай за упокой!
А мнѣ пора уже домой!“
И слезы снова покатались.
Слуга вино дивясь выпилъ.
„Дай шляпу мнѣ... какая лѣнь
485 Идти домой!...“ И тихо вышелъ.

И черезъ годъ въ урочный день
Двѣнадцать приборовъ на кругломъ столѣ,
Двѣнадцать бокаловъ высокихъ стоятъ,
И день ужъ проходить,
490 Никто не приходитъ,
На вѣки, на вѣки забыты онѣ.

Отся поема, написана в осени 1843 р. була первісно надрукована в петербургскім журналі „Маякъ“ за 1844 р. т. XIV пз. Безталанний, Поема Т. Гр. Шевченка. Тогож року вона вийшла окремою брошурою з титулом: Тризна. Т. Шевченка, з цензурною увагою цензора А. Очкина з дати: С. Петербургъ 3 Апрѣля 1844 года, в друкарні „Штаба отдѣльн. Корпуса внутр. Стражи.“ З Маяка передруковано її в виданю Кіевской Старини: Поэмы, повѣсти и рассказы Т. Г. Шевченка написанныя на русскомъ языкѣ, Кіевъ 1888, стор. 573—589 без порівняня з окремим виданем. Деякі рядки пропущені в однім виданю маємо в другім, та проте в обох бачимо в тексті поеми люки, яких без автографа не можна доповнити.

Тяжко-важко в світі жити
 Сироті без рбду,
 Немá куді прихилить ся, —
 Хоч з горі та в воду!
 5 Утопів ся-б молоденький,
 Щоб не нудить світом;
 Утопів ся-б, тяжко жити,
 І немá де дїтись.
 В того дбля хóдить пóлем,
 10 Колоскї збирáє,
 А моя десь ледащїця
 За мóрем блукáє.
 Дóбре тóму багáтому,
 Йогó люди знáють,
 15 А зо мнóю зострінуть ся,
 Мов не добачáють.
 Багáтого, губáтого
 Дівчїна шанóє,
 Нáдо мнóю сиротóю
 20 Смієть ся, кепкóє.

„Чи я-ж тобі не вродли-
 вий,
 Чи не в тебе вдав ся,
 Чи не люблю тебе щїро,
 Чи з тебе смїяв ся?
 25 Любї-ж собі, моє серце,
 Любї, когó знáєш,
 Та не смїй ся нáдо мнóю,
 Як колї згадáєш!
 А я піду на край світа,
 30 На чужїй сторóнцї
 Нáйду крáщу, або згїну,
 Як той лист на сóнцї“.
 Пішóв козák сумóючи,
 Нїкóго не кїнув,
 35 Шукáв дблї в чужїм пóлї,
 Да там і загїнув.
 Умїрáючи дивив ся,
 Де сóнечко сьяє...
 Тяжко-важко умїрáти
 40 У чужóму крáю.

Друк. уперве Молодікь на 1843 годь, часть вторая. Харь-
 ковь 1843, стор. 91—92.

РОЗРИТА¹⁾ МОГИЛА.

- Світе тїхий, краю мїлий,
Моя Україно!
За-що тебе сплюндровано,
За-що, мамо, гинеш?²⁾
- 5 Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних³⁾
Звичаю не вчила?
„Молила ся, турбувалась,⁴⁾
- 10 День і ніч не спала,
Моїх⁵⁾ діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої діти,
Мої добрі квіти, —
- 15 Панувала і я колїсь
На широкім світі!
Панувала... О, Богдәне,
Нерозумний сїну,
Подивїсь тепер на матірь,
- 20 На свою Вкраїну,⁶⁾
Що колїшучи співала
Про свою недоблю,⁷⁾
Що співаючи ридала,
Виглядала волю!...⁸⁾
- 25 Ой Богдәне, Богданочку,
Як-би була знала, —
У колїсці-б придушила,
Під серцем приспала!

¹⁾ В рукоп. копії Максимовича: Роскопана. ²⁾ В праськїм вид. рукописний варіант:

На що тебе сплюндрували?
За що, мамо, гинеш?

„Мамо“ також у Гергарда, в лїв. мати. В копії Макс. сплюндрували, а зам. мамо — марне. ³⁾ Копія Макс. невмитих. ⁴⁾ Праськ. вид. рукоп. вар.: журбувала. ⁵⁾ Копія Макс. Малих; праськ. вид. Своїх діток малесеньких. ⁶⁾ Герг. Країну. ⁷⁾ Праськ. вид. неволю. ⁸⁾ Там-же: Проклинала долю.

Степі мої запродані
30 Жидові, Німоті,
Сині мої на чужині
На чужій роббті;
Дніпрó, брат мій, висихає,
Мене покидає,
35 І могíли мої мíли
Москаль розриває...
Нехай рíв-розкопує, —
Не своє шукає;
А тим часом перевертні
40 Нехай підростають
Та помóжуть Москалєві
Господарювати,
Та з мáтері полáтану
Сорóчку здíмати!...¹⁾
45 Помагайте,²⁾ недóлюдки,³⁾
Мáтíр катувáти!... “

На чéтверо розкопана,
Розрíта могíла!...
Чогó вони там шукають?
50 Що там схоронíли
Старí батькí? От як-бí то...
Як-бí то знайтí те,
Що там поховáли,⁴⁾
Не плакали-б дíти,
55 Мáти-б не ридáла.⁵⁾

Написано 9 жовтня 1843 р. в Березані. Друк. уперве в вид.
Гергарда 1859, ст. 19—21, в львівському вид. I, ст. 60—61 без дати
і в праськíм з варíянтами, т. II, 53—55, під р. 1845.

¹⁾ Тамже: здирати. ²⁾ Тамже: Поспішайте-ж. ³⁾ Герг. не-
довчені. ⁴⁾ Герг. схоронили. ⁵⁾ У праському вид. подано як ніби
Гергардів варіант зовсім фантастичний ось який:

Ех як би-ж то
Як би були знали,
Що там заховали,
Не плакали-б діти,
Матір-б не ридала.

К. МАРКЕВИЧУ

- Бандуристе, орле сізий,
Добре тобі, брате!
Маєш крила, маєш сілу,
Є коли літати!
- 5 Тепер летиш в Україну,
Тебе виглядають;
Полетів би за тобою,
Та хто привітає?
Я й тут чужий, одинікий,
- 10 І на Україні
Я сірота, мій голубе,
Як і на чужині.
Чого-ж серце б'єть ся, рв'єть ся?
Я там одинікий!...
- 15 Одинікий?... А Вкраїна,
А степі широкі!
Там повіє буйнесенький,
Як брат заговорить,
Там в широкім полі воля,
- 20 Там синіє море,
Виграв'є, хвалить Б'ога,
Тугу розган'є,
Там могили з буйним вітром
В степу розмовляють.
- 25 Розмовляють сумуючи,
Отакá їх мова:
„Булó колісь, минуло ся,
Не вернетъ ся знову!“
Полетів би, послухав би,
- 30 Заплакав би з ними,
Та ба! доля приборкала
Між людьми чужими.

Друк. уперве: Молодік 1843, г. II, стор. 108—109.

ЧИГИРИН.

(М. С. Щепкіну).

Чигиріне, Чигиріне,¹⁾
Все на світі гине,
І святая твоя слава
Як пилина ліне,
5 За вітрами холодними
В хмарі пропадає.
Над землею летять літа,
Дніпрó висихає,²⁾
Розсипають ся могіли,
10 Високі могіли,
Твоя слава; і про тебе,
Старче малосильий,
Ніхто й слова не промовить,
Ніхто й не покаже,
15 Де ти стояв, чого стояв...³⁾
І на сміх не скаже!

За-що-ж борóлись ми з Ляхами?
За-що-ж ми рíзались з ордами?⁴⁾
За що скорóдили списами
Татарські⁵⁾ ребра?... Засівали
20 І рудою поливали,
І шаблями скорóдили, —
Що-ж на ніві урóдило?⁶⁾
Урóдила рúта, рúта —
Волі нашої отрута.

---

¹⁾ В вид. львівським і праським: Чигрине, Чигрине. ²⁾ Вид. льв. засихає. ³⁾ В вид. льв. сих двох слів нема. ⁴⁾ В праським вид. з панами. ⁵⁾ В льв. вид. Московські, в праським і жен. татарські. ⁶⁾ Льв. вид. уродилось.

- 25 А я юродівий на твоїх руїнах
Мárно слъбзи трачу. Засну́ла Вкраїна,
Бурья́ном укрілась, цвільлю зацвіла,
В калю́жі, в болоті́ се́рце погно́їла
І в дупло́ холодне га́дюк напусти́ла,
30 А дітям надію в степу́ оддала́.

А надію

- Вітер по́-полю розвіяв,
Хвіля́ мóрем рознесла́.
Нехай же вітер все розно́сить
35 На неокра́янім крилі́!
Нехай же се́рце пла́че, про́сить
Святбі́ правди на землі́!

Чигири́не, Чигири́не,¹⁾

Мій дру́же єди́ний!

- 40 Проспа́в-еси́ степи́, ліси́²⁾
І всю Украї́ну!
Спи-ж пові́тий жи́довою,
По́ки со́нце вста́не,
По́ки ти́ недóлітки³⁾
45 Підросту́ть⁴⁾ гетьма́ни.

Помоли́вшись і я-б засну́в,

Так ду́ми прокля́ті

Рвуть ся ду́шу запаліти,

Се́рце розі́рвати.

- 50 Не рві́ть, ду́ми,⁵⁾ не палі́те!

Мо́же ве́рну зно́ву

Мою́ пра́вду безтала́нну,

Моє́ тихе сло́во.

Мо́же ви́кую я з його́

- 55 До старо́го плу́га

Нови́й лемі́щ і чере́сло,

І в тяжкі́ упру́ги

Мо́же з'о́рю перелі́г той,

¹⁾ В львів. і праськ. вид. Чигрине, Чигрине. ²⁾ В львів. вид. сині. ³⁾ В прасьчім вид. недолюдки. ⁴⁾ Так в автогр., у виданнях: поростуть. ⁵⁾ В льв. вид. душу.

- А на перелобзі
60 Я посію мої сльбзи,
Мої щірі сльбзи.¹⁾
Можє зійдуть і віростуть
Ножі обоюдні,
Розпанáхають²⁾ погáне,
65 Гнилé сёрце, трúдне,
І вицідять сукровáту,
І нальлóть живóї
Козáцької тої крóви,
Чістої, святóї.
70 Можє, можє... а між т́мци,
Між ножáми рúта
І барвінок розівьёт ся,
І слóво забúте,
Моé слóво т́хе-сумнé,
75 Богобоязливе
Згадáсть ся, — і дівóче
Сёрце боязливе³⁾
Стрепенёт ся як рíбонька,
І менé згадáс...
80 Слово моé, сльбзи мої,
Рáю ти мій, рáю!

Спи, Чигр́не! Нехáй ѓнуть
У вóрога д́ти!
Спи, гетьмáне, пóки встáне
80 Пáвда на с́м св́тї!

Написано у Москві 19 лютого 1844.⁴⁾ Друковано у-перше у львівських „Поезиях“ (стор. 62—64). У Вечерницях, про які згадано в „Критичнім розсл́дї“ В. Доманицького ст. 62, сеї поемки не було.

¹⁾ Льв. вид. сей рядок час: ²⁾ Льв. вид. Розпахáють. ³⁾ Льв. вид. боязливе. ⁴⁾ Сей дата в прасьќм вид.

С О В А.

- Порóдила мáти сiна
В зелéній дiбрóвi,
Далá йому кáри óчi
I чóрнiї брóви.
- 5 Китáйкою повивáла,
Всiх святiх благáла,
Та щоб йому всi святiї
Талáн-дóлю слáли:
„Пошлий тобi мáти бóжа¹⁾
- 10 Тiї благодáтi,
Всьогó тогó, чогó мáти
Не зумiв дáти!“
До схiд сóнця вóду брáла,
В барвiнку купáла,
- 15 До пiвнóчi колихáла,
До свiта спiвáла:

- „Е-е... лió-лi!
Питáла зазúлi,
Зазúля кувáла,
10 Прáвдоньку казáла:
Бúду сто лiт жiти,
Тебé годувáти,
В жупáнi ходiти,
Бúду панувáти.
- 25 Ой вiростеш, сiну,
За пiвчвартá рóку,
Як кнiяжá дитiна,

¹⁾ В автографi: Матер бoжа.

Як ясен високій,
Гнучкий і дебелий,
30 Щасливий, веселий
І не одинокій.
Найдú тобі рівню
Хоч за морем синім:
Абó крамарівну,
35 Абó сотниківну,
Таки панну, сину.
У червоних черевіках,
В зеленім жупані
По світлиці похожає,
40 Яз пава, як пані,
Та з тобою розмовляє...
В хаті, як у раї,
А я, сину, на покуті
Тільки поглядаю.

45 Ой сину, мій сину,
Моя ти дитино,
Чи є кращий на всім світі,
На всій Україні?
Нема кращого й не буде...
50 Дивуйте ся, люде!
Нема кращого!... А дбю...
Дбю роздобуде!...“

Ой зазуле, зазуленько,
На що ти кувала,
55 На що ти їй дóвгі літа,
Сто літ накувала?
Чи є-ж така на сїм світі
Слухняная дóля?
Ох, як би то!... Вміла-б ма́ти
60 З німецького пóля
Своїм діточкам заклікати
І дóлю і волю,
Та ба! А зле безталання
Зострінеть ся всюди —

65 І на шляху і без шляху —
Усюди, де люди.

Кохала ся мати сином,
Як квіткою в гаї,
Кохала ся... а тим часом
70 Батько умірає.
Остала ся удовою,
Хоч і молодою,
І не одна... Та все-ж тяжко...
З горем та нудгою
75 Пішла вона до сусідів
Поради просіти...
Присудили сусідонок
У наймах служити.
Ізмицїла, ізмарнїла,
80 Кїнула госпо́ду,
Пішла в найми... не мпнїла
Лихої пригоди.
І день і ніч працювала,
Подушне платїла...
85 І синові за три ко́пи
Жупанок купїла,
Щоб і вонó, удовїне,
До школи ходїло.

Ой талáne, талáne,
90 Удовїний погáний!
Чи ти в полі, чи ти в гаї,
Обідраний цигáne,
З бурлаками гуляєш?
Течé вода і на гóру
95 Багáтому в хату,
А вбóгому в яру́ треба
Крини́цю копати.
У багáтих росту́ть дїти —
Вербá при доли́ні;
100 А у вдові одні́м одно́,
Таї́ те як билїна.

- Дождáла ся вдовá дóлі,¹⁾
Зрóсту тогó сína:
І письмéнный і вродлívий,
105 Квіточка-дитина!
Як у Бóга за дверíма
Вдовá панувáла,
А дівчáта лицяли ся²⁾
І рушникí дбáли.
- 110 Полюбíла багáтая —
Не поцілувáла,
Вишивáла шóвком хúстку —
Не подарувáла.
Крáлись злídні із-за мóря
- 115 В удовíну хáту,
Тай підкрáлись: стáли хлопцív
В кайдáни кувáти,
Та повезлí до при́тому
Бíтими шляхамí.
- 120 Пішла й вдовá з матеря́ми,
З дрібні́ми сльозáми.
Де на-ніч ставáли —
Сторóжу давáли,
Стару́ вдову́ до обóзу
- 125 Тай не допускáли.
Ой привезлí до при́тому
Чуприни голíти:
Усе́ дрібні́, усé малí,
Все багáтих діти.
- 130 Той калі́ка-недорі́ка,
Той не вмíв стáти,
Той горбáтий, той багáтий,
Тих чотíри в хáтí.
Усі́ не в лад, усі́х назáд,
- 135 В усі́х дóля — ма́ти,
А у вдóвнi одíн син,
Та той як раз під аршін.

---

¹⁾ Первісно було написано: *мати сина.* ²⁾ В автографі: *лиць-целься.*

- Покінула знóву хату,
Сінову госпóду,
140 Пішла в на́ймці, за хлі́б че́рствий
Жида́м носіть во́ду, —
Бо хреще́ні не прийма́ють: ¹⁾
„Стара́ — ка́жуть — ста́ла,
Не зду́жає“ і о́гризок
- 145 В вікно́ подава́ли
Христа́ ра́ди... Не да́й Бóже
Тако́го дожи́ти!
Не да́й Бóже в бага́того
І пить попросі́ти!
- 150 По копи́нці заробля́ла,
Кóпу назбіра́ла,
Та до сі́на лист писа́ла,
У військó посла́ла.
Полéгшало. Мина́є рік
- 155 І други́й мина́є,
І четве́ртий, і деся́тий —
І чу́тки нема́є.
Нема́ чу́тки. Що тут робі́ть?
Треба́ то́рбу бра́ти
- 160 Та йти́... іти́ соба́к дражні́ть
Од ха́ти до ха́ти.
Взяла́ то́рбу, пішла́ селóм,
На ви́гоні́ сі́ла,
І в селó вже не верта́лась,
- 165 Де́нь і ніч сиді́ла
Кóло ко́воротка. Лі́то
За лі́том мина́є —
Помарні́ла, скалі́чила,
Ніхто́ й не пізна́є.
- 170 Та́й кому́ там пізнава́ти
Калі́ку убо́гу?
Сиді́ть собі́ та дівить ся
В по́ле, на дорóгу.
І світа́є і смерка́є,

¹⁾ Зразу́ було́ написано: не прийшли, потім Шевч. поправив

- 175 День божий минає,¹⁾
А москаля, її сїна,
Немає, немає.
По-над ставом у вечері
Хитаєть ся очерет;
180 Дожидає сїна мати
До досвіта вечерять.
По-над ставом у вечері
Шепочеть ся осока;
Дожидає в темнім гаї²⁾
185 Дівчинонька козака.
По-над ставом вітер віє,
Лізи нагинає,
Плаче мати — одна в хаї,
А дівчина — в гаї.
190 Поплакала чорнобрїва
Таї стала співати;
Поплакала стара мати
Таї стала ридати.
І молилась, і ридала,
195 Кляла все на світі...
Ох, тяжкі ви, безталанні,
У матері діти!

Скалічені старі руки
До Бога здіймала,
200 Своєю долею проклинала,
Сїна вимовляла.
То од жалю одходила
І мовчки³⁾ журилась,
Та на шлях той недалекій
205 Крізь слізи дивилась.
І день і ніч дивїла ся,
Таї стала питати:
„Чи не чув хто, чи не бачив
Москаля-салдата,

---

¹⁾ Сего рядка в автогр. нема. ²⁾ Сего слова в автографі не дописано. ³⁾ Зразу було написано: І тяжко.

- 210 Мо́го си́на?...“ Ніхто́ не чув,
Ніхто́ і не ба́чив.
Сиди́ть вона́, не йде в село́,
Не пита́ й не пла́че.
Одурі́ла! І цеглі́ну
215 Муштру́є — то ла́в,
То году́є, як дити́ну,
І си́ном назива́є,
І нищечком-тихесенько
Кри́зь сльо́зи співа́є:

- 220 „Змія́ хату́ запали́ла,¹⁾
Дітя́м ка́ші наварі́ла,
Помо́рщи́ла постолі́...
Полеті́ли москалі́,
Сі́рі гу́си в і́рїї, і́рїї,
225 По чо́тири, по чо́тири,
Полеті́ли — гел-гел!
На моги́лі оре́л, —
На моги́лі се́ред но́чі
У козака́ ви́йма́ о́чі,
230 А дівчи́на в те́мнім га́ї
мо́го з ви́йска ви́глядáє...“

- В день ла́зила по смі́тниках,
Черепкі́ збіра́ла,
Промовля́ла: то си́нові
235 Гості́нця хова́ла.
А у но́чі розхри́стана
І простоволо́са
Село́м ходи́ть, то співа́є,
То стра́шно голо́сить.
240 Лю́ди ла́яли... бо, ба́чте,
Спать ї́м не дава́ла
Та кро́піву під і́х ти́пом
І бурья́н топта́ла.

---

1) З разу́ було́ написа́но: зато́пила.

Діти бігали з палітчам
245 У день за вдовію
По ўлицях та сміючісь¹⁾
Дражніли с о в і ю...

Петербург, 6 мая 1844. У перше друк. в місячнику „Нова
Громада“ 1906, кн. X.

---

¹⁾ З разу було написано: та дражнили.

ДІВОЧІЇ НОЧІ.

Вісушили карі очі
Дівочії ночі.

Черниця Марьяна.

- Розплелá ся густá косá
Аж до пóяса,
Розкрі́ли ся пéрсигóри —
Хвілі́ серед мóря;
5 Засіяли карі очі —
Зóрі серед нóчі,
Білі рúки простягли́ ся, —
Так-би й обвилі́ ся
Кругóm стáну, — і в подúшку
10 Холóдну впи́ли́ ся
Таї́ заклáкли, таї́ замéрли,
З пла́чем рознялі́ ся.
„На-що мені́ косá-красá,
Очі голубі́ні,
15 Стан мій гнóчий, коли́ нема́
Вірної́ дружі́ни?
Нема́є з ким полюбі́тись,
Сéрцем поді́литись...
Сéрце моé! Сéрце моé,
20 Тя́жко тобі́ бі́тись
Одино́кому! З ким жи́ти,
З ким, сві́те лука́вий,
Скажи́ мені́?... На щó мені́
Тáя сла́ва!... сла́ва...
25 Я любі́ть, я жи́ти хóчу,
Сéрцем — не красóю!

А мені ще й завідують,
Гордою і злою
Злії люди нарікають,
30 А тогó й не знають,
Що я в серці заховала...
Нехай нарікають,
Гріх їм буде... Бóже мїлнїї,
Чому ти не хочеш
35 Укоротить свої темні,
Тяжкі мені нóчі?
Бо я в день не одинóка,
З пóлем розмовляю,
Розмовляю і недóлю
40 В пóлї забуваю.
А в-ночі...“

Та й онїміла,
Сльóзи полилі ся...
Бїлі рúки простягли ся,
В подúшку впили ся.

Написано д. 18 мая 1844, Петербург. Вперше вид. в місяч-
нику „Нова Громада“ 1906 р. кн. X.

С О Н.

Духъ истини, боже мїръ
не можець прїати, яко не кидить
его ниже знаеть его.

Іоан. гл XIV., ст. 17.

- У всякого своя доля
І свій шлях широкїй:
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
5 За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовїну;
Той тўзами обирає
10 Свата в його хатї,
А той нїшком у куточку
Гострить¹⁾ ніж на брата.
А той тихий та тверезий,
Богобоязливий,
25 Як кішечка підкрадетъ ся,
Вїжде нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пазурї в печїнки.
І не благай, не вїмолять
20 Нї дїти, нї жїнка.
А той щедрий та розкїшпний
Все храмї мурує,

---

¹⁾ У праськїм вид. подано як рукописний варїант (чи Шевченків?): точить.

Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
25 Та так з його сердешного
Кров, як воду, точить!...
А братія мовчить собі
Витріщивши очі,
Як ягнята: „Нехай, — каже, —
30 Мбже так і треба!“

Так і треба! бо немає
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте
Та якогось раю
35 На сїм світі бажаєте...¹⁾
Немає! немає!
Шкода й праці! Схаменїть ся
Усі на сїм світі,
І царята, і старчята,
40 Адамові діти!
І той... і той... А що-ж то я?
Ось-що, добрі люди:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і в будень.
45 А вам нудно, жалустесь...²⁾
Йй Бóгу, не чу́ю!
І не кричіть! Я свою пью,
А не кров людськую.

Отак ідучи по-під-тінню
50 З бенкету п'яний у-ночі
Я міркував собі идучи,
Поки доплентався до хатини.
А в мене діти не кричять
І жінка не лає...
55 Тїхо, як у раї,
Усюди бóжа благодать,
І в серці і в хатї.

¹⁾ В праськ. вид. вар. бажаєте. ²⁾ Тамже вар. жалкуєтесь.

Отó-ж я ліг і спáти;
А вже підшілий як засне,
60 То хоч коті гармáти,
І ўсом не моргне.
Та й сон же, сон, на причуд¹⁾ дівний
Мині приснів ся!
Найтверезійший би упів ся,
65 Скупий жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дивá,
Так чóрта-з-двá!
Дивлюсь:²⁾ так бу́цим то сова́
Летить лугáми, берега́ми,
70 Та не́трянми,³⁾
Та глибóкими яра́ми,
Та ширóкими степáми,
Та байрака́ми;
А я за нею, та за нею
75 Лечу́ й прощаю ся з землею:

„Прощáй, світе! Прощáй, зéмле,
Непріязний краю!
Мої му́ки, мої лю́ті⁴⁾
В хма́рі⁵⁾ захова́ю.
80 А ти, моя́ Україно,
Безталáнна вдóво, —
Я до тебе літáтиму
З хма́ри на розмóву.
На розмóву т́ху, сýмну,⁶⁾
85 На ра́ду з тоб́ю
О-півно́чі па́датиму
З чістою⁷⁾ россо́ю...
Пора́димось, посуму́єм,
По́ки сонце вста́не,

---

¹⁾ Клим і льв. на причуд; у праськім вид. і у Ром. прочуд; у вар. праського вид. найпречудовний. ²⁾ Так у Кл. і льв; жен., Огон. і Ром. Дивлю ся, так бу́цим сова, злий наголос на бу́цим. ³⁾ Так у Кл., льв. і в автографі, у праськ., жен., Огон. і Романч. тонетрянми. ⁴⁾ В праськ. свої муки, свої лоті. ⁵⁾ В праськ. в хмари. ⁶⁾ В автогр. тихосумну. ⁷⁾ Праськ вид. Рясною.

90 Пóки твої малі діти
На вóрога стáнуть.¹⁾
Прощáй же ти, моя нéне,
Удóво-небóго!²⁾
Году́й діток! Живá правда
95 У Гóспода Бóга!

Лечу́, дивлю́ ся, аж світає,
Краї́ неба палáє;
Соловéйко в тёмнім га́ї
Сóнце зустрічає.
100 Тихéсенько вітер віє,
Степí, лані́ мріють,
Між яра́ми над ставáми
Вéрби зеленіють.
Сади́ рясні похили́лись,
105 Топóблі — по вóлі
Стоя́ть собі мов стóрожі,
Розмовля́ють в полі́.³⁾
І усé-ж те,⁴⁾ вся краї́на
Пові́та красо́ю,
110 Зелені́є, вмивáєть ся
Рáнньою⁵⁾ росóю,
Вмивáєть ся, красу́єть ся,⁶⁾
Сóнце зустрічає.
І нема́ тому́ почи́ну,⁷⁾
115 І кра́ю нема́є.
Ніхтó його́ не додба́є,
Ані́ розруйну́є...
І все то те... Душе́ моя́!
Чогó-ж ти суму́єш?
120 Душе́ моя́ убо́гая,
Чогó ма́рно пла́чеш?
Чогó тобі́ шкóда? Хиба́ ти не ба́чиш?
Хиба́ ти не чу́єш людськóго плачу́?
То глянь, подиві́ ся! А я полечу́

¹⁾ Так у Ром. і в автогр., у всіх інших вид. встануть.
²⁾ В одній копії вар. небога. ³⁾ Кл. і льв. з полем. ⁴⁾ Рукоп. вар. у праському вид. І все то те. ⁵⁾ Праське вид. вар. Дрібною. ⁶⁾ Тамже: з покоп-віку вмиваєть ся. ⁷⁾ Тамже: загпну.

- 125 Високо-високо, за сінії хмарн.
Немає там власті, немає там карн,
Там сміху людського і плачу не чуть.
Он глянь, у тім раю, що ти покидавш,
Латану свитину з каліки здіймають,
130 З шкурою здіймають, бо нічим обуť
Панят¹⁾ недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне, а сіна кують,
Єдиного сіна, єдину дитину,
Єдину надію в військо оддають,
135 Бо його, бач, трóхи... А он-де, під тіном
Опухла дитина голóдная мре.
А мати пшеницю на панщині жне.
А он — бачиш?... Очі, бчі,
На-що ви здали ся?
140 Чом ви з-мáлку не висохли,
Слізмі не злили ся?
То покритка по-під-тіньню
З байстрам шкандибає,
Батько й мати одцурáлись
145 Й чужі не приймають;
Старці навіть цурають ся...
А паніч не знає,
З двадцятóю²⁾ недóлюдок
Душі пропиває.
- 150 Чи Бог бачить із-за хмарн
Нáші слёзи, гóре?
Мóже й бачить, та помога́,
Як і отті гóри
Предковічні, що політі
155 Крóвію людською!...

Душе моя убогая,
Лишенько з тобою!

---

¹⁾ Кд. і лъв. Княжат. ²⁾ Кд. Зъ двадцятаго, і пояснене до сього слова в нотці: „Се повний зрост панича, и вінъ вже має право владати маскомъ своїмъ У лъв. вид.: З двадцятаго, без поясненя. В праськім вид. (11, 16) у нотці додано як рукописний варіант: З двадцятаго, недоліток.

Упьёмó ся отру́тою,
В кри́зі ля́жем спа́ти,
160 По́шлём д́уму аж до Б́ога,
Його́ розпита́ти,
Чи до́вго ще на с́ім світі
Ката́м панува́ти?

Лети́-ж, моя́ д́умо, моя́ лю́та му́ко,
165 За́бері з со́бою всі́ ли́ха, всі́ зла,
Своє́ товари́ство; ти з ні́ми росла́,
Ти з ні́ми коха́лась, їх тя́жкії ру́ки
Тебе́ повива́ли, — бери́-ж їх, лети́,
Та по всьо́му не́бу орду́ розпусти́!
170 Неха́й чорні́є, червоні́є,
Пóлумья́м пові́є,
Неха́й зно́ву рига́ змії,¹⁾
Тру́пом зе́млю кри́є.
А без те́бе я де-не́будь
175 Сэ́рце захова́ю, —
А тим ча́сом пошука́ю
На край сві́та ра́ю!

І знов лечу́ по-над земле́ю,
І знов проща́ю ся я з не́ю.
180 Тя́жко ма́тїр покида́ти
У безве́рхїй ха́ті,
А ще гі́рше диві́ти ся
На сльбзи та ла́ти.
Лечу́, лечу́, а ві́тер ві́є,
185 Пере́до мно́ю сні́г білі́є;
Круго́м борі́²⁾ та боло́та,
Тума́н, туман та пусто́та...
Люди́й не чу́ть, не зна́ть і слі́ду
Людськóї стра́шної но́гі...
190 І ворогі́ й не-ворогі́,
Проща́йте! В го́сті не при́їду.
Упива́йтесь, бенкету́йте,
Я вже не почу́ю;

¹⁾ В праськім вид. і в Огон. змію. ²⁾ У Кл. і в праськім вид. гори.

- Одін собі на вік-віки
195 В снігу заночую.
І поки ви дознаєтесь,
Що ще єсть країна¹⁾
Неполіта²⁾ слізми, кровью,
То я одпочіну.
200 Одпочіну!...

Аж слухаю:

- Загулі кайдани
Під землею. Подивлюся —
О, люде поганій,
Де ти взяв ся? Що ти робиш?
205 Чогó ти шукаєш
Під землею? Ні, вже мабуть
Я не заховаюсь
І на небі!... За-що-ж кара?
За-що мені муки?
210 Кому я що заподіяв?
Чиї тяжкі руки
В тілі³⁾ душу закували,
Серце запалили
І галичі⁴⁾ силу —
215 Думи розпустили?
За-що, не знаю, а караюсь
І тяжко караюсь!⁵⁾
А коли я спокуюту,
Колі дїжду краю, —
220 Не бачу й не знаю.

Заворушила ся пустиня,
Мов із тіснóї⁶⁾ домовини

¹⁾ Льв. вид. ще Україна ²⁾ Кл. і льв. Непомита. ³⁾ Рукоп. варіант у праському вид.: В муку, в інших вид. В мині, в автогр. В тілі. ⁴⁾ Так у Кл. льв., в праськім, у Огон. і Ром. гаячи силу.
⁵⁾ Так у рукоп. зазначенім у праськім вид. (II, 18); у всіх друкованих текстах менше влучний варіант:

За що, не знаю, а карають,
І тяжко карають.

⁶⁾ Так у Кл. і льв., в праськім і пізнійших менше відповідне: темної (псує розмір).

- На той останній страшний суд
Мерці за правдою встають.
То не вмерлі, не заріті,¹⁾
225 Не судá ідуть просити,
Ні, то люди, живі люди
В кайданах забіті,
Із нор зóлото винóсять,
Щоб пельку заліти
230 Несітому... То каторжні!
А за-що? Те знає
Вседержитель, а може ще
І він не добачає!
Он-де злодій штемпований
235 Кайдани волóчить;
От розбійник катований
Зубами скрегоче,
Недóбитка товариша
Зарізати хоче.
240 А між ними запékлими
В кайдани убраний
Царь всесвітній,²⁾ царь волі, царь
Ште́мпом увінчаний.
В му́ці, в каторзі — не прóсить,
245 Не плаче, не стóгне...
Раз добром наліте серце
В-вік не прохолóне.

- А де-ж твої думи, рожевії квіти,
Доглядані, смілі, вікохані діти?
250 Кому-ж ти їх, друже, кому передав?
Чи може на віки в серці заховав?
Ой, не ховай, брате, розсіп їх, розкідай!
Зійдуть і ростимуть і вийдуть з їх люди.³⁾

Чи ще митарство, чи вже буде?

---

¹⁾ Рукоп. вар. праського вид.: не убиті. ²⁾ Тамже: Царь Всевишній. ³⁾ Льв. вид.: і у люди вийдуть.

- 255 Бúде, бúде, бо хóлодно!
Морóз рóзум бúдить.
І знов лечу́, земля́ чорніє,
Дрімáє рóзум, сéрце мліє.
Дивлю́ ся: хáти над шляхáми —
260 То гóрод із стомá церквáми,
А в гóроді, мов журавлі,
Замуштрувáли москалі.
Нагодóвані, обúті
І кайдáнами окúті
265 Муштру́ють ся! Дáлі гляну:
У долині, мов у ямі,
На багніщí¹⁾ гóрод мріє,
Над ним хмáрою чорніє
Тумáн тяжкий. Долітаю —
270 То гóрод без краю.
Чи то турéцький?
Чи то німе́цький?
А мóже те, щó й москóвський!
Церкви́ та палáти,
275 Та пані́ пузáті,
І ні одні́сїнької хáти!
Смеркáло ся. Огóнь-огнем
Кругóm запалáло,
Аж злякáв ся... „Ура́! ура́!
280 Ура́!“ закричáли.
„Цу-цу, дúрні, схаменіть ся!
Чогó се ви раді?
Що оретé?“ — „Экай хахóл!²⁾
Не зна́єш³⁾ парáду?
285 У насъ парáдъ. Самъ изволить
Севóдня гуля́ти“.
„Та де-ж вонá, тая ця́ця?“
„Вотъ⁴⁾ відишь палáты?“

¹⁾ Кд. і лъв. помилкою: На балищі. ²⁾ Праське і пізнійші вид. Экой хохолъ. ³⁾ Праське і пізнійші вид. Не знаеть ⁴⁾ Праське і пізнійші вид. Вонъ.

- Штовхаюсь я,¹⁾ а землячók,
290 Спасібі, признав ся,
З цинкóвими гúдзиками:²⁾
„Гдѣ ты здѣсь узяль ся?“
„З України“. — „Да³⁾ какъ же ты
гаварить не вмѣешь
295 Па здѣшнему?“ — „Ба ні, — кажү —
Говорить я вмю,
Та не хочү.“⁴⁾ — „Экай⁵⁾ чудакъ!
Я всѣ входы знаю.
Я здѣсь служү. Коли хочешь,
300 Въ дворецъ папытаюсь
Ввести тебя. Тóлько, знаешь,
Мы, братъ, просвѣщény, —
Не паскупісь полтінкою!“
„Цур тобі, мерзэний
305 Каламарю!“

- І зробів ся
Я зно́ву незрїмий,
Та й пропхав ся у палáти.
Бóже мій едїний,
Так óт-де рай! Ужé на-що
310 Зóлотом обліті
Блюдолізи! Аж ось і сáм
Висóкий, сердітий
Виступає. Обік його
Жіночка⁶⁾ небóга,
315 Мов опéньок засушеницї,
Тонка́, довгонóга,
Та ще й на ліхо⁷⁾ сердешна
Хита⁸⁾ головою.
Так отсé-то та богїня!
320 Лішенько з тобóю!
А я дурний не бáчивши
Тебé, цяцю,⁹⁾ й рáзу,

1) Так у автогр., у Кл. і льв. штовхаю ся, у праськ. і жев. штовхають ся. 2) Автогр. цїновими: Кл. гудзиками. 3) Кл. Та. 4) Слова від „Ба“ до „хочу“ у Кл. і льв. вас. 5) Так Кл. і льв. праське і пізн. Экой. 6) В автогр. Цариця. 7) Рукоп. вар. праського вид.: Та не на добро. 8) Тамже: Трасе. 9) Кл. і льв.: цяцю.

Та й повірив тупорілим
Твоїм віршомазам!
325 От-то дурний, а ще й бітий,
На квіток повірив
Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!

За панами панства, панства
330 У сріблї та златї!
Мов кабанї годіванї,
Пикаїті, пузатї,
Аж потіють та товплять ся,
Щоб то ближче стати
335 Кóло сáмих: мóже вдáрять,
Або дóлю дати
Благовóлять, хоч манéньку,¹⁾
Хоч пів-дóлі, абї тїлько
Під сáмую піку.
340 І всї у ряд поставали,
Нїби без'язикї,
Ані телéнь!... Царь цвéнькає,
А діво-царїця,
Мов та чапля між птахáми
345 Скáче, бадьорїть ся.
Довгéнько в-двох похожáли,
Мов сичї надúті,
Та щось нїшком розмовляли
(Здáлека не чути) —
350 Об отéчествї, здаéть ся,
Та новїх петліцях,
Та об мóштрах ще новїйших...
А пóтім царїця
Сїла мóвчки на дзїглицу.
355 Дивлюсь, царь підхóдить
До найстáршого, та в піку
Йогó як затóпить!
Облизáв ся неборáка,

---

¹⁾ Так Кл. і лъв., пізнійші вид. малéньку.

Та мѣншого в пúзо,
360 Аж загуло. А той собі
Ще мѣншого тúза
Мѣжи плѣчі; той мѣншого,
А мѣнший малóго,
А той дрібнѣх; а дрібнóта
365 Ужé за порóгом
Як кінеть ся по úлицях,
Та й давай мѣсити
Недóбитків правослáвних,
А тѣ голосіти, —
370 Та верещать, та як ревнуть:
„Гуля наш бáтюшка, гуля!
Ура! ура! ура-а-а!“

Зареготáв ся я, та й гóдї;
А й менé давнóли
375 Такі дóбре. Пѣред свѣтом
Усé те заснóло;
Тѣлько де-де правослáвнї
По куткáх стогнáли,
Та стóгнучи за бáтюшку
380 Гóспода благáли.
Смѣх і сльóзи! От пішóв я
Гóрод озирáти.
Там нѣч — як день. Дивлóю ся я:¹⁾
385 Палáти-палáти
По-над тѣхою рѣкóю,
А бѣрег обшѣтїй
Ввесь каміннем. Дивóю ся,
Мов несамовѣтнїй;
390 Як-то вонó зробѣло ся
З калюжѣ такої
Такé дѣво!... От тут крóви
Полѣто²⁾ людськóї
І без ножá! По тѣм бóцї

---

¹⁾ Праського вид. рукоп. вар. Дивую ся. ²⁾ Тамже: Пропало-

- 395 Твердіня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж чудно дивить ся.
І дзигари¹⁾ теленькають.
Ось²⁾ я повертаюсь,
400 Аж кінь летить, копитами
Скелю розбиває.
А на коні сидить бхляц,
У світї — не світї,
І без шапки, якимсь листом
405 Голова повіта.
Кінь басує, от-от річку,
От-от перескочить, —
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
410 Загарибати. Хто-ж се такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
„Первому Вторая“
Такé диво поставила.
415 Тепер же я знаю!
Се той Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
420 Катї, катї, людоїди!
Наїлись оббе,
Накрали ся, а що взяли
На той світ з собою?
Тяжко-тяжко минї стало,
425 Так мов я читаю
Історію України...
Стою, заміраю.
А тим часом тихо-тихо
Та сумно співає
430 Щось такéс невидіме;

¹⁾ Праського вид. рукоп. вар.: дзвонарі, в тексті: дзиггарі, так і в Огон.; Ром. дзигари. ²⁾ Так Кл. і льв., в праським і пізн. От.

- „Із гóрода із Глухова
Полкї виступали
З заступами на лїнію,
А мене послали
435 У столицю з козаками
Наказним гетьманом...
О Бóже мій милосóрдний!
О царю погáний!
Царю прóклятий, несїтний,
440 Гáспиде лукавий!
Що ти зробив з козаками?
Болотá засїпав
Благорóдними кїстками,
Постáвив столицю¹⁾
445 На їх трупах катóваних,
І в тёмній темниці
Мене, вóльного гетьмана,
Гóлодом замúчив
У кайдáнах... Царю, царю!
450 І Бог не розлúчить²⁾
Нас з тобою, кайдáнами
Скóваний зо мною
На вік-віки. Тя́жко минї
Витáть над Невóю...
455 України далéкої
Мóже вже немає;
Полетїв би, подивїв ся,
Так Бог не пускає.
Мóже Москва вїпалила
460 І Днїпрó спустила
В сїне мóре, розконála
Висóкї могїди,
Нáшу славу? Бóже мїлий!
Зжáль ся,³⁾ Бóже мїлий!“

¹⁾ Кл. і льв.: столиці ²⁾ Вставлено в текст отсе слово з рукоп. вар. праського вид. зам. менше влучного „розсудить“ прийнятого в текст у Кл. і льв. праським і візнішпих видавках: ³⁾ Кл. і льв.: Снажки, вар. праського: Глянь ся

- 465 Та й замóвкло. Дивлю́ ся я:
Біла хма́ра криє
Сі́нє мо́ре,¹⁾ а в тій хма́рі
Мов зві́рь в га́ї ви́є.
То не хма́ра: біла пта́шка
470 Хма́рою спусти́лась
Над ца́ре́м тим мусянжо́вим,
І заго́лосі́ла:

- „І ми скóвані з тобо́ю,
Людо́їде, змію!
475 На стра́шному на су́дищі
Ми Бо́га закри́єм
Од очі́й твої́х несі́тих.
Ти нас з Украї́ни
Загна́в го́лих і голо́дних
480 У сні́г на чужі́ну,
Та порі́зав із шку́р на́ших
Собі багря́ніцю,
Поши́в жи́лами тверді́ми,
І закла́в столи́цю
485 В но́вій ря́сі. Подиви́ ся:
Церкві́ та пала́ти!
Веселі́ ся, лю́тніі ка́те,
Прокля́тий, прокля́тий!“

- Розлеті́лись, розсі́пались...
490 Со́нечко встава́ло,
А я сто́яв, дивува́в ся,
Так аж стра́шно ста́ло.
Уже вбо́гі вору́шля́лись,
На труд поспі́шали,
495 І Моска́лі на розпуття́х
Уже муштрува́лись.
По-кра́їт у́лиць поспі́шали
За́спані дівча́та,
Та не з до́му, а до до́му:

¹⁾ Кл. і праське вид вар.: лебо.

500 Посилала мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти:
А я стою похилівшись,
Думаю-гадаю:
505 „Як-то тяжко той насущний
Люди заробляють!“

От і братія сипнула
У сенат писати,
Та підписувать, та драти
510 І з батька і з брата.
А між ними і землячки
Де-де поглядають,
По-москóвськи так і чешуть,¹⁾
Сміють ся та лають
515 Батьків своїх, що з-малечку
Цвєнькати не вчили
По-німецьки, а то тепер
І кісни в чорнілі!
Пьявки, пьявки! Може батько
520 Остатню корóву
Жидам продав, поки вівчив
Москóвської мови!...
Україно, Україно!
Отсе твої діти,
525 Твої квіти молодії,
Чорнілом політі,
Москóвською блекотю,
В німецьких петліцях
Замучені...²⁾ Плач, Вкраїно,
530 Бездітна вдовіце!

Пійти лишень, подивіть ся
До царя в палати,

---

¹⁾ У праському вид. рукоп. вар.: ріжуть. ²⁾ Тамже: петліцях заглушені.

- Що там робить ся? Прихбжу:
Старшина пузата
535 Стоїть рядом, сопé, хропé
Та понадувáлась
Як індики, і на двéрі
Кóсо поглядáла.
Аж ось вони й одчнїлись:
540 Ненáче з берлóги
Ведмідь виліз... Лédве-лédве
Перенóсить нóги,
Та оду́тий, аж посинів:
Похмільля прокля́те
545 Йогó му́чило. Як крикне
На са́мих пузáтих, —
Всі пузáті до однóго
В зéмлю провалїлись.
Він вїлупив¹⁾ банькі з лóба,
550 І всі затрусїлись,
Що остáлись.²⁾ Мов скажéний
На мéнших гукáв, —
І ті в зéмлю. Він до³⁾ дрібнїх, —
І ті пропада́ють.
555 Він до чéляді сунеть ся,⁴⁾ —
І чéлядь пропáла;
До Москалїв — і Москалї⁵⁾
Тїлько⁶⁾ застогна́ли,
Пішли в зéмлю! Дїво дївне
560 Стáло ся на світі!
Дивлю́ ся я, що дальш б́уде,
Що б́уде робїти
Мій ведмédик? Стоїть собі,
Гóлову пону́рив
265 Сїромáха. Де-ж дїла ся
Ведмéжа⁷⁾ нату́ра?

1) У праськ. вид. і пізнійших випучив. 2) Так Кл., лъв і рукоп. жотка в праському вид.; само праське вид., Огон і Ром. мають менше відповідне: все затрусилось. що осталося. 3) Праське вид.: на. 4) Праське вид.: і челядь... 5) Так Кл., і лъв., в праськім і пізн. вид.: Москалики. 6) Праське і пізн. вид. тязько. 7) Праське вид. рукоп. вар.: Ведмедська, в автогр. медвежа.

Мов кошеня, такий чудний.
Я аж) засміяв ся.
Він і почув, та як гикне!)
570 Я перелякав ся
Та її прокинувсь.

Отакé-то
Присніло ся діво!
Чудне якéсь. Такé тільки
Сніть ся юродівим
575 Та п'яницям. Не здивуйте,
Браті мої милі,³⁾
Що не своé розказував,⁴⁾
А те, що приснілось.

Петербург 8. Червня 1844.⁵⁾

Друковано у-перше К. Климковичем у Львові 1865, потім у львівським вид. 1867, стор. 17—34. Тогож року частина була друкована в Петербурзі в вид. Кожанчикова.

¹⁾ Праське вид. в тексті: як; лъв. вид. і нота праського: аж.
²⁾ Так Кл., Огн.; нота праського вид.: Він почув се та як зичне;
в тексті: гикне. ³⁾ Кл., лъв. і рукоп. вар праського вид.: Брата
любі, милі. ⁴⁾ Кл., лъв. і вар. праського вид.: розказую. ⁵⁾ Ся дата
в праським вид., у Климковича: Місяць червень р. 1844, в Петер-
бурзі.

ХУСТИНА.

У неділю не гуляла —
Та на шовки¹⁾ заробляла
Та хустину вишивала,
Вишиваючи співала:

- 5 „Хустиночко мерезана,
Вишивана!
Вігаптую, — подарую,
А він мене поцілує...
Хустино моя
- 10 Мальована!
Здивують ся в-ранці люде,
Що в сіроти хустка буде
Мерезана,
Мальована.
- 15 А я кісу розплітаю,
З дружиною походяю...
Добленько моя!...
Матінко моя!... “²⁾

- Отак вона вишивала,
20 У віконце³⁾ поглядала,
Чи не ревуть круторогі,
Чи не йде чумак з дороги?
Іде чумак з-за Лиману
З чужім добром, безталанний,
- 25 Чужі волі поганяє,
Поганяючи співає:

¹⁾ Кон. На шовк. ²⁾ Рядки 15—18 у Кон стоять перед на-
шими рядками 11—14. ³⁾ Кон. І в віконце.

- „Дбле моя, дбле,
Чом ти не така́я,
Як дбля чужа́я?
30 Чи я пью-гуляю?
Чи сили не маю?
Чи до тебе доріженьки
У степи¹⁾ не знаю?
Чи до тебе свої дари
35 Я не поси́лаю?
Є у мене дари —
Очі мої ка́рі;
Молодую мою́ силу
Бага́ті купи́ли...
40 Мо́же й дівчину без мене
З іншим заручи́ли?²⁾
Навчи́-ж мене́, моя́³⁾ дбле,
Гуля́ти, навчи́!“

- Та й заплакав сірома́ха
45 Степо́м идучи́...
Ой застогна́в⁴⁾ сівий пугач
В степу́ на могилі;
Зажурились чумаче́ньки,
Тя́жко зажури́лись:
50 „Благослови́, ота́мане,
Кóло села́ ста́ти,
Та понесем⁵⁾ товари́ша
В село́ причаща́ти.“

- Сповідали́, причаща́ли,
55 Воро́жки⁶⁾ пита́ли, —
Не помогло́!... З неспі́леним
В дорóгу руша́ли...
Чи то пра́ця задави́ла
Молодую́ силу,⁷⁾
60 Чи то нудьга́ невсипу́ща
Його́ з ніг звали́ла?

---

¹⁾ Кон. у степу. ²⁾ Кон. одружили. ³⁾ Кон. се слово час.
⁴⁾ Кон. заплакав. ⁵⁾ Огон. і Ром. повезім, Кон. повезем. ⁶⁾ Кон.
Йі ворожки. ⁷⁾ Рядків 58—59 у Кон. нема.

Чи то лю́ди поробіли¹⁾
Йому́ молодому,
Що привезли його́ з Дону
65 На вóзї до до́му?
Благав Бо́га, щоб дівчи́ну,
Хоч селó²⁾ побáчить, —
Не доблагав!... Поховáли,
Нїхто й не заплаче...
70 Постáвили грома́дою
Хрест над сирото́ю
Й розійшли́ ся...³⁾ Як били́на,
Як лист за водо́ю,
Пішов коза́к з сьогó світа,⁴⁾
75 Все забрáв з собо́ю.

А деж та́я мальбóвана
Шїтая хустї́на?
А деж та́я весéлая
Дівчи́на-дити́на?
80 На новóму хрестї́ хустку
Вітер розвї́вав,
А дівчи́на у черни́цї⁵⁾
Кóсу розплї́тав.

Написано 18 жовтня 1844. Друк. у перше 1891 р. в київськїм збірнику „Луна“ стор. 3—6, і рівночасно (в червні) в львівськїй часописї „Свїт“ ч. 6, стор. 110, по копїї Ол. Кониського. Д. Василь Доманицький віднайшов між паперами В. Науменка нову копію, поправнїйшу і повнїйшу від копїї Кониського, див. його „Критичний розслїд над текстом „Кобзаря“ Шевченка“, відбитка з Кїевск. Стар. 1906 р. стор. 79—81. Сей текст я й поклав основою сего виданя. В нотках відміни тексту Кониського.

1) У Кон. наробили. 2) Кон. Хоч своєю. 3) Кон. Таї розійшлись. 4) Кон. світу. 5) Кон. у черницях.

Чогó мені тяжко? Чогó мені нудно?
Чогó серце плаче, ридáє, кричить,
Мов дитя голóдне? Серце моє трудне,
Чогó ти бажáвш? що в тебе болить?
5 Чи пíti, чи їсти, чи спáтоньки хочеш?
Засни́, моє серце, на віки засни́,
Невкрíте, розбíте.¹⁾ А люд нависни́й!
Нехáй скаженіє! Закрíй, серце, óчі!...

Написано 13 падолста 1884 Петербург. Друковано у-перше
в „Основі“ 1861, ч. II.

---

¹⁾ В давніших вид. голóдне.

ПУСТКА.

(М. С. Щепкіну).

- Заворожі міні, вóлхве,
Дру́же сивоу́сий!
Ти вже се́рце запеча́тав,
А я — ще бо́ю ся...
5 Бо́ю ся ще приго́рілу
Ха́ту¹⁾ руйнува́ти,
Бо́ю ся ще, мій го́лубе,
Се́рце поховати!...
Мо́же ве́рнетъ ся наді́я
10 З тією водо́ю
Цілю́щою, живу́щою,
Дрібно́ю сльозо́ю;
Мо́же ве́рнетъ ся в некрі́ту²⁾
Пу́стку зімува́ти,
15 І укріе³⁾ і загі́є
Погорі́лу ха́ту,⁴⁾
І вімете і вимне́,
І сві́тло засві́тить;
Мо́же ще раз прокі́нуть ся
20 Мої́ думи-ді́ти;
Мо́же ще раз пожу́рю ся,⁵⁾
З ді́тками запла́чу,
Мо́же ще раз со́нце правди
Хоч крі́зь сон побáчу!
25 Встань же, бра́те, хоч оду́ри!
Скажі́, що робі́ти:
Чи мо́литись, чи жу́ритись,
Чи ті́мья розбі́ти?⁶⁾

Нап. 13 грудня 1844 Київ. Вперве друк. Основа 1861, кн. 9.

¹⁾ В автогр. пустку. ²⁾ В автогр. з-за світа. ³⁾ В автогр. І вигопить. ⁴⁾ В автогр. Хоч в середині обілить горілу хату.
⁵⁾ В автогр. помоло ся. ⁶⁾ Сю строфу маємо лише в Шевченковім автографі р. Д. п.

МАЛЕНЬКІЙ МАРЬЯНІ.

- Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте,
Розвивай ся, поки твоє .
Сэрце не розбите.
- 5   Піки люди не дознали
Тіхої долини!...
Дознають ся, пограють ся,
Засушать та й кинуть.
Ані літа молодії
- 10 Повіті красюю,
Ні карії оченята
Уміті сльозюю,
Ані сэрце твоє тіхе,
Добреє, дівоче
- 15 Не заступить, не закриє
Неситії очі.
Найдуть злії та й окрадуть,
І тебе убогу
Кинуть в пекло... Замучниш ся
- 20 І прокленеш Бóга.
Не цвітї-ж, мій цвіте новий,
Нерозвітий цвіте!
Зовьянь тіхо, поки твоє
Сэрце не розбите.

Написано у Вьюнишах 20 Студня 1844. Автограф у р. Д. п.

Н. В. ГОГОЛЮ.

За думою дума¹⁾ ро́бм вилітає:
Одна́ давить се́рце, друга́ роздирає,
А трéтєя т́хо-тихэсенько плаче
У са́мому се́рці,²⁾ мо́же й Бог не ба́чить.

- 5 Ко́му-ж її покажу́ я,
І хто т́ю мо́ву
Привітає, угадає
Вели́кеє сло́во?
Всі оглу́хли, похили́лись
10 В кайда́нах — байду́же!...
Ти сме́ш ся, а я пла́чу,
Вели́кий мій дру́же!
А що вродить з то́го пла́чу?
Бо́ліголов,³⁾ бра́те!
15 Не заре́вуть в Украї́ні
Во́льні гарма́ти,
Не зарі́же ба́тько си́на,
Рідно́⁴⁾ дити́ни,
За че́сть, сла́ву, за брата́рство,
20 За во́лю краї́ни.⁵⁾
Не зарі́же, ві́кохає
Та й прода́сть в різни́ці
Москале́ві! Се-б то, ба́чиш,
Лéпта удови́ці

---

¹⁾ В копіі Лазаревського: За думкою думка. ²⁾ Тамже: У самого серця. ³⁾ Герг. богинова; попр. Шевч. писана рукою Лазаревського: Богослове-брате; поправка Шевч. Бурьян мабуть; праське вид. Нічого, мій брате. ⁴⁾ Так у праськім вид., в інших: своєї. ⁵⁾ В праськ. вид. За честь, за віру й за братство, за волю України.

25 Престо́лові, от́ечеству
Та Німо́ті пла́та...
Неха́й, бра́те! А ми бу́дем
Смія́тись) та пла́кать.

Написано 30 грудня 1844, Петербург. Друк. у-перве в Гергардових „Новыхъ стихотвореніяхъ“ у Липську 1859, стор. 22—23 п. з. Думка. Аж у рукописі знайденим 1907 р в Департаменті Поліції маємо дату і зазначено, що „Думка“ присвячена М. Гоголю.

---

1) В липськім і праськім вид. Сміяць ся.

Не завидуй багатому:
Багатий не має
Ні пріязнї, ні любови,
Він все те наїмає.

5 Не завидуй могучому,
Бо той заставляє;
Не завидуй і славному:
Славний добре знає,

Що не його люди люблять,
10 А ту тяжку славу,
Що він кровью та сльозами
Вилле на забаву.

І молоді як зійдуть ся,
То любо та тіхо,
15 Як у раю, — а дівни ся:
Ворúшить ся ліхо...

Не завидуй же нікому,
Дивись кругом себе:
Нема́ раю на всім світі,
20 Хиба́ що на не́бі!

Написано 4 жовтня 1845 Миргород. Друк. у-перве „Основа“
1861, кв. III. В рукоп. Департ. Полц. дата.

Не жени ся на багатій,
Бо вижене з хати;
Не жени ся на убогій,
Бо не будеш спати.

5 Оженись на вольній волі,
На козацькій долі:
Яка буде, така й буде, —
Чи гола, то й гола!

Та ніхто не докучає
10 І не розважає:¹⁾
Чого болить? і де болить? —
Ніхто не питає.²⁾

У-двох, кажуть, і плакати
Мов легше неначе.
15 Не потурай!⁴⁾ Легше плакати,
Як ніхто не бачить.

Написано 4 жовтня 1845. Миргород. Друк. у-перше „Основа“
1861, кн. III; дату віднайдено в тімже рукоп. Дец. Поліц., що й по-
передньої вірші.

---

¹⁾ Рукоп. Дец. Пол. Та ніхто не розважає І не докучає.
²⁾ Так в рукоп. Дец. Пол., в виданнях: Сам про теє знаєш. ³⁾ Так
в рукоп. Дец. Пол., у виданнях: Брешуть люди.

„ЕРЕТИК“ АБО „ІВАН ГУС“.

Послання славному П. І. Шафарикові.

- Запалили у сусіда
Нову добру хату
Сусіди злі,¹⁾ нагріли ся
Та й полягли²⁾ спати,
5 І забули теплий³⁾ піпіл
По полю⁴⁾ розвіять.
Лежить піпіл на розпутьті,
А в попелі тліє
Огню іскра великого,
10 Тліє, не вгасав,
Підпалу жде,⁵⁾ як той мѣстник
Часу дождивав,
Злого часу.⁶⁾ Тліла іскра,
Тіхо дотлівала⁷⁾
15 На розпутьті ширькому,
Та й гаснути стала.

- Отак Німота запалила
Велику хату, і сімью —
Сімью Слав'ян роз'єдинила,⁸⁾
20 І нішком-тіхо⁹⁾ упустила
Усобиць¹⁰⁾ лютью змію.

¹⁾ Рук. Дѣп. Пол. Злі сусіди, праське вид. сусідоньки. ²⁾ Р. Д. П. Й полягали. ³⁾ Р. Д. П. сирій. ⁴⁾ Р. Д. П. По вігру. ⁵⁾ Р. Д. П. Жде підпалу. ⁶⁾ Праське вид. Непевного. ⁷⁾ Праське вид. Незримо сияла, Р. Д. П. Тліла — дожидала. ⁸⁾ Праське вид. Славян тих славних поризнила. ⁹⁾ Праське вид. І тихо-тихо. ¹⁰⁾ В рук. Д. ІІ. Усобищ.

Полили ся ріки крѳви,
Пожар погасили,¹⁾
А Нїмчики пожарїще
25 Й сирїт подїлили.²⁾
Виростали у кайданах
Славьянськїї дїти,
І забули у невѳлі,³⁾
Щѳ вони на свїтї.⁴⁾
30 А на давнїм пожарїщї
Іскра братства тїла,
Дотлївала, дожидала
Рук твердїх та смїлих.
І дождалась... Прозрїв єси
35 В попелї глибоко
Огонь добрий смїлим сєрцем,
Смїлим ѳрлїм⁵⁾ ѳком;
І засвїтїв, любомудре,
Свїточ правди, вѳлї,
40 І Славьян сїмьѳ велику
Во тьмї і невѳлї
Перелїчїв до ѳдного,
Перелїчїв трупи
А не Славьян, і став єси
45 На великих кїпах
На розпутьї всесвїтньому
Іезекїлем.
І, о дїво, трупи встали
І ѳчі розкрили!
50 І брат з братом обняли ся
І проговорїли
Слѳво тїхої любѳви
На вїки і вїки!
І потеклї в однѳ морє
55 Славьянськїї ріки!
Слава тобі, любомудре,⁶⁾
Чєху-Славьянїне,

¹⁾ Праське вид. загасили ²⁾ Праськ. роздїлили. ³⁾ Літогр. і Кожанч. І забули невольники, Чїї вони дїти. ⁴⁾ Літогр. добрим. ⁵⁾ Праськ. Славьянину.

Що не дав ти потону́ти
В німецькій пучині
60 На́шій пра́вді! Твоє мо́ре
Слав'я́нське, но́ве
Зато́го вже бу́де по́вне,
І попливе чо́вен
З широкими вітрилами
65 І з добрим кормилом,
Попливе на вольнім морі,
На широким фі́лях.
Сла́ва-ж тобі, Шафа́рику,¹⁾
Во віки і віки,
70 Що звів есі²⁾ в одне мо́ре
Слав'я́нські́ ріки.

Привіта́й же в свої́й славі
І мою́ убо́гу
Лéпту, дúму немúдрую
75 Про Чéха свято́го,
Вели́кого му́ченика,
Про сла́вного Гу́са!
Прийми́, о́тче! А я нішком
Бо́гу помолю́ ся,
80 Щоб усі Слав'я́не ста́ли
Добри́ми брата́ми
І синáми со́нця пра́вди
І еретика́ми
Отакі́ми, як Ко́нста́нський
85 Єрети́к вели́кий!...
Мир мі́рові подару́ють
І сла́ву во віки!

Написано д. 22 падолиста 1845.

---

¹⁾ Праське вид. славний Чеху. ²⁾ Кож. і праськ. злив еси.
³⁾ Праське вид. тихо.

I.

Камень, вгнуже некрогоша змждѣ-
ши, сей высть во главѣ оугла: отъ
Господа высть сей, и всть днень
во очесѣхъ нашихъ.¹⁾

Псалом СХVII, ст. 22.

- „Кругом неправда і невбля,
Народ замучений мовчить,
90 А на апостольськѣм престолѣ
Чернець годований сидить,
Людськѣю крѣвію торгѣе²⁾
І рай у найми оддае...
Небесний Царю, суд твій все³⁾
95 І все царствіе Твоє!
Розбійники, людоїди
Правду побороли,
Осміяли Твою славу
І силу і волю!
100 Люди стогнуть у кайданах,
Немає з ким взятись,
Розкуватись, одностайне,
Односердне стати⁴⁾
За євангеліе правди,
105 За темніі люди.
Нема кому!... Бѣже, Бѣже,
Чи то-ж і не буде?
Чи⁵⁾ настане великий час
Небесної кари?
110 Чи розломим три корони⁶⁾
На гордій тїярї?

---

¹⁾ В давнійших вид. отъ Господа бысть сіе и есть дивно во
очесѣхъ нашихъ ²⁾ Літогр. і Р. Д. П. шинкуе ³⁾ В копіях з авто-
графів Шевч. Небесний царю, суд твій все, в прась. вид. Небесний
царь! І суд твій все. ⁴⁾ Рук. Д. Пол. Земля плаче, як за дітьми
мати: Нема кому розкувати, Одностайне стати. ⁵⁾ Р. Д. П. Ні, на-
стане. ⁶⁾ Правда: Чи розібем; Р. Д. П. Чи розпадуть ся корони.

Розлбмимо!... Благослові¹⁾
Не на месть і муки,²⁾
Благослові мої, Бóже,
115 Нетвёрдії рúки
Й слово тихее!... О, Бóже!
Чи вони-ж почúють?...³⁾
Ні! Ні!

Вони посnúли, не почúють.
Огнём збужу їх, напою,
120 І напою і нагодúю
Голбдних крбвію...⁴⁾
. . . . .

Отак
У кёлїї своїй правдівий
Івán Гус дúмав розкуватъ
Нарбд замúчений,⁵⁾ і діво,
125 Святее діво показатъ
Очám незрýчим...

„Поборúсь!...⁶⁾
За правду Бог!..) Да совершйтъ ся!“
І в Вифлебмськую капліцю
Пішбв молйтъ ся вірний⁶⁾ Гус.

II.

Папська булла.

130 „Во імя Гбспода Христá
За нас розпúтого на дрéві,
І всіх апбстолів святіх,
Петрá і Пáвла особліве,

¹⁾ Правда: Розібемо; Р. Д. II. Роспадуть ся: копія Жемчужникова: Благослови, милий Боже. ²⁾ Рук. Д. П. На месть і на муки. ³⁾ Р. Д. П. сих двох рядків нема. ⁴⁾ Вставляю в текст рядки 118—122 з автогр. Шевченка, що містить ся в музею Тарновського хоча Шевч. сам перекреслив сі вірші і заступив їх точками, та вони добре заповнюють лóку. ⁵⁾ Автогр. Тарн. Розірватъ окови адові ⁶⁾ Правда: Помолось. ⁷⁾ Правда: За мною Бог., копія Жемч. За мене. ⁸⁾ Автографи мають: добрий, щирый, певний.

- Ми розрішаємо гріхи
135 Святою бўллою сією
Рабині божїї отїї самїї,¹⁾
Що водїли по ўлицях
В Празї позавчора,
Отїї самїї, що хилїлась²⁾
140 По шинках, по станах,
По чернечих переходах,
По келїях пъяна.
Отá самá заробїла
Та бўллу купїла, —
145 Тепер святá!...“

„Бóже, Бóже,

Великая сіло!

- Великая славо, зглянь ся на людїй!
Одпочїнь од кáри у свято́му раї!
За-щó пропадають, за-щó Ти караєш
150 Своїх і покїрних і добрих дїтїй?
За-щó закрїв їх добрі очі,
І вільний³⁾ рóзум окував
Кайданами лихóї нóчі?
Прозрїте, лю́ди, день настав!
155 Проснїть ся,⁴⁾ Чéхи, змїйте лóду,
Розпрáвте рúки, бóдьте лю́ди,
А не посмїшице ченцям!
Розбїйники, катї в тїярах,
Все потопїли, все взяли,
160 Мов у Москóвії⁵⁾ Татáри,
І нам слїпїм передали
Свої догмáти. Кров, пожáри,
Всї зла на свїті, вóйни, чвáри,
Пекельних мук безкраїй ряд,
165 І пóвен Рим байстря́т —
От їх догмáти і їх слава!
Та явна слава!... А тепер
Святїм⁶⁾ полóжено конкля́вом :

¹⁾ Так рук. Д. пол., праське вид. божїї отїї. ²⁾ Так рук. Д. п., в старших вид. хилїлась. ³⁾ Ром. вільних ⁴⁾ Р. Д. п. Прокїньтесь ⁵⁾ Давні вид. у Москві, Р. Д. П. Московїї. ⁶⁾ Р. Д. П. Отим.

- Хто без святї бұлли вмер,
170 У пекло просто! Хто-ж заплатить
За бұллу в-двоє, — рїж хоч брата,
Окрóме папи і ченця, --
І в рай іди кїнець кїнцям!
У злódїя вже злódїй краде,
175 Та ще й у церкві... Гади! гади!
Чи напили ся ви, чи нї
Людськóї крóви?! Не мінї,
Велїкий Гóсподи, простóму
Судїть велїкїї дїла
180 Твоєї вóлі!... Лютї зла
Не дїєш без винї нїкóму!
Молю ся, Гóсподи, помїлуй,
Спасї ти нас, святáя сїло!
Зломї язїк мїй за хулі,
185 Та язви мїра ізцїлі!
Не дай знущáти ся лукавим
І над твоєю вїчною слáвою
Й над нáми, прóстими людьмї!“¹⁾

- І плакав Гус молїтву дїя,
190 І гїрко²⁾ плакав; люд мовчáв
І дивувáв ся: що він дїяв?³⁾
На кóго рúку пїднїмáв?⁴⁾
„Дивїть ся, лóуди! Ось де бұлла,
Що я читáв!“ — І показáв
195 Перéd нарóдом.⁵⁾ Всї здрїгнули:
Івáн Гус бұллу розїдрáв!*)

- Із Вифлеёмськóї каплїцї
Аж до всесвїтньóї столїцї
Луна гогóчучи неслáсь;
200 Ченцї ховáють ся: мов кáра,

---

¹⁾ Рядки 182—187 заховали ся в копїї Жемчужникова і в Р. Деш. Пол., в сьому останньому з відмінкою: язвї язик. ²⁾ Праське вид. тяжко. ³⁾ Р. Д. П. дїє. ⁴⁾ Праськ вид. руки, Р. Д. П. пїдїйма. ⁵⁾ В копїї Жемч. і перед народом. ⁶⁾ Ром розїдрав.

- Лунá в конклаві віддалась, —
І похили́ла ся ті́ра...
Шепóчеть ся Авіньóна¹⁾
З рíмськими ченц́ями;
205 Шепóчуть ся антипáпи,
Аж трясóуть ся стáни
Від шóпóту. Кардина́ли
Як гадю́ки вьóуть ся
Круг ті́ри, та ніщечком
210 Мов коті гризóуть ся
За мишеня́... Та й як такі?
Одні́ї шкóури
Такá сíла! А мясі́ва!
Аж здрі́гну́ли му́ри,
215 Як зачу́ли,²⁾ що у Пра́зі
Загéлкали гóси
Та з орла́ми летя́ть бить ся...

- Конклав схаменóв ся,
Зібрав ра́ду. Положи́ли
220 Односта́йне ста́ти
Прóти Гóса, і в Конста́нцу
Всі́х воро́н склика́ти,
Та й стерегті́ яко мо́га³⁾
І з ве́рху і з до́лу,
225 Щоб не вті́кла тая пта́ха
На сла́вья́нське по́ле.

III.

- Як та га́лич по́ле крі́ла,
Ченці́ повали́ли
До Констанци, шляхі́, степі́
230 Мов сарана́ вкри́ли...

---

¹⁾ Праськ. Авіньоно. ²⁾ Р. Д. П. як згадали. ³⁾ В давній вид. Та і стерегти як мога.

- Барони, герцоги і дюки,
Псарі, герольди, шинкарі
І трубадури-кобзарі,
І шляхом військо мов гадюки.
235 За герцогінями Німбта,
Хто з соколами на руках,
Хто пішки, верхи на ослах, —
Так аж кишить! Все на охоту,
Мов гад у ірїї поспіша!
240 О Чеху, де твої душа?
Дивись, що сили повалило,
Мов Сараціна воювать
Або великого Аттілу!
У Празї глухо гомонять,
245 І цесаря і Вячеслави
І той собор тисячеглавий
У голос лають, не хотять
Пускать в Констанц Івана Гуса...
„Жив Бог! Жива душа моя!
250 Браті, я смерти не бою ся!
Я докажу отим зміям,
Я вірву їх несїте жалю!...“
І Чехи Гуса провозжали,
Мов діти батька...

- 255 Задзвонїли у Констанці
Рано в усі дзвони,
Зібрали ся кардинали
Гладкі та червоні,
Мов бугаї в загороду,
260 І прелатів лава,
І три папи, і баронство,
І вінчані глави.
Зібрали ся мов Іуди
На суд нечестивий
265 Протїв Христа. Свари, гомін:
То реве, то віє,
Як та орда у таборі

Або жиді в школі...
І — всім разом заціпило!...

- 270 Мов кедр серед поля
Ливанського у каїданах
Став Гус перед німи
І окинув нечестивих
Орліми очіма.
- 275 Затрусілись, побіліли,
Мовчки озирали
Мученика. „Чого мене
Ви¹⁾ на прою позвали?
Чи дивіть ся на каїдани?“
- 280 „Мовчі, Чеше сміли!“
Гадюкою зашипили,
Звірем заревіли.
„Ти еретік! Ти еретік!
Ти сієш розколи,
- 285 Усобища розсіваш,²⁾
Святійшої волі
Не приймаєш!... Одно слово —
Ти Богом проклятий!
Ти еретік! Ти еретік!...“
- 290 Ревіли прелати.
„Ти усобник!... Одно слово —
Ти всіми проклятий!...“
Подивів ся Гус на папи
Та й вийшов з палати!...
- 295 „Поборóли! Поборóли!“
Мов обіленіли.³⁾
„Автодафé! Автодафé!“
Гуртóm заревіли.

І цілу ніч бенкетували
300 Ченці, барони, всі пилі

---

¹⁾ В рукоп. а може лиш у друку: Чи. ²⁾ В рукоп. а може лиш у друку (Былое): розвіваш ³⁾ Р. Д. П. а може лише друк: обеленіли.

І п'яні Гуса проклинали,
Аж поки дзвони загули
І світ настав... Ідуть молитъ ся
Ченці за Гуса. З-за горі
305 Червоне сонце аж горить:
І сонце хоче подивитъ ся,
Що будуть з праведним творить?!

Задзвонили в усі дзвони,
І повезли Гуса
310 На Голгофу у каїданах.
І не стрепенув ся
Перед огнем, став на йому
І молитву дїє:
„О Господи милосердний,
315 Що я заподїяв
Отсім людам, твоїм людам?
За що мене судять?
За що мене розпинають?
Люди, добрі люди,
320 Молїте ся! Люті звірі
Прийшли в овніх шкурах
І пазурі розпустили;
Нї гори, нї мурі
Не сховають! Розіллеть ся
325 Червопее море
Кроби, кроби з дїтиї ваших...
О горе! о горе!
Он-де вони, в ясних рїзах...
Їх лютії очі“ —
330 „Палї! палї!“
„Ужє кроби“ —
„Палї! палї!“
„Кроби, кроби хочуть!
Кроби вашої!...“ — І дїмом
335 Праведного вкрїло.
„Молїте ся! Молїте ся!
Господи, помилуй,

Прості́ Ти їм, бо не знають...“
Тай не чу́ти ста́ло!
340 Мов соба́ки ко́ло огню́¹)
Круго́м ченці́ ста́ли.
Боя́ли ся, що́б не ви́ліз
Га́диною з жа́ру
Та не пові́с на коро́ні
345 Або на тія́рі.

Погас огнь, дуну́в вітер
І попіл розві́яв.
І ба́чили на тія́рі
Черво́ного змія
350 Прості́ лю́ди. Пішли́ ченці́
и Те Деум співа́ли,
Розійшли́ ся по трапéзах
І трапезува́ли
І день і ніч, аж попу́хли.
355 Малю́ю сімб́єю
Зійшли́сь Чéхи, взя́ли землі́.
З під ко́стра, і з не́ю
Пішли́ в Пра́гу.

Отак Гу́са

Ченці́ осуді́ли,
360 Запали́ли, — та бо́жого
Сло́ва не спали́ли.
Не вгада́ли, що́ ви́летить
Оре́л із-за хма́ри ■ ■
Замі́сть гу́ся, і розклю́є
365 Висо́ку тія́ру.
Байдуже́ їм, розлеті́лись
Мов ті́ ворони
З крова́вого то́го свя́та.
Ченці́ і барони
370 Розверну́лись у буди́нках
І га́дки не ма́ють:

---

¹) Первісно: костра.

Бенкетують, та йнколи
Те Deum співають.
Все зробили... Пострівайте!
375 Он над головою
Старій Жижка з Таборова
Махнув булавю!

Написано 10 жовтня 1845 в селі Маріїнськiм. Початок „Послання“ видруковано в-перше в „Основи“ 1861, кн. I, а 1863 випла в Відні літографована подобизна „Послання“. Цілу поему віднайдено аж 1906 р. в архіві Департаменту Поліції в Петербурзі.

НЕВОЛЬНИК

Посвята.

Думи мої молодії,
Понурії¹⁾ діти,
І ви мене покинули!...²⁾
Пустку натопити
5 Нема кому... Остав ся я,
Та не сиротою,³⁾
А з тобою молодю,
Раю мій, покою,
Моя зоре досвітняя,
10 Єдина думо
Пречистая! Ти вітаєш,
Як у того Нуми
Тая німфа Егерія:
Так ти, моя зоре,
15 Просієєш надо мною,
Ніби заговориш,
Усміхнеш ся. Дивлю ся я —
Нічого не бачу.⁴⁾

---

¹⁾ Р. Д. П. Поховані. ²⁾ Р. Д. П. Не літають з того світа.
³⁾ Р. Д. П. Покинули сиротою з тобою одною Р. Д. П. має замість
рядків 9—19 ось які рядки:

Ніхто не зна мого раю,
І сама не знаєш
Що вітаєш надо мною,
Як зорі над гаєм.
І дивлю ся я, дивлю ся,
А ти, моя зоре,
Спускаєш ся низесенько,
Тіхо заговориш,
Усміхнеш ся, подівши ся, —
Дивлюсь, і не бачу..

Прокіну ся — сэрце плаче,
20 І ўчы заплачуть.

Спасібі, зіронько! Минае
Неясний день мій; вже смеркае.
Над головою вже несé
Сваю неклéпаную кóсу
25 Косáр непéвний, мóвчки скóсить,¹⁾
А там і слід мій занесé
Холóдний вітер. Все минае!...
Згадаэш мóже молодáя²⁾
    Віліту сльозáми
30 Мою дýму, і т́хими,
    Т́хими р́чáми
    Проговóриш: „Я любіла
    Йогó на с́ім св́іт́і,
    Й на т́ім св́іт́і люб́іт́иму.“
35 О мій т́хій св́іте,
    Моá зóре веч́ірняя!
    Я б́уду вітáти
    Кóло тебе і за тебе
    Гóспода благáти!³⁾

I.

40 Той блукае за моря́ми,
Св́іт перэхожае,⁴⁾
Дол́і, дóленьки шукае, —⁵⁾
Немае, немае,

¹⁾ В рукоп. Дев. II. замiсь сiх 3 радкiв:

Над головою вже трясé
Косою смерть. І поховаять.

²⁾ В рукоп. Д. II. І ти случаем прочитаеш. ³⁾ В р. Д. пол. замiсь сего закiнченя читаемо ось що:

Я йго любіла
І він не знав!.. Зóре моá,
На мою могýлу
Св́іт́і, зóре! А я б́уду
З за св́іта л́ітáти.
І про тебе, моé сэрце,
На неб́і сп́івáти..

⁴⁾ Р. Д. II. переплывае. ⁵⁾ Р. Д. II. Шука долі, не находить.

Мов умерла! А той¹⁾ рвѣть ся
45 З усієї сіли
За долею... от-от догнав,
І — бебѣх в могїлу!
А в іншого сіромахи²⁾
Нї хати, нї поля,
50 Тільки торба, а з торбіни
Виглядає дбля,
Мов³⁾ дитїнка; а він її
Лав, проклинає
І за чвѣртку закладає, —⁴⁾
55 Нї, не покидає!
Як репьях той учепить ся
За латані польи,
Та її збирає колосочки
На чужому полі;
60 А там — снопи, а там скїрти,
А там — у палатах
Сидить собі сіромаха,⁵⁾
Мов у своїй хатї.
Такая-то⁶⁾ доля тая, —
65 Хоч і не шукайте!
Кого схоче,⁷⁾ сама найде,
У колїсці найде.

Ще на Україні веселї
І вольнї пишались села
70 Тодї, як праведно жили
Старїй козак і дїток двоб.
Ще за Гетьманщини старїї
Давно се діялось колїсь.

Так ко́ло полу-дня в недїлю
75 Та на Зелених ще її святках,

¹⁾ Р. Д. П. Інший. ²⁾ Р. Д. П. А в третього як у старця.
³⁾ Р. Д. П. Як. ⁴⁾ Р. Д. П. І жидові заставляє. ⁵⁾ Р. Д. П. виш
сирота. ⁶⁾ Р. Д. п. А така то. ⁷⁾ Р. Д. п. Кого любить.

- Під хатою в сорочці білії
Сидів з бандурою у руках
Старій козак. — „І так, і сяк!“
Старій міркує, розмовляє:
- 80 „І треба б,“ каже, „й тріхи шкода!)
А треба буде. Два-три²⁾ гйда
Нехай по світу погуляє³⁾
Та сам своєї пошукіє,
Як я шуків колись... Яріно,
- 85 А де Степан?“ — „А он під тіном
Неначе вкопаний стоїть!“
„А я й не бачу! А ідїть
Лишєнь сюді, та ідїть обє...
А ну́те, діти, отакі!“
- 90 І вдарив по струнах.⁴⁾
Старій грає, а Яріна
З Степаном танцює;
Старій грає, промовляє,
Ногами тупцює:
- 95 „Як-би міні ліха та ліха,
Як-би міні свєкрівонька тіха,
Як-би міні чоловік молодій,
До другої не ходів, не любів!⁵⁾
Ой гоп, чіки-чіки!
- 100 Та червоні черевіки,
Та троїсті музики, —
Од віка до віка
Я любіла б чоловіка!
Ой гоп, заходівсь,
- 105 Зробів хату, оженівсь,
І піч затопів,
І вечєрять наварів. —
„Ану́, діти, оттакі!“⁶⁾
І старій підняв ся,
- 110 Як ударить, як ушкварить,
Аж у бокі взяв ся!

1) Р. Д. п. І гребаб то і шкода. 2) Р. Д. п. хоч два 3) Р. Д. п. поблукіє. 4) Так у Р. Д. п., в старших вид. вишкварив. 5) Р. Д. п. Та другої не любив, не любив. 6) Р. Д. п. Отак, діти!

„Чи так, чи не так,
Уродив постернак,
А петрушку
115 Криши в юшку,
Буде смак, буде смак!
Ой так, такі так,
Оженів ся козак,
Кінув хату
120 І кімнату,
Та й потяг у байрак.

„Ні, не та вже, підтопталась
Старá моя сіла!
Утомів ся. А все се ви
125 Так розворушили.
О бодай вас! Що-то літа!
Ні вже, не до-ладу,
Минуло ся. Іди лишень
Полуднувать лагодь;
130 Гуляючи, як той казав,
Шматок хліба зїсти.
Іди-ж, доню! А ти, сину,
Послухаєш вісти.
Сідай лишень! Як убїли
135 Твого батька Йвана
В Шляхетчині, то ти ще був
Маленьким, Степане,
Ще й не лазив.“ — „То я не син?
Я чужий вам,¹⁾ тату?“
140 „Та не чужий!²⁾ Стривай лишень!
От умерла й мати,
Такі твоя,³⁾ а я й кажу
Покійній Марині,
Моїй жінці: „А що, — кажу, —
145 Возьмім за дитину“

.. ¹⁾ Р. Д. п. Я не син ваш, тату? ²⁾ Р. Д. п. Та ні, не син.
³⁾ Р. Д. п. Ти й не зостав ся. ⁴⁾ Р. Д. п. Таки жінці: А зне-
сці що?

- Тебé б то се... — „Дóбре, — кáже
Покóйна Марíна, —
„Чомú не взятъ?“ — „Взяли тебé
Ми та й¹⁾ спарували
150 З Яриночкою²⁾ до-кúпи...
А тепér остáлось
Ось що робить: ти на лiтi,
I Ярина зрiс;³⁾
Трéба бóде людéй шукáть⁴⁾
155 Та що-небóдь дiятъ.
Як ти скáжеш?“ — „Я не знáю,
Бо я дúмав... тéв...“
„Що Ярина сестрá тобi?⁵⁾
А вонó не тéв.
160 Вонó прóсто: любiте ся,
Та й з Бóгом до шлюбу!⁶⁾
А пóки що⁷⁾ трéба бóде
I на чужi лóди
Подивитись, як там живóть:
165 Чи орóють,
Чи не на браному сiють
I прóсто жнуть,
I немолóченеé вiють,
Та як i мéлють i iдiятъ, —
170 Все трéба знáть.
Так от як, дрúже:⁸⁾ трéба в лóди
На рiк, на два пiтi
У наймитi;
Тодi й побáчимо, що бóде.
175 Бо хтó не вмiв заробить,
То той не вмiтиме й пожiть.
А ти як дúмавш, небóже?...
Не дúмай! Колi хочеш знáть,
Де лóчче лiхом торгувáть,
180 Iдi ти в Сiч. Як Бог помóже,

¹⁾ Р. Д. п. От ми й. ²⁾ Р. Д. п. Вас з Яриною. ³⁾ Р. Д. п. Ось бачиш що: ти на порi, i Ярина сiс. ⁴⁾ Р. Д. п. пиять.
⁵⁾ Р. Д. п. твои. ⁶⁾ Р. Д. п. як любитеся, То й жiнкою будé. ⁷⁾ Р. Д. п. Та перш ось що: ⁸⁾ Р. Д. п. друже.

- Там наїсі ся всіх хлібів;
Я їх чимало попоїв —
І досі нудно, як згадаю!
Коли здобудеш — принесеш;
185 А коли згубиш — поживеш
Моє добро! Та хоч звичаю
Козацького набереш ся
Та побачиш світа
Не такого, як у бурсі,¹⁾
190 А живі мислите
З товариством²⁾ прочитаеш,
Та по-молодечій
Будеш Богу молити ся,
А не по-чернечій
195 Харамаркать. Отак сїну!
Помолівшись³⁾ Богу
Осїдлаєм буланого⁴⁾
Та й гайда⁵⁾ в дорóгу.
Ходїм лишень полуднувать!
200 Чи ти вже,⁶⁾ Яріно,
Змайструвала⁷⁾ нам що небудь?
Отакé-то, сїну!...“
„Уже, таточку!“ — озвãлась
Із хãти Яріна.

II.

- 205 Не їсть ся, не пьеть ся, і сэрце не бьеть ся,
І очі не бачать, не чуть голові,
Ненáче немáє, нїби неживий, —
Замість шматкá хліба за кúхоль береть ся.
Дивить ся Яріна та нїшком сміеть ся:
210 „Що се йому стало? Нї їсти, нї пити,
Нїчого не хóче! Чи не занедужав?
Братіку Степане, що в тебе болить?“
Яріна питає.⁸⁾ Старóму байдуже,

¹⁾ Р. Д. п. як у Братстві. ²⁾ Р. Д. п. на сяньюму. ³⁾ Р. Д. п. Помолимось. ⁴⁾ Р. Д. п. Та сивого осїдлаєм ⁵⁾ Р. Д. п. І гайда. ⁶⁾ Р. Д. п. Що ти там. ⁷⁾ Р. Д. п. Уже, тату. ⁸⁾ Р. Д. п. Очима спитала.

Ніби-то й не чує. — „Чи жать, чи не жать,
215 А сіяти треба!“ — старій примовляє
Ніби-то до себе. „А нумо вставать!
Де вечірні може ще пошкандибаю.
А ти, Степáne, ляжеш спать,
Бо за́втра ráно треба встать
220 Та коня сідлать.“

„Степáночку, голубчику,
Чогó се¹⁾ ти плачеш?
Усміхні ся, подиви ся!²⁾
Хиба ти не бачиш,
225 Що й я плачу? Розсёрдив ся
Бог знає на ко́го,
Та й зо мною не говóрить.
Утечу,³⁾ ёй-Бо́гу,
Та й сховаюсь у бурья́ні...⁴⁾
230 Скажи́ бо, Степáne,
Мо́же її справді незду́жаєш?
Я зілля достáну,
Я побіжу́ за ба́бою...
Мо́же се з пристріту?⁵⁾
235 „Ні, Яріно, моє́ серце,
Мій роже́вий квіте!...
Я не брат тобі, Яріно!
Я за́втра покíну
Тебе́ й ба́тька, на чужі́ні⁶⁾
240 Де не́будь загі́ну;
А ти⁶⁾ мене́ й не згадаєш,
Забудеш, Яріно,
Сво́го брата!“ — „Схаме́ні ся!⁷⁾
Ёй-Бо́гу, з пристріту!
245 Я не сестра́? Хто-ж отсе́ я?⁸⁾
О Бо́же, мій світе,
Що тут дїять?⁹⁾ Ба́тька нема́,
А він за́неду́жав

¹⁾ Р. Д. п. Чого бо. ²⁾ Р. Д. п. Усміхни ся бо до мене.
³⁾ Р. Д. п. Заплачу. ⁴⁾ Р. Д. п. Тай утечу... ось побачиш! ⁵⁾ Р.
Д. п. сиротами. ⁶⁾ Давні вид. А то. ⁷⁾ Р. Д. п. Перехрестись!
⁸⁾ Р. Д. п. Хтож я така? ⁹⁾ Р. Д. п. робить.

- Та ще й умре. О Бóже мій!
- 250 А йому й байдуже,
Мов смієть ся. Степаночку,
Хибá ти не знаєш,
Що без тебе і тáточка¹⁾
І менé не стáне?“²⁾
- 255 „Ні, Яріно, я не кіню,
А тільки поїду
Недалéко. А на той рік
Я до вас приїду
З старостáми, за тобою³⁾
- 260 Та за рушникáми.
Чи подаєш?“ — „Та цур тобі
З тими старостáми!
Ще й жартує!“ — „Не жартую,
Єй-Бóгу, Яріно,
- 265 Не жартую!“, — „То се й справдї
Ти зáвтра покинеш
Менé й бáтька? Не жартуєш?
Скажи-бо, Степане!
Хибá її справдї не сестра́ я?“
- 270 „Ні, моé кохáння,
Моé серце!“ — „Бóже ж ти мій!
Чому́ я не знáла?
Була́ б тебе́ не любі́ла
І не цїлувала́...
- 275 Ой-ой сóром! Геть од мене!
Пусті́ менé! Бáчиш,
Який дóбрый! Та пусті́ бо!
Єй-Бóгу, заплачу...“⁴⁾

---

¹⁾ Р. Д. п. Ще з тобою і татуся. ²⁾ Р. Д. п. Й мене похваляють. ³⁾ Р. Д. п.:

Од вас завтра, а приїду,
На той рік приїду
Вже не братом, з Запороззя.

⁴⁾ Р. Д. п.:

Пустя мої руки!
Ти не брат мій! Ти не брат мій!
Муко моя, муко!

І заплакала Яріна,
280 Як тая дитина,¹⁾
І крізь сльози промовляла :
„Покіне! покіне!“
Як той явір над водюю
Степан похилив ся,
285 Щірі сльози козацькїї
В серці запекли ся,
Мов у пеклі. А Яріна
То кленé, то прósить,
То замóвкне, подівить ся,
290 І знов заголósить.
Не счули ся, як смёркло ся ;
І сестру́ і брата
Нїби скóваних до-купи
Застав бáтько в хаті.

295 І світ настáв, а Яріні
Не спить ся,²⁾ ридáє.
Ужé Степан із криниці
Коня напуває ;
Й вона з відрами побігла³⁾
300 Нїби за водюю
До криниці. А тим часом
Запорóжську збрóю
Старий вініс⁴⁾ із комóри.
Дівить ся, радіє,
305 Приміряє, нїби знóву
Старий молодіє.
Та й заплакав. — „Збрóє моя.
Збрóє золотáя!
Літа мої молодїї,
310 Сїло молодáя!
Послужи́, моя ти збрóє,
Молодіт ще сїлі,

---

¹⁾ Р. Д. п. мала. ²⁾ Р. Д. п. ридав. ³⁾ Р. Д. п. Взяла відратій побігла. ⁴⁾ Р. Д. п. Виніс батько.

Послужі йому так щіро,
Як міні служіла!“

- 315 Вернули ся од криниці,
І Степан сідлає
Коня, свого товариша,
Й жупан одягає.
А Ярина дає зброю,
320 На порозі стоя ;
Степан її надіває,
Та плачуть обое.
І шаблюка, мов гадюка,
І ратище-дрючина,
325 Й самопал семипяденний¹⁾
Повис за плечіма.
Аж зомліла, як узріла ;
І старий заплакав,
Як побачив на коневі
330 Такого юнака.
Ведє коня за поводи
Та плаче Ярина ;
Старий батько іде рядом
Научає²⁾ сина,
335 Як у війську пробувати,
Старших шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.
„Нехай тебе Бог заступить!“ —
340 Як за селом стали,
Сказав батько, — та всі трое
Разом заридали.
Степан гукнув,³⁾ і курява
Шляхом підняла ся.
345 „Не барі ся, мій синочку,
Швидче повертай ся!“
Сказав старий. А Ярина,

¹⁾ Р. Д. п. І самопал семипяденний. ²⁾ Р. Д. п. Наставляє.
³⁾ Р. Д. п. свиснув.

- Мов тая яліна¹⁾
При долинї похилилась.
350 Мовчала²⁾ Яріна,
Тільки сльози утирає,
На шлях поглядає:
Із куряви щось вигляне
І знов пропадає;
355 Ніби шапка через поле
Котить ся, чорніє,
Пропadaє³⁾ мбішечкою,
Тільки-тільки мріє,
Та й пропало. Довго-довго.
360 Стояла Яріна
Та дивилась, чи не вірне-
Знову комашіна
Із куряви. Не вірнула,
Пропала. І знову
365 Заплакала Яріночка⁴⁾
Та й пішла⁵⁾ до-дому.

III.

- Минають дні, минає літо,
Настала осінь, шелестить
Пожовкле лістя. Мов убитий
370 Старий під хатою сидить.
Дочка нездужає Яріна,
Його єдина дитина
Покінуть хоче! З ким дожить,
Добіти віку віковогó ?
375 Згадав Степана молодогó,
Згадав свої благі літа,
Згадав та заплакав
Багатий, сивий сиротá :
Мов лату на латі
380 На серце печалі нашіли літа.⁶⁾

¹⁾ Р. Д. п. Старий сказав тай заплакав; Мов тая яліна.
²⁾ Р. Д. п. Замовкла. ³⁾ Р. Д. п. ховаєть ся. ⁴⁾ Р. Д. п. додає:
А за нею старий батько. ⁵⁾ Р. Д. п. пішли. ⁶⁾ Сі два рядки в Р. Д. п.

„В Твоїх руках все на світі,
Твоя всюди¹⁾ воля!
Нехай буде так, як хочеш,²⁾
Така моя доля!“

385 Старій вимовив, і нішком
Богу помолив ся,
Та й пішов собі з-під хати
В садок походіти.

І барвінком і рúтою
390 І рястом квітчає
Весна зéмлю, мов дівчину
В зеленому гаї;
І сонечко серед неба
Опинилось — стало,
395 Мов жених той молодую,
Землю оглядало.
І Ярина вийшла з хати
На світ божий глянуть, —
Ледве вийшла; усміхнеть ся,
400 То піде, то стане,
Роздлядає, дивуєть ся,
Та любо, та тихо,
Ніби вчора народилась...
А лютеє лихо
405 В самім серці ворухнулось
І світ запалило.
Як билина підкошена,
Ярина схилилась;
Як з квіточки роса в-ранці,
410 Сльози полили ся.
Старій батько коло неї
Як дуб похилив ся.

Одужала Яриночка.
Ідуть люди в Київ

¹⁾ Р. Д. п. Твоя свята. ²⁾ Р. Д. п. як буде.

- 415 Та в Почаїв помолітись,
І вона йде з ними.
У Києві велиькому
Всіх святих благала,
У Межигорського Спаса
420 Трічі причащалась,
У Почаєві святому
Ридала-молилась,
Щоб Степан той, доля тая
Йї хоча прионилась.
425 Не приснилась!...¹⁾ Вернула ся,
Знову забіліла
Зіма біла. За зімою
Знов зазеленіла
Весна бѣжа. Вийшла з хати
430 На світ дивуватись
Яріночка, та не Бѣга
Святого благати,
А нищечком у ворѣжки
Про його спитати.²⁾
- 435 І ворѣжка ворѣжила,
Пристріт замовляла,
Талан-долю та весілля
З воску виливала.
„Он бачиш, кінь осідланий
440 Тупає ногою
Під козаком? А он-де йде
Дідусь з бородою
Аж до колін. Отѣ грѣші;³⁾
Як би догадав ся

---

¹⁾ Р. Д. п. Не спила ся. ²⁾ Замість остатніх 6 рядків у рук.
Д. п. читасмо:

Знов Ярина вийшла з хати
На світ дивуватись,
Та не святих вѣно благани,
Ворѣжки пятаги.

³⁾ Р. Д. п. дод. бач, віскривий

- 445 Козак отой злякать діда...¹⁾
Злякав та²⁾ й сховав ся
За могилу, лічить гроші...
А он знову шляхом
Козак їде, ніби старець, —³⁾
450 То бач, ради страху,
Щоб Ляхи або Татари⁴⁾
Часом не спіткали.⁵⁾
І радесенька Ярина
До-дому верталась.⁶⁾

IV.

- 455 Уже третій і четвертий
І п'ятий минав
Не малий рік, а Степана
Немає, немає!
І стежечки-доріженьки⁶⁾
460 Яром та горюю
Утоптани⁷⁾ до воробжки,
Поросли травюю.
Нема йогó! У черниці
Косу розплітає
465 Безталанна; коло неї
Падає, благає
Старий батько, хоч літечко,⁸⁾
Хоч Петра діждати,
Хоч Зеленої неділі...⁹⁾
470 Діждались, і хату¹⁰⁾
Уквітчали гарнесенько,¹¹⁾

---

¹⁾ Р. Д. п. Та втер йому, отже й утер! ²⁾ Р. Д. п. Диви ся. ³⁾ Р. Д. п. Заплющившись з торбинками. ⁴⁾ Р. Д. п. Щоб Татари або Ляхи. ⁵⁾ Р. Д. п. І радесенька до дому Ярина верталась. ⁶⁾ У давніх вид. стежечка-доріжечка. ⁷⁾ Р. Д. п. Що топтани. ⁸⁾ Р. Д. п. годочок. ⁹⁾ Р. Д. п. Зелених. ¹⁰⁾ Р. Д. п. Уквітчали хату. ¹¹⁾ Р. Д. п. І любистром і клечаньям.

І в сорочках¹⁾ білих
Невеселі²⁾ мов сироти
Під хатою сіли.
475 Сидять собі та сумують.
Слухають: щось грає
Мов на кббзі, на улиці,³⁾
І ніби співає...

Д у м а.

„У неділю вранці рано
480 Сінє море грало:
Товариство кошового
На раді прохало:
„Благослові, отамане,
Байдаки спускати,⁴⁾
485 Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати.“
Чайки й байдаки спускали,
Гарматами рештували,
З Дніпрового гирла широкого впливали,
490 Серед ночі темної
На морі синьому
За островом Тендером потопали,
Пропадали...
Один потопав,
495 Другий виринає,
Козацтву-товариству із синьої хвилі рукою махав
І зично гукає:
„Нехайі вам, панове товариство, Бог допомагає!“
І в синій хвилі потопав, пропадає.

500 Тільки три чайки, слава Бóгу,
Отамана курінного,
Сироті Степана молодого
Сінє море не втопило,

---

¹⁾ Р. Д. п. У сорочках. ²⁾ Р. Д. п. У неділю. ³⁾ Р. Д. п. за ворітьми. ⁴⁾ Р. Д. п. Чайки поспускати.

А в турецьку зéмлю агаря́нську
305 Без корми́л¹⁾ приби́ло.
Тоді сироту Степа́на,
Козака лейстрово́го,
Отáмана молодо́го
Ту́рки-яничáри лови́ли,
510 З гарма́ти грима́ли,
В кайдáни кувáли,
В Цареградську ба́шту сажáли,
В тяжку́ю невóлю²⁾ завдава́ли...
Ой Спа́се наш Межігорський,³⁾
515 Чудотворний Спа́се,
І лóтому вóрогові
Не допусті́ впа́сти
В турецьку зéмлю, в тяжку́ю невóлю!
Там кайдáни по три пуди,
520 Отáманам — по чоті́рі...
І світа бóжого не бачять, не знають,
Під землєю ка́мінь лама́ють,
Без спові́ді свято́ї уміра́ють,
Як соба́ки зди́хають, пропада́ють.

525 І згада́в сиротá Степа́н в невóлі
Свою́ далéку⁴⁾ Укра́їну,
Нері́дного ба́тька старо́го,
І ко́ника вороно́го,
І нері́дну сестру́ Я́ріну...
530 Пла́че, ридáє,
До Бо́га ру́ки зді́ймає,
Кайдáни лама́є,
Уті́кає на вóльну вóлю...
Уже́ на трéтьому полі́
535 Ту́рки-яничáри догна́ли,⁵⁾
До стóвпа в'язáли,
Очі́ ви́їма́ли,

---

¹⁾ Шевч. писав кормиг. ²⁾ Р. Д. п. роботу. ³⁾ Р. Д. п. чудотворний. ⁴⁾ Р. Д. п. ма́їр. ⁵⁾ Р. Д. п. ловили.

Гарячим залізом випікали,
В кайдани кували,¹⁾
540 В тюрму посадили
Та й²⁾ замурували...“

V.

Отак на улиці під тіном
Ще молодий кобзарь стояв
І про невольника співав.
545 За тіном слухала Ярина,
І не дослухала — упала.
„Степаночку! Степаночку!“
Кричала, ридала.
„Степаночку, моє серце,
550 Де-ж се ти барив ся?
Тату! Тату! Ідть сюди,³⁾
Ідть, подивіться!“
Пришов старий,⁴⁾ розглядає,
І свого⁵⁾ Степана
555 Не пізнає, — такé з його⁶⁾
Зробили кайдани!
„Сину ти мій безталанний,
Моя ти⁷⁾ дитино,
Де ти в світі погібаш,⁸⁾
560 Сину мій єдиний?“
Плаче старий та ридає,⁹⁾
и Степан сліпий¹⁰⁾ плаче
Невидючими очима,
Мов сонце побачив.
565 І беруть його під руки
І ведуть у хату,
І вітає Яриночка
Мов рідного брата;

¹⁾ Р. Д. п. забили. ²⁾ Р. Д. п. І. ³⁾ Р. Д. п. це Степан наш. ⁴⁾ Р. Д. п. батько. ⁵⁾ Р. Д. п. Насилу. ⁶⁾ Р. Д. п. Розпізнає, отак його. ⁷⁾ Р. Д. п. Добрая. ⁸⁾ Р. Д. п. пробував ся, авт. муз. Тарн. погібаш. ⁹⁾ Р. Д. п. облімас. ¹⁰⁾ Р. Д. п. І сліпий мій.

І голову йому зміла
570 І ноги уміла,
І в сорóчці тонкій, білій
За стіл посадила;
Годувала, напувала,
Положила спати
575 У кімнаті¹⁾ і тихенько
Вийшла з батьком з хати.

Через тиждень без старостів:
За Степана свата
Старий свою Яриночку, —
580 І Ярина в хаті...
„Ні, не треба, мій таточку,
Не треба, Ярино!“ —
Степан каже.²⁾ „Я загинув,
На віки загинув!
585 За-що ж свої молодії
Ти літа погубиш
За калікою, Ярино?³⁾
Насміють ся люди,
І Бог святій покарає,
590 І прожене долю
З сії хати веселої
На чуже поле.
Ні, Ярино, Бог не кине
І знайде дружину;
595 А я піду в Запорóжжя,
Там я не загину,
Нагодують.“⁴⁾
„Ні, Степане,
Моя ти дитино!
І Господь тебе покине,⁵⁾
600 Як ти нас⁶⁾ покинеш.

---

¹⁾ Р. Д. п. На перині. ²⁾ Р. Д. п. Подивіть ся. ³⁾ Р. Д. п. З калікою... Ні, Ярино. ⁴⁾ Р. Д. п. Мене люблять ⁵⁾ Р. Д. п. І Бог тебе покарає ⁶⁾ Р. Д. п. Як мене.

- Оставайся, Степаночку!
Коли не хоч братись,
То так будем: я сестрою,
А ти будеш братом,
605 І дітьми йому оббє,
Батькові старому.
Не йди од нас, Степаночку,
Не кїдай нас знову!
Не покинеш?...“ „Нї, Яріно!“
610 І Степан остався.
Зрадїв старий мов малєнький,
Аж за кобзу взяв ся;
Хотїв вшкварить метелицю
З усієї сили,
615 Та не вшкварив...

Під хатою

- Усі трєбє сили.
„Розкажі ж ти нам, Степане,
Про свою недоблю!
Бо й я такі гуляв колись
620 В турецькій невблї.“
„Отб-ж мене, вже слїпого,
На свїт випускали
З товариством. Товариство
На Сїч прямувало
625 І мене взяли з собою,
І чєрез Балкани
Простали ми в Україну
Вбльними ногами.
А на тихому Дуная
630 Нас перебїгають
Сїчовики-Запорбжцї
І в Сїч завертають...
І розказують, і плачуть,
Як Сїч руйнували,
640 Як Москалі срібло-злото
І свїчи забрали
У Покрбви, як козаки
В-ночі утїкали,

- І на тіхому Дунáю
645 Новім Кошém стáли;
Як царіця по Київу
З Нечóсом ходіла
І Межігорського Спáса
В-ночі запаліла,
650 І по Дніпрú у золотій
Галері гуляла,
На пожáр той поглядáла,
Нішком усміхáлась.
І як степі запорóжські
655 Тоді поділіли
І панáм на Україні
Люд закріпостили...
Як Киріло з старшинáми.
Пúдром обсипáлись
660 І в царіці, мов собáки,
Патінки лизáли.
Отáк, тáту! Я щаслівиїт,
Що очéї не маю,
Що нічóго тогó в світѣ
665 Не бáчу й не знáю...
Ляхі булі, усé взяли,
Крòв повипивáли,
А Москалі і світ бóжий
В пúто закувáли.
- 670 „Отáкé-то! Тяжко, тáту,
Із своєї хáти
До Тúrчина¹⁾ погáного
В сусідн прохáтись!
Тепér, кáжуть, в Слободзѣї
675 Остáнки збíráє
Головáтнїї, та на Кубáнь.
Хлòпцїв підмовляє...²⁾
Нехáї йому Бог помóже!
А що з тогó бúде —

---

¹⁾ Р. Д. п. нехриста. ²⁾ Р. Д. п. Черкесів ляскає.

680 Святий знає! Почуємо,
Що розкажуть люди.“

Отак вони що день божий
У двох розмовляли
До півночі, а Ярина
685 Господарювала,
Та святих отих благала.
Такий-ж ублагала:
На всеїдній у неділю
Вона спарувалась
690 З сліпим своїм...

Такєс-то
Скоїлось на світї,
Мої любі дівчаточка,
Рожевії квіти!
Такєс-то! Одружились
695 Мої молодії.
Мбже воно її не до-ладу,
Та що маю діять,
Коли такє сподїялось?

Рік ужé минає,
700 Ужé її другий. З дружиною
Ярина гуляє
По садбчку. Старий батько
Сидить ко́ло хати,
Та вчить вну́ка пузанчика
705 Чоло́м отдавати...

Е п і л о г.

Отсé і вся моя дума.
Не здивуйте, люди!
Те, що було, минуло ся
І знову не буде.
710 Минули ся мої слъзби,
Не рветь ся, не плаче

- Потóчене старé сёрце,
І óчі не бáчять
Ні тiхоi хатиночки
715 В забúтому краю,
Ні тiхоi долиночки,
Ні тёмного гаю ;
Ні дiвчи́ни молодóї
и малóї дитíни
720 Я не бáчу щасли́воi :
Все пла́че, все гíне!
І рад би я сховáти ся,
Але де? — не зна́ю.
Скрiзь непра́вда, де не гля́ну,
725 Скрiзь Го́спода ла́ють!
Сёрце вя́не, засихáе,
Замерза́ють сльóзи...
І втомíвсь я одинóкий
На са́мiй дорóзi...
730 Отакé-то ! Не здиву́йте,
Що вóроном кря́чу :
Хма́ра со́нце заступíла,
Я свíта не бáчу.
Лéдвe-лéдвe о-пiвнóчi
735 Сёрцем прозира́ю,
І нéмощну мою́ дýму
За свíт поси́лаю
Сцiлю́щоi й живу́щоi
Води́ пошукáти :
740 Як íнколи, то й принесé
І покрóпить в хáтi,
І засвíтить огóнь чíстий,
І сýмно i тiхо
Розка́зує про весíлля,
745 Зверта́є на ли́хо...

Тепér ми́нi про слiпóго
Сироту́ кiнча́є,
Але як довéсти краю,
І самá не зна́є :

- 750 Бо не було тогó дiва
Мóже спóкон-вiку,
Щоб щаслива була жiнка
З слiпим чоловiком.
Отже стало такé дiво!
- 755 Год, другий минáв,
Як побрались, а дивiть ся :
В кúпочцi гуляють
По садóчку. Старий бáтько
Сидiть кóло хáти
- 760 Та вчить внúка малéнького
Чолóm оддавáти.

Написано 16 жовтня 1845 в селi Марiїнськiм. В-перше друк.
в Основi 1861 кн. 4 i 1862 кн. 6. В основi сего тексту лежать
автографи з муз. Тарновського i вiднайденiй у Департаментi полiцiї.

ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ.

(Містерія).

Положнаъ вси нась сосѣдомъ нашимъ
подражаніи и порбганіи сѣшнимъ окрестъ
нась. Положнаъ вси нась къ притчѣ
во азыцѣхъ, покниенію гласъ къ лю-
дѣхъ.

Псаломъ XLIII- ст. 14—15.

I. Три душі.

Як сніг, три пташечки летіли
Чѣрез Субботове і сїли
На похилѣному хресті
На старій цѣркві. „Бог простить!
5 Ми пташки-душі, а не люди.
А відсіля виднійше буде,
Як¹⁾ розкопуватимуть льох.
Колі-б вже швидче розкопали,
Тоді б у рай нас повпускали,
10 Бо так сказав Петрові Бог:
„Тоді їх в рай ми повпускаем,
Як все Москаль позабірає,²⁾
Як розкопá Великий льох.“

Перша душа.

Як була я людиною,³⁾
15 То Прісею звалась;

¹⁾ Праське й жевевсь. вид. додають зайве: той. ²⁾ Прась. по-розбірає. ³⁾ Жем. молодою

- Я отучечки й родилась,
Тут і¹⁾ виростала.
Отут було на цвинтарі
Я з дітьми гуляю,
20 З тим Юрусем) гетьманенком
У піжмурки граюсь;²⁾
А гетьманша було вийде
Та й клікне в будинок.
Он-де клуня: отам⁴⁾ міні
25 І фіг і родзінок,
Всього міні понадає
І на руках носить.
А до гетьмана як прийдуть
Із Чигрина гості,
-30 То се її шлють було за мною.
Одягнуть, обують,
І гетьман берє на руки,
Носить і цілує...
Отак-то я в Суботіві
35 Росла-виростала,
Як квіточка, і всі мене
Любили й кохали,⁵⁾
І нікому я нічого,
Ні-же злого слова
40 Не сказала. Уродлива
Та й ще чорнобрóва!
Всі на мене залицялись
І сватати стали;
А у мене як на тее-ж
45 І рушники⁶⁾ ткались.
От-от була б подавала,
Та лихо зустріло.

Вранці-рано в Пилипівку,
Як-раз у неділю
50 Я йшла за водою.

1) Жен. гута й. 2) Жен. Із Юрусем. 3) Жен. граєм. 4) Жен.
а там. 5) Р. Д. п. вітали. 6) Р. Д. п. Й рушники вже.

- (Вже її криниця тая
Засунулась¹⁾ і вiсохла,
А я все лiтаю!)²⁾
Дивлюсь, гетьман з старшиною...
55 Я води набрала,
Та в-повнi шлях перейшла їм;³⁾
А того її не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
60 І вже ледве я не-ледве
Донесла до хати
Оту воду. Чом я з нею
Відер не побiла?...
Батька, матiрь, себе, брата,
65 Собак отруїла
Тiю клятою водою!
От за-що караюсь,
От за-що менé, сестрички,
І в рай не пускають.⁴⁾

Друга душа.

- 70 А менé, мої сестрички,
За те не пустили,
Що царéвi москóвському
Коня напоїла
В Бату́ринi, як він їхав
75 В Москвú із Полтави.
Я була ще недóлiток,⁵⁾
Як Бату́рин сла́вний
Москва в-ночi запалила,
Чéчеля убила,
80 І старóго і малóго
В Сéйми потопiла.
Я між трупами валялась
У самiх палáтах

---

¹⁾ Р. Д. п. Замилила. ²⁾ Прась. вітаю ³⁾ Жем. шлях і перейшла. ⁴⁾ Жем. не пустила. ⁵⁾ Р. Д. п. недолітком, праське вид. недолюдком.

- Мазéпиних. Кóло мéне
85 І сестра́ і ма́ти
Заріза́ні, обня́вши ся
Зо мно́ю лежа́ли.
І на си́лу то, на си́лу
Мене́ оді́рва́ли
90 Од ма́тери нежи́вої.¹⁾
Що вже́ я проси́ла
Моско́вського копита́на,
Щоб і мене́ вби́ли!
Ні, не вби́ли, а пусти́ли
95 Моска́лям на гри́ще...²⁾
На си́лу я схова́ла ся³⁾
На ти́м пожа́рищі.
Одна́ тілько́ і остала́сь⁴⁾
В Бату́рині ха́та,
100 І в ти́й ха́ті⁵⁾ поста́вили
Царя́ ночува́ти,
Як верта́в ся з під⁶⁾ Полта́ви.
А я йшла́ з водо́ю⁷⁾
До ха́тини,⁸⁾ а він мене́
105 Маха́є руко́ю :
Звелі́в⁹⁾ коня́ напо́йти,
А я й напо́їла ;
Я й не зна́ла,¹⁰⁾ що́ я тя́жко,
Тя́жко согри́шила.
110 Ле́две́ я дійшла́ до ха́ти,
На поро́зі впала́,
А на за́втра, як цар вийшо́в,¹¹⁾
Мене́ поховала́
Та бабу́ся, що́ остала́сь
115 На ти́й пожа́рині,
Та, що́¹²⁾ й мене́ привіта́ла

---

¹⁾ Праське вид. неживою. ²⁾ Праське вид. на зрище. ³⁾ Пр. вид. я заховались. ⁴⁾ Пр. вид. й зостала ся. ⁵⁾ Пр. вид. І в ту хату. ⁶⁾ Р. Д. п. Як вертався із під. ⁷⁾ Пр. і жен. вид. Я йшла за водою. ⁸⁾ Пр. вид. повз хатину, вар. до хатини, жен. повз хатою. ⁹⁾ Пр. вид. Каже, так в р. Д. пол. ¹⁰⁾ Р. Д. п. Я не знала. ¹¹⁾ Прась. вид. Цар поїхав в Московщину, вар. прась. вид. На порозі, як цар вийшов, мене поховали. ¹²⁾ Жен. Та ще й.

- В безвѣрхій хатині.
А по зівтрі її вона вмѣрла
І зотліла в хаті,¹⁾
120 Бо нікому в Бату́рині
Булó поховати.
Уже її хату розкїдали
І свóлок з словáми²⁾
На вугільлє попáлили,
125 А я над яра́ми
І степáми³⁾ козацькими
І досі лїтаю,
А за що менé карають,
Я її самá не знаю.
130 Мабуть за те, що вся́кому
Служила, годїла,
Що царéві москóвському
Коня́ напоїла.

Третя душа.

- А я в Кїївї⁴⁾ родїлась,
135 Ще її не говорїла,
Менé мáти ще⁵⁾ сповїту
На рука́х носїла,
Як їхала Катерїна
В Кїїв по Днїпрові,
140 А ми з⁶⁾ мáтїрю сидїли
На горі в дїбрóві.
Я плакала; я не знаю,
Чи їсти хотїлось,
Чи мóже що в малéнької
145 На той час болїло.
Менé мáти забавляла,
На Днїпр поглядáла
І галéру золотую
Мині показáла,

¹⁾ Сих двох рядків у прась. вид. нема, у жен. А на завтра.
²⁾ Прась. вид. хрепчатий. ³⁾ Прась. вид. її бараками. ⁴⁾ Прась. вид. в Канів. ⁵⁾ Прась. вид. не. ⁶⁾ Прась. вид. А я з мáтїрю сидїла.

- 150 Мов будинок;¹⁾ а в галёр
Князі і всі сили,
Восвóди, а між ними
Царіця сиділа.
Я глянула, усміхнулась,
155 Та й дóху не стало.
Й ма́ти вмёрла. В одній ямі
Обóх поховáli.
От за що, мої сестриці,
Я тепёр караюсь,
160 За що менé на митарства²⁾
Й дóсї не пускають.
Чи я зна́ла ще спові́та,
Що та́я царі́ця
Лю́тий вóрог України,
165 Голóдна вовчи́ця?³⁾

Смеркасть ся. Полетімо
Ночувати в Чуту:⁴⁾
Як що буде робити ся,
Відтіль буде чути.⁵⁾

- 170 Схопіли ся білэсенькі
І в ліс полетіли,
І в кóпочці на дубочку
Ночувати сіли.

---

¹⁾ Праське вид.:

І... і показала
На галеру золоту:
„Он глянь лип“ сказала,
„Мов будинок пливе“.

²⁾ Рук. Деп. пол. митарство. ³⁾ Вар. праськ. вид. левичище. В тім же й жен. виданю додано ще один рядок: Скажіте, сестриці, якого не ставимо в текст. ⁴⁾ Прась. вид. в пуцу, але подано й варіант Чуту: в жен. вид. до сього слова додано ногту: „Ліс коло Старої Січи.“ ⁵⁾ Жен. вид. видніш буде ј чутно.

II. Три ворони.

Перша.

Крав! крав! крав!
175 Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,
Та продав злодіям
Той крам, що накрів.

Друга.

Я в Паріжі була,
180 Та три злоти¹⁾ з Радзивілом
Та з Потіцьким пропила.

Третя.

Черезъ мостъ идѣть чортъ,
А коза по водѣ:
Быть бѣдѣ! Быть бѣдѣ!

185 Отакъ кричали і летіли
Ворони з трьох сторін, і сіли
На маяку, що на горі
Посеред лісу, усі три.
Мов на мороз понадувались,
190 Одна на другу позирали,
Неначе три сестри старі,
Що дівували, дівували,
Аж поки мѣхом²⁾ порослі.

Перша.

Отсе тобі, а се тобі!
195 Я отсе літала
Аж у Сибір, та в одного
Декабриста вкрала
Трѳхи жѳвчі. От, бачите,

---

¹⁾ Р. Д. п. злата. ²⁾ Рукоп. вар. лихом.

Є чим розговітись!¹⁾
200 Ну, а в твоїй Московщині
Є чим поживітись?²⁾
Чи чорт-ма й тепер нічого?

Третя.

Є, сестриці, мно́го!
Три ука́зы³⁾ накаркала⁴⁾
205 На одну́ дорóгу.

Перша.

На яку́ се?⁵⁾ На ко́вану?
Ну, вже наробі́ла!

Третя.

Та шість тисячъ въ одной верстѣ
Душъ передушила.

Перша.

210 Та не бреші́, бо тільки п'я́ть,
Та й то з фо́ном-Корфом!
Ще й чванить ся, показу́є
На чужу́ робóту...
Капу́стниця заку́рена!
215 А ви, мбсці-па́ні,
Бенкету́єте в Парі́жі?
Поганці́ погані́,
Що розлили́ з річку́ крòви
Та в Сібі́р загна́ли
220 Свою́ шляхту́, то вже й годі́,
Уже́ й запи́шались!⁶⁾
Ач яка́ вельмо́жна па́ва!

Друга й третя.

А ти що зроби́ла?

---

¹⁾ Прась. вид. Не чим поживить ся, ²⁾ Прась. вид. Є на що дивить ся? ³⁾ Р. Д. п. указа ⁴⁾ Так жен. вид., Ром. накрекала.
⁵⁾ Пр. вид. на яку ще? ⁶⁾ Правда: запитались, прась. вид. То вже запанілись, льв. вид. запишались.

Перша.

А дзўски¹⁾ вам пита́ть мене́!
225 Ви ще й не роді́лись,
Як я оту́т шинкува́ла
Та кров розлива́ла.
Диві́сь, які!²⁾ Карамзіна́,
Ба́чиш, прочита́ли
230 Та й дۇмають, що ось-то ми!
Цітьте,³⁾ недорі́ки!
В коло́дочки ще не вбі́лись
Безпе́рі ка́ліки!

Друга.

Отó, яка́ недоті́ка!
235 Не та ра́но вста́ла,
Що до́-світа упила́ ся,
А та, що й проспáлась.

Перша.

Упи́ла ся б ти без мене́⁴⁾
З свої́ми ксьондза́ми!
240 Чорт-ма хі́сту! Я спали́ла
Пóльщу з коро́лями;
А про тебе́, щебету́хо,
І до́сі б сто́яла!...
А з во́льними козака́ми
245 Що я ви́робля́ла?!
Кому́ я їх не найма́ла,
Не запродава́ла?
Та й живу́чі ж прокляту́щі!
Думала з Богда́ном
250 От-от я їх поховáла,⁵⁾ —
Ні́, вста́ли пога́ні
Із шве́дською⁶⁾ прибу́дою.
Та й тоді́-ж твори́лось!

---

¹⁾ Правда і льв. вид. а зась вам. ²⁾ Правда і льв. яка.
³⁾ Прась. вид. Дзус вам. ⁴⁾ Р. Д. п. Утомилася б без мене. ⁵⁾ Прась.
вид показала; Р. Д. п. от-от уже. ⁶⁾ Прась. вид. З Мазепою.
⁶⁾ Прась. вид. сего рядка нема.

- Виростаю, як згадаю:
255 Бату́рин спалила,
Сулу́ в Рóмні загати́ла
Тільки старшина́ми
Коза́цькими, а таки́ми
Просто-козака́ми
260 Фінля́ндію засіяла,
Насипала бу́рти
На Орелі́. На Ла́году
Так за гу́ртом гу́рти
Виганя́ла, та цареві
265 Болота́ гати́ла,
І сла́вного Полубо́тка
В тюрмі задуши́ла.
Отоді́-то бу́ло свято́!
Аж пе́кло зляка́лось,
270 Ма́ти Бо́жа у Иржа́вці¹⁾
В-ночі зарида́ла.

Третя.

- И я таки пожила:
Съ Татарами помутила,²⁾
Съ Мучителемъ покутила,
275 Съ Петрухою попила,
Та Нѣмцамъ запродала.³⁾

Перша.

- Та й ти до́бре натвори́ла:
Так каца́пів закри́пи́ла
У німе́цькі кайда́ні, —
280 Хоч ляга́й та і засни́!
А в мене́ ще, враг їх зна́є,
Когó вони́ вигляда́ють.
Вже-ж і в крі́пость завдала́,

---

¹⁾ Р. Д. п. у Ржавці. ²⁾ Прась. вид. послужила, Правда і льв. вид. з Татариним помутила. ³⁾ Прась. вид. та все Німцям продала, льв. Тай Нѣмцамъ запродала, у жен. і Ром. два рази повторено рядок: Та і Русь Німцям продала.

- І дворянства страшну сілу
285 У мундірах розплодила,
Як тих вóпей розвелá:
Все вельможніі байстрáта!
Ужé й Січ¹⁾ їх біснубáта
Німотбю²⁾ порослá.
290 Та й Москáль незгíрша штúка:
Дóбре вмíе грíти рúки;
І я лóта, а все-такіі
Тогó не зумію,
Що Москáлі в Укрáїні
295 З козакáми дíють!³⁾
От-от⁴⁾ укáз надрукúють:
„По мíлості бóжій
І ви — Нáшпí, і все — Нáше,
І гóже й негóже!“
300 Тепér ужé заходились
„Дрéвности“ шукáти
У могíлах, бо нічóго
Ужé в хáті взáти.
Все забрáли любісінько,
305 Та лихийй їх знáє,
Чогó вони з тим погáним
Льóхом поспішáють.
Трóшки б, трóшки підождáли,
І цéрква б упáла,
310 Тоді б собі дві руїни
Рáзом розкопáли.⁵⁾

Друга й третя.

Чогó-ж ти нас заклíкала,
Щоб на льох дивíтись?⁶⁾

Перша.

Такі й на льох! Та ще бóде
315 Два дивá творíтись:⁷⁾

---

¹⁾ Правда: Вжеж і Січ. ²⁾ Правда: Жидовою. ³⁾ Прась вид.
Що Москáлі з козаками в Укрáїні дíють. ⁴⁾ Прась. вид. опе.
⁵⁾ Правда: Тоді б разом дві руїни в „Челть“ описали. ⁶⁾ Прась
вид. дивить ся. ⁷⁾ Прась. вид. творить ся.

- Сю ніч б́удуть в Україні
Родітись близніята:
Одін б́уде, як той Ѓонта,
Катів катува́ти,
320 Други́й б́уде¹⁾ (отсе вже наш!)
Ката́м помага́ти.
Наш вже в череві щіпає...²⁾
А я начита́ла,
Що як ві́росте той Ѓонта,
325 Все на́ше пропа́ло!
Усе до́бре³⁾ поплю́ндрів,
Й бра́та не поки́не,
І розпу́стить пра́вду й во́лю
По всі́й Украї́ні.
330 Так от ба́чите, сестри́ці,
Що тут компо́нують:
На катів та на все до́бре
Кайдани́ готу́ють.

Третя.

- Я золотом розтопленим
335 Залью́ єму́ очі!...

Перша.

Ні, він кля́тий недоблюдо́к⁴⁾
Збо́лта не схоче!

Третя.

- Я царевими чинами
340 Скру́чу єму́ ру́ки!..

Друга.

А я зберу́ з всьо́го світа
Всі́ зла і всі́ му́ки!

---

¹⁾ В лъв.; прась. і жен. вид. се слово вас. ²⁾ Прась. вид. Він вже в череві щіпає, жен. Наш. ³⁾ Прась. вид. добро. ⁴⁾ Прась. вид. недовірок.

Перша.

Ні, сестріці, не так треба :
Поки сліпі люди,
345 Треба його поховати,
А то лихо буде !
Он бачите : над Чигрином¹⁾
Мітла простягла ся,
І над²⁾ Дніпрóm і Тясмином
350 Земля затрясла ся.
Чи чуєте ? Застогнала
Гора над Чигрином.³⁾
О, смієть ся і ридає⁴⁾
Уся Україна !
355 То близніята народились,
А навісна мати
Регочеть ся, що Іванами
Обох будуть⁵⁾ звати.
Полетимó!...⁶⁾
360 Й летячі співали :

Перша.

„Попливе наш Іван
По Дніпру у Лиман
З кумою!“

Друга.

„Побіжіть наш ярчук
365 В ірій їсти гадюк
Зо мною.“

Третя.

„Какъ хвачу, да помчу,
Въ самый адъ полечу
Стрѣлю!“

---

¹⁾ Правда і жен. над Київом. ²⁾ Правда : А над ³⁾ Правда :
Гора в Чигрині. ⁴⁾ Льв. і Правда : рида, прась. І радіє на родинак
певна Україна. ⁵⁾ Прась. і жен. вид. буде. ⁶⁾ Правда : Полетімо.

III. Три лірники.

370 (Одін сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Мирянам співати).

Перший.

Що то сказано — ворони!
375 Уже й помостили.
Мов-би для їх те сідало
Москалі зробили.

Другий.

А для ко́го-ж? Чоловіка
Певно не поса́дять
380 Лічіть збі́рі.

Перший.

Ти то¹⁾ ка́жеш!
А мо́же й поса́дять
Моска́лика або Ні́мця;
А Моска́ль та Ні́мець
І там на́йдуть хлібець.

Третій.

385 Що се таке верзете́ ви?
Які там воро́ни
Та Моска́лі та сідало?
Неха́й Бог борони́ть!
Мо́же ще нести́сь заста́влять,
390 Моска́ля пло́дити?
Бо чу́тка в.²⁾ що ца́р хоче
Весь сві́т полони́ти.

Другий.

А мо́же й так!³⁾ Так на чо́рта ж
Їх на го́рах ста́вить?

---

¹⁾ Правда: Ти б то. ²⁾ Прась. чутко есть. ³⁾ Прась. а може ще й так.

395 Та ще такі височѣнні,
Що хмáри¹⁾ достáнеш,
Як ізлїзти.²⁾

Третій.

Так óтже ж що!
Отó потóп бóде.
Панї тудї повилáзять
400 Та дивитись бóдуть,
Як мужикї тонóтимуть.

Перший.

Розóмні ви лóде,
Та³⁾ нїчóго не знáєте!
То понаставлãли
405 Тї хвигóри от для чóго:⁴⁾
Щоб люди не крáли
Водї з рїчки, та щоб нїшком
Пїску не орáли,
Що скрїзь отáм за Тãсмином.⁵⁾

Другий.

410 Чорт-зна що провáдиш!⁶⁾
Немá хїсту, то й не брешї!
А що, як присãдем
Отóтечки пїд бѣрестом
Та трóхи спочїнем?
415 Та в мѣне ще шматкїв зо два
Є хлїба в торбїнї,
То поспїдаем в пригóдї,
Пóки сóнце встáне.
(Посїдáли.) А хто, брáтцї,
420 Спївá⁷⁾ про Богдáна?

---

¹⁾ Правда: Що й хмарі. ²⁾ Прась. Як підскочїш; рук. Д. пол. Як вилїзти. ³⁾ Правда: А. ⁴⁾ Прась. от для того. ⁵⁾ Р. Д. п. за Тясмою. ⁶⁾ Правда і льв. провадить. ⁷⁾ Прась. спївають.

Третій.

Я співаю і про Ясси¹⁾
І про Жовті-води
І містечко Берестечко.

Другий.

В великій пригбді
425 Нам сьогбдні вони стануть,
Бо там кбло льбху
Базар люду насхбдилось²⁾
Та й панства³⁾ не трбхи.
От-де нам пожива ббде!⁴⁾
430 А-ну заспівам⁵⁾
Прбби рбди!

Перший.

Та пур йому!
Лбчче полягбем⁶⁾
Та вбспимось! День великий,
435 Ще ббдем спбвати.⁷⁾

Третій.

І я кажб. Помолимбсь
Та ббдемо спбти.⁸⁾

Старці під ббрестом заснбли.
Ще сонце спить, пташкї мовчбть,
440 А кбло льбху вже проснблись
І заходбли ся копбть.
Копбють день, копбють два,⁹⁾
На трбтїй на-сблу

---

¹⁾ Прась. Кореунь. ²⁾ Ром. людей посхбдилось, прась. насхбдив ся, в рук. Д. п. люду. ³⁾ Вар. прась. й поживи ⁴⁾ Прась. сей рядок уас. ⁵⁾ Ром. заспівам. ⁶⁾ Ром. полягбймо, вар. праськ. краще. ⁷⁾ Прась. зам. рядкїв 432—435 має лиш два:

Та пур йому,
Ляжмо трохи спати.

⁸⁾ Прась. оббсїе ще й у день спбвати. ⁹⁾ Прась. другий.

- Докопáли ся до му́ру,
445 Та трóхи спочýли
Пастáвивши карау́ли.¹⁾
Испра́вник аж прóсить,
Щоб ні́кóго не пуска́ли,
І в Чигри́н донóсить
450 По нача́льству. Приї́хало
Нача́льство морда́те,
Подиві́лось: „Тре́ба, ка́же,
Свóди розлама́ти!
Вѣрнѣ́й дѣ́ло!“ Розлама́ли
455 Та й переляка́лись:
Костя́ки в льо́ху лежа́ли
І мов усмі́хались,²⁾
Що со́нечко побáчили.

- От добро́ Богда́на:
460 Черепóк, гни́ле корі́то
Й костя́ки в кайда́нах!
Як-би в фо́рменних, то б до́бре,³⁾
Вони́ б ще зда́ли ся.
Засмі́ялись...⁴⁾ А іспра́вник
469 Трохи́ не сказа́в ся,
Що ні́чóго, ба́чиш, взя́ти;
А він то⁵⁾ труди́в ся,
І день і ніч побивáв ся,
Та в ду́рні й убра́в ся.⁶⁾
470 Як-би йо́му Богда́н отсе́
У ру́ки попáв ся,
У моска́лі заго́лів би,⁷⁾
Щоб зна́в, як ду́рїти
Прави́тельство! Кричі́ть, бі́га,
475 Мов несамові́тий ;

---

¹⁾ Правда і льв. поставили калавурі. ²⁾ Прась. усміхнулись.
³⁾ Прась. то добре ⁴⁾ Прась. кому-небуль. ⁵⁾ Правда і льв. а він
ще, рук. Д. п. а він же. ⁶⁾ Правда і льв. тай дурнем, прась. та
дурня добрав ся, Ром. та дурнем убрав ся ⁷⁾ Прась. загатив би.

- Яре́менка¹⁾ в піку піше,
По-москóвськи ла́с
Увесь²⁾ наро́д. І на старці́в
Оті́х³⁾ наліта́є:
480 „Вы што дѣлаете, плуты?“
„Та ми, ба́чте, па́не,
Співáємо про Богдана!“
„Я вамъ дамъ Богдана!
Мошенники, дармо́ды!
485 И пѣсню сложили
Про такого-жъ мошенника!“
„Нас, па́не, навчі́ли!“
„Я васъ навчу́! Зава́литель имъ!“
Взялі й зава́лили,
490 Віпари́ли у москóвській
Ба́ні-проході́⁴⁾ —
Отáк піснї́ Богдано́ві
Ста́ли їм в приго́ді!

- Так малій лъох в Сѹботові
495 Москв́а розкопа́ла,
Вели́кого ж тогó лъо́ху
Ще й не дошукáлась.⁵⁾

Написано 25 жовтня 1845. Друковано у-перве у Львів. 1867
стор. 323—333, але без першого розділу, потім у „Правді“ 1869,
ч 2 і 3 (стор 12—16), в праськім виданю стор. 36—53 і в Женеві
стор. 33—51.

¹⁾ До сеї назви Шевч. дописав: „Козака Яременка клуня
стоїть на тім місці, де стояли палати Богдана“. ²⁾ Прась. І в весь.
³⁾ Правда і льв. моїх, прась огтих покликає ⁴⁾ Прась. Боже пра-
вий! ⁵⁾ Правда і льв. дошукалась, прась. докопались.

СУБОТІВ.

- Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовіна України .
Ширька, глибька.
- 5 Отó цёрква Богдánова,
Там то він молив ся,
Щоб Москаль добром і лихом
З козакóм дїлив ся.
Мир душі твоїй, Богдáne!
- 10 Не так вонó стáлось:¹⁾
Моска́лики що зустріли,²⁾
То все очухра́ли;³⁾
Могі́ли вже розрива́ють⁴⁾
Та грóший шука́ють,
- 15 Льохі твої розко́пують
Та тебе́ ж і ла́ють,
Що й за труди⁵⁾ не нахóдять...
Отáк-то, Богдáne!
Занапастів-есі вбóгу
- 20 Сі́роту Укра́йну!⁶⁾
За те ж тобі така́ дяка!⁷⁾
Цёркву-домовіну
Нема́ кому́ пола́годить!
На тій Укра́їні,

---

¹⁾ Ром. стало. ²⁾ В давн. вид. зазріли обо заздріли. ³⁾ Льв. сї два рядки вас: ⁴⁾ Рукоп. тов. Шевч. все розривають. ⁵⁾ Давн. вид. Що за труди. ⁶⁾ Сих двох рядків нема в давн. вид., а в копії Жемч. Сироту Вкраїну. ⁷⁾ Рук. копія Н. Т. І. Ш. така й доля.

- 25 На тій самій, що з тобою
Ляха задавила,¹⁾
Байстриюкі Катеріни
Сараню сіли.²⁾
Отакé-то, Зінóвію,
30 Олексійв друже!
Ті все оддав приятелям,
А їм і байдуже!
Кажуть, бачиш, що „Все-то те
Таки й було наше,
35 А що ми³⁾ тільки наймали
Татáрам на пащу
Та Полякам.“ Мбже й справді!⁴⁾
Нехай і так⁵⁾ буде!
Так сміють ся ж з України
40 Сторонні лóди...
Не смійте ся, чужі лóди!
Цérква-домовина⁶⁾
Розвалить ся, а з-під неї
Встане Україна,
І розвіє тьму невóлі,
45 Світ правди засвітить,
І помóлять ся на вóлі⁷⁾
Невóльничі діти.

Написано 21 жовтня 1845 в Миргороді. Друковано спершу в „Основи“ 1852. кн. VI, 6—7 і в Вечерницях 1862 р. ч. 39, ст. і в праськім вид. 1876 стор.

¹⁾ Р. Н. Т. І. Ш. Ляхи задавила. ²⁾ Сих двох рядків у лев. нема. ³⁾ Рук. Н. Т. І. Ш. що вони. ⁴⁾ Н. Т. І. Ш. Та Ляхам. А може й спр. ⁵⁾ Рук. Н. Т. Ш. по їх. ⁶⁾ Так у рук. Н. Т. І. Ш. і р. Д. п ⁷⁾ Р. Д. п. церков. ⁸⁾ Льв. вид. І помóлять ся волі.

НАЙМИЧКА.

Пролог.

У неділю в ранці рано
Після кріло ся туманом;
У тумані на могилі
Як тополя похилилась
5 Молодиця молодая,¹⁾ —
Щось до лона²⁾ пригортає
Та з туманом розмовляє:
„Ой тумане, тумане,
Мій латаний талане!
10 Чому мені не сховаєш
Отут серед лану?³⁾
Чому мені не задавиш,
У землю не вдавиш?
Чому мині злої долі,
15 Чом віку не збавиш?
Ні, не дави, туманочку,
Сховай тільки в полі,
Щоб ніхто не знав, не бачив
Мої недолі!...
20 Я не одна, єсть у мене
І батько і мати...
Єсть у мене, туманочку,
Туманочку-брате,

¹⁾ Кар. Молодая молодица. ²⁾ Давн. вид. лоня, Кар. Щось до себе, але поверх сего також лоня, рук. Д. п. лона. ³⁾ Р. Д. п. Серед лану в тумані.

- Дитя моє! Міт сїночку,
25 Нехрещєний¹⁾ сїну,
Не я тебе хрестїтиму²⁾
На лиху годїну!
Чужї люди хрестїтимуть,
Я не б́уду ї знати,
30 Як і зовуть... Дитя моє!
Я була багата...
Не лай мене... Молїтимусь!
Із самóго нєба
Дóлю вїплачу сльозами³⁾
35 І пошлю до тебе!“

- Пїшла пóлем ридáючи,
В тумáні ховáлась,
Та крїзь сльóзи тихєсенько
Про вдову спївала,
40 Як удовá в Дунáєві
Синів поховáла :

- „Ой у пóлї могїла,
Там удóва⁴⁾ ходїла,
Там ходїла-гуля́ла,
45 Трути-зїльля шукáла.
Трути-зїльля не найшла,
Та синів двох привелá,
В китáвчку повилá
І на Дунáї однеслá :
50 „Тїхий,⁵⁾ тїхий Дунáї,
„Моїх дїток забавля́й!
„Ти жовтєнький пісóк,
„Нагодуй моїх дїтóк,
„Іскупáй, ісповїй,⁶⁾
55 „І собóю укрїй!“

---

¹⁾ Так Кар. ²⁾ Кар. хрестытиму ³⁾ Кар. слезами. ⁴⁾ Кар. вдова. ⁵⁾ Кар. зразу було: Ой тихий. ⁶⁾ Р. Д. п. Нагодуй, і сповий. Кар. було зразу: сповивай, укривай, та потім Шевч. зачеркнув складн „ва“.

I.

- Булі¹⁾ собі дід та баба.
З давнього давна у гаї над ставом
У-двох собі на хуторі жили,
Як діточок двоє,
60 Усюди оббе:
Ще з-малечку у-двох ягнята пасли,
А потім побрали ся,
Худоби діждали ся,
Придбали хутір, став і млин,
65 Садок у гаї розвели
І пасіку чималу, —
Всього надбали.
Та діточок у їх Бог-ма,²⁾
А смерть з косою за плечима.³⁾
- 70 Хтож їх старість привітає,
За дитину стане?
Хто заплаче, поховав?
Хто душу спомьяне?⁴⁾
Хто поживе добро чєсно
- 75 В добрую годину,
І згадає дякуючи,
Як своя дитина?...
Тяжко дітій годувати
У безвєрхій хаті,
- 80 А ще гірше старіти ся
У білих палатах, —

¹⁾ Так у Кар., в давн. вид. Був. ²⁾ Так у Кар., в давн. вид. Біг. ³⁾ Кар. подає первісну форму сього уступа:

Був собі — дід та баба,
Над ставом у гаї
Жили собі на хуторі
Старенькі обоє.
І худоби усякої
Чимало надбали, —
Та діточок Бог ни дає,
А смерть за плечма.

⁴⁾ Р. Д. п. помяне.

Старіти ся, умірати,
Добро покидати
Чужім лю́дям, чужім дітям
85 На сміх, на розтрату!

II.

І дід і баба у неділю
На призьбі) в-двох собі сиділи
Гарпéнько, в²⁾ білих сорочках.
Сіяло сонце в небесах,
90 Ані хмаріночки,³⁾ та тихо,
Та лю́бо, як у раї.
Сховало ся у серці лихо,
Як звір у темнім гаї.⁴⁾

В такім раї⁵⁾ чоґо-б, ба́ч ся,⁶⁾
95 Старім сумувати ?
Чи то давнє якé лихо
Прокінулось в хаті ?
Чи вчора́шнє, за́давлене⁷⁾
Знов заворушилось ?⁸⁾
100 Чи ще тільки заклінулось
І раї запалило ?

---

¹⁾ Так у Кар., в давн. вид. приспі. ²⁾ Кар. у білих. ³⁾ Копія Тарн. Ані хмарочки. ⁴⁾ У Кар. первісний вигляд сего уступу:

Дід та баба у неділю
На призьбі сиділи,
Любовались світом Божим
Та Бога хвалили.
Ані хмарочки на небі,
Тихо як у раї.
Сховало ся в серці лихо,
Як звір в темнім гаї.

⁵⁾ Кар. перв. разі. ⁶⁾ Кар. баця. ⁷⁾ Кар. за́давленьня ⁸⁾ Р.
Д. п. поворушилось, так перв. і в Кар.

Не знаю, що і після чо́го
Старі сумують. Мо́же вже
Отсе́ збирають ся до Бо́га?
105 Та хто в далёкую дорóгу
Їм до́бре ко́ниї запряже́?
„А хто нас, На́сте, похова́є,
Як помремó?“¹⁾

„Сама́ не знаю!
Я все отсе́ міркува́ла,
110 Та аж су́мно²⁾ ста́ло:
Оди́но́кі зостари́лись...
Ко́му́ понадба́ли
До́бра сьо́го?!“³⁾

„Стрива́й³⁾ лише́нь!
Чи чу́єш? щось пла́че
115 За ворітьми... мов дити́на!
Побі́жїм лиш!...⁴⁾ Ба́чиш?
Я вга́дував, що щось бу́де!“

І ра́зом схопи́лись,
Та до воріт... Прибі́гають,
120 Мо́вчки зупини́лись:⁵⁾
Пе́ред са́мим перелáзом
Дити́на спові́та,
Та й не ту́го,⁶⁾ й нове́нькою
Свити́ною вкритá.
125 Бо то ма́ти сповивáла
І лї́том укритá
Оста́нньою свити́ною!...
Диви́лись, моли́лись
Старі мої. А серде́шне
130 Нена́че благáє:

---

¹⁾ Р. Д. п. умремо ²⁾ Кар. перв. нудно, так і в рук. Д. п.
³⁾ Кар. Тривай. ⁴⁾ Кар. Біжи лишень! ⁵⁾ Р. Д. п. опинидась. ⁶⁾ Р.
Д. п. і Кар. Та не туго.

Випручало рученята
Й до їх простягав
Манюсінські...¹⁾ І замовкло,
Неначе не плаче,
135 Тільки пхика.

„А щб, Наєте ?
Я й казав! От бачиш!
От і талан, от і доля!
І не одинокі!
Бері-ж лишень та сповивай!...
140 Ач¹⁾ якé, нівроку!
Несі-ж в хату, а я верхи
Кінусь за кумами
В Городище“.

Чудно якось
Дієть ся між нами!
145 Один сіна проклинає,
З хати виганяє, —
Другий свічечку, сердешниці,
Потом заробляє
Та ридяючи становить
150 Перед образами:
Нема дітий!... Чудно якось
Дієть ся між нами!

III.

Аж три пари на радіоцях
Кумів назбірала,
155 Та в-вечері й охрестили
І Марком назвали.

---

¹⁾ Кар. перв. малюсенькі; копія Тарн. малюсеньке. ²⁾ Кар. перв. Бачь. ³⁾ В вид. 1860: не вроку.

Ростé Мάρко. Старі мої
Не знають, де діти,
Де посадить, де положить
160 І що з ним робити?
Минáє рік. Ростé Мάρко,
І дійна корóва
У роскоші купається.
Аж ось чорнобрóва¹⁾
165 Та молодá, білоліця
Прийшла молодіця
На той хутір благодáтний
У нáйми просить ся.

„А що-ж“ каже, „возьмім,²⁾ Нáсте!“
170 „Возьмімо,³⁾ Трохіме!
Бо ми старі, нездúжаєм,
Та такі й дитина,
Хочá вонó вже й підросло,
Та все-ж такі треба
175 Кóло йóго піклуватись“.
„Та вонó-то треба,
Бо й я свою вже часточку
Прожів, слава Бóгу,
Підтоптав ся. Так що-ж, тепер,
180 Що візьмеш, небóго?
За рік, чи як?“

„А що дастé.“
„Е, ні, треба знáти,
Трéба, дóчка, лічить плáту,
Зарóблену плáту.
185 Бо скáзано: хто не лічить,
То той і не має.
Так отáк хиба, небóго:
Ні ти нас не знáвш,
Ні ми тебе; а поживéш,

---

¹⁾ В вид. Огон. без підстави: чорнобрива. ²⁾ Кар. возьмемъ.
³⁾ Кар. Візьмемо, потім поправлено на: озмем.

190 Роздівиш ся в хаті,
Та й ми тебе побачимо, —
От-тоді й за плату.
Чи так, дівчко?*

„Добре, дядьку!“
„Пробсимо-ж у хату!“

195 Повднались. Молодиця
Рада та весела,
Ніби з паном повінчалась,
Закупила села.
І у хаті і на дворі
200 І коло скотини
У-вечері і в-досвіта,
А коло¹⁾ дитини
Так і пада, ніби мати:
В будень і в неділю
205 Голбовоньку²⁾ йому зміє
Й сорочечку³⁾ білу
Що-день божий надіває,
Граєть ся, співає,
Робить возики, а в свято
210 То й з рук не спускає.
Дивують ся старі мої
Та молять ся Богу.
А наймичка невспіюща
Що-вечір небіга
215 Свою долю проклинає,
Тяжко-важко плаче,
І ніхто тогó не чує,
Не знає й не бачить
Опріч Марка маленького.
220 Так воно не знає,
Чогó⁴⁾ наймичка сльозами
Йогó умиває;

¹⁾ Кар. Около. ²⁾ Кар. І головку. ³⁾ Кар. І сорочку. ⁴⁾ Кар. перв. На що.

- Не зна Марко, чо́го вона́
Так його́ цілу́є,
225 Сама́ не з'їсть і не допьє,
Його́ нагоду́є.
Не зна Марко, як в ко́лісці
Ча́сом се́ред но́чі
Прокі́нуть ся, вору́хне́ть ся, —
230 То вона́ вже ско́чить
І укря́є й пере́хрестить,
Тихо́ зако́ліше:
Вона́ чу́є з тії ха́ти,¹⁾
Як дити́на ди́ше.
235 В-ра́нці Ма́рко до найми́чки
Ру́чки про́стяга́є
І ма́мою невси́пу́нцу
Га́нну велича́є...²⁾
Не зна Ма́рко, росте́ собі,
240 Росте́, ви́роста́є.

IV.

- Чима́ло літ переверну́лось,
Води́ чима́ло утекло́;
І в ху́тір ли́хо заверну́ло,
І слі́з чима́ло прине́сло.
245 Бабу́сю На́стю поховали́
І ле́двe-ле́двe одво́лали
Трохи́ма ді́да. Прогуло́
Прокля́те ли́хо, та й засну́ло.
На ху́тір зно́ву благода́ть
250 З-за га́ю те́много верну́лась
До ді́да в ха́ту спочива́ть.

---

¹⁾ Копія Тарн. в другій ха́ті. ²⁾ Кар. перв. називає, так і рук. Д. пол.

- Ужé Мáрко чумакує
І в осení не ночує
Ні під хáтою, ні в хáті...
255 Когó-небудь трéба свáтать.
„Когó-ж би¹⁾ тут?“ старій дúма
І прóсить порáди
У нáймички. А нáймичка
До царівни-б рáда
260 Слать стáрости.²⁾ „Трéба Мáрка
Самóго спитáти.“
„Дóбре, дóчка, спитáємо,
Та й бóдемо свáтать.“
Розпитáли,³⁾ порáдились,
265 Та й за старостáми
Пішóв Мáрко. Вернули ся
Людi з рушникáми,
З святím хлїбом обмінéним,
Пáнну у жупáні,
270 Такú крáлю вїсватали,
Що хоч за гетьмáна,
То не сóром. Отакé-то
Дїво запопáли!

- „Спасїбі вам!“ старій кáже.
275 „Тепér, щóб ви знáли,
Трéба крáю довóдити,
Колї й де вїнчáти,
Та й весїльля! Та ще óсь-щó:
Хто в нас бóде мáти?
280 Не дожилá⁴⁾ мój Нáстя!...“
Та й залївсь сльозáми, —
А нáймичка у порóгу
Вхопїлась рукáми

---

¹⁾ Кар. Кого б же. ²⁾ Кар. старостів. ³⁾ Кар. перв. запитались. ⁴⁾ Кар. Не дождала.

За одвірок, та її зомліла.
285 Тіхо стало в хаті,
Тільки наймичка шептала:
„Мати... мати... мати!“

V.

Через тиждень молодіці
Коровай місїли
290 На хуторі. Старій батько
З усієї сіли
З молодіцями танцює,¹⁾
Та двір вимітає,
Та прохожих, проїзжачих
300 У двір²⁾ закликає,
Та вареною частує,
На весільля просить.
Знай бігає,³⁾ а самого
Ледве ноги носять.
305 Скрізь гармідер та реготня
В хаті і на дворі,
І жолоби вікотили
З нові комбри.
Скрізь пораня:⁴⁾ печуть, варять,
310 Вимітають, мійють...
Та все чужі. Де-ж наймичка?...
На прощу у Київ
Пішла Ганна. Благав старій,
А Марко аж плакав,
315 Щоб була вона за матір.
„Ні, Марку, ніяко
Міні матірю сидіти!
То багаті люди,

---

¹⁾ Кар. жартує. ²⁾ Кар. На двір. ³⁾ Кар. і рук. Д. пол. Аж танцює. ⁴⁾ Кар. Скрізь поранья.

А я наймичка, ще й з тебе
320 Сміяти ся¹⁾ будуть.
Нехай Бог вам помагає!
Піду, помолю ся
Усім святим у Києві,
Та й знову верну ся
325 В вашу хату, як приймете.
Поки маю сили,
Трудитимусь...“

Чистим серцем

Поблагословила
Свого Марка, заплакала
330 Й пішла за ворота.

Розвернуло ся весілля,
Музікам робота²⁾
І підковам. Вареною
Столі й лави мійють.
335 А наймичка шкандибав,
Поспішав в Київ.³⁾
Прийшла в Київ, не спочила:
У міщанки стала,
Наняла ся носить воду,
340 Бо грощий не стало
На молібствіє Варварі.⁴⁾
Носила-носила,
Кип із вісім заробила,
Й Маркові купила
345 Святую шапочку в печерах
У Івана святого,
Щоб голова не боліла
В Марка молодого;
І перстеник у Варварі
350 Невістці достала,

---

¹⁾ Кар. Сміяцьца. ²⁾ Кар. роботи ³⁾ В вид. 1860: Київ і далі так. ⁴⁾ Первісно було: На акафист у Варвари.

І всім святім поклонівшись¹⁾
До-дому вертáлась.

Вернула ся. Катеріна
І Марко зустріли
355 За ворітьми, ввели в хату
і за стіл посадили;
Напували й годували,
Про Київ питали,
І в кімнаті Катеріна
360 Одпочить послала.
„За-що вони менé люблять?
За-що поважають?
О Бóже мій милосéрдний,
Мóже вони знають?...
365 Мóже вони догадались?...
Ні, не догадались!
Вони добрі...“
І наймичка
Тяжко заридала.

VI.

Тричі кріга замерзала,
370 Тричі розтавала, —
Тричі наймичку у Київ
Катря провозала,
Так як матір. І в четвэртий
375 Провелá небóгу
Аж у поле до могили,
І молила Бóга,²⁾
Щоб швиденько³⁾ вертала ся,
Бо без неї в хаті

---

¹⁾ Копія Тарн. поклонилась; Кар. помолвившись. ²⁾ Кар. І молилась Богу. ³⁾ Р. Д. п. швидченько.

380 Якось сўмно, нїби ма́ти
Покінула хату.¹⁾

- Після Пречистої в неділю,
Та після²⁾ першої Трохі́м
Старі́й сидів в сорочці білі́й,
385 В бри́лі на при́збї. Пє́ред ним
З соба́кою уну́чок³⁾ грав ся,
А вну́чка в ю́пку одяглась
У Ка́трину, і нїби йшла́
До ді́да в го́стї. Засміяв ся⁴⁾
390 Старі́й і вну́чку приві́тав,
Неначе справді́ молоді́цю.
„А де-ж ти ді́ла паля́нницю?
Чи мо́же в лі́сі хто одня́в?
Чи по-просту — забу́ла взя́ти?...
395 Чи мо́же ще й не напекла́?
Е, со́ром, со́ром! Лє́пська ма́ти!“⁵⁾
Аж зирк! — і найми́чка ввійшла́
На двір. Побі́г старі́й стрі́чати
З ону́ками своєю́ Га́нну.
400 „А Ма́рко в дорóзї?“
Га́нна ді́да пита́ла ся.⁶⁾
„В дорóзї ще й до́сї“.
„А я лє́две доді́бала⁷⁾
До ва́шої ха́ти.
405 Не хоті́лось на чужі́нї
Одні́й умі́рати!
Ко́лі-б Ма́рка ді́ждати́ ся...
Так щось тя́жко ста́ло!“
І вну́чятам із клуно́чка⁸⁾
410 Го́стинці⁹⁾ ви́ймала́:

---

¹⁾ Кар. нїби хату Покинула мати. ²⁾ Кар. Опісля ³⁾ Так р. Д. п. і Кар. ⁴⁾ В вид. 1860 і пізні́йших: засміявсь, хоч рим вимагає: ся. ⁵⁾ Кар. Кєпська. ⁶⁾ Р. Д. п. питаєть ся. ⁷⁾ Р. Д. п. і Кар. доплєла ся. ⁸⁾ Р. Д. пол. і Кар. І овучятам із клуночка. ⁹⁾ Кар. Гостинця.

І хрестики й дукáчки,
І намíста разбóчок
Орíночці,¹⁾ і червóний
З фóльги образбóчок;
415 А Карпóві соловéйка
Та кóників пáру;
І четвéртий ужé пéрстень
Святóї Варвáри
Катерíні; а дíдові
420 Із вóску святóго
Три свічечки; а Мáркові
І собі нічóго
Не принесла, не купíла,
Бо грóший не стáло,
425 А заробíть нездúжала.
„А ось ще остáлось
Пів бúbличка!“
Й по шматбóчку
Дíтям роздílила.

VII.

Ввійшла в хáту. Катерíна
430 Її нóги умíла
Й полúднувать посадíла.
Не пила й не íла
Старá?) Гáнна.
„Катерíно!
Колí в нас недíля?“
435 „Пíсля-зáвтра“.
„Трéба бúде
Акафíст наняти
Миколáєві святóму
Й на чáсточку дáти,

¹⁾ Кар. Ирinoчці. ²⁾ Вид. 1860 р. Моя, так і в р. Д. п.

Бо щось Мάρко забарів ся...
440 Мбже де в дорбзі
Занедужав, сохрань Ббже!“
И покáпали слббзи
З старіх очій замучених.
Лэдве-лэдве встáла
445 Из-за столá.

„Катеріно,
Не та вже я стáла!
Зледащíла, нездужаю
И на нóги встáти.
Тяжко, ¹⁾ Кáтре, умірати
450 В чужій, теплій хаті!“

Занедужала неббга.
Ужé й причащáли,
И маслосвятіє служíли²⁾ —
Нí, не помагáло!
455 Старій Трохíм по надвiрю
Мов убитий хóдить,
Катеріна з болящóї
И очей не звóдить;
Катеріна кóло неї
460 И дньюс й ночус.
А тим часом сичі в ночі
Недóбре вiщують
На комóрі. Болящая
Що-дéнь, що годíна
465 Лэдве чýти питаєть ся:
„Дóню Катеріно,
Чи ще Мάρко не приїхав?
Ох, як-би³⁾ я знáла,
Що дiждусь, що побáчу,
470 То ще-б подождáла!“

---

¹⁾ Р. Д. п. Страшно ²⁾ Р. Д. п. справляли. ³⁾ Копія Тарн.
Ох коли б.

VIII.

Іде Мάρко з чумаками,
Ідучи співає,
Не поспіша до господи,
Воли попасає.¹⁾
475 Везе Мάρко Катерині
Сукна́ доро́гого,
А ба́тькові шитий по́яс
Шовку червоно́го,
А найми́чці на о́чіпок
480 Парчі зо́лотої
І черво́ну до́бру ху́стку
З білою габо́ю,
А діточка́м череви́чки,
Фиг' та виногра́ду,
485 А всім вку́пі черво́ного
Вина́ з Царігра́ду
Відер з трёс у барі́ллі,
І кавя́ру з До́ну, —
Всього́ везе́, та не зна́є,
490 Що ді́єть ся до́ма.

Іде Мάρко, не жу́рить ся.
Прийшо́в, сла́ва Бо́гу!
І воро́та одчиня́є,
І мо́лить ся Бо́гу.
495 „Чи чу́єш ти, Катери́но?
Біжи́ зустрі́чати!
Уже́ прийшо́в! Біжи́ швидче!
Швидче́ веді́ в ха́ту!
Сла́ва Тобі́, Хри́сте-Бо́же!²⁾
500 На-си́лу діжда́ла!“
І „Отче́ на́ш“ т́ихо-т́ихо,
Мов кри́зь сон чи́тала.

¹⁾ Копія Тарн. погасає. У Кар. сих двох рядків нема. ²⁾ Вид 1860: Тобі, Спасителю. Так і р. Д. п. і Кар.

Старій волі випрягає,
Занóзи ховає
505 Мерéжані, а Катру́ся
Ма́рка оглядає.
„А де-ж Га́нна, Ката́рино?
Я пак і байду́же!
Чи не вме́рла?“
„Ні, не вме́рла,
510 А ду́же незду́жа.
Ході́м лише́нь в малу́ хату,
По́ки випряга́є
Во́лі ба́тько, вона́ тебе́,
Ма́рку, дожидáє.“

515 Ввійшо́в Ма́рко в малу́ хату
І став у поро́гу...¹⁾
Аж зляка́в ся. Га́нна шепче:
„Сла́ва... сла́ва Бо́гу!
Ходи́ сюди́, не ляка́й ся!...
520 Вийди́, Ка́тре, з ха́ти!
Я щось ма́ю розпита́ти,
Де́що розказа́ти.“

Вийшла з ха́ти Ката́рина,
А Ма́рко схили́в ся
525 До найми́чки у го́лови.
„Ма́рку, подиви́ ся,
Подиви́ ся ти на ме́не!
Бач, як я змарні́ла?
Я не Га́нна, не найми́чка,
530 Я...“

Та й зані́міла.
Ма́рко пла́кав, дивува́в ся.
Знов о́чі одкри́ла,
Пі́льно-пі́льно подиви́лась,
Сльо́зи покоті́лись.

---

¹⁾ Р. Д. п. у порога.

535 „Прості менé! Я карáлась
Весь вік в чужій хаті...
Прості менé, мій сіночку!
Я... я тво́я ма́ти!“
Та й замо́вкла...

Зомлїв Ма́рко,

540 Йі земля задріжа́ла.
Проки́нув ся... до ма́тері, —
А ма́ти вже спáла!

Написано в Переяславі д. 13 падолиста 1845, друк. у-перве в Кулішевих «Записках о Южной Руси» Петерб. 1857, т. II. Між Шевченковими творами вид. у-перве в Кобзарі 1860 р., ст. 93—124. Для отсього видання ужито крім основного тексту рукописних відмін із Шевченкового автографа, дарованого ним Бодянському і опублікованого проф. Карським. (Русскій филологическій Вѣстникъ 1907, ч. I, Варшава 1907 стор. 100—107) та іншими рукописними матеріялами зведеними до купи В. Доманицьким.

КАВКАЗ.

(Искренному моему Якову де-Бальмену.)

„Кто дастъ глазѣ моеи водѣ
и очамъ моимъ источникъ слезъ,
и поплачѣса день и ношъ о по-
сланнымъ.“

Иеремія гл. IX, ст. 1.

За гóрами гóри хмáрами¹⁾ повíтí,
Засíяні гóрем, крóвію полíтí.

З-пóкон víку Прометéя

Там орéл карáв,

5 Що-день бóжпíи довбé²⁾ рéбра

И сéрце розбивáв ;

Розбивáв, та не вíпшь

Живу́чої³⁾ крóві,

Вонó зно́ву оживáв

10 I смíеть ся зно́ву.

Не вмíрає ду́шá нáша,⁴⁾

Не вмíрає во́ля,

I несíтíи не вíоре⁵⁾

На днí мóря пóля,⁶⁾

15 Не скуé ду́шí живóи

I слóва живóго,⁷⁾

Не понесé слáви Бóга,

Вели́кого Бóга.

¹⁾ Вар. прась. вид. хмарою. ²⁾ Гóрг. і р. Д. п. добрі. ³⁾ Старшій вид. живучої. ⁴⁾ Ром. наша правда. ⁵⁾ Ром. не видере. ⁶⁾ Львівсь. поле. ⁷⁾ Льв. живого слова.

Не нам на прю¹⁾ з Тобóю стáти,
20 Не нам дїлá Твої судить!
Нам тїлько плáкать, плáкать, плáкать
І хлїб насúщний замісїть
Крївáвим пóтом і сльозáми.
Катї знущáють ся²⁾ над нáми,
25 А прáвда нáша п'яна спить!

Коли-ж вонá прокїнеть ся?
Коли-ж³⁾ одпочїти
Дасї, Бóже, утóмленим⁴⁾
І нам дасї жїти?
30 Ми віруєм Твоїй сїлї
І слóву живóму:⁵⁾
Встáне прáвда, встáне вóля,
І Тобї однóму
Поклóнять ся всї язїки⁶⁾
35 Во віки і віки, —
А пóки-що течúть рїки,
Крївáві рїки!...

За гóрами гóри хмáрами⁷⁾ повїті,⁸⁾
Засїяні гóрем, крóвію полїті!
40 Отáм-то Мїлостивї Ми
Ненагодóвану і гóлу
Застúкали сердéшну вóлю,
Та й цькуемó... Ляглó кїстьмі
Людїй муштрóваних чимáло,
45 А слїз, а крóви? Напоїть⁹⁾
Всїх імперáторів¹⁰⁾ би стáло...
З дїтьмі й впучатами¹¹⁾ втопїть

¹⁾ Вар. прась. на суд, Гєрг. на при. ²⁾ Р. Д. п. згнущають ся. ³⁾ Р. Д. п. коли, без жь. ⁴⁾ Прась. вар. твоему. ⁵⁾ У Ром. на підставі фіктивного виданя в „Вечерниціх“ читаємо: Ляжєш Боже утомлений. Сей варіант д. Доманицький ноче і в рук. Д. п. Можливо, що він був первісний, але се не резон вводити його в текст. ⁶⁾ Не розумію, відки видавці петєрб. „Кобзаря“ взяли: і духу. ⁷⁾ Прась. вид. Поклоняють ся всї народи, Поклоняють ся всї язики, лекція не поперта вїяким рукописом. ⁸⁾ Гєрг. і Р. Д. п. хмарою. ⁹⁾ Лаз. покритї. ¹⁰⁾ Лаз. Утопить. ¹¹⁾ Гєрг. цараків.

В сльоза́х удóвих.¹⁾ А дівóчих,
50 Пролі́тих нйшком²⁾ се́ред но́чи,
А ма́терніх горя́чих слі́з,
А ба́тьківських³⁾ ста́рих, крива́вих —
Не рі́ки, мо́ре розлило́сь,
Огнє́нне мо́ре!... Сла́ва, сла́ва
55 Хорта́м і го́нчим і пса́ря́м
І на́шим ба́тюшкам ца́ря́м!
Сла́ва!

І вам сла́ва, сі́ні го́ри
Кри́гою оку́ті,
І вам, ли́царі⁴⁾ вели́кі,
60 Бо́гом не забу́ті!
Бори́те ся, побóрете,
Вам Бог помага́є,
За вас си́ла, за вас во́ля
І пра́вда свята́я!⁵⁾

45 „Чуре́к і са́кля — все твоє́,
Вонó не про́шене, не да́не,
Ніхто́ й⁶⁾ не ві́зьме за своє́,
Не поведе́ тебе́ в кайда́нах
У нас.⁷⁾ На те письме́нні⁸⁾ ми,
70 Чита́єм бо́жії глаго́ли,
І од глибо́кої тюрми́
Та до висо́кого престóбла
Усі́ ми в зо́лоті і го́лі.⁹⁾
До нас в нау́ку! Ми навчи́м,
75 По-чо́му хлі́б і си́ль по-чи́м.
Ми христі́яни: хра́ми, шкóли,
Усе́ добро́, сам Бог у нас!
Нам тілько́ са́кля¹⁰⁾ о́чі ко́ле,
Чо́го вона́ стої́ть у вас,

---

1) Прась. Тайно. 2) Р. Д. п. батькових. 3) Герг. дикарі.
4) Р. Д. п. за нас слава і воля свята. 5) Герг. Ніхто не. 6) Герг.
нйшчакны. 7) У всіх вид. У нас? 8) Прась. в золоті есьми. У Лаз.
ми всі в золоті і сребрі. 9) Лаз. ми настоящі християне, Хрести,
ікони все добро; Герг. все добре. 10) В давн. вид. сакля в очі коле,
в зайве.

- 80 Не на́ми да́на? Чом ми вам
Чурék же вапн та так не ќнем,
Як т́й соба́ці? Чом ви нам
Плати́ть за со́нце не пов́нні?
Тай т́лько-ж то! Ми не пога́ни,
85 Ми насто́ящі хри́стіяни,
Ми ма́лим си́ті! А за те)
Як-би ви з на́ми подру́жились,
Бага́то-б де́чому навчи́лись.
У нас же й сві́та як на те:
90 О́дна Сі́бір неі́сході́ма!
А тюрм, а лю́ду²⁾ що й лі́чить!
Од Молдава́нина до Фі́нна³⁾
На всі́х яз́їках все мовчи́ть,
Бо благода́нствує!... У нас
95 Святу́ю Би́блію чи́тає
Святи́й черне́ць і навча́є,
Що ца́рь яки́йсь-то сви́ні пас
Та дру́жню жі́нку взяв за се́бе,⁴⁾
А дру́га вби́в! Тепе́р на не́бі!
100 Ось ба́чите, я́кі у нас
Сидя́ть на не́бі! Ви ще те́мні,
Святи́м хресто́м⁵⁾ непросві́щенні.
У нас навчи́ть ся!⁶⁾ В нас дере́,
Дере́ та дай,
105 І пря́мо⁷⁾ в рай,
Хоть і рідню́ всю забері́!⁸⁾
У нас — чо́го то ми не вмі́єм?
І зорі́ лі́чим, грéчку сї́єм,
Францу́зів⁹⁾ ла́єм, прода́єм
110 Аб́б у ка́рти програ́єм
Люди́й — не Не́грів, а таки́х

¹⁾ Сі́ два рядки у Лаз. зчеркнені. ²⁾ В давн. вид. А тюрм? а лю́ду? ³⁾ Прась. Молдаванна всі мовчать, Бо благода́нствуєм. ⁴⁾ Ром. до. ⁵⁾ Льв. і Ром. догматами. ⁶⁾ Герг. научите ся. ⁷⁾ Прась. Та потім. ⁸⁾ Жен. Та потім пря́мо в рай, Хоч і рідню́ всю забира́й. Герг. зам. Хоч має́ Дочь. ⁹⁾ Льв. і Ром. Франуза, Герг. Францу́зкі лаєм.

Таки хрещених, та простих,¹⁾
Ми не Гішпани, крий нас Боже,
Щоб крадене перекупать²⁾
115 Як ті жиди!... Ми по закону!“

По закону апостола
Ви любите брата?³⁾
Суєслівн, лицеміри,
120 Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Та й лупите по закону
Дочці на кожущок,
125 Байстрюкові на придане,
Жінці на патінки,
Собі-ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!

За когось Ти розпинав ся,
130 Христе, Сине божий?,
За нас добрих,⁴⁾ чи за слово
Істини, чи може,
Щоб ми з Тобою насміялись?⁵⁾
Вонсь-як так і сталося!
135 Храми, каплиці і ікони
І ставники і мірри дим
І перед образом Твоїм
Неутомимі⁶⁾ поклони
За кражу, за війну, за кров;
140 Щоб братню кров проліти, просять,
А потім в дар Тобі принісять
З пожару вкрадені покрів...

¹⁾ Давн. вид. но. ²⁾ Прась, і жон. перекупать та продавать.
³⁾ Вар. прась. Возлюбите брата. ⁴⁾ Ром. нар. грішних. ⁵⁾ Лаз.
насміялись ⁶⁾ В давн. вид. Неутомленці, поправка в Лаз.

Просвітілись, та ще хочем
Другіх просвітити,
145 Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям.
Все покажем, тільки дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати,
150 Кайдани ковати,
Як їх носить і як плесті
Кнуті узловати,¹⁾
Всьому навчім, тільки дайте
155 Взяті свої гори,
Останні,²⁾ бо взяли вже
І поле і море!

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове любий!³⁾ Не за Україну,
160 А за її ката довелось проліть
Кров добру, не чорну, довелось запить
З московської чапші⁴⁾ московську отруту...
О друже мій добрий, друже незабутий!
Живою душею в Україні витай,
165 Літай з козаками по-над берегами,
Розриті могили в степу назирай,⁵⁾
Заплач з козаками дрібними сльозами,
І мене з неволі в степу виглядай!

А поки-що мої думи,
170 Моє люте горе
Сіятиму,⁶⁾ нехай ростуть
Та з вітром говорять...

---

¹⁾ Прась. і жен мають тут ще один рядок, очевидно не Шевченків: і як під них спини підставляти. ²⁾ Давн. вид. Ті останні, попр. у Лаз. ³⁾ Ром. і Герг. добрий. В прась. і жен. вид. до сих слів дописано увагу: Граф Яков де Бальман. Саме коло того часу його вбито на Кавказі. ⁴⁾ Герг. чарки. ⁵⁾ Герг. виглядай, вар. праськ. наглядай. У Герг. сим рядом кінчить ся поема. ⁶⁾ Прась-вар. сіятимуть.

Вітер тихий з України
Понесé з росóю
175 Тії¹⁾ думи аж до тебе;
Братньою сльозóю
Ти їх, друже, привітаєш,
Тіхо прочитаєш,
І могіли, стені, гóри)
180 І мене згадаєш.

Написано в Переяславі 18 листопада 1845 р., а не у Вьюнищах 14 грудня, як було в прасьмі і пізнійших вид. Вірна дата в автогр. Департ. пол. Друковано у-перше з Гергардовім вид. „Новыя стихотворенія Пушкіна и Шавченки“ в Липську 1859 р. В „Вечернійх“ 1863 р. сеї поеми не було, тільки в львівськім вид. 1867 на чолі першого тома ст. 3—8. Для виданя ми користували ся варіантами праського та Шевченковими поправками в друкованім екземплярі Лазаревського, які ласкаво уділив нам д. В. Доманицький.

1). Прась мої. 2) Прась, вар. стені і море.

**І МЕРТВИМ І ЖИВИМ І НЕНАРОЖДЕНИМ
ЗЕМЛЯКАМ МОЇМ,**

в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє.¹⁾

Ще хто речеть, яко люблю
Бога, а брата свого немаєдинить,
дожь єсть.

Іоан²⁾ гл. IV., ст. 20.

- І смеркає і світлає,
День божийи мщилає,
І знівуд люд потомленийи,
І все спочиває.
- 5 Тільки я мов окаянний
І день і ніч плачу³⁾
На розпутьях велелюдних,
І ніхто не бачить,
І не бачить і не знає.
- 10 Оглухли, не чувають,
Кайданами міняють ся,
Правдою торгують⁴⁾
І Господа зневажають,
Людийи запрягають

---

¹⁾ Сей титул змінювано на кілька ладів: у вид. льв. І живим і мертвим; у вар. праськїм і в пізнїйших: До мертвих і живих і ненарождених земляків моїх в Україні і не в Україні сущих моє дружнє посланіє. Лишаю текст перводруку лише з відміною: дружное на дружнє, як у льв. вид. ²⁾ Так у Герг. і в льв. нид., в праськїм і пізнїйших: Соборн. посланіє св. Апостола Іоанна. ³⁾ Герг. День и ночь блукаю. ⁴⁾ Огдї два рядки у Герг. вас., е у льв. вид.

15 В тяжкі ярма, брють лихо,
Лихом засівають...
А що вродить? Побачите,¹⁾
Які будуть жніва!...

Схаменіть ся, недоблюдки,
20 Діти юродіві!
Подивіть ся на рай²⁾ тихий,
На своїю Україну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну!

25 Розкуйте ся, братайте ся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки

30 На чужому полі...
В своїй хаті своя й правда
І сила і воля!

Нема на світі України,³⁾
Немає другого Дніпра!

35 А ви претє ся на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого, волі, волі,
Братерства братнього... Найшли,
Неслі, неслі з чужого поля

40 І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого... Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонялись,

45 А хилитесь, як і хилялись,
І знобу шкуру дерете
З братів, незрячих гречкосїв,
І сонця правди дозрівать

1) Рукоп. праськ. вид. Побачимо; 2) Терн. Край; 3) Рукоп.
вар. праськ. другий, мб. другої.

В німецькі землі, у чужії,¹⁾
50 Претé ся знову. Як-би взяты
І всю мізєрію²⁾ з собою,
Дідами крадене добро,
Тоді-б зостав ся сиротою
З святими горами Дніпро!

55 Ох, як-би то сталося, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали-б діти, мати-б не ридала.
Не чули-б у Бога вашої хулі!
І сонце не гріло-б смердячого гнбю
60 На чистій, широкій, на вольній землі;
І люди-б не знали, що ви за орлі
І не покивали-б на вас головою...

Схаменіть ся! Бúдьте люди.
Бо лихо вам бúде,
65 Розкують ся незабаром
Закóвані люди;
Настане суд, заговóрять
І Дніпро і гóри,
І потечé сто ріками
70 Кров у синє море
Дітий вапих; і не бúде
Кому помагати,
Одпурасть ся брат брата
І дитини мати;
75 І дим хмарою заступить
Сонце перéд вами,
І на-віки прокляне́тесь³⁾
Своїми сннами.

Умійте, ся образ бóжний
80 Багно́м не скверніте!

---

¹⁾ Герг. нечужім; рукоп. вар. праського вид. на чужіву.
²⁾ Герг. через непорозумінє: мистерію. ³⁾ У праськім вид. і пізнійших:
проклинетесь.

Не дуріте дітйй вáших,
Що вони́ на світі́
На те тілько, щоб панувáть :
Бо невчéне óко
85 Загля́не їм в са́му ду́шу
Глибóко-глибóко...
Дозна́ють ся небожа́та,
Чи́я на вас шку́ра,
Та й засу́дять,¹⁾ і премудрих
90 Немудри́ оду́рять!

Як-би ви²⁾ вчи́лись так, як тре́ба,
То й му́дрость би була́ своя́;
А то залі́зете на не́бо :
„І ми — не ми, і я — не я!
95 І все те ба́чив, все те³⁾ зна́ю :
Нема́ ні пе́кла, а́ні ра́ю,
Нема́є й Бо́га, тільки⁴⁾ я
Та ку́ций Німець узло́ватий,⁵⁾
Та й бі́льш ні́кого.“

„До́бре, бра́те!
100 Що-ж ти таке́?“
„Неха́й Німець
Ска́же,⁶⁾ ми не зна́єм!“

Отáк то ви навча́єтесь
У чужо́му кра́ю!
Німець ска́же : „Ви Могóбли!“
105 „Могóбли, Могóбли!“
Золо́того Тамерла́на
Онуча́та го́лі!“

---

¹⁾ Скрізь у вид. (льв., Кож., прась.) засянуть, яке однак не дає доброго змісту. ²⁾ Герг. сего слова брак. ³⁾ Герг. і все. ⁴⁾ Так у льв. вид. і в Огон. ⁵⁾ Так Герг. і льв. вид., праське і Огон. узлуватий. ⁶⁾ Герг.: Нехай скаже Німець.

- Німець скаже: „Ви Славьяне!“
„Славьяне, Славьяне!“
110 Славних прадідів великих
Правнуки погані!
І Кольяра читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку,
115 І в славьянофіли
Так і претесь, і всі мови
Славьянського люду,
Всі знаєте, а свої
Дасть-Біг!... Колись будем
120 І по своїному глаголать,¹⁾
Як Німець покаже,
А до того й історію
Нам нашу розкаже.
Отоді ми заходимось!
- 125 Добре заходілись
По німецькому показу,
Та й заговорили
Так, що й Німець не второпа,
Учитель великий,
130 А не то, щоб прості люди!
А гвалту! а крику!
„І гармонія, і сила,
Музика, та й годі!
А історія — поема
135 Вольного народу!
Що ті Римляне убогі!
Чорт-зна що не Брути!...²⁾
У нас Брути і Коклеси
Славні, незабуті!
140 У нас воля виростала,
Дніпрóm умивалась,
У голови гори клала,
Степóm укривалась!...“

¹⁾ Герг. По своему глаголати. ²⁾ Так у Герг. і льв. вид.
в праськім і Огон. : за Брути.

Крoвьoю вoнa умивaлaсь
145 А спaлa нa купaх,
Нa кoзaцьких вoльних трупaх,
Oкрaдених¹⁾ трупaх!...

Пoдивiть ся лишeнь дoбрe.
Прочитaйтe знoвy
150 Тyю глaвy,²⁾ тa читaйтe
Oд слoвa дo слoвa,
Не минaйтe aнi титли,³⁾
Нiжe тiї кoми,
Всe рoзбeрiть тa й спитaйтe.
155 Тoдi сeбe: „Щo ми?
Чий сини?⁴⁾ Яких бaтькiв?
Ким, зa-щo зaкyти?“
Тo й пoбачитe, щo oсь-щo
Вaшi слaвнi Брyтнi:

160 Рaбi, пiднiжки, грязь Мoскви,
Вaршaвськe смiтьтa вaшi пaни
Яснoвeльмoжнi гeтьмaни!
Чoгo-ж ви чвaнитe ся, ви,
Синi сeрдeшнoї Укрaїни?
165 Щo дoбрe хoдiтe в ярмi,
Щe лyчшe, нiж бaтькi хoдiли?
Не чвaнiтeсь: з вaс дeрyть рeмiнь,
А з iх бувaлo й лiй тoпiли!

Мoжe чвaнитeсь, щo брaтствo
170 Вiру⁵⁾ зaстунiлo,
Щo Синoпoм, Трaпeзyнтoм
Гaлyшки вaрилo?
Прaвдa вaшa: нaйдaлись,
А вaм тeпeр вaдить,
175 А нa Сiчi мyдрий Нiмeць
Кaртoпeлькy сaдить;
А ви iї кyпyєтe
Й iстe нa здoрoв'я,

¹⁾ Так у Гeрг. i льв. вид., у прaськiм i Oгoн. нeукивaнe-
у Шeвч. oкрaдених. ²⁾ Гeрг. слaвy. ³⁾ Гeрг. i льв. вид. титлa-
⁴⁾ Гeрг. диты; льв. сини. ⁵⁾ Гeрг. Вижy.

- Та й славіте Запорóжжя.
180 А чиєю крòвью
Отá земля напòсна,
Що картòплю рòдить?
Вам байдúже, абí дòбра
Була́ для горòду!
185 А чванитесь, що ми Пòльщу
Колись завалили!...
Правда ва́ша: Пòльща впáла,
Та й вас роздавила.
Так ось-як кров свою́ лили́
190 Батьки́ за Мòскву і Варшáву
І нам, синáм, передали́
Свої кайдáни, свої сла́ву!

- Доборòлась Україна
До са́мого краю:
195 Грiше Ля́ха свої дiти
Ї́ розпина́ють;
Так як пiво¹⁾ праведну́ю
Кров із ребèр тóчуть.²⁾
Просвітiти, бáчиш, хòчуть
200 Мáтеринi бiчi
Совре́мiнними огнiями,
Повестí за вiком,
За Нiмцями недорiку,
Слiпу́ю калiку.
205 Дòбре, ведiть, показуйте!
Нехай старá мáти
Навча́сть ся, як дiтiй тих
Нòвих доглядáти.
Покажу́йте! За нау́ку —
210 Не турбу́йтесь — бíде³⁾
Мáтерина дòбра плáта...
Розпадéть ся лúда

---

¹⁾ Герг. Замiсь пива. ²⁾ Герг. точать ³⁾ Оцеi 5 рядкiв встав-
ляю до тексту з рукописного вар. праського вид. зам. дотеперiшнього
одного: За науку буде.

- На очах ваших несітих;
Побачите славу,
215 Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих!...
Учіте ся, браті мої!¹⁾
Думайте,²⁾ читайте,
І чужому навчайтесь,
220 Й свого не цурайтесь!
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,³⁾
Чужі люди⁴⁾ цурають ся,
В хату не пускають.
225 Свої діти мов чужії,⁵⁾
І немає злому
На всій землі безконешній
Весéлого дому.
- Я ридаю, як згадаю
230 Діла незабути
Дідів наших, тяжкі діла!
Як-би їх забути,
Я оддав би весéлого
Віку половину.
235 Отакá-то⁶⁾ наша слава,
Слава України!...
Отак і ви прочитайте,
Щоб несонним снілись
Всі неправди, щоб розкрились
240 Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: когó, коли
Й за-що розпинали?...⁷⁾
- 245 Обніміте-ж, браті мої,
Наймéншого брата, —

1) Герг. Не дурьте сами себе. 2) Герг. Учитель. 3) У Герг. сей рядок час. 4) Герг. Того дити. 5) Герг. Чужи люди прогоняють. 6) Герг. От-то она. 7) У праськім вид. і Огон. тут зовсім зайвий ряд точок; ані Герг., ані льв. вид. тут пропуска не зазначають.

Нехай мати усміхнеть ся,
Заплакана мати!
Благословіть дітиї своїх
250 Твердіми рукамі,
І жіночók¹⁾ поцілуйте
Вольними устами!
І забудеть ся срамотня
Давня година,
255 І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній
Тіхо засіяє...²⁾
Обніміть ся-ж, браті мої,
260 Молю вас, благаяю!

Вьюниша, Полт. губ., 14. Студня 1845. Уперве надруковано
в вид. Гергарда „Новые стихотворенія. Пушкина и Шавченки“
Лейпцигъ 1859, стор 24—34, потім у льв. вид. 1867 р. 1, ст. 9—16
і в праському 1879, т. II. ст. 64—71.

¹⁾ Так у Герг. і льв. вид. 1867. в праськім і пізнійших:
І обмитих. ²⁾ Так у Герг., в льв. вид.: Тихо просіде, в праськім
і пізнійших: Тихенько засе.

ХОЛОДНИЙ ЯР.

- У всякого своє ліхо,
І в мене те ліхо —¹⁾
Хоть не своє, позічене,
А все такі ліхо.
- 5   На-що-б, бач ся, те згадувать,
Що давнó минуло,
Будить Бог-знає колишнє?
Добре, що заснуло!...
- 10   Хоть²⁾ і яр той! Вже до нього
І стéжки малóї
Не остáлось, і здасть ся,
Що ніхтó й ногою
Не ступів там, а згадаєш.
- 15   То була й дорóга
З монастиря Мотриногo³⁾
До яру страшнóго.
В яру колісь гайдамаки
Тáбором стояли,
- 20   Лáгодили самопáли,
Рáтища стругáли.
У яр тоді⁴⁾ сходіли ся
Мов із хрестá зняті
Бáтько з сiном і брат з брáтом
- 25   Одностаїне стáти
На вóрога лукавóго,
На лóтого Ляха.

---

¹⁾ Вар. праського виз. І в мене не тіхо. ²⁾ Тамже: ось.
³⁾ Льв. вид. Мотринова, приське і дальші неолодано: Митриногo.
Манастир зветь ся Мотронинський або коротше Мотрин. ⁴⁾ Вар.
праськ. люди.

- Де-ж ти дів ся, в яр глибокий¹⁾
Протоптаний шляху?
30 Чи сам заріс темним лісом,
Чи то загатили²⁾
Нові каті, щоб до тебе
Люди не ходили
На порáду: що їм дїять
35 З добрими панáми,
Людодáми лихíми,
Новими Ляхáми?³⁾
Не гатіте,⁴⁾ бо над яром
Залізняк вітає
40 І на Умань позирає,
Гóнту виглядає!
Не ховайте, не топчіте
Свято́го закóну!
Не зовіте преподóбним
45 Лю́того Нерóна!
Не сла́вте ся царéвою
Свято́ю війно́ю,
Бо ви й самі⁵⁾ не зна́єте,
Що ца́рики ко́бять!
50 А кричите, що несете
І ду́шу і шку́ру
За отéчество! Ёй-Бо́гу,
Овéча нату́ра!
Дурний шийо підставляє
55 І не зна́є, за-що,
Та ще й Гóнту зневажа́є
Ледáче-ледáщо:⁶⁾
„Гайдама́ки не во́ини,
Разбо́йники,) во́ры,
60 Пятно́ на́шей істо́рії.“⁷⁾

¹⁾ Тамже: широкий ²⁾ Льв. і праське вид. Засадили, тільки рукоп. варіант у праським вид. загатили, так і Огон. ³⁾ Копія Макс. Панями-Ляхами р. Д. п. З новими Ляхами. ⁴⁾ Р. Д. п. та в рукоп. екземплярі праського вид. Не сховаєте над яром; в копії Макс. Не питайте, бо над яром. ⁵⁾ Огон. і старші вид. ви самі. ⁶⁾ Копія Макс. Ледащо! ледащо! ⁷⁾ Копія Макс. Розбитакки, зрештою фраза російська. ⁸⁾ В давн. вид. Пятно в нашії історії, в коп. Макс. як у нашім тексті.

- Брешеш, людоморе!
За святу́ю правду, волю
Розбійник¹⁾ не ста́не,
Не розку́е за́кований
65 У ва́ші кайдáni
Наро́д те́мний, не за́риже
Лука́вого си́на,
Не розі́бье живе́ се́рце
За сво́ю Вкраїну!²⁾
70 Ви — розбійники несі́ті,
Голо́дні ворони!
По я́кому правди́вому,
Свято́му за́кону
І землі́ю всі́м да́ною
75 І серде́шним лю́дом
Торгу́єте?... Стережі́ть ся-я,
Бо ли́хо вам бу́де,
Тя́жке ли́хо! Дури́ть діти́й
І бра́та слі́пого,
80 Дури́ть себе́, чужи́х³⁾ люди́й,
Та не дури́ть Бо́га!
Бо в де́нь ра́дости над ва́ми
Розпаде́ть ся ка́ра,
І пові́ новий о́гонь⁴⁾
85 З Холо́дного я́ра!⁵⁾

Написано у Вьюнищах, 17 Студня 1846. Друк. уперве в Гергардових „Новия стихотворенія Пушкина и Шавченки“ 1859 р., потім у львівськiм вид. I, 54—56 з датою, потім у праськiм з ва́рiянтами із рукопису, II, 61—63. В р. 1906 знайдено рукописний текст у рукоп. Деп. поліції, з ховала ся надто копія Максимовича з Шевченкового автографа пізнішого від лшеського видання.

¹⁾ Герг. і копія Макс. Країну. ²⁾ Копія Макс. дурить людей.
³⁾ Р. Д. п. огонь новий. ⁴⁾ Так у льв. вид., праське і Огон.: яру.

ПСАЛМИ ДАВИДОВІ.

I.

- Блажéнний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не стане на путь злого
І з лю́тим не сяде ;
5 А в законі Господньому
Сéрце його й воля
Навчасть ся. І стане він,
Як на добрім полі
Над водою посажене
10 Древо зеленіє
Плодом вкритє, так і муж той
В добрі своїм спіє.
А лукавих, нечестивих
І слід пропадає,
15 Як той попіл над землею
Вітер розмахає.
І не встануть з праведними
Злії з домовіни ;
Діла добрих обновлять ся,
20 Діла злих загинуть.

XII.

Чи ти мене, Боже мій, мій,
На-вік забуваєш ?

Одвертавши лице своє,
Мене покидавши?
:25 Дірки буду мучить душу
І серцем боліти?
Дірки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись?!... Спасі мене,
:30 Спасі мою душу,
Да не скаже хитрий ворог:
„Я його полужав!“
І всі злі посміють ся,
Як упаду в руки —
:35 В руки вражі. Спасі мене
Од лютої муки!
Спасі мене! Помолю ся
І воспію знову
Твої блага чистим серцем,
:40 Псалмом тихим, новим.

XLIII.

Боже, нашими ушіма
Чули твою славу,
І діди нам розказують
Про давні кроваві
:45 Тії літа, як рукою
Твердою своєю
Розв'язав ти наші руки
І покрив землію
Трупні ворогів; і сілу
:50 Твою восхвалили
Твої люди, і в покої,
В добрі одпочіли,
Слава Господа. А нині
Покрив еси знову
:55 Срамотою свої люди,
І вороги нові

- Розкрадають, як овець, нас
І жеруть... Без плáти
І без цїни оддав-всї
- 60 Ворогáм проклáтим,
Покїнув нас на смїх людáм,
В нарúгу сусїдам,
Покинúв нас, я́ко в прїгчу
Нерозумним людáм.
- 65 І кивáють смїючі ся
На нас головáми,
І всякий день пéред нáми
Стид наш пéред нáми.
Окрадені, замúчени
- 70 В пóтах умїраєм,
Чужїм богáм не мóлимось,
А Тебé благáєм:
Поможї нам, їзбавї нас
Врáжої нарúги!
- 75 Поборóв Ти пéршу сїлу,
Поборї-ж і дрúгу,
Ще лютїйшу. Встань же, Бóже!
Вскúю бúдеш спáти,
Од слїз нáшних одвертáтись,
- 80 Скóрби забувáти?
Смирїла ся душá нáша,
Тяжко жить в окóвах.
Встань же, Бóже, поможї нам!
Встань на кáта знóву!

III.

- 85 Пребезúмний в сéрпї скаже,
Що Бóга немає;
В беззакóннї мерзє,
Не твóрить благáя.
А Бог дївить ся, чи є ще
- 90 Взискáючий Бóга?

- Нема́ добро́ творя́щого,
Нема́ ні одно́го!
Коли́ вони́ несі́тї
Грі́хами́ дозна́ють?
95 І́дять лю́ди замі́сть хлі́ба,
Бо́га не згада́ють.
Там бо́ять ся, ляка́ють ся,
Де стра́ху й не бу́де, —
Так самі́ себе бо́ять ся
100 Лука́вії лю́ди.
Хто-ж пошле́ нам спасе́нїє,
Ве́рне до́бру до́лю?
Коли́сь Бог нам ве́рне во́лю,
Розі́бьє нево́лю.
105 Восхва́лимо Тебе́, Бо́же,
Хвала́нїєм вся́ким;
Возра́дуєть ся Ізраї́ль
І́ святї́ї Іа́ков.
-

ЛШ.

- Бо́же, спасі́, суді́ мене́
110 Ти по сво́їй во́лі!
Молю́сь, Госпо́ди, внуши́ їм
Уст мої́х глаго́ли!
Бо на ду́шу мою́ встали́
Сї́льнії чу́жїї,
115 Не зря́ть Бо́га над собо́ю,
Не зна́ють, що дї́ють.
А Бог мені́ помага́є,
Мене́ заступа́є,
І́ їм пра́вдою своєю́
120 Верта́є ї́х зля́я.
Помолю́ ся Господе́ві
Серце́м одино́ким,
І́ на зли́х мої́х погля́ну
Незлі́м мої́м о́ком.
-

LXXXI.

125 Між царями й судіями
На раді великій
Став земних владик судити
Небесний Владика.

„Доколі будете стягати
130 І кров невинцу розливать
Людий убогих, а багатим
Судом лукавим помагать?
Вдові убогій допоможіте!
Не осудіте сироті,
135 І виведіть із тісноті
На волю тихих, заступіте
Од рук несітих!“

Не хотять
Познать, розбіти тьму неволі,¹⁾
І всує Господа глаголи,
140 І всує плачеть ся земля.²⁾

Царі, раби — однакові
Сини перед Богом;
І ви вмерете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
145 Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім світі твоя правда
І воля і слава!

XCIII.

Господь Бог лихих карає,
150 Душа моя знає.
Встань же, Боже! Твою славу
Гордий зневажає.

¹⁾ Додано це слово як консенсуру, якої жадає рим. ²⁾ Вид.
1860: трепетна

- Вознесі ся над землею
Високо-високо,
155 Закрий славою своєю
Сліпе, горде око!
Дірки, Господи, лукаві
Хвалять ся, докблі
Неправдою? Твої люди
160 Во тьму і в невблю
Закували, добрб Твоє
Крбвью потопили,¹⁾
Зарізали прохбжого,
Вдову задавили
165 І сказали: „Не зрить Господь,
Нижє тєс знє.“
Умудрите ся, немудри!²⁾
Хто світ оглядє,
Той і серце вєше знє
170 І рбзум лукавий.³⁾
Дивіте ся дїлам Його,
Його вїчний, слєві!
Блєго тбму, когб Господь
Карєє мїж нєми:
175 Не допуска, поки злбму
Ізрїєть ся яма.
Господь лббить свої люди,
Лббить, не остєвить;
Дождєє, пбки правдє
180 Пєред нїми стєне.
Хто-б спас менє од лукавих
І дїющих злєя?
Як-би не Бог помїг мїні,
То душє-б живєя
185 Во тьмї єда потонєла,
Проклялєсь на свїті.
Ти, Господи, помагєвш
По землї ходїти,
Ти рєдчєєш моє душу

¹⁾ Копія Кул. затопили. ²⁾ Р. Д. п. умудритесь, немудрі.
³⁾ Копія Кул. і думки лукаві, в р. Д. п. і думи.

- 190 І сѣрце врачуєш,
І перебуде¹⁾ Твоя воля
І Твій труд²⁾ не всує.
Вловлять дѹшу праведничу,
Кров добру осудять.
195 Минї Господь пристанище,
Заступником буде,
І воздасть їм за дїлá їх
Кровáвї, лукаві,
Погубить їх, і їх слава
200 Стане їм в неславу.

СХХХІІ.

- Чи є що краще, лѹчче в свѣтї,³⁾
Як у-купї жити,
З братом⁴⁾ добрим добро певне
Познать,⁵⁾ не дїлити?
205 Яко миро⁶⁾ добровонне
З голови честної
На бороду Аарону
Спадає росюю
На гаптованї ометн
210 Рїзи дорогї,⁷⁾ —
Або рѣси Ермонськії
На святїї гори
Високїї Сїонськії
Спадають, і творять
215 Добро тварям земнородним,
І землї і людям, —
Отак братів благїх своїх
Господь не забуде.

---

¹⁾ Р. Д. п. перебудеть. ²⁾ Копія Кул. труд твій ³⁾ Букв. лѹчче, краще, ⁴⁾ Р. Д. п. братам. ⁵⁾ Р. Д. п. і Букв. познать ⁶⁾ Р. Д. п. миро, Букв. миро. ⁷⁾ Так в Букв. і р. Д. п., в давн. вид. і за шитїї омети, Рїзи дорогїї.

Воцаріть ся в до́му тихім,¹⁾
220 В сім'ї тій великій,
І пошлє їм до́бру до́блю
Од віка до віка.

СХХХVІ.

На ріка́х круг Вавило́на
Під ве́рбами в полі́
225 Сиді́ли ми і пла́кали
В далекі́й нево́лі,
І на ве́рбах повішали
Орга́ни глухі́ї,
І нам ста́ли смія́ти ся
230 Едомля́ни злі́ї:
„Розкажі́ть пам пі́сню ва́шу,
Мо́же й ми запла́чем,
Або на́шу заспіва́йте,
Нево́льники на́ші!“²⁾
235 „Яко́ї-ж ми заспіва́м
На чужо́му полі́?
Не співа́ють весело́ї
В далекі́й нево́лі.
І коли́ тебе́ забу́ду,
240 Ієрусали́ме,
Забве́н бу́ду, поки́нуті́ї
Рабо́м на чужині́!
І язик мій оні́міє,
Ви́сохне лука́вий,
245 Як забу́ду³⁾ помяну́ти
Тебе́, на́ша сла́во!
І Госпо́дь наш нас помя́не,
Едо́мські́ї ді́ти,

---

¹⁾ Так в р. Д. п. і коп. Кул., в давн. вид. тихих. ²⁾ Отсе́ два рядки були в давн. вид. заступлені точками. Обі копії і р. Д. пол. мають їх. ³⁾ Так в р. Д. п., в давн. вид. забуде.

- Як кричали ви: „Руйнуйте!
250 Руйнуйте, паліте
Єрусалім!...“¹⁾ Вавілоня
Дщере окаянна,
Блажénний той, хто запла́тить
За твої кайдáни!
255 Блажén, блажén тебе, злáя,
В радості застане
І розі́бьє дітїй твоїх
О холóдний ка́мінь!

CXLIX.

- Псалом півний Господéві
260 І нóвую сла́ву
Воспóем честні́м собóром,
Сéрцем нелука́вим!
Во псалтї́рі і тимпанї
Воспóем благáя,
265 Я́ко Бог кара́ неправїх,
Правим помагáє.
Преподóбнїі во сла́ві
І на тихих лóжах
Рáдують ся, славослóвлять,
270 Хва́лять імя́ бóже.
І мечї в рука́х їх дóбри,
Гóстрі обо́юду
На отмщéніє язї́кам²⁾
І в нау́ку лю́дям.
275 Оку́ють царéй несїтих
В залїзні́ї пúта
І їх сла́вних окóвами
Ручні́ми окрúтять.

---

¹⁾ В обох копіях і р. Д. п. Сїон святїй. ²⁾ Автогр. К. Муз. неправди. ³⁾ Так в „Неофітах“, у дав. вид. губителєй.

І осудять неправедних³⁾
280 Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!¹⁾

Написано 19 Студня 1845 у Вьюнищах. Друк. уперве: Кобаар-1860, стор. 223—244. Варіанти маємо з рукописної копії Жемчужникова, опубліковані в Записках Наук. Тов. ім. Шевченка т. 39 стор. 4—5, а деякі з Букваря Южно-Русского виданого Шевченком 1861, з копії Куліша, з автографа псалма СХLIX в київським Музеї Давности і Искусствъ і нарешті з автографа знайденого 1906 р. в Департаменті поліції.

---

¹⁾ В дав вид преподобних.

Минають дні, минають ночі.
Минає літо, шелестить
Пожовкле лістя, гаснуть очі,
Засну́ли думи, серце спить.
5 І все засну́ло, і не знаю,
Чи я живу́, чи доживаю,
Чи так по світу волочу́сь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь...

Дóле, де ти? Дóле, де ти?
10 Нема́ ніяко́ї!
Коли́ добро́ї жаль, Бо́же,
То дай зло́ї, зло́ї!

Не дай спа́ти ходя́чому,
Серцем заміра́ти,
15 І гнило́ю коло́дою
По світу валя́тись;¹⁾
А дай жи́ти, серцем жи́ти
І Тебе́ хвалі́ти,)
І твій світ ну́рукотво́рний
20 І люди́й люби́ти.²⁾

Стра́шно впа́сти у кайдани,
Уміра́ть в невóлі,
А ще гірше — спа́ти, спа́ти,
І спа́ти на во́лі,

---

¹⁾ Праське вид. На світі лежати. ²⁾ Так в р. Д. п. і прась.,
в інших вид. І людей любити. ³⁾ В прась. вид.:

А коли ні, то проклинать
І світ запалити.

25 І засну́ти на вік-віки,
І сліду не кінуть
Ніякого! Однаково,
Чи жить, чи загінуть...¹⁾ .

Дбле, де ти? Дбле, де ти?
30 Не́ма́ ніяко́ї!
Ко́ли добро́ї жаль, Бо́же,
То дай зло́ї, зло́ї!

Написано у Вьюнищах 21 Студня 1845. Друковано у-перше
в „Основі“ 1861, кн. III, стор. 1—2. Варіанти дає праський „Коб-
зарь“ і рук. Деп. пол.

---

¹⁾ Так у прась. і жен. вид. Чи жив, чи загинув.

ТРИ ЛІТА.

- І день — не день, і йде — не йде,
А літа стрілою
Пролітають, забирають
Все добре з собою,
5 Окрадають добрі думи,
О холодний камінь
Розбивають серце наше
І співають амінь.
Амінь всьому веселому
10 Од нині до віка!
І кидать на розпутьті
Сліпого каліку.
Невеликії три літа
Марно пролетіли,
15 А багато в моїї хаті
Ліха нарobili :
Опустошили убоге
Моє серце тіхе,
Погасили усé добре,
20 Запалили ліхо.
Висушили чадом-димом
Тії добрі сльози,
Що лили ся з Катрусею
В москóвській дорóзі,
25 Що молились з козака́ми
В турецькій невóлі,
І Оксану, мою збрю,
Мою добру долю
Що день божий умивали,
30 Піки не підкрались

- Злії літа, та все тés¹⁾
Заразом укрáли.
Жаль і бáтька, жаль і мáтїр
І вірну дружину
35 Молодúю, весéлюю
Клáсти в домовину.
Жаль великий, браті мої!
Тяжко годувáти
Малих дїток неумїтих
40 В нетóплений хáті!
Тяжкé ли́хо, та не такé,
Як тóму дурнóму,
Ще полюбить, поберéть ся,
А вона́ другóму
45 За три шагї продаéть ся
Та з його́ й сміéть ся.
От де ли́хо, от де сéрце
Рáзом розірвéть ся!

- Отакé то злéс ли́хо
50 Й зо мно́ю спітка́лось:
Сéрце люди́ полюби́ло
І в люди́х кохáлось,
І вони́ його́ віта́ли,
Гра́ли ся, хвали́ли...
55 А літа́ тихéнько кра́лись
І сльóзи суши́ли —
Сльóзи щиро́ї любóви...
І я прозривáти
Став по трóху... Догляда́юсь —
60 Бода́й не казáти!
Кругóм мéне, де не гля́ну,
Не люди́, а змії...
І засóхли мої сльóзи,
Сльóзи молодїї.
65 І тепéр я розбитéс
Сéрце я́дом го́ю —

¹⁾ Р. Д. п. хібно: на все її, Нова Гром. го.

І не плачу й не співаю,
А вію совбою.
Отакé то! Що хочете,
70 То те і робіте:
Чи гóлосно зневажа́йте,
Чи нішком хвалі́те
Мої думи, — одна́ково,
Не вернуть ся зно́ву
75 Літа мої молоді́ї,
Весéлее слóво
Не вернетъ ся!... І я сёрцем
До вас не верну́ ся,
І не знаю, де діну́ ся,
80 Де я пригорну́ ся,
І з ким бóду розмовля́ти,
Когó розважа́ти,
І пéред ким мої думи
Бóду сповіда́ти?
85 Думи мої, літа мої,
Тяжкі́ї три літа,
До когó ви прихі́лнтесь,
Мої злі́ї діти?
Не хилі́тесь ні до ко́го,
90 Ляжте до́ма спáти,
А я піду четвёртні́й год
Нóвий зустрі́чати.
Добрі́день же, нóвий гóде,
В торі́шній свиті́ні!
95 Що ти несéш в Укра́їну
В лáтаній торбі́ні?
„Благоде́нствіє, ука́зом
Новéньким пові́те...“
Іді́ ж здоро́в, та не забудь
100 Злі́дням поклоні́тись!

Написано у Вьюницах 22 Студня 1845. Надруковано у-перше
в „Былое“ 1906, кн. за липень, а потім у „Новій Громаді“ і „Літ.
Наук. Вістнику“.

ЗАПОВІТ:¹⁾

Як умру, то поховайте²⁾
Мене на могилі
Серед степу широкого,
На Україні³⁾ мійй,
5 Щоб лані широкоплі
І Дніпро і кручі
Було видно, було чути,⁴⁾
Як реве ревучий!

Як понесе з України
10 У синєє море
Кров ворожу,⁵⁾ отоді я
І лані і гори,
Все покину і поліну⁶⁾
До самого Бога
15 Моліти ся. А до того⁷⁾ —
Ні Бога, ні чого!⁸⁾

Поховайте та вставайте,⁹⁾
Кайдани порвіте,
І віражкою злію кровью¹⁰⁾
20 Вблю окропіте!

---

¹⁾ Льв. вид. Завшанне. ²⁾ Копія Шевч. заховайте. ³⁾ Гєрг. На Країні. ⁴⁾ Копія Макс. Були видкі, було чути, прась. були видні, було б чути. ⁵⁾ Прась. Як потече... кров ворожа. ⁶⁾ Гєрг., львів., прась. і копія Макс. полечу. ⁷⁾ Автогр. К. Муз. А поки що. ⁸⁾ Гєрг., львів., прась., жен. А до того я не знаю Бога, пізн. автогр. Шевч. має лекцію взяту нами в текст. ⁹⁾ Автогр. К. Муз. Прокіньте ся ж, брати мої. ¹⁰⁾ Прась. вар. чаркой (очевидно чорной) кровью.

І менé в сімбі великій,
В сімбі вольній, новій¹⁾
Не забудьте помяну́ти
Незлім, тихим²⁾ слóвом!

Написано в Переяславі 25 Студня 1845. Надруковано в перше в липськiм вид. „Новыя стихотворенія Пушкіна и Шавченка“ п. з. Думка, потім у Меті 1863 р. ч. 4. Варіанти взято з рукоп. Л. Жемчужникова, опубл. в Записках Наук. Тов. ім. Шевч. т. 39. ст. 4.

Вітер в гаї нагинáє
Лозу́ і топóблю,
Ламá дуба, кóтить пóлем
Перекотипóле.
5 Так і дóля: тогó ламá,
Тогó нагинáє,
Менé кóтить, — і де спíнить,
І самá не знáє!
У якóму краї́ менé заховáють?
10 Де я прихилю́ ся, на віки засну́?
Коли́ нема́ дóлі, нема́ талану́,
То нікóго й кíнуть. Ніхтó не згадáє,
Не скáже хоть на сміх: „Нехáй спочивáє!
Тілько́ йогó й дóлі, що рáно засну́в!...“

Друковано у перше в Основі 1861 р. вип. III, стор. 4, але ніякої копії ні варіантів ні дати написання нема. Дата 1846 тільки здогадка.

¹⁾ Прась. вар. в самій вольній мові. ²⁾ Прась. вар. незлим, добрим, автогр. К. муз. тихим, добрим.

ЛІЛЕЯ.¹⁾

- „За-що мене, як росла я,
Люди не любіли?
За-що мене, як віросла,
Молодую вбіли?
5 За-що ж²⁾ вони тепер мене
В пала́тах вітають,
Царівною³⁾ називають,
Очий не спускають
З мого цвіту, дивують ся,⁴⁾
10 Не знають, де діти?
Скажи ж міні, мій братіку,
Королівній цвіте!“
„Я не знаю, моя сестро!“
І цвіт королівній
15 Схилив свою голівоньку
Червоно-рожеву
До білого, пониклого⁵⁾
Личенька лілеї.
Сам Господь вітав над німи
20 І творів святее
Землі грішній... і лілея⁶⁾
Росою-сльозою
Заплакала і сказала :

1) Автогр. М. Лілія. 2) Автогр. Б. За що вони. 3) Копія Жемч., автогр. М. і Черн. І царь-квітом; льв. вид. сей рядок вас. 4) Р. Д. п. автогр., Черн. та М. Дивують ся, любують ся. 5) Р. Д. п. та Черн. На білеє, пониклеє. 6) Отсі три рядки лише в Черн. автографі. В р. Д. п. лише два рядки, а „росою сльозою“ нема.

- „Брате мій! З тобою
25 Ми давно вже кохаємось,
А¹⁾ я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась...²⁾
Моя мати, чого вона
30 Сердешна журилась,³⁾
І на мене, на дитину
Дивилась, дивилась⁴⁾
І плакала... Я не знаю,
Мій брате єдиний,
35 Хто їй ліхо⁵⁾ загодівав.
Я була дитина...
Я грала ся, забавлялась,
А вона⁶⁾ все вьяла,
Вьяла, вьяла, засихала,
40 Умірати стала,⁷⁾
Та⁸⁾ нашого злого пана
Кляла-проклинала.
Та й умерла. А отой пан
Взяв догодувати⁹⁾
45 Менé малу. Я виросла¹⁰⁾
У білих пала́тах,
І не знала, що байстрі́я я,¹⁾
Що його́ дитина.
Він поїхав десь далéко,¹²⁾
50 А менé покинув.
І прокля́ли¹³⁾ його́ лю́ди,
Будінок спали́ли

¹⁾ В черн. та М. не казала, льв. та я. ²⁾ Р. Д. п., копія Жемч. і автогр. М. Як я тяжко виростала і як умирала. ³⁾ Беремо текст із поправки Шевч. на екземплярі Мордовця; в давн. вид. Моя мати, чого вона — Вона все журилась; в р. Д. п. і Черн. Моя мати — я не знаю. ⁴⁾ В копії Жемч.: І молила ся на мене, На малу дивилась; р. Д. п. та Черн. авт. і молилась і на мене; М. І молилась і плакала, На малу дивилась. ⁵⁾ Жемч і М. горе. ⁶⁾ Р. Д. п. і М. мати. ⁷⁾ Отсі два рядки взяті з р. Д. п. та М. ⁸⁾ Р. Д. п. та М. І нашого. ⁹⁾ Р. Д. п., Черн. та М. узяв годувати. ¹⁰⁾ У дотепер. вид. А мене пан Взяв догодувати, Я виросла, виховалась. Поправка Шевч. в екземплярі Мордовцева. ¹¹⁾ Льв. байстручка. ¹²⁾ Черн. автогр. на чужину. ¹³⁾ Льв. прокляті.

- А менé. — не знаю за-що —
Убіли, не вбіли,¹⁾
55 Тільки мої довгі²⁾ коси
Остригли, накрили³⁾
Острижену ганчіркою,⁴⁾
Та ще й реготались:
Жиди навіть нечистіви⁵⁾
60 На мене плювали.
Отакé-то, мій братіку,
Було мені в світі!
Молодого, короткого
Не дали дожити
65 Люди віку... Я умерла
Зімою під тином,⁶⁾
А весною процвіла я
Цвітом при долинні,
Цвітом білим, як сніг білим,
70 Гай розвеселила.⁷⁾
Люди — Боже мій! — зімою
В хату не пустили,
А весною мов на диво
На мене дивились.⁸⁾
75 Дівчаточка завітчались⁹⁾
І почали звати¹⁰⁾
Лілеєю, снігоцвітом;¹¹⁾

1) Львів. Вбити — не убили. 2) М. чорні. 3) Льв. покрили. 4) Р. Д. п. Черн. та М. Ганчіркою на смітнику. 5) Черн. нечисті, попр. на нечистиві, Б. нечисті. 6) Р. Д. п., Черн. та М.:

Я умерла
На снігу під тином.

7) Авт. М. Аж гай; р. Д. п. Жемч. та Черн. Весь гай освітила.

8) Льв. вид. Зімою люди — Боже мій; Ром. Зимою люде, Боже мій; р. Д. п., Жемч., Черн. та М. читаємо:

І тіж люди, і тіж пани,
Що зімою вбили,
Поприходили в сяю,
Дивом дивувались.

У текст даємо ще одну перерібку цієї строфи, зроблену Шевченком у екзем. Мордовцева. 9) Льв. вид. закривались. 10) Р. Д. п. і Черн. І мене назвали, М. прозвали. 11) Р. Д. п. снігоквітом.

І я процвіта́ти¹⁾
Стала в га́ї і в тепли́ці²⁾
80 І в білих пала́тах.
Скажи́ ж міні́, мій бра́тіку,
Короле́вий цвіте́:
За-що³⁾ мене́ Бог поста́вив
Цвіто́м⁴⁾ на сім світі́?
85 Щоб лю́дий я весели́ла,⁵⁾
Тих са́мих, що вби́ли
Мене́ й ма́тірь?! Милосе́рдний,⁶⁾
Святи́й Бо́же ми́лий!...“
І запла́кала ліле́я,
90 А⁷⁾ цві́т короле́вий
Схи́лив сво́ю голо́воньку
Черво́но-роже́ву
На біле́, поні́клеє
Ліченько ліле́ї.

Написано 25 липня 1846 у Києві.

¹⁾ Черн. і р. Д. п. розцвітати. ²⁾ Р. Д. п. та Черн. в гаю і на полі. Б. темниці, льв. в гаї і в темниці. ³⁾ Ром. На що, хоч у льв. За що. ⁴⁾ Черн. квітом. р. Д. п. ливом. ⁵⁾ Р. Д. п. та М. звеселяла. ⁶⁾ Ром. Милосердний. ⁷⁾ Р. Д. п. і.

РУСАЛКА.

- „Порбдила менé мáти
 В висóких¹⁾ палáтах,
 Та й понеслá сэред нéчи
 У Днiпрó купáти.²⁾
- 5 Купáючи розмовля́ла
 Зо мнóю малóю:
 „Пливi, пливi, мoя дóню,
 Днiпрóм за водóю,
 Та випливи русáлкою
- 10 Зáвтра сэред нéчи,
 А я виiду гуля́ти з ним,³⁾
 А ти й залоскóчеш.
 Залоскóчи, мoє сэрце,⁴⁾
 Нехáй не смiєть ся
- 15 Нáдо мнóю молодóю,⁵⁾
 Нехáй пьє, упьєть ся
 Не мoїми кров-сльозáми,⁶⁾ —
 Сiньою водóю
 Днiпровóю, нехáй собi
- 15 Гуля́є з⁷⁾ дочкóю!
 Пливi ж, мoя русáлонько!⁸⁾
 Хвилi мoї, хвилi,

1) Жемч. і М. бiлих 2) Р. Д. п., М. та кн. Трег. До Днiпра купати, Ром. і прась. Вечер у Днiпрi скупати. 3) Р. Д. п. Я виведу гулять пана. 4) М. залоскочи ж; коп Трег. залоскочи-ж, моя доню. 5) М. сиротою; р. Д. п. та Трег. над гришною сиротою. 6) Р. Д. п. та М. слiзми-кровью; Трег. слiзоньками. 7) В р. Д. п. Трег., Жемч. та М. : : Нехай в Днiпрi погуляє
 З своєю дочкою;

наш вар. узятий iз екс. Мордовця. 8) Так р. Д. п., Трег., Жемч. та М. русалонько! Давн. вид. Привiтайте русалоньку.

Привітайте моє любе,
Дитя моє міле!“

- 20 „Та її заголосила
Та її побігла. А я собі
Плила за водою,
Поки сестри не зустріли,¹⁾
Не взяли з собою.
25 Уже з²⁾ тиждень, як росту я,
З сестрами гуляю
О-півночі та з будінку)
Батька виглядаю.
А може вже поєдналась
30 З паном у палатах,⁴⁾
Може знову розкошує
Моя грішна мати?“³⁾
Та її замовкла русалочка,
В Дніпро поринула,
35 Мов пліточка, а лозина
Тіхо похитнулася.

- Війшла мати погуляти,
Не спить ся в палатах;
Пана Яна нема дома,⁵⁾
40 Ні з ким розмовляти.
А як прийшла до берега,⁷⁾
То⁶⁾ її дочку згадала,
І згадала, як купала
І як примовляла.⁸⁾
45 Та її байдуже! Пішла собі
У палати спати:

---

1) Ром зустріли. 2) Трег. та Жемч. з час. 3) Трег. Жемч.
та М. Та на Клів позираю: р. Д. п. та на берег. 4) Р. Д. п. і Трег.
Може вже він повінчав ся

У білих палатах;

М. повінчались; Вечерн. съ паном моя мати. 5) Вечерн. Грішниця
в палатах; Ром. з паном у. 6) В коп. Трег. первісно було: А Івана
десь нема дома. 7) Коп. Трег. з разу було: Приблудила аж до
Дніпра, потім попр. до берега; так у р. Д. п. і в М. 8) Лавн. вид. То її;
Вечерн. Та її, так і в коп. Трег. і в М. 9) Коп. Трег. промовляла

Та не дійшла, довелó ся
В Дніпрі почувати.
І не счулась, як зуспіли¹⁾
50 Дніпрові дівчата,
Та до неї: ухóпили,
Та й ну лоскотати.²⁾
„Сестри, сестри, не лоскочіть,
Бо се моя мати!“³⁾
55 Сестри раді,⁴⁾ що піймáli,
Грáliсь, лоскотáli,
Поки в вершу не захáli,⁵⁾
Та й зареготались.
Однá тілько русáлонька
60 Не зареготалась.

Написано д. 9 серпня 1846 у Кніві. У-перше надруковано в Вечерниях 1852 р. ч. 22, стор. 185, у лъв. вид. I, 142—143, у прась. I, 201—202. Надто використано для отсего вид. копію з автографа списану д. Є. Трегубовим, копію Жемчужникова, автографи М. і Б., рукоп. Деп. поліції і рукописні варіанти Шевченка на екземплярі Д. Мордовця.

¹⁾ К. Трег. Ї не зуздрила; р. Д. п. Вискочили регочучи.
²⁾ Попр. у еземп. Мордовця, Веч. Та ну з нею гратись, так в Ром.
³⁾ В старших вид.:

Та до неї, ухопили,
Тай ну з нею гратись.

⁴⁾ Так в р. Д. п. коп. Трег. та М., в давн. вид. Радісінські, Веч. Радісенські. ⁵⁾ Коп. Трег. Поки аером не вкрили; потім попр. не сховали.

ВІДЬМА.

(Поема).

Да прїдстѣ-жѣ смерть на
на, н да снїдѣтѣ во адѣ
жнїи, яко аскаство въ жи-
внїхъ нхъ псвѣдѣ нхъ.

Псалом.

Молю ся, знобу уповаю,
І знобу слѣзїи вилїваю,¹⁾
І думу тяжкую мою
Нїмїм стїнамъ передаю.

5 Озовїте ся-ж, заплачте
Нїмїї зо мною
Над неправдою людською,
Над долею злою!²⁾
Озовїтесь! А за вами

10 Мѣже озовѣть ся
Безталання невспїуще,
І нам усмїхнѣть ся,
Поеднѣе з недолею
І з людьмі і скаже

15 Спасїбі нам, помолїть ся,³⁾
11 тїхо спѣти ляже.

І примирѣнному приснѣять ся
І люди дѣбрі і любѣв,
І все добро. І встане рано
20 Весѣлїї, і забуде знов

¹⁾ Вечерн. проливаю. ²⁾ Р. Д. п. та М. Долею лихою. ³⁾ Авт.
М: Спасїбі нам скаже і заплаче; р. Д. п. і помолїть ся й заплаче.

Свою недоблю; і в неволі¹⁾
Пізнає рай, пізнає волю²⁾
І всетворящую любов.³⁾

- Така моя рада, незнаемий брате:
25 Смирись перед Богом, людей не займай,
Шукай собі, брате, в палатах і в хаті
І дбай домовину, а слави не дбай!
Бо вона не спинить віку молодого,
Не верне за літа нашої весні.
30 Отак то, мій друже! Молись, брате, Богу
І менé в молитвах твоїх⁴⁾ спомяни.

I.

- Ростé в полі на могилі
Осіка заклята;
Отам відьма похована, —
35 Хрестітесь, дівчата!
Хрестіте ся і не кваптесь
На панів лукавих,
Бо згінете осміяні,
Наробите слави,
40 Злбі слави на сїм світї.
А на тїм!... Крий Боже!
За грїхи такі велїкі
Сам Бог не помóже.
Нехай панї знущають ся,
45 Братами торгують
Та сльозами кровавими
Сатану частують, —
Їх вже душі запрода́ні,
То їм і байдуже,
50 А вам треба стерегти ся,
Стерегтись, та й дуже!
Стережіть ся ж! Кохайте ся
Хоч із наймитами,

---

¹⁾ Льв. вид. недолі. ²⁾ Так у Веч. і попр. в екз. Мордовця зам. познає. ³⁾ Б. сразу: познає божку любов, а. ⁴⁾ Р. Д. п. своїх.

З ким хочете, мої любі.
55 Тільки не з панами!

- Коло¹⁾ осіннього Миколі
Обідрані, трохи не голі
Бендерським шляхом у-ночі
Шли Цигани, а йдучи —
60 Звичайне вольнії — співали.
Шли, шлі,²⁾ а потім стали,
Шатро край шляху розпьялі,
Огонь чималий³⁾ розвели
І кругом⁴⁾ його посідали:
65 Хто з пашликом,⁵⁾ а хто і так —
За те він вольний, як козак
Колісь-то був. — Сидять, куняють.
А за шатром в степу співав,
Неначе п'яна з приданок
70 До-дому йдучи молодіця:

(Голос за театром)

- „Ой у новій хаті
Полягали спати;
Молодій приснілось,
Що мати сказилась,
75 Свекор оженів ся,⁶⁾
Батько утопив ся.
І..... гу!.....“

- Цигани слухають, сміють ся:
„І де ті люди) тут возьмуть ся?
80 Отсе мабуть із-за Дністра,⁷⁾
Бо тут все степ... Марá! марá!“ —
Цигани крикнули,⁸⁾ схопились,
А перед ними опинилось

¹⁾ Р. Д. п. Пі-ля. ²⁾ Р. Д. п. Ішла собі. ³⁾ Р. Д. п., Жемч.
та М. багаття вбоге. ⁴⁾ Р. Д. п. і М. коло ⁵⁾ Веч. За пашликом.
⁶⁾ В автогр. М. утопив ся. ⁷⁾ Р. Д. п. п'яні. ⁸⁾ Кож. і пізн. Дніпра.
⁹⁾ Р. Д. п. й схопились.

Те, що співало.¹⁾ Жаль і страх!
85 В свитині латаній дріжала
Якось людина. На ногах
І на руках повиступала²⁾
Од стужі кров, аж³⁾ струпом стала,
І довгі коси в реп'яхах
90 О⁴⁾ пбли бились в ковтунах.
Постояла, а потім⁵⁾ сіла
Кбло огню і руки гріла
На самім полум'ї. „Ну, так,
Оженів ся неборак!“
95 Самá собі вона⁶⁾ шептала,
І тяжко, страшно⁷⁾ усміхалась.
Що-ж се такé? Се не марá,
Моя се мати і сестра,
Моя се відьма, щоб ви знали.

Цигани.

100 А відкіля ти, молодіце?

Відьма.

Хто? я? (Співає:)

„Як була я молодіця,
Цілували мене в лиця;⁸⁾
А як стала старá баба,
105 Цілували б, була б рада.“

Циган.

Співуча, нічого сказать!
Як-би собі такú достать,
Та ще її з медведем...⁹⁾

¹⁾ Авт. М. опинилась Та, що співала. ²⁾ Р. Д. п. і М. мають:

А на руках і ногах
Од стужі кров повиступала.

³⁾ Веч. і льв. вид. увся. ⁴⁾ Веч. і льв. Об. ⁵⁾ Р. Д. п. і мовчки.

⁶⁾ Р. Д. п. і М. віби. ⁷⁾ М. страшно, страшно; р. Д. п. якось
страшно. ⁸⁾ М. лице. ⁹⁾ Р. Д. п. медведя; Веч. за медведем.

Відьма.

Я співаю,
110 Чи то сижú, чи гуляю,
Все співаю, все співаю¹⁾ —
Уже забула говорить,
А перше добре говорила.

Циган.

Де-ж ти була, що заблудила?

Відьма.

115 Хто? Я? Чи ти? (Шепче:) Цить лишень, цить!
Он бач, зо мною пан лежить.²⁾
Огонь погас, а місяць сходить,
В яру пасеть ся вовкулак... (Усміхнувшись)
Я в приданках³⁾ була, впила ся,
120 І молодá не придала ся...)
А все то прокляті пані
З дівчатами такé дють!
Ще треба другу одружити,⁴⁾
Піду ще сина хоронить,
125 А то без мене не зуміють
І в домовину положити.⁵⁾

Циган.

Не йди, небого! Будь тут з нами!
У нас, їй Бóгу, добре жить!

Відьма.

А діти єсть у вас?

Циган.

Немає.⁶⁾

---

¹⁾ Веч. і льв. сей рядок час. ²⁾ В М. читаємо:

Хто? Я? Цить, цить!

З дочкою пан лежить;

Веч. і льв. за мною. ³⁾ Веч. і льв. в прибавках. ⁴⁾ Р. Д. п. передала ся. ⁵⁾ Так попр. в екс. Мордовця; в коп. Жемч. і М. сина оженив, Веч. і льв. другу одружить. ⁶⁾ Так в р. Д. п., в давн. вид. Піду, без мене не зуміють. ⁷⁾ Веч. А діти єсть у вас? — Бог має, повмирали! Льв. А діти є у вас?

Відьма.

- 130 Кого-ж годувате-встé ?
Кого ви спáти кладете?¹⁾
Кого колишете в-ночі ?
Лагаючи і встаючи
За кого мо́литесь ? Ох, діти !
135 І все діти ! І все діти !²⁾
Не знаю, де од їх подітись !³⁾
Де не підú, й вони́ за мною !⁴⁾
Вони́ з'їдять мене́ колись.

Циган.

- Не плач, небо́го, не журісь !
140 У нас дітій нема́ й заводу.⁵⁾

Відьма.

Хоч із горі та в во́ду...

- І відьма тяжко заридáла.
Цигани мовчки⁶⁾ дивувáлись,
Поки посну́ли, де хто впав.
145 Вона́ ж не спáла, не журілась,
Сиділа, но́ги устроми́ла
В гарячий по́піл. Виступáв
Щербáтий місяць з-за моги́ли⁷⁾
І на шатро́ мов позира́в,⁸⁾
150 Аж по́ки хма́ри заступіли.

Чом не спить ся багáтому,
Сйвому, гладко́му ?
Чом не спить ся убо́гому,
Сироті старо́му ?

---

¹⁾ Веч. голуєте-ісчете, лив. скасте. ²⁾ Веч. і лив. І все діти, усе діти. ³⁾ Р. Д. п. та М. І мені нема́ де дітись. ⁴⁾ Веч. і лив. Де не підду, і вони все за мною. ⁵⁾ Веч. і лив. В нас дітей нема́ й заводу. ⁶⁾ Прась. довго. ⁷⁾ Веч. і лив. сі три слова час. ⁸⁾ Р. Д. п. дивував ся.

- 155 Одін дума, як би його¹⁾
Достроїть палати;
Другий дума,²⁾ як би його³⁾
На подзвін придбати.
Одін старий одпочіне
160 В пішній домовині,⁴⁾
Другий старий — і так собі
Де-небудь під тїном⁵⁾.
І обїдва спочивають
І гадки не мають!
165 Убогого й не згадають,
А того ще й лають.
Не спить ся старому ні в полі ні в хаті,
А треба як небудь віку доживати.⁶⁾

II.

- Коло огню старий Циган
170 З люлькою куняє,
Позирає⁷⁾ на прибуду,
Й на подзвін не дбає.⁸⁾

Циган.

Чому не ляжеш, не спочінеш?
Зірніця сходить, подивись!

Відьма.

- 175 Дивїлась⁹⁾ я, вже ти дивїсь!

¹⁾ Жемч. і М. Коли б швидче. ²⁾ Р. Д. п. а той дума. ³⁾ Веч. і лїв. чого. ⁴⁾ Р. Д. п., Жемч. і М.:

Оттоді вже одпочину
Аж у домовині.

⁵⁾ Р. Д. п., Жемч. і М.:

А убогий і так собі
Денебудь під тином.

Веч. і лїв. оттак собі денебудь під тином. ⁶⁾ Так у р. Д. п., в авт. М. і в праськїм вид. ⁷⁾ Р. Д. п. і М. і дивить ся. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Може шо й гадає. ⁹⁾ Р. Д. п. Я вже; М. уже.

Циган.

Ми рано руйнимо, покінем,
Як не проспійш ся.

Відьма.

Не просплюсь,
Я вже¹⁾ ніколи не просплюсь!
Отак де-небудь і загину
У бурьяні. (Співає тихо :)
180 „Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю!
Ой у гаї²⁾ погуляю,
В Дунаю³⁾ скупаяюсь,
В зеленому баговинні⁴⁾
185 Трощи⁵⁾ одпочіну,
Та може ще хоч каліку⁶⁾
Приведу дитіну.“

Дарма! Абі собі ходило
Та вміло матір проклинать!
190 А он⁷⁾ чи бачиш? На могилі
Очіма лупа котиня!
Іди⁸⁾ до мене, кіцю, кіцю!...
Не йде прокляте⁹⁾ бісеня!
А то дала б тобі напить ся
195 З моєї чистої криниці.¹⁰⁾ (Приспівує:)

„Стоїть кутя на покуті,
А в запічку діти;
Наплодила, наводила,¹¹⁾
Та нема де діти.¹²⁾“

1) Р. Д. п. Я вже: М. уже. 2) Так в М. зам. у гаю. 3) Так в М. зам. Дунаю. 4) Ром. В баговинні зеленому. 5) Р. Д. п. і М. трощки. 6) Р. Д. п. і М. погану. 7) М. Он-он; р. Д. п. Цить, цить!
8) М. Ото до мене. 9) М. погане. 10) М. Й на той рік стало б; р. Д. п. Впило ся-б добре (Співає). 11) Р. Д. п. Народила, нап:одила.
12) Р. Д. п. та нігде подіти.

200 Чи то потопіти,
Чи то подушити,
Чи жидові на кров продать,
А гробші пропіти?*

- Що, добре наші завдають?
205 Сідай лиш близьенько, отут!
Отó-то й то! А ти не знаєш,
Що я в Волóщині була?
Я розкажý, як нагадаю...
Близнят¹⁾ в Бендéрах привелá,
210 У білих Яссах колихáла,
У Дунаєві купáла,
В Турéччині сповивáла,²⁾
Та до дóму однеслá³⁾
Аж у Кійів, та вже дóма
215 Без кадíла, без кропíла.
За три шаги охрестíла,
А три шаги пропилá.
Упилá ся! упилáсь!⁴⁾
І дóсї пьяна!...
220 І вже нікóли не проспíю ся,⁵⁾
Бо я вже й Бóга не бою ся
І не сорóблю ся людíй.
Колí-б мiнi отíх дiтiй
Найтi де-небудь! Ти не знаєш,
225 Чи є в Турéччинi воiнá?

Циган.

Була колісь, тепер нема,
Умер найстарший старшина.

---

¹⁾ В М. зразу синів, попр. близнят. ²⁾ Так у р. Д. п., в М. і в Б., у Туреччині сповила. ³⁾ Р. Д. п. і М. понесла. ⁴⁾ Р. Д. п., лїв. і Вечер. Впила ся. ⁵⁾ Р. Д. п. проспíюсь. ⁶⁾ Р. Д. п. не має.

Відьма.

- А я думала, що й дбсі,
Аж уже немає.¹⁾
230 Слухай лишень!²⁾ Скажү тобі,
Когó я шукаю.
Я шукаю Наталочку³⁾
Та⁴⁾ сїна Івана;
Дочкү свою Наталочку,
235 Та шукаю⁵⁾ пана,
Тогó Ирода, що — знаєш?...
Стривай, нагадала...
Як була я молодю,
І гадки не мала,
240 По садóчку похожала,
Квітчалась, пишалась,
А він менé і набачив,⁶⁾
Ирод! І не снілось,⁷⁾
Що я була кріпачкою,
245 А то б утопилась,
Булó б легше. От побачив
Та й берé в покóї,
І стриже, неначе хлопця,
І в похóд з собóю

¹⁾ Р. Д. п. в коп. Жемч. М.:

Я думала, в Туреччині,
Аж і там немає.

Льв. аж уже. ²⁾ М. Ось слухай же! ³⁾ Льв. Наталоньку, р. Д. п.

Дочку мою. ⁴⁾ Р. Д. п. І сина. ⁵⁾ М. А найгірше, р. Д. п.:

А ще гірше, я шукаю
Проклятого пана,
Щоб задушити. Бо як узяв
Мене молодю,
Та й остриг, неначе хлопця,
І скрізь за собою
Водив мене. У Бендерах
Тойді ми стояли
З Москалями, а Москалі
Турка воювали.
Отож як раз проти Спаса
Привеза близнята

⁶⁾ Вечерн. і льв. і не бачив. ⁷⁾ Б. Я не знала.

- 250 Берé менé. У Бендэри
Прийшли́ ми, стояли
З москаля́ми на квати́рах,
А москалі́ за Дуна́єм
Ту́рка воюва́ли.
255 Тут дав Бог міні́ близня́та
Як раз прóтив Спа́са.
А він менé і поки́нув,
Не вступи́в і в ха́ту,¹⁾
На ді́тий своїх не гля́нув,
260 Люци́пер прокля́тий!
Пішо́в собі́ з москаля́ми,²⁾
А я з байструка́ми
Поверта́ла в Украї́ну
Степа́ми, терна́ми,³⁾
265 Остри́жена, та й байду́же!
У села́х пита́ла
Шля́х у Ки́їв.⁴⁾ І що́ з мене́
Лю́ди насмія́лись!⁵⁾
Трохи́ була́ не вто́пилась,
270 Та жаль бу́ло кінуть
Близня́точок. То ськ, то так
На сво́ю Вкраї́ну⁶⁾
Приди́бала.⁷⁾ Одпочи́ла,
Ве́чора ди́ждалась,⁸⁾
275 Та й у село́. Хоті́лось, бач,
Щоб лю́ди⁹⁾ не зна́ли.
От я краду́сь по-під тинню¹⁰⁾

1) Льв. Не впусти́в й у ха́ту, Ве́чер, час. 2) Веч. і льв. Пійшов з Москаля́ми. 3) Р. Д. п. і М.:

В Украї́ну повернула
Босни́и нога́ми.

4) Р. Д. п. і М.:

Ішла́ та пита́ла
До Ки́йва.

Льв. По села́х. 5) Р. Д. п. і М. посмія́лись. 6) Так льв. 7) Р. Д. п. Доплентала, М. Доплела ся. 8) М, Ве́чора, Б. Ве́чера, Р. Д. п. ди́ждала. 9) М. і коп. Жемч. мене́. 10) Льв. тини, Ве́чер. по підтинню, М. і р. Д. п. підкрадаю́ ся до ха́ти, коп. Жемч. підкравала́ ся.

- До своєї хати.¹⁾
В хаті темно. Нема́ до́ма,
280 Або вже ліг спати
Мій батечко-одино́кий.
Я ледве ступаю...
Вхожу́ в хату, аж щось сто́гне,
Ніби умірає,
285 То мій батько.²⁾ І нікому́
Ні перехрестити,
Ні рук скласти. О прокля́ті,
Лукаві́ діти,
Що ви ді́єте на світі!...
290 Я переляка́лась...
Хата́ пуста́кою смерді́ла.
От я захова́ла
Близня́т своїх у ко́мбі,
Вбігаю³⁾ у хату,
295 А він уже́ ледве́ діше.⁴⁾
Я до його́: „Тату́!
Мій таточку!⁵⁾ Се я прийшла!“
За ру́ки хватаю.⁶⁾
„Се я,“ кажу́. А він міні́⁷⁾
300 Шепче:⁸⁾ „Я прощаю.“
„Я прощаю“⁹⁾ Тільки й чула...
Здасть ся, я впа́ла!¹⁰⁾
І засну́ла...¹⁾ Як-би була́
До віку проспала́!...

1) М. та коп. Жемч.:

Аж огню немає.
Я думала, що батько спить,
Аж батько вмирає,
І нікому руки скласти.
Я перелякалась.

Р. Д. п.:   Що спить батько,
А він умірає.

2) Веч. і льв. Мій батечко. 3) Р. Д. п. і М. Убігаю. 4) Льв. А він вже, р. Д. п. ледве стогне. 5) Р. Д. п. і М. Тату! Тату! 6) Р. Д. п. і М. хаваю, льв. за руку хватаю. 7) М. А він мене взяв за руку. 8) М. І шептав. 9) М. Прощаю... і... 10) М. Я, здасть ся; Веч. і впала, р. Д. п. бо здасть ся. 11) М. Тай заснула.

- 305 О-півночі прокінулась:
Як у ямі в хаті,¹⁾
А за руку²⁾ батько давить...
„Тату,“ кричу,³⁾ „тату!“
А він уже так як крига.⁴⁾
- 310 На-сілу я руку
Випручала. Що, Цігане,
Як-би такú сұку
Тобі дочку, що-б зробів ти ?⁵⁾

Циган.

Єй Бóгу, не знаю.

Відьма.

- 315 Та мовчі вже, бо забúду,
Пóтим не згадаю.⁶⁾
Дітий, бач-ся,⁷⁾ годовала
Та в засік ховала,
Та очіпок — се вже в-ранці⁸⁾ —
- 320 Ключчям вимошчала,
Щоб не знать булó, що стріга.⁹⁾
Прибралась, ходила,
Пóки люди домовину
На-двóрі робили.
- 325 Доробили, положили,
Понесли, сховали.
І одна я як биліна¹⁰⁾
На полі¹¹⁾ осталась
На сїм світі. Булі діти —
- 330 І тих не осталось.

---

¹⁾ Р. Д. п. і М. Щось ходить по хаті. ²⁾ Веч. руки. ³⁾ Р. Д. п. кличу. ⁴⁾ Р. Д. п. і М. Аж він. льв. А він вже так, Веч. А він вже як. ⁵⁾ Р. Д. п. і М. Чи простив би? В. Щоб зробив? Так і льв. ⁶⁾ Р. Д. п., М. та коп. Жемч. Простив би, ей Богу! ⁷⁾ Р. Д. п. і М. Я молила ся Богу. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Ба ні, дітий. ⁹⁾ М. Та, здасть ся, ще очіпок, р. Д. п. що очіпок. ¹⁰⁾ Веч. і льв. стригли. ¹¹⁾ М. Як той палець, р. Д. п. І одна я з близнятами. ¹²⁾ Р. Д. п. і М. На світі.

(Плаче і співає)¹⁾

Через яр ходила,
Та вбоду носила,
Коровай сама бгала,²⁾
Дочку оддавала,
335 Сіна оженила...³⁾
І..... гу!.....“

III.

Циган.

Не скігши, бо ти всіх побудиш!

Відьма.

Хибá я скіглю, навісній?

Циган.

Та добре, добре! Що дальш буде?⁴⁾
340 Розка́зуй дальше!⁵⁾

Відьма.

Що дасі?⁶⁾

Навариш за́втра мамаліги?

Я кукуру́зи⁷⁾ принесу́.

Нагада́ла,⁸⁾ нагада́ла!

З дочкою́ ліг спі́ати,

345 Завда́в сіна⁹⁾ у лаке́ї...

Грома́дою з ха́ти

Виганя́ли. Нагада́ла!¹⁰⁾

Я соба́к дражні́ла

По-під вікнами́ з старця́ми.

1) Так у р. Д. п. 2) Веч. і льв. пікала. 3) Р. Д. п. і М. А сина женила. 4) Льв. дальше, М. Що-ж там буде? Р. Д. п. Що-ж дальш. 5) Р. Д. п. лиш. 6) Р. Д. п. А що дася? 7) Льв. Я панушеї. 8) Р. Д. п. і М. Постривайте. 9) Р. Д. п. і М. А сина взяв. 10) М. Еге, еге! Нагадала! А сразу було: Еге, еге! Громадою; так і в Веч.

- 350 І байстрят¹⁾ носіла
За плечіма,²⁾ щоб привчались...
Аж і пан³⁾ приїхав.⁴⁾
Отоді було громаді
І всім доста лиха,⁵⁾
355 Щоб менé не виганяли
З батьківської хати!
Та й взяв менé з близнятами
До себе в палати.
Ростуть мої близняточка,
360 А я утішаюсь
І з лютою гадюкою⁶⁾
Я знову кохаюсь.

1) Р. Д. п. і М. близнят, р. Д. п. водила. 2) Р. Д. п. За собою. 3) Р. Д. п. сам. 4) Далі в давн. вид.:

Я до його кинула ся
Забудучи лихо.
Привитав мене люципер,
Благословив діток
Тай забрав їх у покої.
Ростуть мої квіти,
Тай виресли. Сина Йвана
Одав якійсь пані
У лакеї, а Наталю —
Чи твої Цигани
Всі послули?

Циган.

Всі послули.

Відьма.

Та щоб не почувли
Мого слова. Страшно буде...
І ти, старий друже,
Злякаєш ся, як вимовлю.
Чи тобі байдуже?
Наталочку, дитя своє.
Ирод нечестивий
Занапастив! А до того
Посилає в Київ
Мене, бачиш, молити ся.
Я дурна й ходила.

5) Коп. Жемч. достало ся. 6) Р. Д. п. гадюкою.

- Докохала ся до краю :
Сіна у лакєї
365 Занапастів, а з дочкою...
Чи чуєш? — з своєю...
Чи се не гріх по вашому?
Чи в вас так уміють?
А міні дав карбóванця
370 Та послав у Київ...
Послав Богу молити ся.¹⁾
Ото ж я й ходила
І молилась... Ні, Цигане,
Я марне²⁾ молилась!...
375 Чи в-вас єсть Бог який-небудь?
В нас його немає!³⁾
Пані вкрали та в шкатулі
У себе ховають.

- Вертаю ся із Києва :⁴⁾
380 Замкнуті покої.
Він узяв її з собою
Та й поїхав з нею,⁵⁾
З Наталею... Чи чуєш ти?
І острїг, проклятий,
385 Дитя своє. Полетїла
Я його шукати

1) Коп. Жемч. помолитись; р. Д. п. щоб я Богу помолилась...

2) Р. Д. п. і М. дарма. 3) Р. Д. п. та в М. Отже в нас немає...

4) М. Я до дому. 5) Р. Д. п. та М. і коп. Жемч.:

Пан поїхав десь з дочкою,
Як перше зо мною,
І сина взяв. Потім... потім...
Далебі не знаю,
Що робилось. Мені снилось,
Нїби то літаю
Над байраками совою
І дїтий шукаю.
Ні, не слухай! Я не дїтий,
Я шукала пана!
А тепер уже не треба,
їду у Цигани.
Я вже сина оженила,
А дочка й так буде.

- В Волóщину, та й шукаю,
Совóю літаю
Над байраками, та діток,
390 Діточок шукаю.
Наталоньку!... Чи тев... ні,¹⁾
Я шукаю²⁾ пана!
Задущу! Возьміть до себе³⁾
І мене,⁴⁾ Цигани!
395 Я медвѣдя водітиму,
А як найду ката,
То й спущу його на його!
Отоді,⁵⁾ проклятий!...
Ні, не спущу, сама його
400 Загризу! Чи чуєш?
Одружимось, моє серце!
Я й досі дівую,
А⁶⁾ сина вже оженила,
А дочка й так буде.
405 Лазитиме по-під тінню,
Поки найдуть⁷⁾ люди
Неживою... Чи ти бачив?⁸⁾
Там такий хороший
Мій син Іван!.., Ух, холодно!⁹⁾
410 Позич міні грóший!
Наміста дóброго куплю,¹⁰⁾
Та й¹¹⁾ тебе повішу,
А сама підү¹²⁾ до-дóму...
Дивись, миша, миша
415 Несе у Київ мишеня:
Не донесеш, утòпиш десь,
Або пам одніме!...
Чи я найду моїх діток,¹³⁾

¹⁾ Р. Д. п. Та то брехня. ²⁾ Р. Д. п. шукала. ³⁾ Р. Д. п. А тепер уже не треба, вар. Та. ⁴⁾ Р. Д. п. Підү у. ⁵⁾ Веч. і льв. Одійди, автогр. М. Отойді. ⁶⁾ Ром. Я. ⁷⁾ М. стопчуть. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Ти не бачив мого сина? ⁹⁾ Р. Д. п. А знаєш, що? ¹⁰⁾ Р. Д. п. А я вамишта накуплю. ¹¹⁾ Р. Д. п. і М. Та й підү собі. ¹²⁾ Льв. в Київ. ¹³⁾ Р. Д. п. дітей своїх.

- Тай замóвкла, мов засну́ла.
420 Цигáни вставáли, ¹⁾
Розбiра́ли ²⁾ шатрó своє,
В дорóгу рушáли.
Та й рúшили. Пiшли́ степóм.
I ³⁾ вона́ небóга
425 Безталáнна встáла мóвчки, ⁴⁾
I нiби-то Бóгу
Нiшком собi моли́ла ся,
Та й пошкандибáла
За Цигáнами, а йдúчи
430 Тихéнько спiвáла:
„Кáжуть лúди, що суд бúде,
А сúду не бúде,
Бо вже менé осудiли
На сiм свiтi лúди“.

IV.

- 435 Из-за Днiстрá пiшли́ Цигáни
I на Воли́нь i на Украiну;
За селóм селó минáли,
В городi ходiли,
I марбю ⁵⁾ за соббю
440 Приблúду водiли.
I спiвáла й танцювáла,
Не пилá й не iла,
Ненáче смерть з Цигáнами
По сéлах ⁶⁾ ходiла.
445 Пóтим рáзом схаменúлась, ⁷⁾
Стáла iсти й пiти,

---

¹⁾ Льв. уставали. ²⁾ Льв. Розбiрали. ³⁾ Ром. А. ⁴⁾ В М. та вар-
Жемч. замiсь сього i дальших 6 рядкiв стоiть:

I вiдьма устала
Тай пiшла сама за ними,
А йдучи спiвала:

⁵⁾ Р. Д. п. i М. мов диво. ⁶⁾ Р. Д. п. i М. По свiту. ⁷⁾ Р. Д. н.
перестала.

І ховатись за шатрами,
І Бóгу мо́літьсь.
Щось¹⁾ таке їй поробила
450 Старá Мари́ула,
Якймсь зїллям напувала,²⁾
Та й вонó мину́ло.

Пóтим її й ста́ла вчи́ти
І лі́карюва́ти:³⁾
455 Які тра́ви, що од чо́го,
І де їх шука́ти,
Як суши́ти, як вари́ти⁴⁾ —
Всьóму, всьóму вчи́ла
Мари́ула, а та вчи́лась
460 Та Бóгу мо́лилась.
Мину́ло лі́то, вже й дру́ге⁵⁾
І трéте настáло:
Уже прийшли́ в Україну...⁶⁾
Їй жалé чо́гось ста́ло.
465 Поклоні́лась Мари́улі
За нау́ку в но́ги,
Попроща́лась з Цигáнами,
Помо́лилась Бóгу
Та й пішла́ собі небóга⁷⁾
470 На сво́ю країну,⁸⁾
Ра́да, ра́да та весéла,
Мов малá дити́на.
„Верну́сь, ка́же, там погля́ну
На дочку́, на си́на.“
475 Не довелóсь. Пан верну́в ся,
Покі́нув Натáлю
В Моско́вщині. А ти її
За Дні́стрóм шука́ла

¹⁾ Давн. вид. То. ²⁾ Давн. вид напоїла. ³⁾ Ром. Потім її
й сама стала, р. Д. п. без й ⁴⁾ Ром Як варити, напувати. ⁵⁾ Ром.:

Та трави сушила
Літо й друге проблукала,

⁶⁾ Ром. Тай пішла собі до дому. Кож. і Ром В свою Україну.

⁸⁾ Ром. А на трезе в Україну з нею прибудила; р. Д. п. при-
блудила

- Сіна Йвана молодого
480 Оддалий в салдати
За те, що ти не навчила
Панів шанувати.
До когбж ти прихилиш ся?
Нікого не має!
- 485 До людей хились, небого,
Люди привітають.
Які села проходила,
Болящих питала
І травами напувала,
490 І всім помагала.
В-осені прийшла до-дому,
Пустку затопила,
Вимазала, упбралась
І легко¹⁾ спочила,
495 Мов у раї. Все забула:
Злеє і незлеє,²⁾
Всіх простила, всіх любила
І мов над землею
Святим ангелом вітала,
500 Так їй легко стало!
Мов в палатах,³⁾ в своїй хаті
Жити вона стала.⁴⁾
І сусіди не цурались,
Все село любило,
505 Бо вона все по болящих
День і ніч ходила
І всім людям⁵⁾ помагала,
І плати не брала,
А як⁶⁾ брала, то калікам
510 Зараз одлавала;
Або свічку в неділю
Спасові поставить
За всіх грішних, а у себе
Й шага не оставить.

¹⁾ М. Легенько. ²⁾ Р. Д. п. І злеє й незлес. ³⁾ М. палаті.

⁴⁾ Р. Д. п. і Ром. Перезимувала, М. зразу переночувала. ⁵⁾ Р. Д. п. всякому ⁶⁾ Р. Д. п. А що.

515 „На-що́ міні́ ? (було́ ка́же)

Чи́ то в ме́не ді́ти ?“

Та́ й заплáче. Ота́к вона́

Сама́ собі́¹⁾ в сві́ті

Ві́к недóвгий доживáла.

520 Дівча́та бува́ло

І́ днюва́ли й ночува́ли,

Й хáту прибіра́ли,

І́ маза́ли і́ кві́тча́ли,

І́ їсти ва́рили

525 І́ воро́жить не про́сили —

Та́к собі́ любі́ли!...

В ха́тино́чці²⁾ чі́сто, ті́хо,

Ясно́, мо́в³⁾ у ра́ї,

І́ зна́й двéрі поскри́пують,

530 Ні́хто́ не ми́нає:

То́й до́брідень, прі́йде, ска́же,

То́й зі́лля по́прóсить,

То́й кола́чик, па́ляни́чку,

Всо́го́ по́нано́сять,

535 А́бі́ бу́ло з ким по́жити,

До́бро́м по́ділі́тись.

Ота́к вона́ в се́лі́ жи́ла⁴⁾

І́ вкρί́та і́ сі́та.

І́ любі́ли й по́важа́ли⁵⁾

540 І́ всо́го́ да́вали,

А́ все-та́кі по́критко́ю

І́ ві́дьмо́ю зва́ли...

V.

З по́дагро́ю і́ поду́шка́ми,⁶⁾

З трьо́ма́ чи́ й бі́льше лі́каря́ми

545 І́з-за ні́мецько́ї зе́млі́

Весно́ю па́на прі́везлі́,

---

¹⁾ Р. Д. п. Між чужими. ²⁾ Р. Д. п. У хаточці ³⁾ Р. Д. п. як
⁴⁾ Так п р. Д. п., прась. жили дома. ⁵⁾ Р. Д. п. і вітали. ⁶⁾ Р. Д. п.
З недугами і болячками.

- Самого тільки... Де-ж ті діти?¹)
Дочку на хорта проміняв,
А сина в карти проіграв.
550 (І так трапляєть ся на світі!
А що-ж ми маємо робить?)
Отó-ж взяли його лічить.
Лічили, аж у-трёх лічили,
Уже чо́го з ним не робили?
555 Та ба, не буде вже грішить.
А ще б хотіло ся... Простіла!
Святого зілля наваріла,
І милосёрдая²) з села
Лічити вóрога пішла
560 В палати сѹмніі. Просіла,³)
Щоб пана зіллям⁴) напоить;
Божіла ся,⁵) що буде жить,
Та⁶) лікарі не допустили,
Прогнали, трóхи ще й не біли.
565 Взяла горщечок та й пішла;
Ідучи діточок згадала,
Заплакала, і⁷) жаль їй стало,
Що панові не помогла.

- Весна зїму проганяє,
570 І зелений по землі
Весна кїлим розстилає;
Із ірїю журавлі
Летять високо ключами,
А степами та пляхами
575 Чумаки на Дін пішли.
І на землі і на небі
Раї. І я не знаю,
Якого ще люди раю
У Бóга благаяють!
580 А тим часом непрощений
Грішний умірає.

¹) Р. Д. п. Тільки самого. А деж діти? ²) Ром. милосёрдна.
³) Р. Д. п. і М. І лікарів отих просила. ⁴) Р. Д. п. Зіллям пана. ⁵) М.
Хрестила ся, так і прась. ⁶) Р. Д. п. І лікарі. ⁷) Прась. Та.

Ужé його лукавого¹⁾
Сакраментувáли,
Клáли долі на солóмі
585 І стéлю знімáли, —
Не вмірає... І лікарі
Нічóго не вдіють!...

Якось²⁾ трóхи полéгпало.
„Покличте Лукію!“ —
590 Шепну́в, та аж затрусів ся.
Привелі в палáти
Мою́ відьму. І лікарі
Вже стáли благáти,³⁾
Щоб допомогла... Прийшла вона́
595 І у нога́х стáла,
І ніщечком⁴⁾ за грішного
„Отче-на́ш“ читáла.⁵⁾
Пан ненáче проки́нув ся,
Гля́нув кругóм себе
600 І на не́ї... та й закричáв:
„Не трéба, не трéба!
Іді собі!... Або стривáй...
Чи ти не забу́ла?
Прості мене́! Прості мене́!“
605 І сльбзи блисну́ли
В-пéрше з-рóду. — „Я прощаю,
Я давнó простіла...“
І свічечку далá в рúки
І перехрестіла.
610 Засну́в вóрог пéред не́ю,
Як тáя дитіна,
А її за сво́ю дúшу⁶⁾
Моли́тись покíнув.

¹⁾ Р. Д. п. У будинках. Ужé його. ²⁾ Р. Д. п. Потім. ³⁾ Р. Д. п. прохати. ⁴⁾ Р. Д. п. тильньо. ⁵⁾ М. шептала, потім поправлено
⁶⁾ Ром. Та за пана, за ворога, р. Д. п за грішного, М., Жемч. та прась. покійного.

VI.

- Сорокоусти наймала,
615 У Київ ходила
Та за пана, за ворога
Господа молила.
І в осені вернула ся
В село зїмувати.
620 Ніби¹⁾ матір привітали
Ласкаві дівчата.
І знов стали на досвітки
До неї ходити,
І знов стали як матері
625 Лукії годити;
А вона їх научала,
Як на світі жити.
Розказує, як і вона
Колісь дівувала,
630 І як пана полюбила,
Покриткою стала;
І як стригою ходила,
Близнят породила,
Як блукала з Циганами
635 І як її вчила
Лікарювать Маріула.
І все, що робилось,²⁾
Усе було розказує,
Аж плачуть дівчата
640 Та хрестять ся, жахають ся,
Ніби пан у хаті...
А вона їх розважає,³⁾
Просить, закликає,
Щоб з панами не кохались,
645 Бо Бог покарає.
Бо „Підете й ви по⁴⁾ світу
Так як я ходила,

¹⁾ Р. Д. п. Так як. ²⁾ Р. Д. п. і Ром. І де що робилось.
³⁾ Ром. їм розказує. ⁴⁾ Ром. щедете ви.

Батька, матірь погубите,
Як я погубила;
650 Дітиї своїх на сміх людям
Пустите по світу
Так, як я... як я... пустила...
Діти мої, діти!“

Отак вона научала.
655 Дівчата хрестілись
Та плакали, а у ночі
Пані все¹⁾ їм снілись:
Із рогами, із хвостами,
Одрізують коси,²⁾
660 Та кусають, та сміють ся,
І простоволосих³⁾
На собак, то що, міняють,
У дьогті купають,
І виводять на вулицю
665 І людиї скликають
Дивіти ся... Отакé-то
Дівчаточкам снілось,
А все-таки на досвітки
До неї ходили.

670 Прийшла весна зелéная,
Старá моя встала,
Пішла в поле шукать зїлля,
Та там і осталась.
І обідать і вечéрять
675 Варїли дівчата,
Та не знали, де діла ся
Їх нерідна мати.
Пастухї в селї сказа́ли,
Що ко́ло могїли
680 У калюжі стару́ відьму
Чортї утопи́ли.⁴⁾

---

¹⁾ Ром. То все пани. ²⁾ Р. Д. п. косу, Ром. Обрізують. ³⁾ Р. Д. п. простоволосу. ⁴⁾ Прась. задавили.

Найшли її, громадою
Без попі сховали,
На могилі¹⁾ й осиковий
685 Кілок забивали.²⁾
А дівчата уквітчали³⁾
Могилу квітками,⁴⁾
І осіку поливали
Дрібними⁵⁾ сльозами.
690 І віросла на могилі
Осіка заклята, —
Отам відьма похована!
Хрестітесь,⁶⁾ дівчата!
Хрестіте ся, не квапте ся⁷⁾
695 На папів лукавих,
Бо згінете осміяні,
Наробите слави.

Написано в Седневі д. 7 марта 1847. Друковано у-перше
в Вечерницях 1862 р. ч. 16, 17, 18 (стор. 121—122, 129—130
і 137—138 без V і VI глав).

1) М. і прась. І в могилу. 2) Р. Д. п. осиковим кілком про-
бивали. 3) Р. Д. п. засіяли. 4) Р. Д. п. цвітками. 5) Р. Д. п. своїми.
6) Р. Д. п. молітесь 7) Ром. Моліте ся і не квапте ся: М. хрестіте ся.

Т Р И Л І Т А.

Передмова до другого видання Кобзаря.

Воскреснеъ ли когда отъ чужевластья модъ,
Чтобъ умный, добрый нашъ народъ
Хотя по языку насъ не считаль за нѣмцевъ ?

А. Грибоѣдовъ.

Випускаю отсе в люди другого Кобзаря свого, а щоб не з порожніми торбами, то наділяю його предисловієм. До вас слово моє, о братія моя українська возлюбленная.

Великая туга осіла мою дуну. Чую, а іноді й читаю, Ляхи дрюкують, Чехи, Серби, Болгари, Черногори, Москалі, всі дрюкують, а в нас ані телень, неначе всім заціпило! Чого се ви так, братія моя? Може злякались нашествія иноплемених журналістів? Не біітесь, собака лав, а вітер несе. Вони кричать, чом ми по московськи не пишемо? А чом Москалі самі нічого не пишуть по свойому, а тільки переводять, та й то чорт зна по якому? Натовкмачять якихсь індивідуалізмів то що, так що аж язик отерпне, поки вимовиш, кричать о братстві, і гризуть ся, мов скажені собаки. Кричать о єдиной славьянської літературі, а не хотять і заглянуть, що робить ся у Славьян! Чи розібрали вони хоч одну книжку польську,

чепську, сербську, або хоч і нашу? Бо і ми такі слава Богу не Німці! Не розібрали. Чом? Тим, що не тямлять. Наша книжка як попадеться ся у їх руки, то вони аж репетують, та хвалять же що найпоганше, а наші патріоти хуторяни й собі за ними: „Преочаровательно!“ В чарах тих ось що: жиди, шинки, свині і п'яні баби. Може се по їх „утонченной“ натурі і справді добре, а на наші мужицькі очі то дуже погано. Воно і то правда, що і ми самі тут трохи винні. Бо ми не бачимо нашого народу, так як його Бог сотворив; у шинку і наш і москаль і навіть Німець всі схожі на свиню, а на панщині то ще поганше. У хату прийти до його, або до себе покликать по братерськи не можна, бо він злякається, та може ще й те, що він пізнає дурня у жупані.

Прочитали собі по складах Енеїду та потицялись коло шинку, та й думають, що от коли вже ми розпізнали своїх мужиків. Е, ні, братіки, прочитайте ви думи, пісні, послушайте, як вони співають, як вони говорять між собою, шапок не скидаючи, або на дружньому бенкеті як вони згадують старовину, і як вони плачуть, неначе справді в турецькій неволі або у польського магнатства кайдани волочять, то тоді і скажіте, що Енеїда добра, а все таки сміховина на московський штат.

Отак то, братія моя возлюбленная, щоб знать людей, то треба пожити з ними. А щоб їх списувать, то треба самому стать чоловіком, а не марнотратником¹⁾ чорнила і паперу. Отойді пишійте

---

¹⁾ В автографі: марнотрателем.

і дрюкуйте, і труд ваш буде трудом чесним, а на Москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по своєму, а ми по своєму; у їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чия краще, нехай судять люди. Вони здають ся на Гоголя, що він пише не по своєму, а по московському, або на Вальтер Скота, що й той не по своєму писав. Гоголь виріс в Ніжині, а не в Малороссії, і свого язика не знає, а Вальтер Скот в Едембурзі, а не в Шотландії, а може іще було що небудь, що вони себе одцурались, не знаю. А Борнс усе таки поет народній і великий. І наш Сковорода та-таким би був, як би його не збила з пливу латинь, а потім московщина.

Покойний Основьяненко дуже добре приглядів ся на народ, та не прислухав ся до язика, бо може його не чув у колісці од матери, а Г. Артемовський хоть і чув, так забув, бо в пани постриг ся. Горе нам! Безуміє нас обуяло отим мерзеним и богупротивним панством. Нехай-би вже оті Карпи Гнучкошівки сутяги! Їх Бог за тяжкі гріхи наші ще до зачатія во утробі матерній осудив киснуть і гнить в чорнилах! А то мужі мудрі, учені проміняли свою добру, рідну матір на п'яницю непотребную, а в придаток ще й „овъ“ додали.

Чому В. С. Карадж(ич), Шафар(ик) і інші не постриглись у Німці (їм би зручніше було), а остались Слав'янами, щирими синами матірок своїх, і славу добрую стяжали? Горе нам! Но, братія, не вдавайтесь в тугу, а молітьсь Богу і работайте розумно во ім'я матері нашої України безталанної. Амінь.

Потім у нотці:

А щоб ви знали, що труд ваш не мимо іде і щоб не дуже чванилась московська братія своєю Ростопчиною, то от вам свяченая вода — написано панночкою¹⁾, та ще й хорошою, тільки не скажу, якою, бо воно ще молоде, боязливе.

А переверніть пудові журнали та пошукайте, чи нема там чого небудь такого, як С(кот) В(альтер)! І не турбуйтеся, бо ей Богу не найдете.

Седнів 1847 г. Марта 8. Друкована у-перве в серпневій книжці журн. Былое 1906 р., передрукована в первісній формі в Літ. Наук. Вістн. за жовтень тогож р. Тут поправлено правопись.

---

¹⁾ Олександрю Псьолівною.

ОЙ ОДНА Я, ОДНА.

Ой одна я, одна,
Як билиночка¹⁾ в полі,
Та не дав міні Бог
Ані щастя, ні долі.
5 Тільки дав міні Бог
Красу, карії бчі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Ані братіка я,
10 Ні сестрички не знала,
Між чужими зросла,²⁾
Долі-щастя не мала.³⁾
Де-ж дружина моя?
Де ві, добрії люди?
15 Їх нема... Я сама,
А дружини — й не буде!...

Написано в Петербурзі, у шітаделі в маю 1847 р. В перше друк. в „Народномъ Читаніи“ 1860, кн. III, стор. 151.

¹⁾ М. Як билинонька. ²⁾ Б. І зросла — не кохалась. ³⁾ М. Уже й старітись, стала; Черн. Уже й влинузи.

ЗА БАЙРАКОМ БАЙРАК.

- За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили¹⁾ козак
Встає сивий, похилий.
5 Встає сам у-ночі,
Іде в степ, а йдучи
Співа, сумно співає:
„Наносили землі,
Та й до до́му пішли,
10 І ніхто не згадає.
Нас тут триста, як скло,
Товари́ства лягло,
І земля не приймає.
Як²⁾ запро́дав гетьман
15 У ярмо християн,
Нас послав поганя́ти;
По своїй по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата.³⁾
20 Крoви⁴⁾ брата впи́лись
І оту́т⁵⁾ полягли
У могилі заклія́тій“.
- Та й замо́вк, зажури́всь⁶⁾
І на спис похили́всь,
25 Став на са́мій могилі;
На Дніпро́ позира́в,

¹⁾ М. На могилі. ²⁾ Черн. Бо. ³⁾ М. і Черн. дорізалж. ⁴⁾ Черн. Кровью. ⁵⁾ М. І в степу, Б. і отут. ⁶⁾ Черн. загрузивсь.

Тяжко плакав-ридав,¹⁾
Сині хвилі голосили.²⁾
З-за Дніпра із села
80 Лунá гаєм гула,³⁾
Треті півні співали;
Провалив ся козак,
Стрепенув ся байрак,
А могила застогнала.

Написано в Петербурзі, у цитаделі в маю 1847 р. Друковано
у-перше в льв. вид. II., 205 і в Кож.

---

¹⁾ Авт. М. і коп. Жемч. Тяжко, тяжко ридав. ²⁾ Черн. гомо-
лили. ³⁾ В авт. М., В. і Черн. Руна.

- „Не кїдайт̄ матері!“ казали,
 А ти покинула, втекла;¹⁾
 Шукала мати, не найшла,
 Та вже й шукати перестала,
 5 Умерла плачучи. Давно
 Не чут̄ь нічого,²⁾ де ти гралась;
 Собака десь помандрувала,
 І в хаті вибите³⁾ вікно.
 В садочку темному ягнїята
 10 У-день пасуть ся,⁴⁾ а в-ночі
 Віщують совн та сичі
 І не дають сусїдам⁵⁾ спати.
 І твій барвіночок хрещатий
 Заріс богїлою, ждучи
 15 Тебє неквітчану,⁶⁾ і в гаї
 Ставочок чїстий⁷⁾ висихає,
 Де ти купала ся колись;
 І гаї сумує, похилївсь,⁸⁾
 У гаї пташка не співає —
 20 Йї⁹⁾ з собєю занесла;
 В яру криниця завалилась,
 Вербá усóхла, похилилась,
 І стéжечка, де¹⁰⁾ ти ходила,
 Колючим терном поросла.
 25 Кудї¹¹⁾ полинула, де ділась?
 До кóго ти перелетїла?

1) М. і Ж. пішли; Черн. не слухала, пішла. 2) М. та Черн. нікого. 3) М. вибито. 4) Черн. пасуть ся в день. 5) М. і В. сусїдам. 6) М. і Черн. тебе з калиною; Ж. в гаю. 7) М., Черн., Ж. ставок широкій. 8) Черн. зелений зажуривсь. 9) Черн. Тай те. 10) М. що. 11) М., Черн. і Ж. Деж ти полинула.

В чужій землі, в чужій сім'ї¹⁾
Кого ти радуєш? До кого,²⁾
До кого руки прирослі?
30 Віщує серце, що³⁾ в пала́тах
Ти роскошуваш,⁴⁾ і не жаль
Тобі покинутої хати.
Благая́ю Бо́га,⁵⁾ щоб печаль
Тебе до віку не збуділа,
35 Щоб у пала́тах не найшла́,
Щоб Бо́га ти не осуділа
І матері не прокляла́!

Написано в Петербурзі в цітаделі 1847. р. в маю. Друковано
у-перше в Льв. вид. II, 221—222.

---

¹⁾ М. і Черн. переставка: сім'ї... землі. ²⁾ М., Черн. і Ж. Кого ти радуєш сходили. ³⁾ Ж. і. ⁴⁾ Черн. Ти спиш як дома. ⁵⁾ Черн. Молю ся Богу.

Мині однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
5 Однаковісенько міні!

В неволі віріс між чужими,
І неоплаканий своїми
В неволі плачучи умру,
І все з собою заберу,
10 Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.¹⁾
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: „Молись,
15 Моли ся, сиону, за Україну
Його замучили колись“.

Мині однаково, чи буде
Той син молити ся, чи ні;
Та не однаково міні,
20 Як Україну злії люди
Присплять лукаві,²⁾ і в огні
Її окрадену збудять...
Ох, не однаково міні!

Написано в Петербурзі в цігаделі в маю 1847 р. Друковано
сперше в „Меті“ 1863, ч. 4. ст. 272—273 пз. Сидючи в неволі, 1847 р.

¹⁾ Черн. авт. На обезцещеній землі. ²⁾ М. гадюки; Черн. не-
світ. ³⁾ М. Вдову, так і Черн.; Ром. в нотках:

Задушать ввісні і в огні

Вдову окрадену з'огудять.

КАЛИНА.

„Чого ти ходиши на могилу?“

На-сілу ма́ти говори́ла.

„Чого ти пла́чеш і́дучи́?“

„Чо́му не впи́ш ти у но́чі,¹⁾

5 Мо́я голу́бка сизокри́ла?“

„Так, ма́мо, так!“

І зно́в ходи́ла,

А ма́ти пла́кала ждучи́.

Не сон-трава́ на могилі́

В-но́чі процвіта́є,

10 То дівчи́на заруче́на

Кали́ну сажáє,

І сльозáми поли́ває

І Го́спода прóсить,

Щоб послáв він дощі́ в-но́чі²⁾

15 І дрі́бні́ рóси,

Щоб кали́на прийня́ла́ ся,

Розпусти́ла ві́ти, —

Мо́же пта́шкою прилі́не

Мі́лий з то́го сві́та.

20 „Зов'я́ю йо́му кубе́лечко

І са́ма поли́ну,

І бу́демо щече́бати

З ми́лим³⁾ на кали́ні.

Бу́дем Бо́га вихваля́ти,⁴⁾

25 Тихо́ розмовля́ти,

1) М. Чого воркуєш у ночі. 2) М. Пошли, Боже, дочці в ночі.
3) М. З милим. 4) Так у М. і в Б., та в Б. попр. тихо розмовляти.

Будем в-күпочці у-рэнці
На той світ літати“.

- І калина прийняла ся,
Віти розпустила,
30 І три літа) на могiлу
Дівчина ходила.²⁾
На четвэрце не сон-трава
В-ночі процвітае,
То дівчина з калиною
35 Плаче-розмовляе :

- „Широкая, високая
Калино моя,
Не водю до сід сонця
Поливаная !
40 Широкиі сльози-ріки³⁾
Тебе полили,
Їх славою⁴⁾ лукавою
Люди понесли.
Зневажають⁵⁾ подруженьки
45 Подругу свою,
Зневажають червоную
Калину мою.
Калиночко червоная,
Світе мій ясний,
55 Повій мою голівоньку,
Росою умій,
І вітами широкими
Од сонця закрій !
В-рэнці найдуть мене люди,
60 Мене осміють,
Широкиі твоі віти
Діти обірвуть.“

---

¹⁾ М. і Черн. дівчина. ²⁾ М. і Черн. Три літа. ³⁾ М. ріки-сльози. ⁴⁾ М. із славою. ⁵⁾ М. і Черн. Осміяли.

В-ранці рано на калині
Пташка щебетала,
65 Під калиною дівчина
Спала, не вставала.
Утомилось молодес,
На віки спочило...
Не сон-трава перед світом
70 Одцвіла, завьяла,
То дівчина на могилі
Плакать перестала.
Перестала сльози літи
І тяжко любити,
75 На вік-віки на могилі
Сльозами уміта.

Втоміла ся тай задрімала.
Вставало сонце з-за могилки,
Раділі люди встаючи;
80 А мати її спати не лягала,
Дочку вечерять¹⁾ дожидала
І тяжко плакала ждучи.

Написано в Петербурзі в цитаделі в маю 1847. Надруковано
вперше в „Хаті“ Куліша 1860 р. ст. 73—76.

¹⁾ М. Вечерять доню.

Т Р И Ш Л Я Х И.

Ой три шляхи широкії
До-купи зійшли ся;
На чужину з України
Брати розійшли ся;
5 Покінули стару матірь,
Той жінку покинув,
А той сестру, а найменший
Молодую дівчину.

Посадила стара мати
10 Три ясени в полі,
А невістка посадила¹⁾
Високу тополью;
Три явори посадила
Сестра при долинї,
15 А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясени,
Тополь всихала,
Повсихали три явори,
20 Калина зовьяла.
Не вертають ся три брати,
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті;

---

¹⁾ М. Черн. над горою; Ж. під горою.

25 Сестра́ пла́че, йде шука́ти
Браті́в на чужи́ну,
А дівчи́ну заруче́ну
Кладу́ть в домови́ну.

Не верта́ють ся три браті́,
30 По світу блука́ють,
І три шля́хи широкі́ї
Терно́м зароста́ють.
Булó не йти, не кидати́
Весéлої ха́ти,
35 Чужé по́ле не топта́ти,
А своé ора́ти.¹⁾

Написа́но в Петербу́ргзі в цітаде́лі в маю́ 1847 р. Друкова́но
вперше в Основи́ 1861, кн. I, стор. 5—6.

---

¹⁾ Оті останні́ рядки доси невідо́мі в виданя́х Шевченка
бере́мо з Черн.

Н. І. КОСТОМАРОВУ.

- Веселе сонечко ховалося
В веселих хмарах весняних;
Гостій зачінених своїх
Сердешним чаєм напували
5 І часових переменяли,
Синемундірих часових.
І до дверей на ключ замкнүтих
І до решітки на вікні
Привик я тріхи, — і мині
10 Не жаль було давно одбүтих,
Давно похованих, забүтих
Моїх кровавих, тяжких слёз, —
А їх чимало розлилось
На марне поле. Хоч-би рүта,
15 А то нічого не зійшло!
І я згадав своє село,
Кого я там, коли покинув?
І батько й мати в домовині...
І жалем серце запеклось,
20 Що нікому менé згадати...
Дивлюсь: твоя, мій брате, мати
Чорнійша чорної землі
Іде з хреста неначе знята...
Молю ся, Господи, молюсь,
25 Хвалить Тебе не перестану,
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани...

Написано в Петербурзі в цитаделі 19 мая 1847. Друк. у перше
в Меті 1863, ч. 4 стор.

В Е Ч І Р.¹⁾

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співвають ідучи дівчата,
5 А матері вечерять ждуть.

Семья вечеря коло хати.
Вечірня зіронька встає...
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
10 Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Самá заснула коло їх.
Затихло все... Тільки дівчата
15 Та соловейко не затих.

Написано в Петербурзі в циталелі, в маю 1847 р. Друковано
у-перве в „Русской Бесѣдѣ“ 1859, кн. 3.

¹⁾ М. і Б. заголовка немає, в Черн. автогр. Весенній вечір.
в р. Б. просто Вечір.

Не спало ся, а ніч як море.
(Хоч діялось не в-осені,
Так у невблї). До стїні
Не заговориш ні про гóре,
5 Ні про „младенческіє сны“.
Верчú ся,¹⁾ світу дождіаю...
А за дверима про своё
Солдátськеє нежитіє
Два часовіі розмовляють.

Перший.

10 Такá ухábиста саббї,
И мéньше б'ёлой не дарїла...
А бáринь б'ёдненькой²⁾ такбї!
Меня-то, слышь, и подсмотріли,²⁾
Свезлі вь Калúгу и забріли.
15 Теперь и стой да п'ёсни пой!⁴⁾

Другий.

А я — аж страшно,³⁾ як згадаю! —
Я сам пішов у москалі.
Таки-ж у нашому селї
Назнав я дівчину. Вчацаю
20 І матїрь удову еднаю,
Так пан заклятїй не даё:
„Малá, каже, нехай дожду ся.“
Я знай⁶⁾ вчацаю до Ганнусї.

---

¹⁾ Черн. Верчусь я. ²⁾ Черн. тошенькой. ³⁾ Черн. знаеш и схватили. ⁴⁾ У давн. вид. Такъ воть тѣ случай то какой, без сумнїву блїдїше. Наш рядок із Черн. ⁵⁾ У прим. до праськ. чудно.
⁶⁾ Черн. І, далї рядок: Вертаюсь в'осени до дому.

- На той рік знову за своє.
- 25 Пішов я з матір'ю просити.
„Шкодá, кáже, і не просі!
П'ятьсот, кáже, коли дасі,
Бері хоч зáраз!“ Що робити?
Голóвко бідна!¹⁾ Позичáть?
- 30 Та хто таку позичить силу?²⁾
Пішов я, брáте, зароблять.
І де вже нóги не носіли!...
Поки́ ті грóші заробів,
Я гóдів зо два проходів
- 35 По Чорномóрії, по Дóну.
Вертаюсь в-осені до дóму,
І подару́нків накупів
Найдорогіших. От вертаюсь
В село́ до дівчини в-ночі, —
- 40 Аж тільки ма́ти на печі,
Та й та серде́шна уміра́в,
А хáта пу́сткою гни́в.
Я ви́кресав огню́, до не́ї;
Од не́ї па́хне вже землею,
- 45 Ужé й менé не пізна́в.
Я до по́пá та до сусіди.
Приві́в по́пá, та не застáв,
Вона́ вже вме́рла. Нема́ й сліду
Мо́ї Га́нни. Я спита́в
- 50 Таки́ сусіду про Га́нну́сю,
Кáжу: „Де ді́лась, що нема́є?“³⁾
„Хиба́ ти й до́сі ще не зна́вш?
Га́нну́ся на Сі́бір пішла́.
До пани́ча, ба́чиш, ході́ла,
- 55 По́бки дити́ну привела́,
Та у крини́ці й зато́пила“.
Нена́че зга́га⁴⁾ запекла́...
Я ле́двe-ле́двe⁵⁾ ви́йшов з хáти.

---

¹⁾ Черн. А я козак був. М. зразу: позичить таку, в Черн. позичить таку силу. ²⁾ Так у Черн., було зразу і в М., але Шевч. вичеркнув, хоча вірш зовсім до ричи. ⁴⁾ М. перв. ззага, так і в Черн. ⁵⁾ Черн. і вар. праськ. Поки я слухав.

- Ще не світало. Я в палати
60 Пішов з ножем, не чув землі.
Аж панича вже одвезлі¹⁾
У школу в Київ. От як, брате!
Остали ся і батько й маї,
А я пішов у москалі.
65 І дбсі страшно, як згадаю:
Хотів палати запалить,
Абб себе занапастить,
Та Бог помилував. А знаєш,
Його до нас перевелі
70 Із армії, чи щб²⁾?)

Перший.

Такъ что-же?
Ну, вотъ теперъ и приколі!

Другий.

Нехай собі! А Бог помбже,
То й так³⁾ забудеть ся колісь.

Воні ще довго говоріли.
75 Я став перед-світом дрімать,
І паничі міні приснілись,
І не дали погані спать.

Написано в Петербурзі в цітаделі 1847 р. Друк. у-перве
у льв. вид. II, 184—186.

1) Черн. повезли. 2) Черн. „чи що“ вас. 3) Давн. вид. І так.

ПУСТКА.¹⁾

- Рáno в-рánці новобránці
Виходíли за селó,²⁾
А за нíми молодíми
І дівчá однó пішлó.³⁾
5 Подібала старá мáти⁴⁾
Дóню в пóллі доганя́ти,
З мíлим розлучáти.⁴⁾
І догна́ла, привелá,
Розлучíла та вмовля́ла,⁵⁾
Наріка́ла, говорíла,
Пóки в зéмлю положíла,⁶⁾
10 А самá в старці́ пішла́.

- Минúли літа,⁷⁾ а селó
Не перемíнилось,
Тíлько пúстка на край селá
На бік похилíлась.
15 Кóло пúстки на миліці́
Моска́ль шкандибáє,
На садóчок позира́є,
В пúстку⁸⁾ загляда́є.
Мáрне, бра́те,⁹⁾ не ви́гляне
20 Чорнобрíва з хáти,

---

¹⁾ Ні в М. ні в Б. титулу нема. Дав його мб. Куліш. ²⁾ Давн. вид. із села. ³⁾ М. і давн. вид. Одна дівчина пішла. ⁴⁾ Сей рядок беремо з лъв. вид. ⁵⁾ І сей рядок із лъв., де до нього додано ще один: Поки в землю закопала. ⁶⁾ М., Жемч. і Черн. опустила. ⁷⁾ В давн. вид. Стоїть село, не виросло. ⁸⁾ Давн. вид. В вікно, Б. в пустку. ⁹⁾ Давн. вид. Заглядає, в Б. поправка Шевч.

Не покліче старá мáти
Вечéряти в хáту.¹⁾
А ко́лись, давнó ко́лись-то²⁾
Рушникі вже тkáлись
25 І хустіна мерéжалась,
Шóвком вишивáлась...
Дúмав жити, любіти ся³⁾
Та Бóга хваліти,⁴⁾
А довелóсь — ні до кóго
30 В світі прихилітись!⁵⁾

Сидіть собі кóло пúстки.⁶⁾
На двóрі смеркає,
А в вікно, ненáче баба,
Совá виглядає.

Написано в Петербурзі в маю в цітаделі, 1847 р. Вперше
друковано в „Хаті“ Куліша ст. 76—77.

¹⁾ М. зразу: В хагу вечеряти. ²⁾ Давн. вид. А він ко́лись-
був кликаний, вар. беремо з Б. ³⁾ Б. веселитись. ⁴⁾ Давн. вид. Весь
вік веселитись. ⁵⁾ Давн. вид. мій голубе, сльозами умитись; М. і Ж.
Христа ради у людей прохати. ⁶⁾ Давн. вид. сидить москаль під
хатою.

В невблї тяжко, хочá й вблї,
 Сказáть по-правдї, не булб;
 Та все-такї якбсь жилбсь
 Хоть на чужбму, та на пблї...¹⁾
 5 Тепер же злбї тї дблї
 Як Ббга ждáти довелбсь.
 Ї жду її і виглядáю,
 Дурнїй свїй рбзум проклинаю,
 Щб дав ся дурням одурїть,
 10 В калбжї вблбу утопїть.
 Холбне серце, як згадáю,
 Щб не в Укрáйні поховáють,
 Щб не в Укрáйні ббду жить,²⁾
 Людїй і Гбспода любить.³⁾

Написано в Петербурáї в цїтаделї в маю 1847 р., вперве
 друк. в Основї 1861, кн. 5, стор. 14.

---

¹⁾ Черн. Коло людїй та коло поля. ²⁾ В М. булб зразу: по-
 ховають, потїм перечеркнено і дописано: буду жить. ³⁾ Кож. і пїзн.
 вид. хвалить.

Чи ми ще зійдемо ся¹⁾ знову,
Чи вже на віки розійшлись,
І слово правди²⁾ і любови
В степі-вертепи³⁾ понесли?
5 Нехай і так! Не наша маїти,
А довело ся поважати.
То — воля Гбспода!... Годіть,
Смиріте ся, молітеь Ббгу
І згадуйте одін другого!
10 Свою Україну любіть,
Любіть її, бо время люте!⁴⁾
В останню, тяжкую мінуту
За неї Гбспода моліть!

Написано в Петербурзі в цігаделі в маю 1847 р. Друк.
у-перве в „Основі“ 1861, вн. 9, стор. 2.

¹⁾ Осн. Чи ви ще зійдете ся знову. ²⁾ М. і Ж. братства.
³⁾ М. і Б. в степі і кебри, М. рознесли. ⁴⁾ В автогр. М. і Б. і коп.
Жемч. Любіть її! Во время люте.

По-над полем іде,
Не покоси кладé,
Не покоси кладé — гóри;
Стóгне земля, стóгне мóре,
5 Стóгне та гудé.

Косаря у ночі
Зустрічають сичі.
Тне косарь, не спочиває,
Ні¹⁾ на кóго не вважає,
10 Хоч і не просі.

Не благайт,²⁾ не просі!
Не клепає косі,
Чи то пригород, чи гóрод,³⁾
Як бритвою старійі гóлнить
15 Усе, що дасі.

Мужикá й шинкаря,
Сироту⁴⁾ кобзаря...
Приспівує старійі, косить,
Кладé гóрами покóси,
20 Не минá⁵⁾ й царя.

---

1) 3) Б. І. ні. 2) В Осн. Не кричи 3) Осн. Чи то город, чи то поле, наш вар. з Б. 4) М. й сироту. 5) Осн. Не мине.

І менé не минé,
На чужині зотнé,
За решіткою задавить,
Й хрестá¹⁾ ніхтó не поста́вить
25 І не помьянé!

Написано в Петербурзі в цігаделі 30 мая 1847. Друк. у-перше
в „Основі“ 1862, кн. X. стор 5—6.

---

¹⁾ Прась. І хреста, инші вид. Й хреста, автогр. М. і Б.
й вас.

Зміст першого тому.

	СТОРОНА
Передмова	V—X
I. Причина	1—7
II. Катерина	8—29
III. Перебендя	30—32
IV. Іван Підкова	33—85
V. На незабудь В. І. Штернбергу	85
VI. Вітре буйний	86—37
VII. На вічну пам'ять Котляревському	38—41
VIII. Тополя	42—49
IX. Тарасова ніч	50—56
X. Думи мої, думи мої	57—60
XI. Думка (На що мині чорні брови)	61—62
XII. До Основьяненка	63—66
XIII. Тече вода в синє море	67
XIV. Гайдамаки	68—147
XV. Приписи Шевченка	148—150
XVI. Передмова	151—153
XVII. Черниця Марьяна	154—166
XVIII. Утоплена (Баллада)	167—172
XIX. Слѣпая (Пієма)	173—202
XX. Гамалія	203—208
XXI. Тризна	209—223
XXII. Тяжко важко в світі жити	224
XXIII. Розрита могила	225—226
XIV. К. Маркевичу	227
XXV. Чигирин	228—230
XXVI. Сова	231—238
XXVII. Дівочії ночі	239—240
XXVIII. Сон (У всякого своя доля)	241—258
XXIX. Хустина	259—261
XXX. Чого мині тяжко	262
XXXI. Пустка	263

Ex libris
Bohdan Krawcziw

	СТОРІНА
XXXII. Маленькій Марьяні	264
XXXIII. Н. В. Гоголю	265—266
XXXIV. Не завидуй багатому	267
XXXV. Не жени ся на багатій	268
XXXVI. Послание славному П. І. Шафарикові	269—271
XXXVII. „Єретик“ або „Іван Гус“	272—281
XXXVIII. Невольник (поема)	282—305
XXXIX. Великий Лях (Містерія)	306—323
XL. Суботів	324—325
XLI. Наймичка (поема)	326—344
XLII. Кавказ	345—353
XLIII. І мертвим і живим і ненарожденим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє.	352—360
XLIV. Холодний Яр	361—363
XLV. Псалми Давидові I—CXIX	364—373
XI.VI. Минають дні, минають ночі.	374—375
XLVII. Три літа	376—378
XLVIII. Заповіт	379—380
XLIX. Вігер в гаї нагинає	380
L. Лілея (баллада)	381—384
LI. Русалка	385—387
LII. Відьма (поема)	388—413
LIII. Три літа. Передмова до другого видання Кобзаря	414—417
LIV. Ой одна я, одна	418
LV. За байраком байрак	419—420
LVI. Не кидай матері	421—422
LVII. Міні однаково	423
LVIII. Калина	424—426
LIX. Три пляхи	427—428
LX. Н. І. Костомарову	429
LXI. Вечір	430
LXII. Не спало ся, а ніч як море	431—433
LXIII. Пустка (Рано в ранці новобранці)	434—435
LXIV. В неволі тяжко, хоча й волі	436
LXV. Чи ми ще зійдемо ся знову	437
LXVI. По над полем іде	438—439

3 2044 019 052 166

